

УНИВЕРЗИТЕТ ПРИВРЕДНА АКАДЕМИЈА У НОВОМ САДУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ ЗА ПРИВРЕДУ И ПРАВОСУЂЕ У НОВОМ САДУ

ФЕНОМЕНОЛОШКА И ЕТИОЛОШКА ОБЕЛЕЖЈА НАСИЉА У
ПАРТНЕРСКИМ И ПОРОДИЧНИМ ОДНОСИМА
У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ
Докторска дисертација

Ментор:

Проф. др Јоко Драгојловић

Кандидат:

Рајка Вујовић

Нови Сад, 2023. година

УНИВЕРЗИТЕТ ПРИВРЕДНА АКАДЕМИЈА У НОВОМ САДУ

ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ ЗА ПРИВРЕДУ И ПРАВОСУЂЕ

У НОВОМ САДУ

КЉУЧНИ ПОДАЦИ О ЗАВРШНОМ РАДУ

Врста рада:	Докторска дисертација
Име и презиме аутора:	Рајка Вујовић
Ментор (титула, име, презиме, звање, институција)	проф. др Јоко Драгојловић, ванредни професор, Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду, Универзитет Привредна академија у Новом Саду
Наслов рада:	Феноменолошка и етиолошка обележја насиља у партнерским и породичним односима у Републици Србији
Језик публикације (писмо):	Српски, ћирилица
Физички опис рада:	Унети број: Страница: 278 Поглавља: 8 Референци: 163 Табела: 0 Слика: 0 Графикона: 20

	Прилога: 1
Научна област:	Кривичноправна ужа научна област
Предметна одредница, кључне речи:	Насиље, насиље у породици, феноменологија и етиологија насиља.
Извод (апстракт или резиме) на језику завршног рада:	<p>Докторска дисертација се бави насиљем у породици, односно феноменолошким и етиолошким обележјима насиља у партнерским и породичним односима. Поред феноменолошких и етиолошких обележја, докторска дисертација се бави и правним аспектима насиља у породици, односно анализира који су то поступци заштите од насиља у породици у Републици Србији. Посебно се анализирају одредбе Кривичног законика, као и одредбе Породичног закона. Такође, додокторска дисертација се бави и питањем насиља у породици у упоредном законодавству. Насиље у породици данас представља озбиљан друштвени проблем и облик криминалитета, имајући у виду тежине последица које изазива, те се самим тим не сме друштвено толерисати. У том смислу, борба против насиља једна је од основних обавеза сваке демократске државе која поштује и штити људска права. Увођењем кривичног дела насиље у породици у наш правни систем поступило се у складу са међународним и европским правним стандардима, а дугогодишње системско јавно заговарање и лобирање женских невладиних организација у Републици Србији је покренуло процес уобличавања институционалних</p>

	<p>механизама за борбу против насиља. Пре инкриминисања овог дела, заштита од насиља у породици се остваривала на начин да се покретао кривични поступак подвођењем чињеничног стања под неко од општих кривичних дела, али се таква заштита показала неадекватном, док су случајеви насиља у породици веома честа појава у нашем друштву. Циљ ове докторске дисертације је био да се анализирају узроци и појавни облици насиља у породици, сагледају законски прописи који се односе на ову област, као и да се дају одређени предлози <i>de lege lata</i> и <i>de lege ferenda</i>. Потреба за истраживањем ове теме је вишеструка имајући у виду да су сви облици насиља у последње време у великом порасту, а насиље у породици, и то они облици са тешким последицама, посебно присутни у укупној структури криминалитета. Стим у вези, имајући у виду да је реч о области која је значајније место када је реч о законским прописима заштите од насиља у породици заузела тек у последњих двадесетак година, као и да је реч о области која је имала већи број измена у том периоду, као и доношење посебног закона, Закона о спречавању насиља у породици, постојала је и потреба за анализом законских одредби из ове области.</p>
<p>Датум одбране: (Попуњава накнадно одговарајућа служба)</p>	

<p>Чланови комисије:</p> <p>(титула, име, презиме, звање, институција)</p>	<ol style="list-style-type: none">1. др Мина Зиројевић, виши научни сарадник Института за упоредно право - <i>председник Комисије</i>2. проф. др Јоко Драгојловић, ванредни професор Правни факултета за привреду и правосуђе у Новом Саду, Универзитета Привредна академија у Новом Саду – <i>ментор</i>3. доц. др Маја Петровић, доцент, Правни факултета за привреду и правосуђе у Новом Саду, Универзитета Привредна академија у Новом Саду, – <i>члан Комисије</i>
<p>Напомена:</p>	<p>Аутор докторске дисертације потписао је следеће Изјаве:</p> <ol style="list-style-type: none">1. Изјава о ауторству,2. Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада и3. Изјава о коришћењу. <p>Ове Изјаве се чувају на факултету у штампаном и електронском облику.</p>

UNIVERSITY BUSINESS ACADEMY IN NOVI SAD

FACULTY OF LAW FOR COMMERCE AND JUDICIARY
IN NOVI SAD

KEY WORD DOCUMENTATION

Document type:	Doctoral dissertation
Author:	Rajka Vujović
Menthor (title, first name, last name, position, institution)	Phd. Joko Dragojlović, associate professor, Faculty of Commerce and Justice in Novi Sad, University Business Academy in Novi Sad
Title:	Phenomenological and Aetiological Characteristics of Violence in Partnership and Family Relationships in the Republic of Serbia
Language of text (script):	Serbian language
Physical description:	Number of: Pages: 278 Chapters: 8 References: 163 Tables: 0 Illustrations: 0 Graphs: 20 Appendices: 1

Scientific field:	Law (Specific field of science: <i>Criminal Law</i>)
Subject, Key words:	Violence, domestic violence, phenomenology and etiology of violence.
Abstract (or resume) in the language of the text:	<p>The doctoral dissertation deals with domestic violence, that is, phenomenological and etiological features of violence in partner and family relationships. In addition to phenomenological and etiological characteristics, the doctoral dissertation also deals with the legal aspects of domestic violence, that is - it analyzes the procedures for protection against domestic violence in the Republic of Serbia. The provisions of the Criminal Code, as well as the provisions of the Family Code, are analyzed in particular. Also, the doctoral dissertation deals with the issue of domestic violence in comparative legislation. Domestic violence today represents a serious social problem and crime form, bearing in mind the severity of the consequences it causes, and therefore cannot be socially tolerated. In this sense, the fight against violence is one of basic obligations of every democratic State which respects and protects human rights. By introducing the criminal offense of domestic violence into our legal system, we acted in accordance with international and European legal standards, and the long-term systemic public advocacy and lobbying of women's non-governmental organizations in the Republic of Serbia has initiated the process of shaping institutional mechanisms to combat violence. Before the criminalization of this violent actions, protection against domestic violence was achieved by initiating criminal proceedings by subsuming the factual situation under one of the general criminal offenses, but such protection</p>

	<p>proved to be inadequate, while cases of domestic violence are a very common occurrence in our society. The goal of this doctoral dissertation was to analyze the causes and manifestations of domestic violence, to review the legal regulations related to this area, as well as to give certain proposals <i>de lege lata</i> and <i>de lege ferenda</i>. The need for research on this topic is multifaceted, bearing in mind that all forms of violence have been on the rise recently, and domestic violence, including those forms with serious consequences, are especially present in the overall structure of criminality. In this connection, bearing in mind that this is an area that has taken a more significant place when it comes to legal regulations on protection against domestic violence only in the last twenty years, as well as that it is an area that has had a greater number of changes in that period , as well as the adoption of a special law, the Law on Prevention of Domestic Violence, there was also a need to analyze legal provisions in this area.</p>
<p>Defended: (The faculty service fills later.)</p>	
<p>Thesis Defend Board: (title, first name, last name, position, institution)</p>	<p>1. Phd. Mina Zirojević, senior research associate, Institute of Comparative Law - President of the Commission</p> <p>2. Phd. Željko Bjelajac, associate professor, Faculty of Commerce and Justice in Novi Sad, University Business Academy in Novi Sad – menthor</p> <p>3. Phd. Maja Petrović, assistant professor, Faculty of Commerce and Justice in Novi Sad, University Business Academy in Novi Sad – member of the Commission</p>

Note:	<p>The author of doctoral dissertation has signed the following Statements:</p> <ol style="list-style-type: none">1. Statement on the authority,2. Statement that the printed and e-version of doctoral dissertation are identical and3. Statement on copyright licenses. <p>The paper and e-versions of Statements are held at the faculty.</p>
-------	--

САДРЖАЈ

УВОД.....	12
1. Предмет истраживања	12
2. Циљ истраживања.....	14
3. Методе истраживања	15
4. Хипотезе истраживања.....	15
1. ИЗВОРИ РЕГУЛИСАЊА.....	16
1.1. Међународни извори	16
1.2. Домаћи извори	26
2. ПОЈАМ И ВРСТЕ НАСИЉА	69
2.1. Крвни деликти.....	70
2.2. Насиље у породици.....	71
2.3. Деликти против човечности	73
2.4. Тероризам.....	75
3. ПОЈАМ И ФЕНОМЕНОЛОГИЈА	81
НАСИЉА У ПОРОДИЦИ.....	81
3.1. Појам насиља у породици.....	81
3.2. Феноменологија (облици испољавања).....	89
насиља у породици	89
3.2.1. Физичко насиље	90
3.2.2. Сексуално насиље	92
3.2.3. Емотивно и психолошко насиље	95
3.2.4. Изолација.....	100
3.2.5. Економско насиље.....	101
4. ЕТИОЛОГИЈА НАСИЉА У ПОРОДИЦИ	106
4.1. Појам етиологије насиља у породици	115
4.2. Егзогени фактори насиља у породици	118
4.2.1. Социјални фактори насиља у породици	121
4.3. Ендогени - Биолошки, психолошки и психијатријски.....	128
фактори као узрочници насиља у породици.....	128
4.4. Феминистичка објашњења узрочности насиља у породици	136
5. КРИВИЧНОПРАВНА ЗАШТИТА ОД НАСИЉА У ПОРОДИЦИ.....	140
5.1. Насиље у породици из члана 118а Кривичног закона	142

Републике Србије из 2002. године	142
5. 2. Кривично дело насиље у породици из члана 194. Кривичног законика	144
Републике Србије из 2006. године	144
5. 3. Измене и допуне Кривичног законика из 2009. године	147
5. 4. Актуелна кривичноправна регулатива поводом	148
кривичног дела насиље у породици	148
6. ПОРОДИЧНОПРАВНА ЗАШТИТА ОД НАСИЉА У ПОРОДИЦИ.....	159
6. 1. Материјално правни услови за одређивање мера заштите од насиља у породици.....	159
6. 2. Дефинисање појма насиље у породици.....	160
6. 3. Карактеристике насиља у породици.....	162
6. 4. Појам „члана породице” у домену породичноправне заштите	165
од насиља у породици	165
6. 5. Мере породичноправне заштите	169
6. 5. 1. Налог за исељење из породичног стана или куће	176
6. 5. 2. Налог за усељење у породични стан или кућу	183
6. 5. 3. Забрана приближавања члану породице на одређеној удаљености.....	184
6. 5. 4. Забрана приступа у простор око места становања	187
или места рада члана породице	187
6. 5. 5. Забрана даљег узнемиравања члана породице	188
6. 6. Трајање мера заштите од насиља у породици.....	190
6. 7. Поступак у парницама за заштиту од насиља у породици	194
7. НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ У УПОРЕДНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ	202
7.1. Насиље у породици у Босни и Херцеговини.....	202
7.2. Насиље у породици у Републици Хрватској	211
7.3. Насиље у породици у Републици Црној Гори	216
7.4. Насиље у породици у Републици Аустрији	223
7.5. Насиље у породици у Савезној Републици Немачкој.....	226
8. ИСТРАЖИВАЧКИ ДЕО	229
8.1. Предмет и циљ истраживања.....	229
8.2. Перцепција грађана о насиљу у брачним и партнерским односима – анализа анкете	229
ЗАКЉУЧАК.....	250
ЛИТЕРАТУРА.....	261

УВОД

1. Предмет истраживања

Породица је колевка сваког друштва и представља основу за развој и напредак сваког појединца, а самим тим и сваког друштва. Јака и очувана породица, здрави породични односи, као и љубав и разумевање представљају основне постулате који се негују у породичном животу. Управо ови постулати јесу предуслов за сваког члана породице да боље и функционалније егзистира и буде друштвено корисно биће. Деца која су окружена здравим породичним односом у којем доминира љубав, поштовање, толеранција и разумевање по правилу израстају у здраве личности које нису склоне насиљу и израстају у особе које негују исте принципе који су били присутни у њиховој породици. Такође, супружници међу којима влада љубав, поштовање и међусобно уважавање бивају много продуктивнији и креативнији у породичним, али и у односима мимо породице.

Међутим, нажалост, свака породица се не може похвалити напред изнетим принципа, чак, напротив у неким породицама су присутни потпуно другачији принципи, дешавају се различити облици насиља, а некада то насиље иде и до тога да се дешавају и телесне повреде, као и смртни исходи. Узроци оваквог понашања могу бити различити, како ендогени, тако и егзогени. Убрзан начин живота, мало времена за неговање односа између супружника, економска криза, губитак посла, а последње време све више у научној теорији се помиње и утицај пандемије ковид 19 на поремећене брачне и породичне односе. Појавни облици насиља у породици могу бити различити, а реч је о појави која погађа готово све државе света. Такође, приметно је да се насиље у породици све више акцентује како у општој, тако и у стручној јавности. Теме насиља, а посебно насиља у породици су све више присутне и у медијима, на различитим стручним трибинама и слично. Такође, насиљу у породици је значајно место дао и законодавац, те је реч о материји која је регулисана како Породичним законом¹, тако и Кривичним закоником². Такође, ова материја је регулисана и *lex specialisom*, односно Законом о спречавању

¹ Породични закон, *Службени гласник РС* бр. 18/05, 72/11 – др.закон и 6/15.

² Кривични законик, *Службени гласник РС* број 85/05, 88/05 испр., 107/05 – испр., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16 и 35/19.

насиља у породици³. Породичним законом се пружа породичноправна заштита у случајевима насиља у породици, а онда, када је неопходно заштита од насиља у породици се пружа и Кривичним закоником, те је самим тим кривичноправна заштита супсидијарног карактера. „Насиље у породици као кривично дело први пут инкриминисано је у позитивном законодавству Републике Србије 2002. године. Према тренутно важећем Кривичном законнику Републике Србије, кривично дело насиља у породици прописано је одредбом члана 194. у глави XIX у којој су инкриминисана кривична дела против брака и породице. У ставу један прописан је основни облик, ставом два три и четири прописани су тежи облици, док је у ставу пет прописан посебан облик“.⁴ Како се заштита од насиља у породици пружа и у одредбама Кривичног законика, тако и у одредбама Породичног закона, свакако је значајно истаћи да се жртва насиља у породици може одредити на оба вида заштите, односно један вид заштите, односно поступак не искључује могућност вођења другог. Када је реч о Закону о спречавању насиља у породици, овим законом се уређује „спречавање насиља у породици и поступање државних органа и установа у спречавању насиља у породици и пружању заштите и подршке жртвама насиља у породици“.⁵

Насиље у породици је феномен који изучавају многе науке. Насиље у породици има своје криминолошке, социолошке, виктимолошке, кривичноправне, грађанскоправне аспекте. Реч је о веома сложеном феномену који је у последње време у порасту, и то све су чешћи они видови насиља у породици који се завршавају смртним исходом. Овај вид криминалитета има јако велику тамну бројку, јер још увек владају мишљења и ставови код појединих жртава да је оно што се дешава у породици приватна ствар, да се насиље неће поновити, а и присутна је традиционална оптерећеност осећајем кривице саме жртве, као и стида и понижења. Такође, дешавају се и ситуације у којима жртва насиља у породици није спремна да пријави насилника из страха од још већег насиља.

Управо из напред наведених околности, предмет ове докторске дисертације јесу појавни облици насиља у породици и узроци насиља у породици. Дакле, у докторској дисертацији ћемо се бавити феноменолошким и етиолошким обележјима насиља у

³ Закон о спречавању насиља у породици, *Службени гласник РС*, бр. 94/2016.

⁴ Драгојловић, Ј., Матијашевић Обрадовић, Ј. (2019). Кривичноправни аспекти насиља у породици у Србији, *Социјална мисао*, вол. 26, бр. 1, стр. 57.

⁵ Закон о спречавању насиља у породици, *Службени гласник РС*, бр. 94/2016, члан 1.

партнерским и породичним односима. Поред феноменолошких и етиолошких обележја, докторска дисертација ће се бави и правним аспектима насиља у породици, односно анализираће се који су то поступци заштите од насиља у породици у Републици Србији. Посебно ће се анализирати одредбе Кривичног законика, као и одредбе Породичног закона. Такође, додокторска дисертација ће се бави и питањем насиља у породици у упоредном законодавству. Насиље у породици данас представља озбиљан друштвени проблем и облик криминалитета, имајући у виду тежине последица које изазива, те се самим тим не сме друштвено толерисати. У том смислу, борба против насиља једна је од основних обавеза сваке демократске државе која поштује и штити људска права. Увођењем кривичног дела насиље у породици у наш правни систем поступило се у складу са међународним и европским правним стандардима, а дугогодишње системско јавно заговарање и лобирање женских невладиних организација у Републици Србији је покренуло процес уобличавања институционалних механизма за борбу против насиља. Пре инкриминисања овог дела, заштита од насиља у породици се остваривала на начин да се покретао кривични поступак подвођењем чињеничног стања под неко од општих кривичних дела, али се таква заштита показала неадекватном, док су случајеви насиља у породици веома честа појава у нашем друштву. На овом месту свакако је важно напоменути да насиље у породици не треба гледати као насиље између супружника, или ванбрачних партнера, већ видови насиља који су у последње време све више присутни односе се и на насиље над децом, као и насиље над старијим особама. Дакле, реч је о категоријама лица која су изузетно рањива и подложна да буду жртве различитих видова насиља.

2. Циљ истраживања

Потреба за истраживањем насиља у породици и међу партнерским односима је вишеструка. Насиље је појава која је нажалост у последње време у константном порасту. Поред чињенице да је насиље у породици инкриминација која је у нашем кривичном законодавству нашла место у последњих двадесетак година, неспорно је да насиље у породици као појава не представља никакву новину. Данас се о насиљу у породици много

говори, пише, истражује. Такође у овој области су у последње време извршене различите законске промене, како у Кривичном законнику, тако и у Породичном закону, а на крају је донет и посебан закон који се односи на област заштите од насиља у породици, тј. Закон о спречавању насиља у породици. Управо из тог разлога сматрамо да постоји нарочита потреба за истраживањем ове теме. Те ћемо овим истраживањем указати на појавне облике насиља у породици, сагледати који су то узроци насиља у породици, али и изанализирати законске прописе који се односе на ову област, како у домаћем, тако и у упоредном законодавству.

3. Методе истраживања

Приликом израде докторске дисертације користиће се нормативни метод на основу којег ће се анализирати законски прописи који се односе на предмет истраживања докторске дисертације. Такође, користићемо и упоредни метод, на основу ове методе анализираћемо насиље у породици у упоредном законодавству. Поред поменутих метода, за потребе ове докторске дисертације користићемо и дескриптивни метод, методу анализе и синтезе, методу анализе садржаја и методу индукције и дедукције.

4. Хипотезе истраживања

У складу са предметом и циљом рада, постављене су и хипотезе истраживања. Хипотеза ове докторске дисертације су:

- Присутна је неадекватна и неблаговремена реакција институција на насиље у породици, што често доводи до секундарне виктимизације жртава;
- Жене су доминантне жртве насиља у породици;
- Профил насилника није могуће унапред поставити, јер су то лица различитог нивоа образовања, друштвених слојева и социјалног статуса.

1. ИЗВОРИ РЕГУЛИСАЊА

1.1. Међународни извори

Што се тиче међународних извора регулисања, на самом старту треба напоменути да су одредбе о насиљу у породици садржане у одредбама Универзалне декларације Уједињених нација о људским правима, Међународног пакта о грађанским и политичким правима, Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима и Међународне конвенције о укидању свих облика расне дискриминације.

„Универзална декларација Уједињених нација о људским правима већ у самој Преамбули садржи одредбе од значаја за разумевање родне равноправности, односно чињенице да жене и мушкарци имају једнака права, с једне стране, али и још увек присутног родно заснованог насиља и насиља у породици и у партнерским односима, као облика негације урођеног достојанства и једнаких и неотуђивих права свих људи, с друге стране“.⁶ Одредба члана 7. наведене декларације прокламује „да су пред законом сви једнаки и да имају право, без икаквих разлика, на једнаку заштиту закона, као и право на једнаку заштиту против било какве дискриминације којом се крши ова декларација и против сваког подстицаја на овакву дискриминацију. Такође је констатовано да сви пунолетни мушкарци и жене, без икаквих ограничења, имају право да закључе брак и заснују породицу, да су равноправни приликом закључења брака, за време трајања брака, као и приликом његовог евентуалног престанка. Само уз слободан и потпун пристанак брак се може засновати, док је породица природна и основна ћелија друштва и има право на заштиту друштва и државе“.⁷ Посебно је истакнуто, у тексту Универзалне декларације, да право на посебно старање и помоћ имају мајке и деца, као и то да сва деца, брачна или ванбрачна, уживају једнаку социјалну заштиту.⁸

⁶ Жарковић, М., Шурлан, Т., Киурски, Ј., Матић, М., Јосимовић, С., (2012). *Ка бољој заштити жртава насиља у породици – одговор правосуђа*, Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије, Београд, стр. 9.

⁷ Универзална декларација Уједињених нација о људским правима, усвојена и прокламована резолуцијом Генералне скупштине Уједињених нација 217 А (III) од 10. децембра 1948. године. Значај усвајања овог документа означен је прокламовањем 10. децембра као дана људских права, који се сваке године обележава свуда у свету.

⁸ Киурски, Ј. (2003). Насиље у породици, *Темид*, Виктимолошко друштво Србије, вол. 6, бр.2, стр. 1.

*Међународни пакт о грађанским и политичким правима*⁹ „прописује да се све државе чланице овог пакта обавезују да обезбеде једнако право мушкарцима и женама да уживају сва грађанска и политичка права формулисана у њему“. Многи појмови у овом пакту су регулисани на готово идентичан као и у Универзалној декларацији Уједињених нација о људским правима, као што су појам породице и њена заштита, услови за ступање у брак мушкарца и жене који су зрели за ступање у брак. Прописано је и да свако дете, ослобођено од дискриминације било које врсте, има право да му његова породица, друштво и држава указују неопходну заштиту, као и да су сва лица једнака пред законом и да имају право на подједнаку заштиту закона.

*Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима*¹⁰ се детаљније бави правима утврђеним у претходно донетим међународним документима, и то преваходно у делу који се односи на економска, социјална и културна права, с тим да прописује и мере за спровођење надзора над њиховим поштовањем. Што се тиче овог пакта, акценат је на одредбама којима се државе чланице обавезују да пруже гаранцију свих права формулисаних у овом документу, без икаквог вида дискриминације засноване на раси, боји, полу, вери, политичком мишљењу, језику, националном или социјалном пореклу, имовинском стању, рођењу или некој другој околности која би могла проузроковати дистинкцију између људи.

*Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације*¹¹ се базира првенствено на решавању проблема расне дискриминације, али такође представља и

⁹ Међународни пакт о грађанским и политичким правима је усвојен и отворен за потписивање и ратификовање резолуцијом Генералне скупштине Уједињених нација 220 А (XXI) од 16. децембра 1966. године, а ступио је на снагу 23. марта 1976. године. Закон о ратификацији Међународног пакт о грађанским и политичким правима је објављен у *Службеном листу* СФРЈ број 7/71. Савезна Република Југославија је Пакт ратификовала 12. марта 2001. године. Уз Пакт су усвојена и два Протокола и то: Факултативни протокол који је ступио на снагу 23. марта 1976. године и Други факултативни протокол који је имао за циљ укидање смртне казне и који је ступио на снагу 11. јула 1991. године. Савезна Република Југославија је оба протокола ратификовала 6. септембра 2001. године, *Службени лист* СРЈ – Међународни уговори, број 4/01.

¹⁰ Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима је усвојен и отворен за потписивање и ратификовање резолуцијом Генералне скупштине Уједињених нација 2200 А (XXI) од 16. децембра 1966. године, а на снагу је ступио 3. јануара 1976. године. СФРЈ је Пакт ратификовала у јулу 1971. године, *Службени лист* СФРЈ – Међународни уговори, бр. 7/71. Савезна Република Југославија је Пакт ратификовала 12. марта 2001. године

¹¹ Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације усвојена је и отворена за потписивање и ратификовање резолуцијом Генералне скупштине Уједињених нација 2106 А (XX) од 21.

општи акт у овој материји, па је самим тим неопходно и навести. Под расном дискриминацијом, у светлу ове конвенције, подразумева се „свако разликовање, искључивање, ограничавање или давање првенства које се заснива на раси, боји, прецима, националном или етничком пореклу, а који имају за циљ да наруше или да компромитују признавање, уживање или вршење, под једнаким условима, права човека и основних слобода у политичкој области јавног живота“.

*Конвенција Уједињених нација о елиминасању свих облика дискриминације жена*¹² је први међународни документ који на један свеобухватан начин гарантује заштиту грађанских, политичких, економских, социјалних и културних права жена, уз позивање на одредбе већ донетих међународних аката и пропагирање обавеза држава чланица да у свему обезбеде равноправност мушкараца и жена. У светлу ове конвенције, под дискриминацијом жена се подразумева свака разлика, искључење или ограничење у погледу пола, што има за последицу или циљ да угрози или онемогући признање, остварење или вршење од стране жене, људских права и основних слобода на политичком, економском, друштвеном, грађанском или другом пољу, независно од њиховог брачног стања, а све на основу неспорне равноправности између мушкараца и жена. “Од посебног значаја је одредба ове конвенције која прописује да државе чланице треба да предузму све неопходне мере ради измене друштвених и културних обичаја у погледу понашања мушкараца и жена да би се отклониле предрасуде, као и уобичајена и свака друга пракса заснована на схватању о инфериорности или супериорности једног или другог пола или традиционалној улози мушкарца, односно жене.”¹³

*Факултативни протокол уз Конвенцију о елиминасању свих облика дискриминације жена*¹⁴ прописује да државе чланице прихватају надлежност Комитета за елиминасање

децембра 1965. године. Ступила је на снагу 4. јануара 1969. године, *Службени лист* СФРЈ-Међународни уговори, број 6/67. Савезна Република Југославија је ратуфиковала ову конвенцију 12. марта 2001. године

¹² Конвенција Уједињених нација о елиминасању свих облика дискриминације жена усвојена је од стране Генералне скупштине Уједињених нација резолуцијом број 34/180 од 18. децембра 1979. године и ступила на снагу 3. септембра 1981. године. СФРЈ је Конвенцију ратуфиковала 1981. године, *Службени лист* СФРЈ – Међународни уговори, број 11/81, а СРЈ Опциони протокол 2002. године, *Службени лист* СРЈ – Међународни уговори, број 13/02.

¹³ Киурски, Ј. *op. cit.*, стр. 3.

¹⁴ Факултативни протокол уз Конвенцију о елиминасању свих облика дискриминације жена закључен је 6. октобра 1999. године у Њујорку, а на снагу је ступио 22. децембра 2000. године. У наш правни систем је уведен 2002. године, *Службени лист* СРЈ – Међународни уговори број 13/02.

Феноменолошка и етиолошка обележја насиља у партнерским и породичним односима у Републици Србији

дискриминације жена, који прима и разматра представке поднете од стране или у име појединца или групе појединаца који се налазе у надлежности држава чланица, тврдећи да су жртве кршења (од стране државе чланице) неког од Конвенцијом гарантованих права.

*Декларација Уједињених нација о елиминасању насиља над женама*¹⁵ дефинише насиље према женама као „*сваки акт родно заснованог насиља које резултира или може да има за резултат физичку, сексуалну или психичку штету или патње жена, укључујући претње таквим актима, ограничење или произвољно лишавање слободе, без обзира да ли произилази из јавног или приватног живота*”.¹⁶ Самим тим, а како то произилази из ове декларације, насиље над женама се појављује у три облика:

- физичко, сексуално и психолошко насиље које се јавља у породици (а обухвата сексуалну злоупотребу деце у домаћинствима, батињање, брачно силовање, женско генитално сакаћење и слично);
- физичко, сексуално и психолошко насиље које се јавља у широј заједници (а обухвата силовање, било који вид сексуалне злоупотребе, сексуално изнуђивање, трговину женама, принудну проституцију и слично);
- физичко, сексуално и психолошко насиље које је учињено или опрштено од стране државе, где год да се десило.

*Конвенција Уједињених нација о правима детета*¹⁷, као примарно, прописује право детета на живот, преживљавање, развој и поштовање његових ставова, што свакако представља прокламовање принципа недискриминације. Одредбе које су од значаја за разумевање последица које насиље у породици може имати на развој детета, а тиме и обавезе државе да предузме све мере којима ће то предупредити наведене су у Преамбули Конвенције:

¹⁵ Декларација Уједињених нација о елиминасању насиља над женама, коју је усвојила Генерална скупштина Уједињених нација у децембру 1993. године.

¹⁶ Киурски, Ј. *op. cit.*, стр. 4.

¹⁷ Конвенција Уједињених нација о правима детета, усвојена је резолуцијом 44/25 Генералне скупштине Уједињених нација од 20. новембра 1989. године. Резолуција и пропратни протоколи уведени су у национални правни систем Републике Србије, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, број 15/90, *Службени лист СРЈ*, број 4/96 и *Службени лист СРЈ*, број 7/02.

- “кроз подсећање да су Уједињене нације у Општој декларацији о правима човека прокламовале да деци у детињству припадају посебна брига и помоћ;
- уз увереност да породици, као основној јединици друштва и природној средини за развој и благостање свих њених чланова а посебно деце, треба да буде пружена неопходна заштита и помоћ како би могла у потпуности да преузме одговорности у заједници;
- уз прихватање да дете, у циљу потпуног и складног развоја личности, треба да расте у породичној средини, у атмосфери среће, љубави и разумевања;
- уз став да дете треба да буде у потпуности припремљено да живи смостално у друштву и да буде васпитано у духу идеала прокламованих у Повељи Уједињених нација, а посебно у духу мира, достојанства, толеранције, слободе, равноправности и солидарности.”¹⁸

*Пекиншка декларација и Платформа за акцију*¹⁹ у основи представљају свеобухватни глобални оквир који служи за унапређење родне равноправности, с тим да обавезују све државе чланице да подстичу развој политике родне равноправности. Прокламују да је насиље над женама препрека ка постизању једнакости, развоја и мира у свету, да се самим насиљем над женама, у било ком облику, деградирају призната и гарантована права и слободе жена, а као један од потенцијалних разлога који проузрокује насиље над женама препознају и низак социјални, економски и друштвени положај жена у друштву. Под насиљем над женама, у духу наведених докумената, подразумева се: *„сваки акт насиља заснован на полним разликама који доводи, или ће вероватно довести, до психичког, физичког или полног угрожавања или патње жена, укључујући и претње таквим актима, присилу или самовољно одузимање слободе, било да се то дешава у јавном или приватном животу”*.²⁰ Самим тим, насиље над женама обухвата:

- физичко, сексуално и психолошко насиље, које се појављује у породици (а које обухвата тучу, сексуално злостављање жена и женске деце у породици, насиље везано за мираз жене, брачно силовање, одсецање женских гениталија и друге

¹⁸ Киурски, Ј. *op.cit.*, стр. 5.

¹⁹ Пекиншка декларација и Платформа за акцију, усвојена је на Четвртој светској конференцији Уједињених нација о женама одржаној у Пекингу, у септембру 1995. године.

²⁰ Киурски, Ј. *op.cit.*, стр. 5.

поступке који имају за последицу насиље над женама, насиље које не долази од брачног друга и насиље у вези са експлоатацијом);

- физичко, сексуално и психолошко насиље, које се појављује у широј заједници (а које обухвата силовање, сексуално злостављање, сексуално малтретирање и застрашивање на послу, у образовним институцијама и на другим местима, трговину женама и принудну проституцију);
- физичко, сексуално и психолошко насиље, које је учињено или прећутно одобрено од стране државе, независно од тога где је до њега дошло.

Сем наведених, појављују се и други облици насиља над женама, а то су: насиље над правима жена у ситуацијама оружаног сукоба (где се посебно мисли на убиство, силовање, било који вид сексуалног ропства и насилну трудноћу), насилну стерилизацију, принудно коришћење средстава за контрацепцију, насилно изазвани прекид трудноће, убијање женске деце и пренатални избор пола.

*Миленијумска декларација*²¹ не прави разлику између положаја жена и положаја мушкараца, при чему децидно наводи да: „*мушкарци и жене имају право да живе и подижу своју децу достојанству*”, као и да: „*иста права и могућности морају бити гарантована женама и мушкарцима*”. Изричито се забрањују сви облици насиља према женама.

*Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода*²² прописује основна људска права, уз наглашавање значаја једнаког положаја жене и самим тим родне равноправности. Када је у питању предметна тематика, од посебног значаја су одредбе које прописују право на поштовање приватног и породичног живота, право на слободно склапање брака и забрана сваког вида дискриминације.

²¹ Миленијумска декларација A/Res/55/2 - усвојена је на Миленијумском самиту одржаном у Њујорку 8. септембра 2000. године.

²² Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода, усвојена је од стране Савета Европе у Риму 4. 11. 1950. године.

*Конвенција о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици*²³ представља један од најважнијих инструмената који регулишу материју насиља над женама и насиља у породици. Под насиљем у породици, према овој конвенцији, подразумева се: „свако дело физичког, сексуалног, психичког, односно економског насиља до којег долази у оквиру породице или домаћинства, односно између бивших или садашњих супружника или партнера, независно од тога да ли учинилац дели или је делио исто боравиште са жртвом”. Под насиљем учињеним према женама подразумева се: „кршење људских права и облик дискриминације над женама који представља сва дела родно заснованог насиља која доводе или могу да доведу до физичке, сексуалне, психичке, односно финансијске повреде или патње за жене, обухватајући и претње таквим делима, принуду или произвољно лишавање слободе, било у јавности, било у приватном животу”. Акцент се ставља и на обучавање професионалаца као и на константну и континуирану сарадњу између свих надлежних органа, а све са циљем спречавања и откривања насиља у породици и пропагирања једнакости између оба пола, као и гарантовању права жртава насиља у породици, посебно у области спречавања секундарне виктимизације.²⁴

Поред наведених међународних аката, посматрано у светлу предметне тематике, битно је споменути и неколико препорука, и то: Препоруку Р (90) 2Е Комитета министара Савета Европе о социјалним мерама у вези са насиљем у породици, Препоруку 1450 (2000) Парламентарне скупштине Савета Европе о насиљу над женама у Европи, Препоруку 1582 (2002) Парламентарне скупштине Савета Европе о насиљу над женама у породици, Препоруку (2002) 5 Комитета министара Савета Европе о заштити жена од насиља, Препоруку 1681 (2004) Парламентарне скупштине Савета Европе и Препоруку 1905 (2010) Парламентарне скупштине Савета Европе.²⁵

Обзиром да је на интернационалном нивоу насиље извршено према женама препознато као облик кршења основних људских права, земље чланице Европске уније и Савета Европе су у намери нормирања наведене проблематике приступиле доношењу

²³ Конвенција о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици, усвојена је од стране Комитета министара (КМ) Савета Европе од 7. априла 2011. године.

²⁴ Киурски, Ј. *op.cit.*, стр. 6.

²⁵ *Ibid.*, стр. 7-9.

Феноменолошка и етиолошка обележја насиља у партнерским и породичним односима у Републици Србији закона. С тим у вези, како међународни документи који се тичу насиља над женама и насиља у породици углавном садрже доста широке дефиниције насиља у породици, то је Препоруком Савета Европе (2002) 5 указано на који начин државе треба да дефинишу насиље у породици, руководећи се следећим принципима:²⁶

- “Насиље у породици треба да буде дефинисано тако да учини јасним да је реч о специфичном облику родно заснованог насиља;
- Оквир појма насиља у породици не сме бити дефинисан преуско тако да, на пример, искључује насиље између брачних партнера или насиље које се дешава изван дома (нпр. унутар интимних односа);
- Треба избегавати коришћење термина: „породично насиље” уместо: „насиље у породици” уколико то подразумева искључивање из дефиниције свих жртава и учинилаца изузев чланова (законите) породице;
- Држава не треба да дефинише преуско ни природу насиља у породици тако да, на пример, укључује само физичко насиље или да експлицитно искључује психичко насиље;
- Државе треба јасно да истакну чињеницу када дефиниција насиља у породици обухвата и друге врсте насиља (на пример економско насиље). Термин насиље треба да буде дефинисан тако да обухвати не само грубу принуду већ и друге суптилније контролне обрасце. Уколико је у појам насиља у породици укључен инцест, то мора бити јасно истакнуто;
- Из дефиниције насиља у породици треба да јасно произилази да овај облик насиља над женама представља друштвени проблем који захтева интервенцију власти, а не приватну ствар појединца;
- Када држава жели да укључи специфичне облике насиља над женама (као што су силовање или трговина женама) у појам насиља у породици, треба да јасно дефинише у ком смислу би ове облике насиља требало третирати другачије ако се и када догоде у контексту породичних или домаћих односа, односно у другим контекстима;

²⁶ Киурски, Ј., Антонијевић, М. (2014). *Јавни тужилац и заштита људских права у кривичном поступку – механизми заштите*, Удружење јавних тужилаца и заменика завних тужилаца Србије, Београд, стр. 32 – 37.

- Држава треба да предузме акције и мере у циљу јасног препознавања природе и узорка насиља у породици, како би се развила делотворна правна средства и политика превенције и заштите у овој области”.²⁷

Поред наведене Препоруке Савета Европе (2002) 5 смернице за дефинисање, санкционисање и вођење поступка за насиље у породици садрже и бројни други међународни акти, а заједничко за све њих је да:

- „Државе треба да у оквиру свог законодавства усвоје правне мере усмерене на превенцију насиља над женама.
- Држава треба да усвоји посебно законодавство о насиљу у породици, укључујући и кривичне санкције и грађанскоправне лекове.
- Држава треба да предвиди насиље у породици као посебно кривично дело.
- Држава треба да ревидира и/или повећа казне за умишљајне телесне повреде за насиље у породици.
- Држава треба да инкриминише инцест.
- Држава треба да инкриминише силовање у браку или ванбрачној заједници.
- Држава треба за жртве насиља над женама да обезбеди и одређене заштитне мере, као и одговарајуће службе подршке жртвама, укључујући и склоништа за жртве.
- Држава треба да омогући жртвама насиља у породици да добију одговарајућу накнаду за сваку материјалну, физичку, психолошку, моралну и друштвену повреду које су претрпеле, сразмерно степену њене тежине, укључујући и судске трошкове које су платиле.
- Држава треба да пропише и обезбеди максималну заштиту жртава насиља у породици, и поступање са дужном пажњом у правцу спречавања и реаговања на овај облик насиља над женама.
- Држава треба да спроведе кампање у циљу информисања жртава насиља о правцима и могућностима заштите.

²⁷ Киурски, Ј., Антонијевић, М., *op. cit.*, стр. 32-37.

- Држава мора да охрабрује и подстиче жртве насиља да користе правна средства (правне лекове).
- Држава треба да информише жене о њиховом праву да приступе механизмима правде.
- Држава треба да обезбеди ефикасне правне поступке по пријавама, тужбама и жалбама.
- Надлежни државни органи треба да благовремено, потпуно, темељно, непристрасно и озбиљно утврђују све пријаве насиља породици и да приведу извршиоце правди.
- Држава треба да усклади своје прописе и обезбеди да се правилима поступка онемогући неоправдано и/или понижавајуће испитивање жртава или сведоке насиља.
- Држава треба да пропише посебне услове саслушања жртава или сведока насиља како би се избегло понављања сведочења и умањили трауматски ефекти кривичног поступка.
- Држава мора да предвиди кривично гоњење по службеној дужности за случајеве насиља у породици.
- Држава треба да обезбеди бесплатну правну помоћ жртвама насиља у породици.
- Држава мора омогућити гоњење за насиље у породици без иницијативе саме жртве.
- Држава треба да омогући кривично гоњење извршилаца у случајевима насиља у породици чак и у одсуству сведочења жртве на суду, а полиција и други државни органи који примењују закон треба да добију овлашћење да воде истрагу и прикупљају доказе.
- Држава треба да омогући да рок застарелости за сексуалне деликте не почне да тече пре него што жртва постане пунолетна.
- Држава треба да жртвама насиља у породици обезбеди могућност вођења кривичног или грађанског поступка заштите, у циљу привремене или сталне забране насилнику да борави у кући где су жртва и њена деца наставити да живе и/ или могућност тражења изрицања заштитне мере забране приласка жртви.

- Држава мора обезбедити заштиту жртви насиља у породици током судског поступка.
- Држава треба да успостави протоколе поступања здравствених установа и процедура за болнице у случајевима насиља у породици.²⁸

1. 2. Домаћи извори

Породица је основна ћелија и саставни део сваког друштва, услед чега се и односи унутар породице не могу посматрати изоловано од других друштвених односа и појава. Наиме, основне функције породице су репродуктивна, васпитна, образовна, економска и заштитна.²⁹ Међутим, поред наведених, породица задовољава многобројне друге потребе, као што су: друштвене, културне, емоционалне, и то посматрано како у односу на мушкарце и жене, као супружнике, тако и у односима између партнера, као родитеља и њихове деце, а затим између свих чланова породице међусобно и породице, као уже јединице, и друштвене заједнице.³⁰

Проучавањем породице баве се многе научне дисциплине, првенствено право, затим психологија, социологија и етнологија. Обухватајући знања свих тих дисциплина, породично право најдетаљније регулише односе у породици, на начин који највише одговара савременој науци и нашој друштвеној стварности, а све из разлога што здрава породица омогућава несметан развој сваког појединца и представља чврст темељ за правилан развој друштва.

Наиме, интенција сваког друштва је да породицу и односе унутар ње уреди и нормира у складу са својим потребама. С тим у вези је и констатација Е. Фрома: „*свако друштво има онакву породицу какву заслужује*”.

Полазећи од наведене констатације и примењујући је на нашу земљу, може се слободно рећи да се наше друштво налази у дубокој кризи. Наиме, због савременог начина

²⁸ Киурски, Ј. *op. cit.*, стр. 8-9.

²⁹ *Ibid*, стр. 9.

³⁰ Матијашевић, Ј., Драгојловић, Ј., (2022). Насиље у породици – поједини криминолошки и кривичноправни аспекти, *Култура полиса*, вол. 19, бр. 2, стр. 89-109.

живота, тешког материјалног стања, борбом за пословни напредак и егзистенцијални опстанак, породица се суочава са низом проблема, што последично доводи до отуђености појединаца, губитка осећаја припадности породици, сарадње и емоционалне равнотеже. Самим тим, породица губи своју функцију, престаје да буде уточиште мира и место где се људи осећају комфортно и постаје легло насиља и агресије коју појединци испољавају управо према члановима своје породице.

На претходно описани начин и долазимо до насиља у породици које је, нажалост, постало заједничке за сва друштва света, независно од неминовних специфичности које свако са собом носи. Ипак, и поред различитих појавних облика, насиље у породици свакако представља кршење основних људских права члана породице, услед чега овом проблему треба приступити опрезније, на свим нивоима, како би се обезбедило заједничко деловање друштва и свих институција у њему. Борба против насиља у породици нормирана је кроз одредбе породичног и кривичног права, с тим да је и национално законодавство које се бави овом тематиком знатно шире.

Посматрајући правне норме које постоје у нашем систему, очигледно је да је дошло до напретка у усклађености домаћег законодавства са међународним инструментима који регулишу ову материју, с тим да је неопходно наставити у том правцу до постизања потпуне усклађености. Сем тога, држава треба да се, у односу на мере за заштиту и унапређење права жртава, потруди да у својим надлежним органима обезбеди да раде кадрови који су стручни и обучени за пружање помоћи жртвама, превасходно деци, као и да се побрине да се побољша комуникација између различитих органа (полиције, јавног тужилаштва, судова, здравствених служби, центара за социјални рад, невладиних организација и др.).

Како би се свеобухватније заштитила права жртава, поред унапређивања наше правне регулативе и хармонизације са међународним правним документима, донете су и националне стратегије заштите од насиља у породици, и то:³¹

³¹ Киурски, Ј. *op .cit.*, стр. 11.

- Национална стратегија за побољшање положаја жена и унапређивање родне равноправности³²;
- Национална стратегија за превенцију и заштиту деце од насиља³³;
- Национална стратегија за спречавање и сузбијање насиља над женама у породици и партнерским односима³⁴;
- Општи протокол о поступању и сарадњи установа, органа и организацијау ситуацијама насиља над женама у породици и партнерским односима³⁵.

Евидентно је да предметна проблематика из домена приватне прелази у јавну сферу, што је узроковано израженом потребом државе да све више пружи заштиту жртвама насиља у породици, што, у крајњој линији, и јесте обавеза и одговорност саме државе.

У Уставу Републике Србије³⁶ превасходно се наводи да је држава Србија заснована на владавини права и социјалној правди, начелима грађанске демократије, људским и мањинским правима и слободама, те припадности европским принципима и вредностима. Одредба члана 15. Устава изричито предвиђа обавезу државе да гарантује равноправност жена и мушкараца и развија политику једнаких могућности, док је одредбом члана 21. Устава предвиђена и општа забрана дискриминације, непосредна и посредна, по било ком основу, па и према полу, и истакнута је једнакост свих пред Уставом и законом. Битно је истаћи да овај највиши правни акт не користи родно сензитиван језик.

Устав садржи и посебну одредбу о мерама афирмативне акције или тзв. позитивној дискриминацији, навођењем да се дискриминацијом не сматра увођење посебних мера

³² Национална стратегија за побољшање положаја жена и унапређивање родне равноправности, *Службени гласник РС*, број 15/09.

³³ Национална стратегија за превенцију и заштиту деце од насиља, *Службени гласник РС*, број 122/08 и Акциони план (2010 - 2012) за спровођење ове стратегије, *Службени гласник РС*, број 15/10.

³⁴ Национална стратегија за спречавање и сузбијање насиља над женама у породици и партнерским односима, *Службени гласник РС*, број 27/11.

³⁵ Општи протокол о поступању и сарадњи установа, органа и организацијау ситуацијама насиља над женама у породици и партнерским односима, који је Влада усвојила у новембру месецу 2011. године

³⁶ Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, број 98/06.

које Република Србија може увести ради постизања пуне равноправности лица или групе лица која су суштински у неједнаком положају са осталим грађанима/кама.³⁷

Уставом је прописана и посебна заштита која се пружа породици, мајкама и деци, затим, право свакога на заштиту физичког и психичког здравља, право на социјалну заштиту лица која имају пребивалиште на територији Републике Србије, те право на правну помоћ, коју пружају адвокати, који представљају самосталну и независну службу, као и службе правне помоћи, које се, у складу са Законом о бесплатној правној помоћи („Службени гласник РС”, број 87/18³⁸) оснивају у јединицама локалне самоуправе, при чему закон ближе одређује случајеве у којима је правна помоћ бесплатна.

Део Устава који је посвећен људским и мањинским правима прописује да се одредбе имају тумачити са циљем унапређења вредности демократског друштва, и то сходно важећим међународним стандардима људских и мањинских права, као и пракси међународних институција које надзиру њихово спровођење. Загарантована људска права могу се ограничити само законом, под условом да је ово ограничење допуштено самим Уставом, а приликом ограничења права, забрањено је задирати у саму суштину зајемченог права.

Уставом је утврђено и право свих лица на судску заштиту у случају повреде или ускраћивања неког људског или мањинског права, право на уклањање последица насталих повредом, те право обраћања међународним институцијама ради заштите права и слобода зајемчених Уставом. С тим у вези, гарантује се неприкосновеност људског достојанства, неповредивост физичког и психичког интегритета, право свакога на једнаку заштиту права и право на жалбу или друго правно средство. Посебно је забрањено психичко, економско, физичко и свако друго искоришћавање или злоупотребавање детета.

„Принцип друштвене бриге о породици, као примарној друштвеној групи и значајном елементу друштвене структуре, такође је прокламован Уставом, према коме породица ужива разне облике законске, економске, социјалне и друге друштвене заштите

³⁷ Тејић, М. (2007). *Правна регулатива о насиљу у породици у Србији и међународни стандарди*, Пројекат – Подршка женским људским правима на западном Балкану, Нови Сад, стр. 73.

³⁸ Закон о бесплатној правној помоћи, *Службени гласник РС*, број 87/18.

и подршке, утврђене законским и другим прописима и мерама друштвено – економске и социјалне политике“.³⁹

Наиме, одредбом члана 66. Устава је прописано да „породица, мајка, самохрани родитељ и дете уживају посебну заштиту, а сам начин остваривања ове заштите се уређује законом и прописима донетим на основу закона, а на који начин је дато на значају породици и указано је на место које она заузима у нашем друштвено – политичком систему“.⁴⁰

Сем наведене, низом других одредби Устав пружа заштиту породици као основном праву сваког човека, и то тако што прописује да држава јемчи равноправност жена и мушкараца и развија политику једнаких могућности, забрањује сваку непосредну или посредну дискриминацију по било ком основу, а нарочито по основу пола, гарантује право на живот, неповредивост психичког и физичког интегритета, забрањује ропство и положај сличан ропству, јемчи заштиту деце од психичког, физичког, економског и сваког другог искоришћавања или злоупотребавања, предвиђа која су права и дужности сваког родитеља, и, као што је наведено, јемчи посебну заштиту породице, мајке, самохраних родитеља и деце.

Заштита породице остварује се и на друге начине, и то прописивањем права из области социјалног осигурања као што су право на породичну пензију, права из здравственог осигурања, право на дечији додатак, право на наслеђе, станарско право и слично. Такође, друштвена заштита породице огледа се и у основању и функционисању више установа за развој, чување и васпитање деце, разним видовима организоване помоћи која се пружа породици, као и старању да се обезбеде што повољнији услови за вођење породичног домаћинства. С тим у вези, орган старатељства вршењем надзора над родитељским правом, у одређеним случајевима, представља један од основних облика заштите које друштвена заједница пружа породици са циљем заштите интереса малолетних лица, примарно интереса деце. Баш због тога су за заштиту породице значајне

³⁹ Киурски, Ј. *op. cit.*, стр. 11.

⁴⁰ Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, број 98/06, члан 66.

Феноменолошка и етиолошка обележја насиља у партнерским и породичним односима у Републици Србији одредбе тзв. социјалног законодавства, које се баве питањима материјалне, здравствене и друге помоћи породици и њеним члановима, посебно мајци и детету.

Сем у Уставу, заштита од насиља у продици у домаћем законодавству се остварује као кривичноправна и породичноправна заштита, при чему се примењује и одређени број процесних одредаба.

Први облици интервенисања кривичног законодавства у областима брачних и породичних односа са видовима насиља учињени су доношењем Закона о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије⁴¹. Наиме, у наведеном закону, одредбом члана 118а прописано је да: *„ко употребом силе или озбиљном претњом да ће напасти живот или тело повређује или угрожава телесни или душевни интегритет члана породице казниће се новчаном казном или затвором до три године”*. У члану два исте одредбе био је прописан тежи, квалификовани облик и то: *„учинилац ће се казнити затвором од пет месеци до пет година ако је при извршењу дела из става један користио оружје, опасно оруђе или средство подобно да тело тешко повреди или здравље тешко наруши”*. У наредном ставу је био прописан следећи квалификовани облик на начин да ако је при извршењу дела из претходна два става наступила тешка телесна повреда или трајно и тешко нарушавање здравља члана породице или ако је дело извршено према малолетнику, учинилац ће бити кажњен казном затвора од две до десет година. Коначно, најтежи облик је постојао уколико би услед извршења дела из става један или два наступила смрт члана породице, у ком случају би учинилац био кажњен затвором од најмање десет година.⁴²

Кривично дело насиље у породици имало је, дакле, основни и три квалификована облика, при чему се основни облик састојао у повреди или угрожавању телесног или душевног интегритета члана породице, уз дигресију да тада важећи Основни кривични закон⁴³ није садржао појам члана породице у члану 113. под називом: *„Значење израза у овом закону”*. Најчешће се појам члана породице тумачио рестриктивно, што је за

⁴¹ Закон о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије, *Службени гласник РС*, број 10/02.

⁴² Закон о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије, *Службени гласник РС*, број 10/02, члан 118а.

⁴³ Основни кривични закон, *Службени лист СРЈ*, број 61/01 и *Службени гласник РС*, број 39/03.

последницу имало сужавање обима кривичноправне заштите од насиља у породици, те су, самим тим, у пракси изван система законског регулисања и заштите остали ванбрачни, разведени и растављени супружници, као и лица која су била у емотивној вези и лица у фактичкој заједници. Такође, није било законских могућности за изрицање заштитних мера, нити мера безбедности, због чега је оцењено да се, упркос несумњивом значају нове инкриминације, тешко може говорити о постојању основа за постизање адекватне правне заштите жртава насиља у породици.⁴⁴

Радња извршења основног облика била је одређена алтернативно као повреда или угрожавање телесног или душевног интегритета, а новина је да се предвиђала кривична одговорност и за само угрожавање телесног или душевног интегритета члана породице употребом силе или опасном претњом.

Извршилац кривичног дела и оштећени могли су бити само чланови породице, док су подстрекач или помагач могли бити и лица која нису чланови породице. Кривично дело се могло извршити само са директним умишљајем, док је у односу на тежу последницу учинилац могао да поступа из нехата, осим када је у питању старосно доба пасивног субјекта, односно када је кривично дело извршено према малолетнику.

Кривично дело из члана 118а Кривичног законика се у чињеничном опису у највећем делу поклапало са елементима других кривичних дела (нпр. чл. 53. и 54. Кривичног законика РС), док је сексуално злостављање жена и деце као најтежи облик било предвиђено самосталним кривичним делима тако да су се кривичне пријаве у случају насиља и злостављања у породици најчешће подносила за ова друга кривична дела предвиђена законом (чл. 103, 104, 105, 107. став 2. и члан 121. Кривичног законика).⁴⁵

Потребно је указати и на недостатке кривичног дела из члана 118а Кривичног закона РС која се односе на тумачење битних елемената дела, последницу дела, као и проблеме које је у пракси изазивала примена овог дела. Наиме, у ставу 1. наведеног члана је било прописано да извршилац кривичног дела насиље у породици може бити свако

⁴⁴ Николић Ристановић, В. (2003). Кривично дело насиље у породици у друштвеном контексту и правном систему Србије и Црне Горе, *Темид*, Виктимолошко друштво Србије, Београд, вол.6, број 2, стр. 10.

⁴⁵ Киурски, Ј. *op.cit.*, стр. 14.

лице, иако је евидентно да извршилац може бити само члан породице, као и оштећени. Даље, дуго времена је у пракси било спорно питање, о коме се и данас често полемиче, да ли насиље у породици може бити извршено само једном радњом. По том питању је и Врховни суд Србије имао различит став, па се тако, на пример, у предметима КЖ1 број 1137/04 и КЖ1 број 1663/04 наводи да: *„глаголи повређује или угрожава телесни или душевни интегритет, означавају трајне и континуиране радње које се дешавају за време трајања брачне заједнице”*, што значи да једнократно повређивање или угрожавање не би испуњавало захтеве за извршење овог кривичног дела. Међутим, у другом предмету број КЗЗ 46/06 од 15. јуна 2006. године, Врховни суд Србије закључио је да: *„за постојање кривичног дела насиље у породици из члана 118а Кривичног закона РС није неопходан елемент трајност или виšekратност радњи извршења”*.

Наведени проблем је покушао да реши Кривични законик из 2006. године⁴⁶, на начин да је у одредби члана 112. став 30. под називом: *„Тумачење израза у овом законуку”* прописао: *„кад је радња кривичног дела одређена трајним глагом сматра се да је кривично дело учињено ако је радња извршена једном или више пута”*, па преовлађује став да се кривично дело насиље у породици може извршити и само једном радњом, с тим да је потребно правилно ценити и све друге околности под којима је дело извршено.

Такође, важно питање које је било неопходно решити је и да ли постоји стицај код кривичног дела насиље у породици ако се дело учини према више чланова породице, односно упитно је било постојање продуженог кривичног дела код насиља у породици. Заузета су различита мишљења у теорији и пракси поводом изражене дилеме. Према једном схватању, уколико је радња извршења кривичног дела предузета на такав начин да указује на природно јединство дела, неће постојати стицај, имајући у виду да се овде не штите појединци, већ породица и односи унутар ње. По другом схватању, неће постојати продужено кривично дело када су радње извршене према више чланова породице, већ ће постојати онолико дела колико има оштећених, док, са друге стране, ако је према истој особи, односно истом члану породице, предузета једна или више радњи извршења, постојаће само једно кривично дело насиље у породици. Међутим, уколико се један од

⁴⁶ Кривични законик, *Службени гласник РС* број 85/05, 88/05 испр., 107/05 – испр., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16 и 35/19.

облика самог кривичног дела насиља у породици сукцесивно понавља према истом члану породице, постојаће продужено кривично дело.

Друго схватање је свакако прихватљивије и преовлађује у пракси, обзиром да се инкриминисањем дела насиље у породици штите живот и тело, као лично добро сваког човека.

Наиме, увођењем овог кривичног дела у правни систем поступило се у складу са међународним и европским правним стандардима, а дугогодишње системско јавно заговарање и лобирање женских невладиних организација у Републици Србији је покренуло процес уобличавања институционалних механизма за борбу против насиља.⁴⁷ Пре инкриминисања овог дела, заштита од насиља у породици се остваривала на начин да се покретао кривични поступак подвођењем чињеничног стања под неко од општих кривичних дела (тешке или лаке телесне повреде, угрожавање сигурности и то једног или више лица, угрожавање оружјем или опасним оруђем при тучи или свађи и слично). Таква заштита показала се, како сам Врховни суд признаје, неадекватном, док су случајеви насиља у породици веома честа појава у нашем друштву.⁴⁸

Као резултат реформе кривичног законодавства и његовог усклађивања са међународним и европским стандардима, 2005. године донет је Кривични законик Републике Србије који је у одредби члана 194. у оквиру Главе XIX: „Кривична дела против брака и породице” предвиђао кривично дело насиље у породици. Посматрано у односу на претходни законски пропис, дошло је до смањења прописаних затворских казни за све облике извршења кривичног дела насиља у породици и предвиђање пет, уместо ранијих 4 облика извршења кривичног дела.

Законски текст члана 194. Кривичног законика РС из 2005. године гласио је:

1. Ко применом насиља, претњом да ће напасти на живот или тело, дрским или безобзирним понашањем угрожава спокојство, телесни интегритет или

⁴⁷ Спасић, Д. (2009). Модели заштите од породичног насиља у Републици Србији, *Безбедност*, вол. 51, број 1-2, стр. 210.

⁴⁸ Лазаревић, Ј. (2002). Кривична дела са елементом насиља, са посебним освртом на кривична дела насиља у породици и насилничког понашања, *Билтен Судске праксе*, Београд, број 3.

душевно стање члана своје породице, казниће се новчаном казном или затвором до једне године.

2. Ако је при извршењу дела из става 1. овог члана коришћено оружје, опасно оруђе или друго средство подобно да тело тешко повреди или здравље тешко наруши, учинилац ће се казнити затвором од три месеца до три године.
3. Ако је услед дела из ст. 1. и 2. овог члана наступила тешка телесна повреда или тешко нарушавање здравља или су учињена према малолетном лицу, учинилац ће се казнити затвором од једне до осам година.
4. Ако је услед дела из ст. 1, 2. и 3. овог члана наступила смрт члана породице, учинилац ће се казнити затвором од три до дванаест година.
5. Ко прекрши мере заштите од насиља у породици које му је суд одредио на основу закона, казниће се новчаном казном или затвором до шест месеци.

Евидентно је да законодавац проширује радњу извршења, јер уместо употребе силе, уводи примену насиља, затим и претњу, као и дрско или безобзирно понашање. Инкриминисана је свака претња да ће се напасти на живот или тело, док је претходним прописом била инкриминисана само озбиљна претња. Најзначајнију новину свакако је представљало прописивање нове инкриминације која предвиђа санкционисање лица које крши мере заштите од насиља у породици које одређује суд. Такође, измењене су и санкције, како за основни облик, тако и за квалификоване облике кривичног дела насиља у породици. Кривично дело се и даље гонило по службеној дужности, а стварна надлежност је припадала општинском суду за све облике дела сем за дело из става 4. за које је била предвиђена стварна надлежност окружног суда.

Измене и допуне Кривичног законика из 2009. године⁴⁹ „нису донеле неке значајније новине када је у питању кривично дело насиље у породици из члана 194. Кривичног законика, осим што је законодавац код основног облика изоставио „дрско” понашање као начин извршења овог кривичног дела и без икакве доследности у

⁴⁹ Измене и допуне Кривичног законика из 2009. године, *Службени гласник РС*, број 72/09.

Феноменолошка и етиолошка обележја насиља у партнерским и породичним односима у Републици Србији поступању у односу на претходна законска решења, повисио казне затвора, како за основни облик тако и за квалификоване облике овог кривичног дела.⁵⁰

Значајна новина је и дефинисање члана породице, уз дигресију да ни овај законик не дефинише појам породице. Наиме, у одредби члана 112. став 28. наводи се да се чланом породице сматрају: „*супружници, њихова деца, преци супружника у правој линији крвног сродства, бванбрачни партнери и њихова деца, усвојилац и усвојеник, хранилац и храњеник*”. Члановима породице сматрала су се и браћа и сестре, њихови супружници и деца, бивши супружници и њихова деца и родитељи бивших супружника, ако живе у заједничком домаћинству, као и лица која имају заједничко дете или је дете на путу да буде рођено, иако никада нису живела у истом породичном домаћинству.⁵¹ Мишљења сам да је оваква дефиниција преширока и недовољно прецизна (на пример, када се каже ванбрачни партнери и њихова деца, да ли се мисли на њихову заједничку децу, или децу коју имају независно једно од другог), уз напомену и да није у потпуности усклађена са појмом члана породице из члана 197. став 3. Породичног закона⁵². Такође, за разлику од Кривичног законика, Породични закон прописује сексуално злостављање деце или немоћног лица и присиљавање на сексуални однос као један од облика самог насиља у породици.

Према тренутно важећем Кривичном законнику Републике Србије, кривично дело насиље у породици предвиђено је у Глави XIX, где су прописана Кривична дела против брака и породице. Одредбом члана 194. Кривичног законика прописано је:

1. Ко применом насиља, претњом да ће напасти на живот или тело, дрским или безобзирним понашањем угрожава спокојство, телесни интегритет или душевно стање члана своје породице, казниће се затвором од три месеца до три године.

2. Ако је при извршењу дела из става 1. овог члана коришћено оружје, опасно оруђе или друго средство подобно да тело тешко повреди или здравље тешко наруши, учинилац ће се казнити затвором од шест месеци до пет година.

⁵⁰ Киурски, Ј. *op. cit.*, стр. 19

⁵¹ *Ibid*, стр. 20.

⁵² Породични закон, *Службени гласник РС* бр. 18/05, 72/11 – др.закон и 6/15.

3. Ако је услед дела из ст. 1. и 2. овог члана наступила тешка телесна повреда или тешко нарушавање здравља или су учињена према малолетном лицу, учинилац ће се казнити затвором од две до десет година.

4. Ако је услед дела из ст. 1. и 2. овог члана наступила смрт члана породице, учинилац ће се казнити затвором од пет до петнаест година, а ако је члан породице малолетно лице учинилац ће се казнити затвором најмање десет година.

5. Ко прекрши мере заштите од насиља у породици које му је суд одредио на основу закона којим се уређују породични односи, казниће се затвором од три месеца до три године и новчаном казном.

Радња првог, основног облика састоји се из неколико алтернативно предвиђених радњи извршења и огледа се у примени насиља, претњи да ће се напасти на живот или тело или у дрском односно безобзирном понашању којим се угрожава спокојство, телесни интегритет или душевно стање члана породице. Последица дела се испољава у виду конкретне опасности, која се састоји у угрожавању спокојства, телесног интегритета или душевног стања члана породице, као и у наношењу видљивих повреда на телу жртве које се могу квалификовати као лаке телесне повреде, које се доказују лекарским уверењем и могу бити предмет вештачења.⁵³

Насиље се у литератури дефинише као: „*свака делатност којом се непосредно, блиско и стварно угрожава телесни и душевни интегритет субјекта*”⁵⁴. Постоји више облика насиља, а најчешће се јавља као: физичко, сексуално, психолошко, емоционално и економско. Битно је напоменути да је у одредби члана 194. Кривичног законика инкриминисано физичко, психолошко и емоционално насиље, економско насиље није посебно инкриминисано, с тим да се може подвести под психолошко насиље, док је сексуално насиље прописано у Глави XIX Кривична дела против полне слободе.

⁵³ Констатиновић Вилић, С. (2013). *Насиље у породици – Кривичноправно регулисање у Србији и пракса Европског суда за људска права*, У: Правна клиника за заштиту права жена – норме и пракса, Аутономни женски центар, Београд, стр. 80.

⁵⁴ Ђурђић, В., Јовашевић, Д. (2006). *Кривично право – посебни део*, Номос, Београд, стр. 101.

Физичко насиље се у оквиру поменуте, релевантне одредбе Кривичног законика састоји у примени физичке силе, којом се жртви наноси лака телесна повреда или покушава да се нанесе иста, односно угрожава се телесни интегритет без nanoшења повреде. Може се манифестовати у различитим облицима и употребом различитих средстава, па тако обухвата: шутирање, дављење, батинање, чупање косе, ударање песницама по глави и телу, бацање на под, поливање врелом водом, ломљење руке, ноге, вилице и слично. Као последице оваквог понашања на телу најчешће остају видљиви знаци који се огледају у: повредама на лицу, грудном кошу, рукама, ногама, стомаку, у виду хематома, огреботина, опекотина, посекотина, прелома костију, избијања зуба, трагова гушења на врату, повређивања бубне опне и слично. Потребно је нагласити и да за доказивање физичког насиља није неопходно постојање трагова, односно видљивих промена на телу жртве (а које се углавном доказују лекарским уверењем и предмет су вештачења у судском поступку). У недостатку оваквих, видљивих промена на телу, доказивање извршеног дела се може вршити свим другим расположивим доказним средствима.

Иако се у пракси физичко насиље, по правилу, врши континуирано у дужем временском периоду, појединачни акт физичког насиља, сам по себи, представља довољан правни основ за покретање кривичног поступка за заштиту од насиља у породици, обзиром да уколико у таквим случајевима јавни тужилац не покрене кривични поступак, насилник, оснажен чињеницом да је примена насиља легална и легитимна, може поновити насиље, и то у опаснијем виду и изазвати теже последице.⁵⁵

Психолошко насиље састоји се у вређању, клеветању, претњи употребом силе, претњи да ће се одузети деца, изолацији и контроли жртве, застрашивању, омаловажавању, ругању, изазивању осећања личне несигурности, сталном злонамјрном критиковању, злоупотреби поверења, емотивној резервисаности, емоционалном уцењивању и слично.⁵⁶

Емоционално насиље обухвата неискривање љубави и пажње, одбацивање, занемаривање емотивних потреба члана породице итд, а емоционално насиље може да

⁵⁵ Констатиновић Вилић, С., (2013). *op. cit.* стр. 81.

⁵⁶ Констатиновић Вилић, С. Петрушић, Н. (2007). *Кривично дело насиља у породици – Актуелна правосудна пракса у Београду и Нишу*, Аутономни женски центар, Београд, стр. 29.

буде и духовно, и оно се састоји у систематском исмевању или уништавању религијских или културних уверења.⁵⁷

Под економским насиљем подразумева се одузимање материјалних средстава, уловљавање давања новца, онемогућавање да се приступи заједничким приходима и слично. Истакли смо већ да економско насиље није посебно издвојено у радњи извршења основног облика кривичног дела насиље у породици. Међутим, имајући у виду да различити облици економског насиља, као што су: путем присиле одузимање новчаних средстава и вредних ствари, контролисање зарада и других примања, ускраћивање члану породице да пронађе посао и остварује сопствене приходе, уништење или оштећење имовине и слично, такође могу да доведу до угрожавања спокојства душевног стања члана породице, евидентно је да би се под кривичним делом насиље у породице, прописаним одредбом члана 194. Кривичног законика, требало подразумевати и економско насиље.

Битно је напоменути још и да се наведени, побројани облици насиља ретко манифестују самостално, већ најчешће долази до кумулације, односно истовременог испољавања два или више облика насиља.

За постојање наведеног кривичног дела битно је да се радња извршења предузима према одређеном пасивном субјекту који у односу на извршиоца представља члана породице. Непостојање јасних правила о томе која лица уживају кривичноправну заштиту од насиља у породици раније је представљало један од кључних проблема у правној пракси, који је законодавац оставио отвореним, упркос томе што је на овај проблем указала и теорија и правна пракса.⁵⁸

Важећи Кривични законик отклања наведену дилему, тако што у члану 112. Значење израза у овом законику, тачка 28) прописује да се чланом породице сматрају: супружници, њихова деца, преци супружника у правој линији крвног сродства, ванбрачни партнери и њихова деца, усвојилац и усвојеник, хранилац и храњеник. Члановима

⁵⁷ Јовановић, С. (2010). *Правна заштита од насиља у породици*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, стр. 174.

⁵⁸ Констатиновић Вилић, С., Петрушић, Н. (2004). *Кривично дело насиља у породици – Правна пракса у Републици Србији*, Женски истраживачки центар за едукацију и комуникацију, Ниш, стр. 97.

породице сматрају се и браћа и сестре, њихови супружници и деца, бивши супружници и њихова деца и родитељи бивших супружника, ако живе у заједничком домаћинству, као и лица која имају заједничко дете или је дете на путу да буде рођено, иако никада нису живели у истом породичном домаћинству. Наиме, дефинисањем члана породице, на овај начин, Кривични законик је искључио из кривичноправне заштите од насиља у породици бивше супружнике који не живе у заједничком домаћинству и немају заједничко дете, бивше ванбрачне партнере, који могу да живе у заједничком домаћинству али се ипак не сматрају члановима породице, као и родитеље ванбрачних партнера. Међутим, оваквим дефинисањем, не поштују се захтеви изнети у међународним документима, у којим се инсистира на томе да се пружи посебна, једнака заштита бившим брачним и ванбрачним партнерима, независно од тога да ли живе у заједничком домаћинству или не, као што се занемарује и чињеница да насиље у породици, у пракси, често не престаје одмах након што дође до прекида брачне или ванбрачне заједнице.

У пракси се јавило питање да ли је за постојање овог кривичног дела, како основног, тако и квалификованих облика, неопходно да постоји континуитет у испољавању насиља. Према неким схватањима, жена се сматрала злостављаном уколико би прошла кроз циклус злостављања бар два пута, при чему се насиље у породици дефинисало као континуирана примена физичке и психичке силе према члановима породице. У пракси је овакав став био доминантан у почетном периоду примене кривичноправних норми о насиљу у породици у Србији, али је он, под утицајем аргументованих критика да тражење континуитета у испољавању насиља онемогућава пружање правовремене заштите жртвама насиља у породици углавном напуштен.⁵⁹

Мишљења сам да за квалификацију предметног кривичног дела није од значаја дужина испољавања насиља нити његов континуитет. Овакав став има своје упориште и у Кривичном законнику, којим је, у одредби члана 112. тачка 30) прописано да се, када је радња кривичног дела одређена трајним глаголом, сматра да је дело учињено и ако је радња извршена једном или више пута. Сходно наведеном, кривично дело насиље у породици извршено је и када је радња угрожавања предузета само једном. Такође, за

⁵⁹ Констатиновић Вилић, С., Николић Ристановић, В. (2003). *Криминологија*, Центар за публикације Правног факултета у Нишу, Ниш, стр. 30.

квалификацију кривичног дела насиља у породици потпуно је неважно да ли су приликом извршења дела интервенисали надлежни органи и да ли је ова интервенција евидентирана у службеним протоколима.⁶⁰

Основни облик овог дела (став 1) има неколико елемената на које треба обратити пажњу: радњу, начин извршења дела, посебно својство пасивног субјекта (жртве) и последицу дела.⁶¹ Захтевани облик кривице код основног облика дела је директни умишљај, а да би постојало ово кривично дело потребно је учинилац угрожава телесни или душевни интегритет члана породице. Већ је истакнуто да кривично дело може постојати и када је радња извршења предузета само једном, уз дигресију да је, према ставу Врховног касационог суда, неопходно да је ова радња извршења таква да је објективно подобна да доведе до угрожавања спокојства, телесног интегритета или душевног стања члана породице.⁶²

Само угрожавање значи да се ствара конкретна или реална опасност да наступи последица у виду повреде телесног или душевног интегритета члана породице. Угрожавање значи креирање услова за произвођење последице која се састоји у застрашивању, претње убиством, телесним повређивањем и слично.⁶³ Прописане су санкције за угрожавање телесног интегритета или душевног стања члана породице које је извршено на одређени начин: употребом силе или претњом да ће се непосредно напасти на живот или тело, као и дрским или безобзирним понашањем.

Употреба силе није спорна и најчешће подразумева употребу физичке снаге према неком лицу. Са друге стране, да би претња била кривичноправно релевантна, односно да би представљала елемент овог кривичног дела, потребно је да буде квалификована. То значи не било каква претња, не било каквим злом – јер се претња и дефинише као стављање у изглед неког зла, већ тачно одређеним – прети се непосредним нападом на

⁶⁰ Констатиновић Вилић, С., Петрушић, Н. (2007). *op. cit.*, стр. 24-25.

⁶¹ Јовановић, С., Лукић, М. (2003). *Насиље у породици – нова инкриминација*, Аутономни женски центар, Београд, стр. 15.

⁶² Пресуда Врховног касационог суда број Кзз 1088/14 од 19. новембра 2014. године.

⁶³ Јовановић, С., Лукић, М. (2003). *op. cit.*, стр. 17.

живот или тело (претња убиством, повређивањем и слично).⁶⁴ Такође, претња мора бити и озбиљна, доживљена и процењена као вероватна, односно могућа и остварива. Да ли је претња озбиљна или не цени се према начину на који је учињена, с тим да зло којим се прети мора бити објективно могуће. Претња ће се, међутим, сматрати озбиљном и када она објективно није остварива, ако је лице којем се прети имало разлога да верује у њену остваривост.⁶⁵

Кривично дело насиље у породици врши један члан породице према другом. Последица дела састоји се у угрожавању спокојства, телесног интегритета или душевног стања члана породице. Према раније важећим законским текстовима, последица је, поред угрожавања спокојства, телесног интегритета или душевног стања, била и повреда члана породице која се састојала у физичком злостављању (чупање за косу, поливање водом, шамарање) или наношењу лаке телесне повреде (огуљотине, огреботине, нагњечења, подливи).⁶⁶ Повреду је лакше и доказати јер постоје мање – више видљиви трагови и медицинска документација, док је са угрожавањем теже и оно се обично доказује помоћу сведока.⁶⁷

За основни облик кривичног дела насиља у породици, који може извршити члан породице пасивног субјекта, у погледу кривице потребан је умишљај и прописана казна затвора од три месеца до три године.

Други облик кривичног дела насиља у породици постоји ако је при извршењу дела коришћено оружје, оруђе или друго средство подобно да тело тешко повреди или здравље тешко наруши. Код овог облика квалификаторну околност представља коришћено оружје, оруђе или друго средство подобно да тело тешко повреди или здравље тешко наруши, што практично значи да није битно да ли је до повређивања заиста и дошло. Што се тиче самог дефинисања, под оружјем се подразумевају разне врсте ватреног или хладног оружја, док оруђе представља шири појам који обухвата сва средства која су намењена обављању одређених послова и која су по својој природи подобна да нанесу тешку телесну повреду

⁶⁴ Стојановић, З. (2012). *Коментар Кривичног законика*, Четврто измењено и допуњено издање, Службени гасник РС, Београд, стр. 130.

⁶⁵ Лазаревић, Ј. (1995). *Кривично право – посебни део*, Савремена администрација, Београд, стр. 120.

⁶⁶ Драгојловић, Ј., Матијашевић Обрадовић, Ј., (2019) *op. cit.*, стр. 55-65.

⁶⁷ Јовановић, С., Лукић, М. (2003). *op. cit.*, стр. 19.

или тешко наруше здравље. Што се тиче „других средстава”, иста могу бити неки природни производ, као што је камен или дрво, а могу бити и људски производ, као што су флаша, пепељара и слично. Није спорно да се разне пољопривредне и друге алатке могу подвести под оруђа, а у судској пракси се и нога на којој је обувена ципела сматра опасним оруђем.

И код овог облика насиља у породици, као и код основног облика, довољно је да постоји само угрожавање, а не и видљиве телесне повреде. Последица се огледа у стварању конкретне опасности по телесни интегритет или душевно стање члана породице, а може да се огледа и у наношењу лаке телесне повреде. Уколико дође до повређивања и наношења лаке телесне повреде, ова повреда добија квалификацију „опасне лаке телесне повреде” јер је приликом извршења дела коришћено оружје или оруђе или друго средство подобно да тело тешко повреди или здравље тешко наруши.⁶⁸

За овај облик предвиђено је кажњавање затвором од шест месеци до пет година.

Други квалификаторни облик постоји у ставу три кривичног дела насиља у породици, и то уколико је услед дела из става један и два наступила тешка телесна повреда или тешко нарушавање здравља ии су учињена према малолетном лицу. У односу на тешку телесну повреду, односно тешко нарушавање здравља, треба да постоји нехат, а у односу на својство пасивног субјекта, тј. да се ради о малолетном лицу умишљај.⁶⁹ Битно је истаћи и да се тешка телесна повреда нанета са умишљајем не може сматрати квалификаторном околношћу за кривично дело насиље у породици, с обзиром на то да умишљајно наношење тешке телесне повреде приликом извршења предметног кривичног дела представља засебно кривично дело.⁷⁰

Радња извршења која се састоји у примени насиља код овог облика кривичног дела, слична је радњи извршења код кривичног дела „запуштање и злостављање малолетног лица” из члана 193. Кривичног законика. Баш због нејасног законског дефинисања „злостављања” и различитих казни прописаних за ове облике кривичних дела (за основни

⁶⁸ Констатиновић Вилић, С., (2013). *op. cit.* стр. 84.

⁶⁹ Стојановић, З., *op. cit.* стр. 634.

⁷⁰ Пресуда Апелационог суда у Београду, Кж1. По1. 25/14 од 20. фебруара 2015. године.

облик кривичног дела запуштања и злостављање малолетног лица прописана је казна затвора до три године, а за квалификовани облик прописана је казна затвора од три месеца до пет година), у пракси је веома тешко направити дистинкцију и разграничити да ли се ради о квалификованом облику насиља у породици или кривичном делу запуштање и злостављање малолетног лица.

За овај облик кривичног дела насиља у породици прописана је казна затвора од две године до десет година.

Четврти, најтежи облик кривичног дела постоји када је насиље довело до срти члана породице. Наиме, у последњих неколико година у Србији забележен је пораст броја случајева насиља у породици који се завршавају фаталних исходом. У већини случајева, жртве су жене, за које би се накнадно испоставило да су дуго година трпеле насилно понашање од стране својих партнера, а нису добиле одговарајућу заштиту државних органа и институција или других служби којима су се обраћале за заштиту од насиља. Битно је нагласити да је у односу на смрт, као последицу конкретног кривичног дела, неопходно да постоји нехат, иначе би се радило о кривичном делу тешког убиства из члана 114. Кривичног законика, за које је запрећена казна од најмање 10 година затвора или доживотни затвор.

Казна за овај најтежи облик насиља у породици је од три године до петнаест година затвора.

Коначно, у ставу пет прописан је посебан облик који чини лице које прекрши изречене мере заштите од насиља у породици које му је одредио суд. Дакле, реч је о лицу које не поштује породичноправне мере заштите од насиља у породици које су изречене у парничном поступку.⁷¹

Мере заштите од насиља у породици предвиђене су Породичним законом (члан 198. став 2) и њихова суштина огледа су у ограничавању или привременој забрани

⁷¹ Група аутора, (2008). *Превенција и заштита од насиља у породици*, Praxis, Београд, стр. 44.

Феноменолошка и етиолошка обележја насиља у партнерским и породичним односима у Републици Србији одржавања личних односа извршиоца насиља са жртвом насиља, што укључује и ограничавање извесних права и слобода извршиоца насиља.⁷²

За дело из става пет учинилац ће се казнити затвором од три месеца до три године и новчаном казном.

Кривично дело насиље у породици гони се по службеној дужности, односно, јавни тужилац је тај који покреће кривични поступак. Новина у важећем Кривичном законик у је увођење мере безбедности забрана приближавања и комуникације са оштећеним (члан 89а). Наведена мера безбедности може се изрећи ако је учиниоцу изречена новчана казна, рад у јавном интересу, одузимање возачке дозволе, условна осуда или судска опомена. Суд може забранити учиниоцу кривичног дела приближавање оштећеном на одређеној удаљености, забранити приступ у простор око места становања или места рада оштећеног и забранити даље узнемиравање оштећеног, односно даље комуникацију са оштећеним, ако се оправдано може сматрати да би и даље вршење таквих радњи учиниоца кривичног дела било опасно по оштећеног.⁷³ Ова мера може трајати најдуже три године, а може се укинути и пре истека времена на које је одређена уколико престану разлози због којих је одређена. Потенцијални проблем који се јавља у пракси је чињеница да ни Кривични законик, ни Законик о извршењу кривичних санкција нису предвидели тачан начин извршења ове мере.

Истраживања правне праксе и процесуирања кривичног дела насиља у породици у Србији показала су да постоји неадекватна и неблаговремена реакција институција на насиље у породици, што често доводи до секундарне виктимизације жртава.⁷⁴ Врло често изостаје правовремена интервенција полиције приликом испољавања мање тешких облика насиља (као што су увреде, претње, омаловажавање, дрско и безобзирно понашање и слични облици психичког насиља), па жртва, самим тим, демотивисана и са осећајем напуштености одустаје од тражења даље заштите. Сем тога, често изостаје и подршка и помоћ коју би жртвама насиља у породици требало да пружи центар за социјални рад, који

⁷² Петрушић, Н., Константиновић Вилић, С. (2006). *Водич кроз систем породичноправне заштите од насиља у породици*, Аутономни женски центар, Програм развоја добрих пракси у области насиља у породици Београд, стр. 30.

⁷³ Константиновић Вилић, С., (2013). *op. cit.* стр. 86.

⁷⁴ Јовановић, С., Лукић, М., *op. cit.*, стр. 16.

би требало да делује синхронизовано са органима гоњења, док се у пракси саветује и препоручује очување партнерске везе, без обзира на испољено насиље. Како би се спречили тежи облици насиља у породици, апсолутно је неопходно да сви државни органи и институције, у оквиру својих надлежности, предузимају релеватне превентивне и заштитне мере.

Кривичноправна заштита од насиља у породици од изузетног је значаја, пре свега јер се насиље у породици изједначава са другим облицима криминалитета, што, са једне стране, свакако има одређену криминално – политичку тежину, док се, са друге стране, ствара свест да је насиље у породици проблем који не представља појаву која се решава унутар једне породице, већ представља питање којим се баве правосудни и полицијски органи.⁷⁵

Евидентно је да постоји тенденција да се пружи већи степен заштите када се као оштећени појављује малолетно лице. С тим у вези, треба споменути и Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица⁷⁶ који малолетним жртвама за одређена кривична дела, укључујући и кривично дело насиље у породици из члана 194. Кривичног законика, омогућава посебан процесни третман у кривичну поступку, а све у циљу заштите оштећеног од неминовно штетних последица поступка. Наиме, деца која су доживела насиље у својој породици, без обзира да ли су били сведоци насиља или жртве, увек су виктимизирана, због чега су суд и сви учесници поступка дужни да према њима поступају са посебним степеном обазривости.⁷⁷

Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, између осталог, регулише и положај малолетних жртава и сведока насиља у породици, стављајући акценат да се заштите у што је могуће већој мери, како би се избегло понављање сведочења и смањили трауматски ефекти кривичног поступка. Наиме, у кривичном поступку према малолетницима могу да учествују само судије, јавни тужиоци и адвокати који су стекли посебна знања из области права детета и

⁷⁵ Драгојловић, Ј., Матијашевић, Ј., *op. cit.*, стр. 57.

⁷⁶ Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, *Службени гласник РС*, бр. 85/05.

⁷⁷ Киурски, Ј. *op. cit.*, стр. 24.

кривичноправне заштите малолетних лица, саслушање малолетног оштећеног је ограничено и може се саслушати највише два пута, по потреби уз употребу техничких средстава за пренос слике и звука у одвојеној просторији, уз присуство стручних лица, трошкови браниоца и пуномоћника падају на терет буџетских средстава, изузев за малолетног учioniоца коме је изречена казна малолетничког затвора. И Законик о кривичном поступку⁷⁸ такође предвиђа посебну процесну заштиту, односно посебан начин поступања према малолетним лицима као учесницима самог процеса, као и извршење кривичних санкција према малолетницима.

С тим у вези потребно је напоменути да је у оквиру кривичнопроцесног законодавства предвиђена мера која се у пракси веома често користи као средство заштите оштећеног члана породице, иако по својој правној природи спада у меру обезбеђења присуства окривљеног како би се омогућило несметано вођење кривичног поступка. Реч је о мери забране прилажења, састајања или комуницирања са одређеним лицем, која је прописана одредбом члана 197. Законика о кривичном поступку. Ова мера се може одредити окривљеном уколико постоје околности које указују да би окривљени могао ометати поступак утицањем на оштећеног, сведоке, саучеснике или прикриваче или би могао поновити кривично дело, довршити покушано или учинити кривично дело којим прети, услед чега суд може забранити окривљеном да прилази, састаје се или комуницира са одређеним лице. Суд одлучује о наведеној мери на предлог јавног тужиоца, а после потврђивања оптужнице и по службеној дужности. Мера траје док за то постоји потреба, а најдуже до правноснажности пресуде, односно до упућивања окривљеног на издржавање кривичне санкције која се састоји у лишењу слободе, с тим да свака три месеца суд испитује оправданост даљег трајања мере.

Често се у току поступка за кривично дело насиље у породици јавни тужилац одлучи да примени институт одлагања кривичног гоњења, који је прописан одредбом члана 283. Законика о кривичном поступку. Наиме, јавни тужилац може одложити кривично гоњење за дела за која је предвиђена новчана казна или казна затвора до пет година, ако осумњичени прихвати једну или више од следећих обавеза:

⁷⁸ Законик о кривичном поступку, *Службени гласник РС* бр. 72/11, 101/11, 121,12, 32/13, 45/13, 55/14, 35/19, 27/21 – одлука УС и 62/21 – одлука УС.

- 1) да отклони штетну последицу насталу извршењем кривичног дела или да накнади причињену штету;
- 2) да на рачун прописан за уплату јавних прихода уплати одређени новчани износ, који се користи за хуманитарне или друге јавне сврхе;
- 3) да обави одређени друштвенкорисни или хуманитарни рад;
- 4) да испуни доспеле обавезе издржавања;
- 5) да се подвргне одвикавању од алкохола или опојних дрога;
- 6) да се подвргне психосоцијалном третману ради отклањања узрока насилничког понашања;
- 7) да изврши обавезу установљену правноснажном одлуком суда, односно поштује ограничење утврђено правноснажном судском одлуком.

Уколико анализирамо наведену одредбу доћи ћемо до закључка да је примена института одлагање кривичног гоњења могућа и у када је у питању кривично дело насиље у породици, и то у односу на основни, први тежи и посебан облик овог дела, као и да је већи број наведених мера погодан за примену у конкретном случају. Проблем је што се у пракси мање – више примењује једино мера уплате одређеног новчаног износа у хуманитарне или друге јавне сврхе, док за мере као што су обављање одређеног друштвено корисног или хуманитарног рада, подвргавања одвикавању од алкохола или опојних дрога и подвргавања психосоцијалном третману ради отклањања узрока насилничког понашања, нису створени одговарајући услови, те јавни тужиоци често нису у могућности да насилнику наложе примену ових мера.⁷⁹ На овај начин насилници извршавају своју обавезу према држави, при чему су у повлашћеном положају материјално обезбеђена лица која могу себи да приуште издвајање одређеног новчаног износа, с тим да се применом ове мере истински не утиче на сузбијање даљег евентуалног насиља у породици.

⁷⁹ Анчић Мијалков, Б. (2016). Усклађивање система заштите од насиља у породици са међународним и европским стандардима, *Зборник радова студената докторских студија права*, Ниш, вол. 4, бр. 1, стр. 221.

Поред наведених, уколико посматрамо из кривичнопроцесног аспекта кривично дело насиље у породици, значајна је још једна одредба Законика о кривичном поступку која се односи на ослобађање од дужности сведочења, а прописана је одредбом члана 94. став 1. овог законика. Сходно наведеној одредби, од дужности сведочења ослобођено је:

- 1) лице са којим окривљени живи у браку, ванбрачној или другој трајној заједници живота;
- 2) сродник окривљеног по крви у правој линији, у побочној линији до трећег степена закључно, као и сродник по тазбини до другог степена закључно;
- 3) усвојеник и усвојитељ окривљеног.

Као последица цитиране одредбе у пракси се јављају два проблема. Први је тај да уколико жртва насиља у породици искористи своје легитимно право да не сведочи против извршиоца, а нема других доказа, упитно је да ли се уопште ефикасно може водити кривични поступак. Наиме, законодавац је установу ослобођења дужности сведочења прописао у корист наведеног круга сродника окривљеног када као потенцијални сведоци не желе да наруше своје односе са окривљеним својим сведочењем, па се поставља питање да ли је ова установа у колизији са циљем због којег је установљена када се ради о сведоку – оштећеном, јер код насиља у породици је свакако већ дошло до нарушавања породичних односа.⁸⁰ Уколико посматрамо праксу, све се своди само на једно питање, а то је да ли оштећени, код насиља у породици, жели да се користи својим правом да буде ослобођен од дужности сведочења.

Други проблем који се јавља у пракси, а везано за институт ослобађања од дужности сведочења, када је у питању кривично дело насиље у породици, огледа се у томе да је круг лица која се, према Кривичном законнику, сматрају члановима породице, знатно шири од круга лица која могу бити ослобођена од дужности сведочења. Самим тим се намеће питање да ли могу баш све жртве насиља у породици бити ослобођене од наведене дужности давања исказа. Иако у пракси постоје аргументи и за потврдан и негативан одговор на постављено питање, мишљења сам да док се ова дилема законски не уреди

⁸⁰ Анчић Мијалков, Б. *op. cit.*, стр. 222.

другачије, од дужности сведочења могу бити изузета само лица децидно наведена у одредби члана 94. став 1. Законика о кривичном поступку.

Насупрот кривичноправној регулативи, која не садржи дефиницију насиља у породици, већ само предвиђа радње и начине извршења овог кривичног дела и његове последице, а квалификовање оставља надлежним органима, Породични закон Републике Србије, у деветом делу уређује област заштите од насиља у породици, те у одредби члана 197. прописује да се под насиљем у породици подразумева: „*понашање којим један члан породице угрожава телесни интегритет, душевно здравље или спокојство другог члана породице*”. Иако на први поглед изгледа да цитирана одредба обухвата ужи домашај него што је случај са кривичноправног аспекта, интенција законодавца је уствари била сасвим супротна, а то је да се изостављањем начина извршења из дефинисања насиља у породици омогући „породичном” суду да приликом одлучивања о одређивању мера заштите од насиља у породици има више могућности од „кривичног” суда и меру одреди и за она понашања која у кривичноправном смислу не би представљала биће предметно кривичног дела.

Породични закон насиље у породици први пут дефинише као друштвени, а не само лични проблем. Самим тим, поред кривичноправне заштите, у наш правни поредак уводи се и грађанскоправна заштита, на који начин је заокружен систем правне заштите од насиља у породици.

Насиљем у породици, у смислу Породичног закона, сматра се нарочито:

1. наношење или покушај наношења телесне повреде;
2. изазивање страха претњом убиства или наношења телесне повреде члану породице или њему блиском лицу;
3. присиљавање на сексуални однос;
4. навођење на сексуални однос или сексуални однос са лицем које није навршило 14. годину живота или немоћним лицем;

5. ограничавање слободе кретања или комуницирања са трећим лицима;

6. вређање, као и свако друго дрско, безобзирно и злонамерно понашање.

Законодавац дакле, *exempli causa* наводи која све понашања представљају насиље у породици, с тим да не даје коначан списак, него се оставља могућност да се и други облици понашања могу подвести под насиље у породици, поматрано у смислу породичноправних одредаба.

„Под насиљем у породици се подразумева сваки вид психичког, физичког, сексуалног или економског злостављања, које врши један члан породице према другом“.⁸¹ Сходно наведеном, облици насиља у породици испољавају се на следећи начин:

1. „физичко насиље укључује батињање, ударање по глави и телу, повреде оштрим и тупим предметима, шутирање, дављење, бацање на зид или под и слично;

2. сексуално насиље подразумева сваку повреду полне слободе и полног морала, сваки вид деградирања и понижавања на сексуалној основи, сваки вид присиљавања на сексуални однос и слично;

3. психичко насиље се односи на застрашивање, потцењивање, емоционалне претње и оптужбе, константно критиковање, стварање конфузије и несигурности код жртве, посесивно понашање, вербално злостављање и слично;

4. економско насиље подразумева насилно одузимање новца и вредних ствари, контролисање зараде и примања, трошење новца искључиво за задовољење сопствених потреба, неиспуњавања обавезе издржавања необезбеђених чланова породице, забрана члану породице да се запосли и оствари сопствене приходе, одузимање средстава рада и слично“.⁸²

Сем наведених, постоји још један, посебан облик насиља, који свакако није једноставно уочити обзиром да се ради о такозваном пасивном злостављању, а који у

⁸¹ Киурски, Ј. *op. cit.*, стр. 25.

⁸² *Ibid.*

пракси обично представља увод за физичко насиље. Ради се о посебно подмуклом и прикривеном виду насиља који укључује запостављање, као и разне облике злостављања. Према свим спроведеним истраживањима, жене су најчешће жртве насиља у породици и најтежи облици породичног насиља испољавају се управо у партнерским односима, и то хетеросексуалним, мада свакако нису занемарљиви ни облици насиља који се јављају у истополним партнерским заједницама, односима родитеља и деце, као ни другим лицима који се у смислу законске регулативе сматрају чланом породице.

У Породичном закону дата је нешто другачија дефиниција члана породице у односу на Кривични законик, па се тако члановима породице сматрају:

1. супружници или бивши супружници;
2. деца, родитељи и остали крвни сродници, те лица у тазбинском или адоптивном сродству, односно лица која везује хранитељство;
3. лица која живе или су живела у истом породичном домаћинству;
4. ванбрачни партнери или бивши ванбрачни партнери;
5. лица која су међусобно била или су још увек у емотивној или сексуалној вези, односно која имају заједничко дете или је дете на путу да буде рођено, иако никада нису живела у истом породичном домаћинству.

Из наведеног јасно произилази да је списак дужи од оног прописаног кривичним законодавством. Неке од разлика огледају се и у статусу бивших супружника, па тако да би се исти сматрали члановима породице, према Кривичном законнику, неопходно је да живе у заједничком домаћинству, што овде није случај. Такође, према Кривичном законнику бивши ванбрачни партнер се не сматра чланом породице, за разлику од Породичног закона где се увек сматра. Коначно, Породични закон говори о родитељима и осталим крвним сродницима, док се у кривичноправној регулативи спомињу само родитељи и преци супружника у правој линији сродства (бабе, деде), уз допуштање да у круг тих лица уђу и браћа и сестре, њихови супружници и деца, бивши супружници и

њихова деца и родитељи бивших супружника, али само под условом да живе у заједничком домаћинству. Сем тога, лица која су била или су још увек у емотивној или сексуалној вези су у потпуности лишена кривичноправне заштите.

Породични закон изричито забрањује сваки вид насиља у породици и прописује да свако има, у складу са законом, право на заштиту од насиља у породици. Тако је одредбом члана 60. предвиђено да “суд може донети одлуку о одвајању детета од родитеља, ако за то постоје разлози, односно ако постоје разлози да се родитељ потпуно или делимично лиши родитељског права или у случају насиља у породици. Такође, предвиђено је и да суд може донети одлуку о ограничавању права детета да одржава личне односе са родитељем са којим не живи ако постоје разлози да се тај родитељ потпуно или делимично лиши родитељског права или у случају насиља у породици”.⁸³

Родитељ који злоупотребљава своја права или грубо занемарује дужности које чине садржину прописаног родитељског права може бити потпуно лишен родитељског права. Сматра се да родитељ злоупотребљава права из садржине родитељског права, сходно одредби члана 81. Породичног закона, ако:

1. физички, сексуално или емоционално злоставља дете;
2. изабљује дете силећи га на претеран рад или на рад који угрожава морал, здравље или образовање детета, односно на рад који је забрањен законом;
3. подстиче дете на вршење кривичних дела;
4. навикава дете на одавање рђавим склоностима;
5. на други начин злоупотребљава права из садржине родитељског права.

Родитељ грубо занемарује дужности из садржине прописаног родитељског права ако:

1. је напустио дете;

⁸³ Породични закон, *Службени гласник РС*, бр. 18/05, 72/11 – др закон и 6/15., члан 60.

2. се уопште не стара о детету са којим живи;

3. избегава да издржава дете или да одржава личне односе са дететом са којим не живи, односно ако спречава одржавање личних односа детета и родитеља са којим дете не живи;

4. ако са намером и неоправдано избегава да створи услове за заједнички живо са дететом које се налази у установи социјалне заштите за смештај корисника;

5. ако на други начин грубо занемарује дужности из садржине родитељског права.

Битно је напоменути да судска одлука о потпуном лишењу родитељског права лишава родитеља свих права и дужности из садржине родитељског права, осим дужности да издржава дете.

Породичноправна заштита од насиља у породици свој пун израз добија прописивањем мера заштите од насиља у породици које се насилнику могу изрећи у грађанском судском поступку (једна или више њих), независно од кривичног поступка.⁸⁴ Ради се, наиме, о мерама прописаним одредбом члана 198. Породичног закона:

1. „издавање налога за исељење из породичног стана или куће, без обзира на право својине, односно закупа непокретности;

2. издавање налога за усељење у породични стан или кућу, без обзира на право својине, односно закупа непокретности;

3. забрана прилажења члану породице на одређеној удаљености;

4. забрана приступа у простор око места становања или места рада члана породице;

5. забрана даљег узнемиравања члана породице.“⁸⁵

⁸⁴ Анчић Мијалков, Б., *op. cit.*, стр. 223.

⁸⁵ Породични закон, *Службени гласник РС*, бр. 18/05, 72/11 – др закон и 6/15., члан 198.

Наведене мере заштите од насиља у породици могу трајати највише годину дана, с тим да се мера заштите може продужавати све док не престану разлози због којих је била одређена, што значи и да мера може престати пре истека времена трајања, ако престану разлози због којих је била одређена. Време проведено у притвору, као и свако друго лишење слободе у вези са кривичним делом, односно прекршајем, урачунава се у време трајања мере заштите од насиља у породици.

Коју ће од наведених мера заштите од насиља у породици суд одредити зависи од више фактора, а превасходно од тога који вид насиља је испољен и како је тачно дошло до угрожавања телесног или психичког интегритета жртве, какве су животне околности у којој живе жртва извршилац насиља, као и који је степен од даљег потенцијалног испољавања насиља. Евидентно је да се суштина ових мера огледа у томе да се ограничи или привремено забрани лични однос насилника са жртвом насиља. Од посебног је значаја одредба члана 194. став 5. Кривичног законика којом се санкционише члан породице (иако се наводи „*ко прекрши меру меру заштите од насиља у породици*” јасно је да се не мисли на било које лице него на члана породице) који прекрши меру заштите од насиља у породици коју му је суд одредио на основу закона.

Породични закон предвиђа и посебна овлашћења јавног тужиоца који може поднети тужбу за заштиту права детета, затим, тужбу за вршење, односно лишење родитељског права, тужбу за поништење усвојења, као и тужбу за одређивање мере заштите насиља у породици. Међутим, пракса показује да јавни тужиоци веома ретко користе ово своје, изузетно значајно овлашћење.⁸⁶

Свакако, *lex specialis* за ову проблематику је Закон о спречавању насиља у породици⁸⁷, који је почео да се примењује 2017. године и којим се уређује спречавање насиља у породици и поступање државних органа и установа у спречавању насиља у породици, као и пружање заштите и подршке жртвама насиља у породици. Одредбом члана 2. овог закона одређен је његов циљ – да на општи и јединствен начин уреди организацију и поступање државних органа и установа и тиме омогући делотворно

⁸⁶ Киурски, Ј., *op. cit.* стр. 27.

⁸⁷ Закон о спречавању насиља у породици, *Службени гласник РС*, бр. 94/16.

спречавање насиља у породици и хитну, благовремену и делотворну заштиту и подршку жртвама насиља у породици.

Спречавање насиља у породици састоји се од скупа мера којима се открива да ли прети непосредна опасност од насиља у породици и скупа мера које се примењују када је непосредна опасност откривена.⁸⁸ Наиме, сматра се да постоји непосредна опасност од насиља у породици када из понашања потенцијалног учиниоца, као и других околности произилази да је он спреман да у наредном периоду по први пут учини или понови насиље у породици. Под насиљем у породици, у смислу овог закона, подразумева се: *„акт физичког, сексуалног, психичког или економског насиља учиниоца према лицу са којим се учинилац налази у садашњем или ранијем брачном или ванбрачном или партнерском односу или према лицу са којим је крвни сродник у правој линији, а у побочној линији до другог степена или са којим је сродник по тазбини до другог степена или коме је усвојитељ, усвојеник, хранјеник или хранитељ или према другом лицу са којим живи или је живео у заједничком домаћинству”*.

Одредбом члана 7. Закона о спречавању насиља у породици прописано је да су за спречавање насиља у породици и пружање заштите и подршке жртвама насиља у породици и жртвама кривичних дела која садрже елементе насиља у породици надлежни полиција, јавна тужилаштва, судови опште надлежности и прекршајни судови, као надлежни државни органи, и центри за социјални рад, као установе. Сем наведених државних органа и установа, у спречавању насиља у породици учествују и друге установе у области дечије и социјалне заштите, образовања, васпитања и здравства, као и тела за родну равноправност на нивоима локалних самоуправа.

Одредбом члана 15. овог закона прописано је да процену ризика врши полицијски службеник, при чему се нарочито води рачуна о томе да ли је могући учинилац раније или непосредно пре процене ризика учинио насиље у породици и да ли је преман да га понови, да ли је претио убиством или самоубиством, да ли поседује оружје, да ли је ментално болестан или злоупотребљава психоактивне супстанце, да ли постоји сукоб око

⁸⁸ Матијашевић Обрадовић, Ј., Стефановић, Н. (2017). Насиље у породици у светлу Породичног закона, Кривичног законика и Закона о спречавању насиља у породици, *Право – теорија и пракса*, вол. 34, бр. 4-6, стр. 25.

старатељства над дететом или око начина одржавања личних односа детета и родитеља који је могући учинилац, да ли је могућем учиниоцу изречена хитна мера заштите од насиља у породици, да ли жртва доживљава страх и како она сама процењује ризик од насиља.

Надлежни полицијски службеник одмах доставља сва доступна обавештења о насиљу у породици или непосредној опасности од њега и процену ризика – ако она указује на непосредну опасност од насиља – основном јавном тужиоцу на чијем подручју се налази пребивалиште, односно боравиште жртве, центру за социјални рад и групи за координацију и сарадњу.⁸⁹ Уколико се после проене ризика утврди да постоји непосредна опасност од насиља у породици надлежни полицијски службеник ће донети наређење којим ће издати неку од хитних мера учиниоцу. Хитне мере, у смислу овог закона, су: мера привременог удаљења учиниоца из стана и мера привремене забране учиниоцу да контактира жртву насиља у породици и прилази јој. Након што прими обавештење, процену ризика и наређење, основни јавни тужилац проучава доспелу документацију и уколико установи постојање непосредне опасности од насиља у породици дужан је да суду поднесе предлог да се хитна мера продужи, и то у року од 24 часа од часа уручења наређења лицу коме је изречена хитна мера. Уз наведени предлог, основни јавни тужилац доставља суду и процену ризика надлежног полицијског службеника, своје вредновање његове процене ризика и све друге доказе који указују на постојање непосредне опасности од насиља у породици.

Сходно Закону о спречавању насиља у породици, предлог да се хитна мера продужи подноси се основном суду на чијем подручју се налази пребивалиште, односно боравиште жртве, о чему одлучује судија појединац. Суд ће продужити хитну меру ако после вредновања процене ризика надлежног полицијског службеника, вредновања процене ризика које је учинио основни јавни тужилац, оцене приложених доказа и тврдњи из предлога јавног тужиоца и оцене изјашњења лица коме је хитна мера изречена, установи непосредну опасност од насиља у породици, иначе ће предлог одбити као

⁸⁹ Ристивојевић, Б. (2018). Да ли је Закон о спречавању насиља у породици казао?, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, вол. 52, број 1, стр. 137.

Феноменолошка и етиолошка обележја насиља у партнерским и породичним односима у Републици Србији неоснован. Решење о предлогу доноси се без одржавања рочишта, и то у року од 2 часа од пријема предлога да се хитна мера продужи.

Члановима 29 - 31. Закона о спречавању насиља у породици уређено је питање заштите и подршке жртвама насиља у породици и жртвама кривичних дела одређених у члану 4. овог закона, а која садрже елементе насиља у породици. С тим у вези, прописана је обавеза свих државних органа и установа да приликом првог контакта са жртвом насиља у породици истој дају потпуна обавештења о органима, правним лицима и удружењима који јој пружају заштиту и подршку, наравно на начин и на језику који жртва насиља разуме. Жртва насиља у породици има право на бесплатну правну помоћ.⁹⁰

По пријему процене ризика којом је установљена непосредна опасност од насиља у породици, група за координацију и сарадњу израђује индивидуални план заштите и подршке жртви, који садржи целовите и делотворне мере заштите и подршке жртви, али и другим члановима породице којима је подршка потребна. У изради наведеног плана може да учествује и жртва, уколико то жели ако то дозвољава њено емотивно и физичко стање. Мере заштите морају да пруже безбедност жртви, да зауставе насиље, спрече да се оно понови и заштите права жртве, а мере подршке да омогуће да се жртви пружи психосоцијална и друга подршка ради њеног опоравка, оснаживања и осамостаљивања.⁹¹

Што се тиче примене Закона о спречавању насиља у породици, занимљив податак је да је у првих 100 дана примене стигло скоро 1000 пријава за насиље међу супружницима, против 574 лица подигнуте су оптужнице због насиља у породици, а 223 њих је осуђено. Из месеца у месец, како показује статистика Министарства правде, број пријављених случајева расте, полиција изриче све више хитних мера (удаљења из стана или забране приласка) и све је више израђених индивидуалних планова заштите, које раде општински тимови састављени од представника полиције, тужилаштва, судства и центара за социјални рад. У неким случајевима ово насиље вуче дугогодишње корене, али оно је често и резултат баналне свађе нпр. око тога да ли је јело вруће или хладно, иза које стоји усамљеност старих, бес и осећај немоћи.

⁹⁰ Матијашевић Обрадовић, Ј., Стефановић, Н. *op. cit.*, стр. 26.

⁹¹ *Ibid.*

Доста удаљења или забрана приласка изречено је женама, а посебно је упечатљив случај када је отац на њиви ударио сина, јер се није склањао од прикључне машине, па је претила опасност да му одсече ногу. Људи су са оближњег пута видели ударац и одмах позвали полицију. Човек је ухапшен и одређен му је притвор у јеку пољопривредне сезоне, иако је једини хранитељ породице. И сами тужиоци из Новог Сада били су у дилеми да ли су донели исправну одлуку.⁹²

Закон о прекршајима Републике Србије⁹³ прописује да је могуће изрећи заштитне мере, међу којима су мера обавезног лечења зависника од алкохола и психоактивних супстанци и мера забрана приступа оштећеном, објектима или месту извршења прекршаја. Обавезно лечење зависника од алкохола и психоактивних супстанци може се изрећи лицу које је прекршај учинило услед зависности од сталне употребе алкохола или психоактивних супстанци и код кога постоји опасност да ће услед наведене зависности и даље чинити прекршаје. Битно је напоменути да је суд у обавези да пре изрицања ове мере прибави мишљење вештака, односно надлежне здравствене организације, док ће се при изрицању мере учиниоцу наложити обавезно лечење у одговарајућој здравственој или другој специјализованој установи, уз упозорење да уколико учинилац прекршаја без оправданог разлога одбије лечење, мера ће се извршити принудним путем. Заштитна мера најдуже може трајати до једне године, а извршење изречене мере обуставиће се и пре истека времена одређеног у пресуди ако здравствена организација установи да је лечење завршено.⁹⁴

Друга мера, односно забрана приступа оштећеном, објектима или месту извршења прекршаја изриче се са циљем да се учинилац спречи да понови прекршај или да настави да угрожава оштећеног, а посебно се наглашава да ова мера укључује и меру забране приступа заједничком стану или домаћинству у периоду за који важи забрана, као и да се о наведеној одлуци суда обавештава надлежни центар за социјални рад, уколико се односи на забрану приступа деци или брачном другу. Заштитна мера забране приступа може се изрећи у трајању до једне године, рачунајући од извршности пресуде. О одлуци суда којом

⁹² Новости, преузето са: <http://demo.paragraf.rs/>, приступљено, 9. 9. 2021.

⁹³ Закон о прекршајима, *Службени гласник РС*, бр. 65/13, 13/16, 98/16 – одлука УС, 91/19 и 91/19 – др. закон и 112/22 – одлука УС.

⁹⁴ Киурски, Ј., *op. cit.* стр. 27.

се изриче забрана приступа обавештава се оштећени, полицијска управа надлежна за извршење мере и надлежан орган старатељства уколико се мера односи на забрану учиниоцу приступа деци, брачном другу или члановима породице.

Што се тиче Закона о прекршајима, треба напоменути и нека од права која се гарантују оштећеном лицу, односно лицу чије је какво лично или имовинско право повређено или угрожено прекршајем. Уколико је навршио 16 година, оштећени може сам поднети захтев за покретање прекршајног поступка, а има право да сам или преко свог законског заступника, односно пуномоћника поднесе захтев за покретање прекршајног поступка, да подноси доказе, ставља предлоге и истиче имовинскоправни захтев за накнаду штете или повраћај ствари, као и да изјави жалбу на одлуку донету поводом његовог захтева за покретање прекршајног поступка.⁹⁵

Сходно одредби члана 211. Закона о прекршајима, ослобођени су од дужности сведочења су:

- 1) брачни друг окривљеног;
- 2) сродници окривљеног по крви у правој линији, сродници у побочној линији до трећег степена закључно, као и сродници по тазбини до другог степена закључно;
- 3) усвојеник и усвојитељ окривљеног;
- 4) верски исповедник о ономе што му је окривљени исповедио.⁹⁶

Судија који води прекршајни поступак дужан је да лица из става 1. овог члана пре њиховог саслушања или чим сазна за њихов однос са окривљеним упозори да не морају сведочити. Упозорење и одговор се уносе у записник. Малолетно лице које с обзиром на узраст и душевну развијеност није способно да схвати значај права да не мора сведочити не може се саслушати као сведок, осим ако то сам окривљени захтева.

⁹⁵ Киурски, Ј., *op. cit.* стр. 28.

⁹⁶ *Ibid.*

Лице које има основа да ускрати сведочење према једном од окривљених ослобођено је од дужности сведочења и према осталим окривљеним ако се његов исказ према природи ствари не може ограничити само на остале окривљене.

Закон о јавном реду и миру⁹⁷ прописује три прекршаја са елементима насиља у породици. Тако, одредбом члана 7. овог закона предвиђено је да ко свађом или вицом нарушава јавни ред и мир или ствара узнемирење грађана - казниће се новчаном казном од 5.000 до 20.000 динара, док је одредбом члана 8. истог закона прописано да ко непристојним, дрским или безобзирним понашањем нарушава јавни ред и мир или угрожава имовину или вређа морал грађана - казниће се новчаном казном од 10.000 до 150.000 динара или радом у јавном интересу од 80 до 360 часова.

Одредбом члана 9. Закона о јавном реду и миру је прописано да ко вређањем другог или вршењем насиља над другим или претњом нарушава јавни ред и мир казниће се новчаном казном од 20.000 до 100.000 динара или казном затвора од 10 до 30 дана, а ко изазивањем туче или учествовањем у њој нарушава јавни ред и мир - казниће се новчаном казном од 50.000 до 150.000 динара или казном затвора од 30 до 60 дана.

Радње извршења као што су свађа, вика, непристојно, дрско или безобзирно понашање, вређање другог, вршење насиља или претња, уколико су усмерене према члану породице, представљају битно обележје прекршаја са елементима насиља у породици.

Законом о родној равноправности⁹⁸ уређују се, између осталог, мере за сузбијање и спречавање свих облика родно заснованог насиља, насиља према женама и насиља у породици. Насиље према женама овај закон дефинише као кршење људских права и облик дискриминације према женама и сва дела родно заснованог насиља која доводе или могу да доведу до: физичке, сексуалне, психичке, односно, финансијске повреде или патње за жене, обухватајући и претње таквим делима, принуду или произвољно лишавање слободе, било у јавности било у приватном животу; док насиље у породици означава као свако дело физичког, сексуалног, психичког, односно економског насиља до којег долази у оквиру

⁹⁷ Закон о јавном реду и миру, *Службени гласник РС*, бр. 6/16 и 24/18.

⁹⁸ Закон о родној равноправности, *Службени гласник РС*, бр. 52/21.

Феноменолошка и етиолошка обележја насиља у партнерским и породичним односима у Републици Србији

породице или домаћинства, односно између бивших или садашњих супружника или партнера, независно од тога да ли извршилац дели или је делио исто боравиште са жртвом.

Забрањује се сваки облик насиља заснован на полу, полним карактеристикама, односно роду и насиља према женама у приватној и јавној сфери.

Одредбом члана 52. Закона о родној равноправности је прописано да се не сматрају дискриминацијом посебне мере и програми намењени:

1) жртвама насиља, којима се обезбеђују социјална, здравствена, правна и друга помоћ и накнада са циљем заштите, отклањања и ублажавања последица насиља, без чињења разлике у односу на спремност жртве насиља да поднесе пријаву, сведочи против било ког лица које је извршило насиље или учествује у било ком поступку;

2) спречавању лица које је извршило насиље да настави или понови вршење насиља;

3) збрињавању жртава насиља у циљу спречавања насиља и остваривања права на живот без насиља, као што су сигурне куће, програми социјалног становања, остваривање персоналне асистенције и слично;

4) заштити других лица која су непосредно или посредно угрожена вршењем или последицама извршеног насиља, као и лица која су пријавила акт насиља;

5) превентивним деловањем и програмима рада са лицима која су извршила насиље ради отклањања околности које погодују или подстичу вршење насиља од стране тог лица;

6) жртвама насиља и извршиоцима насиља из осетљивих друштвених група.

Такође, не сматра се дискриминацијом предузимање подстицајних мера ради запошљавања и самозапошљавања теже запошљивих категорија лица, као што су жене, труднице, породиље, жртве насиља у породици, жртве родно заснованог насиља,

родитељи, особе млађе од 18 година, особе старије од 45 година, особе са инвалидитетом, особе другачије сексуалне оријентације и родног идентитета, припадници ромске националне мањине и други.

Жртва насиља имају право на психосоцијалну помоћ, у складу са законом и бесплатну социјалну и здравствену заштиту, као и право на бесплатну правну помоћ, у складу са законом којим се регулише бесплатна правна помоћ. Наведене помоћи и заштите морају бити приступачне свима и прилагођене индивидуалним потребама жртава насиља, укључујући и жртве из осетљивих друштвених група.

Органи јавне власти су дужни да предузимањем законодавних и других мера обезбеде да све жртве насиља имају лако доступан приступ општим услугама подршке, које се пружају у адекватно опремљеном простору, од стране запослених који су обучени за пружање помоћи и подршке жртвама насиља.

Под специјализованим услугама подршке, у смислу овог закона, подразумевају се:

1) пружање у поверљивом облику услуге СОС телефона за девојке и жене са искуством родно заснованог насиља, који позиви се неће снимати нити на други начин чинити доступним трећим лицима, коју на територији Републике Србије у виду бесплатног националног СОС телефона обезбеђује и финансира надлежно министарство за социјалну заштиту, а на територији јединице локалне самоуправе или у управним окрузима надлежни орган или органи аутономне покрајине и јединице локалне самоуправе;

2) обезбеђивање сигурног смештаја женама жртвама насиља и њиховој деци у сигурним кућама или прихватилиштима, који су бесплатни за све жене и њихову децу без обзира на њихово место пребивалишта или боравишта и доступни 24 часа, седам дана у недељи, прилагођени потребама жена жртава насиља;

3) обављање специјалистичких и судскомедицинских (форензичких) лекарских и лабораторијских прегледа и пружање психолошке подршке, у складу са потребама жртава насиља;

4) пружање бесплатне подршке жртвама сексуалног насиља, који су доступни 24 часа, седам дана у недељи, као и пружање контрацептивне заштите и заштите од полно преносивих болести и судскомедицинског прегледа;

5) спровођење програма специјализованих саветовалишта за жртве насиља, прилагођених индивидуалним потребама жртава насиља укључујући и жртве из осетљивих друштвених група.

Сходно Закону о родној равноправности, министарство надлежно за област људских права, у сарадњи са другим органима, организацијама и установама које се баве заштитом од насиља, обезбеђује спровођење програма за рад са лицима која су извршила насиље, са циљем да лица која су извршила насиље усвоје ненасилни модел понашања у међуљудским односима и да се спречи понављање кривичног дела насиља. У наведене програме лица која су извршила насиље могу се укључити на основу одлуке надлежног органа или на сопствени захтев.

Органи, организације и установе које спроводе програме за лица која су извршила насиље дужни су да осигурају да безбедност, права и подршка за жртве насиља буду од примарног значаја, као и да се спровођење ових програма остварује у блиској сарадњи са специјализованим службама за подршку лицима која трпе насиље. Професионална лица и лица која су пријавила насиље, а која учествују у заштити жртава насиља и њихове деце не могу истовремено учествовати и у спровођењу програма за рад са лицима која су извршила насиље нити се ове услуге могу организовати у истом простору, односно у истом органу, организацији и установи.

Министарство надлежно за област људских права, у сарадњи са органима, организацијама и телима за родну равноправност организује, спроводи и финансира мере намењене подизању свести јавности о потреби спречавања насиља, укључујући охрабривање сваког да пријави сваки случај насиља надлежним органима и установама које се баве заштитом од насиља. Поред наведених органа и организација и други органи јавне власти дужни су да спроводе мере спречавања и сузбијања насиља као што су: планирање, организовање, спровођење и финансирање мера намењених остваривању

заштите од насиља, програма спречавања свих облика насиља и програма подршке за жртве насиља и лица која пријављују насиље; подизање свести јавности о потреби спречавања насиља; специјализација професионалаца који поступају у случајевима заштите жртава насиља и њихова редовна едукација; обука професионалаца о родној равноправности и феномену родно заснованог насиља; обезбеђивање социјалне, правне и друге помоћи и накнаде, у циљу заштите од насиља и отклањања и ублажавања последица насиља; обезбеђивање социјалне, правне и друге помоћи и накнаде, у циљу заштите од насиља и отклањања и ублажавања последица насиља; обезбеђивање услуга збрињавања жртава насиља; обезбеђивање услуга лицима која су извршила насиље, у циљу спречавања даљег насиља, и друге мере.

Законом о забрани дискриминације⁹⁹ уређује се општа забрана дискриминације, облици и случајеви дискриминације, као и поступци заштите од дискриминације. Тако је одредбом члана 22. прописано да свако дете, односно малолетник има једнака права и заштиту у породици, друштву и држави, без обзира на његова или лична својства родитеља, старатеља и чланова породице. Забрањено је дискриминисати дете, односно малолетника према здравственом стању, инвалидитету, сексуалној оријентацији, родном идентитету, полним карактеристикама, етничком пореклу, националној припадности, брачном, односно ванбрачном рођењу, јавно позивање на давање предности деци једног пола у односу на децу другог пола, као и прављење разлике према здравственом стању, инвалидитету, сексуалној оријентацији, родном идентитету, полним карактеристикама, етничком пореклу, националној припадности, имовном стању, професији и другим обележјима друштвеног положаја, активностима, израженом мишљењу или уверењу дететових родитеља, односно старатеља и чланова породице.

Новчаном казном од 50.000 до 500.000 динара казниће се за прекршај правно лице или предузетник ако дискриминише дете, односно малолетника, док ће се новчаном казном од 20.000 до 100.000 динара казнити за наведени прекршај одговорно лице у правном лицу, односно у органу јавне власти, као и физичко лице.

⁹⁹ Закон о забрани дискриминације, *Службени гласник РС*, бр. 22/09 и 52/21.

Дискриминаторни поступци имају за последицу нетолеранцију међу људима, стварајући опасност од неједнаког поступања, а понекад доводе и до повећања броја насилних дела.¹⁰⁰ Обзиром на наведено, неопходно је да се ради на превенцији неговањем једнакости у свим областима, па и у породици, са циљем да се избегну последице које често не може ублажити, а још мање искоренити, ни изречена одлука учиониоцу дела.

Према Закону о амнестији¹⁰¹, амнестији не подлежу лица правноснажно осуђена:

- на казну затвора од 30 до 40 година;

- за кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом (чл. 370. до 393), кривична дела против полне слободе (чл. 178. до 185б), *кривично дело насиље у породици* (члан 194. ст. 2. до 4), кривично дело неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога (члан 246. став 4), кривична дела против уставног уређења и безбедности Републике Србије (чл. 305. до 321), кривично дело примање мита (члан 367) и кривично дело давање мита (члан 368), прописана Кривичним закоником („Службени гласник РС”, бр. 85/05, 88/05 - исправка, 107/05 - исправка, 72/09 и 111/09), односно другим законима који су престали да важе.

За успешну борбу против насиља у породици од значаја су и други закони, као што су:

- Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом¹⁰²,
- Закон о социјалној заштити¹⁰³,
- Закон о здравственом осигурању¹⁰⁴,
- Закон о здравственој заштити¹⁰⁵,
- Закон о јавном здрављу¹⁰⁶,
- Закон о заштити података о личности¹⁰⁷

¹⁰⁰ Киурски, Ј. *op. cit.*, стр. 30.

¹⁰¹ Закон о амнестији, *Службени гласник РС* бр. 107/12.

¹⁰² Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом, *Службени гласник РС* бр. 33/06 и 13/16.

¹⁰³ Закон о социјалној заштити, *Службени гласник РС* бр. 24/11.

¹⁰⁴ Закон о здравственом осигурању, *Службени гласник РС* бр. 25/19.

¹⁰⁵ Закон о здравственој заштити, *Службени гласник РС* број 25/19.

¹⁰⁶ Закон о јавном здрављу, *Службени гласник РС* бр. 15/16.

- други законски акти.

Поред наведених закона, од значаја су и стратегије у домену заштите права жена и спречавања насиља, које су донели надлежни органи у Србији и то:

- Национални миленијумски циљеви развоја у Републици Србији, из 2006. године;
- Национална стратегија за побољшање положаја жена и унапређивање родне равноправности за период од 2008. до 2014;
- Стратегија за заштиту од насиља у породици и других облика родно заснованог насиља у Аутономној покрајини Војводини за период од 2008. до 2012. године;
- Национална стратегија за спречавање и сузбијање насиља над женама у породици и у партнерским односима;
- Општи протокол о поступању и сарадњи установа, органа и организација у ситуацијама насиља над женама у породици и у партнерским односима
- други прописи.

Значајно је споменути и Правилник о евиденцији и документацији о лицима према којима је извршено насиље у породици и о лицима против којих је одређена мера заштите од насиља у породици¹⁰⁸, којим се уређује начин вођења евиденције и документације о лицима према којима је извршено насиље у породици и о лицима против којих је одређена мера заштите од насиља у породици.

Наиме, сходно наведеном правилнику, евиденцију и документацију о лицима према којима је извршено насиље у породици и о лицима против којих је одређена мера заштите од насиља у породици, води орган старатељства на чијој територији има пребивалиште, односно боравиште члан породице према коме је насиље извршено, односно орган старатељства на чијој територији има пребивалиште, односно боравиште лице против кога је одређена мера заштите од насиља у породици. У евиденцију и документацију о лицима према којима је извршено насиље у породици и о лицима против којих је одређена мера

¹⁰⁷ Закон о заштити података о личности, *Службени гласник РС* број 87/18.

¹⁰⁸ Правилник о евиденцији и документацији о лицима према којима је извршено насиље у породици и о лицима против којих је одређена мера заштите од насиља у породици, *Службени гласник РС*, број 56/05.

Феноменолошка и етиолошка обележја насиља у партнерским и породичним односима у Републици Србији заштите од насиља у породици, уписују се подаци из судске пресуде којом је одређена мера заштите од насиља у породици.

Подаци о евиденцији и документацији о лицима према којима је извршено насиље у породици, као и о лицима против којих је одређена мера заштите од насиља у породици, представљају службену тајну.

Орган старатељства може издати уверење из евиденције и документације о лицима према којима је извршено насиље у породици, као и о лицима против којих је одређена мера заштите од насиља у породици, на образложен захтев:

- 1) лицу које је претрпело насиље у породици;
- 2) законском заступнику;
- 3) другом органу старатељства;
- 4) правосудним органима;
- 5) министарству надлежном за унутрашње послове;
- 6) здравственим и образовним установама.

Судска пресуда у смислу одредаба овог правилника чува се у архиви органа старатељства у складу са одредбама Уредбе о канцеларијском пословању органа државне управе¹⁰⁹.

¹⁰⁹ Уредба о канцеларијском пословању органа државне управе, *Службени гласник РС*, бр. 21/20 и 32/21.

2. ПОЈАМ И ВРСТЕ НАСИЉА

Сви облици криминалитета су, у одређеном смислу, акт насиља, с тим да је у криминолошкој литератури уобичајена посебна врста појава под тим називом. Насиље представља дрску и безобзирну примену физичке силе, противправног угрожавања интегритета човека и других јавних добара и друштвених вредности.¹¹⁰ Оно што карактерише насиље је свакако склоност ка иживљавању без разумног повода, принуђивање другог да трпи такво понашање, на који начин се тешко вређа његово достојанство или угрожава интегритет.

Насиље је одувек присутно на друштвеној сцени као један од облика интерперсоналних односа, а што је парадокс ескалира са развојем модерног и масовног друштва и развитком цивилизације, како у средствима, тако и у методу и обиму испољавања.¹¹¹ Са развојем друштва дошло је кидања веза, до умањивања или занемаривања контаката људи међусобно и са природом, повећана је општа мобилност, дошло је до раслојавања друштва, а што све за резултат има разарање примарне заједнице - породице.

Насиље се често користи као синоним за многе појмове, као што су злочин уопште, злостављање, тортура, терор, злоупотреба моћи и слично и у средишту је интересовања бројних дисциплина и профила, посебно правника, психолога и социолога, код којих се насиље третира као принуда у најширем смислу речи.

Насилништво се још дефинише и као незаконита физичка или психичка принуда на другог, на понашања против његове воље, а као средство извршења најтежих облика криминалитета. Облици насиља су крвни деликти, политички деликти насиља – посебно акти тероризма, злочини против човечности и међународног права и насиље у породици.

¹¹⁰ Бошковић, М., Марковић, М. (2015). *Криминологија са елементима виктимологије*, Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду, Нови Сад, стр. 157.

¹¹¹ *Ibid.*

2. 1. Крвни деликти

Под крвним деликтима подразумевају се кривична дела која су уперена против физичког интегритета лица, деликти извршени применом силе и насиља, нападом на основну вредност – живот и тело човека. Крвне деликте чине сви облици дела који за последицу имају смрт или телесне повреде. Као најтежи облици се издвајају убиства и тешке телесне повреде. Битно је напоменути да ови деликти могу бити извршени различитим средствима: физичким и психичким, као и директним или индиректним.

Несумњиво, најтеже кривично дело из ове групе је убиство, које представља једно од најстаријих дела, познато још из библијских казивања. Убиство представља и најтеже кривично дело уопште и најекстремнији вид људске деструкције, које је у средишту истраживања више наука, које све заједно имају један задатак, а то је да обједине сва сазнања до којих се дошло и да их етиолошки расветле.

Заједничко за све облике убиства јесте управо насиље, као доминантно средство, уз дигресију да постоје посебно тешки, квалификовани облици убиства, као што су убиство на свиреп или подмукао начин, убиство службеног лица у вршењу службене делатности, убиство из безобзирне освете, убиство детета и убиство више лица. Неки од ових облика насиља повезани су и са другим кривичним делима, као њихови најтежи, односно квалификовани облици, посебно са разним видовима пљачки – разбојништава и разбојничких крађа, сексуалним деликтима – силовањима, саобраћајним деликтима, отмицама и слично.

Сем наведених, тежих облика, постоје и одређени деликти насиља који се сматрају привилегованим, и то због посебних околности под којима су учињени, а које представљају олакшавајуће околности за учиниоца. Ту спадају убиства учињена на мах (односно у афективним и посебним психопатолошким стањима), убиства из нехата и самилости и убиства детета при порођају.

Поред претходно наведених деликата насиља, која за последицу имају смрт неког лица, у крвне деликте убрајају се и све врсте наношења телесних повреда, посебно тешке

телесне повреде и повреде које за последицу имају одређен степен физичког оштећења, инвалидност или смрт. Такође, у ову групу спадају и друга кривична дела, као што су: учествовање у тучи, насилничко понашање, напуштање немоћног лица без помоћи у приликама када су му угрожени живот и здравље, навођење другог на самоубиство и слично, а која све у себи садрже елементе насиља.

Када се посматрају узроци ове врсте деликата, приметно је да се не могу издвојити од основних узрока криминалитета и деликата насиља посебно, али су им зато мотиви веома разноврсни. Као најчешћи мотиви крвних деликата појављују се користољубље, освета, прикривање неког другог кривичног дела и побуде из конфликтних односа са околином, посебно насталих у поремећеним породичним односима. Овде се јавља значајан утицај афективних стања, алкохолизма и психопатије.

Код насиља до изражаја најчешће долазе афективна стања, која се временом гомилају, а њихова суштина се огледа у агресији и раздражљивости. Често до самог насиља долази због нагомиланих емоција и дугорочне фрустрације, а као извршиоци се јављају особе са ниским прагом толеранције. Извршиоци ових деликата су најчешће особе које претходно нису осуђиване, а њихова дела су последица интерперсоналних конфликта у одређеној ситуацији између извршиоца и жртве који су се, по правилу претходно познавали.

Постоје и деликти насиља које врше психотичне особе, параноичне, шизофреничари и особе у стању патолошке љубоморе. Такође, алкохолизам је могући узрочник насиља код одређених извршилаца, док психопатије могу узорковати насиље из више разлога, и то услед одсуства моралности и кривице, сниженог прага толеранције на фрустрациона стања, егоцентричности и асоцијалности.

2. 2. Насиље у породици

Насиље у породици води порекло још од најстаријих историјских времена, култура и друштава. Увек је за собом остављало озбиљне последице, посебно по жене и децу, услед чега се са посебном пажњом сагледала његова улога и значај као криминогеног

фактора и феномена, што је проузроковало да се ова појава регулише националним законодавствима, све са интенцијом да се сузбије поље њеног деловања.

Уношењем кривичног дела насиље у породици у кривично законодавство, ова појава је издвојена из сфере приватног интересовања и означена као проблем од општег јавног интереса, који заслужује посебну пажњу друштва.

Наиме, породица као идилична заједница партнера, са или без деце, најчешће је недостажан циљ и од нечега што би требало да је уобичајено данас се све мање среће. Између жеља и стварности брачна заједница се неретко налази у амбијенту другачијем од оног који се очекује, па тако уместо емоција постоји интерес, наспрам љубави често је сурова стварност, уместо нежности сексуално насиље, уместо толеранције и разумевања за настале проблеме – агресија.¹¹² Тако је на основу истраживања обављених у земљама западне Европе установљено да је насиље у породици и у земљама које важе за цивилизоване, знатно изражено, док ни у осталим земљама света стање није боље, шта више, у неки земљама је још више изражено.

Кривично дело насиље у породици сматра се једним од најтежих облика кршења гарантованих људских права. Бројна феминистичка истраживања указују на то да је свака трећа жена у свету, бар једном током свог живота, била изложена неком од облика злостављања, док се у неким примитивним срединама (неким исламским земљама) насиље мушкарца над женом сматра делом културе, чак нормалним односом.

Уколико се покуша дефинисати профил насилника у породици, долази се до закључка да су то лица свих друштвених слојева, образовања и социјалног статуса. С тим у вези, разликују се само варијације испољеног насиља, па тако иде најпре од вербалног, преко психичког, па све до најтежег облика – физичког насиља и злостављања, а често се у пракси јављају и комбинације разних облика насиља.

Обзиром на претходно изнето, а полазећи од разних критеријума, разликујемо посебне облике насиља у породици. Тако, према мотиву и употребљеном средству, породичним насиљем можемо сматрати: физичко (ударање, батињање, премлаћивање, дављење, мучење, убиство и слично), сексуално (које обухвата сваку сексуалну активност

¹¹² Бошковић, М., Марковић, М., *op. cit.*, стр. 166.

без пристанка), вербално (псовање, вређање, понижавање, омаловажавање и слично), психолошко (разни видови претњи, уцена, застрашивања, јавних напада и слично), економско (које подразумева ускраћивање права на располагањем материјалним средствима и сви видови контроле над приступом заједничким ресурсима), структурално (немогућност да се остваре основна права а што је проузроковано разликама у моћи) те духовно насиље (које обухвата исмевање или ограничавање културолошких или религијских ставова или уверења).

Насиље у породици може починити или бити жртва било који члан, али свакако су најраспрострањенији облици насиља родитеља над децом и насиље у браку, и то мужа, односно ванбрачног партера над женом (о чему ће бити више речи у оквиру следећег поглавља).

2. 3. Деликти против човечности

Кривична дела чији је општи заштитни објекат национална, етничка, расна или верска група, цивилно становништво, телесни интегритет и слободе грађана, заједничким називом се дефинишу као деликти против човечности и међународног права. Називају се још и међународна кривична дела, обзиром да се ради о делима која су, за сада скоро једина, регулисана међународним кривичним правом или, још прецизније, међународним ратним правом. Основна специфичност ове врсте деликата је свакако међународни карактер, имајући у виду да се сматра да се овом врстом деликата не угрожавају само национална добра и интереси, већ цела међународна заједница. Овакви деликти се углавном врше у ратним условима а у њих се, пре свега, убрајају кривична дела геноцида и ратни злочини, као и кривична дела повреде хуманитарног права у рату.

Злочини против човечности се дефинишу као деликти против генерално усвојеног међународног права. За разлику од појединачних деликата, својствених сваком националном законодавству, злочини против човечности и међународног права усмерени су ка злочиначком карактеру, нехуманости и нечовечном поступању, а који чине делатност широког спектра активности. С тим у вези, разликујемо: злочине против мира, злочине против човечности, ратне злочине и злочине геноцида.

Република Србија је прихватила обавезе из повеље Уједињених нација и међународних конвенција у овој области и у наше кривично законодавство инкриминисала могуће деликте из ове области, па су тако у нашем Кривичном закону прописана следећа дела: геноцид, ратни злочини против цивилног становништва, ратни злочини против рањеника и болесника, ратни злочини против ратних заробљеника, противправно убијање и рањавање непријатеља, противправно одузимање ствари од убијених и рањених на бојишту, употреба недозвољених средстава борбе, повреда парламентарара, сурово поступање са рањеницима, болесницима и ратним заробљеницима, неоправдано одлагање репартријације ратних заробљеника, уништавање културних и историјских споменика, организовање групе и подстицање на извршење геноцида и ратних злочина.

Што се тиче злочина против мира, њихова основна карактеристика јесте да се састоје у припремању рата, његовом планирању и започињању, односно агресији. Парадокс овог злочина је што се његов изазивач може казнити само ако у рату буде поражена страна, јер га победнички статус противправно „амнестира” од кривице.¹¹³

Злочин против мира спада у интернационални проблем којим се нарушава међународно мир. Правило је да се рат и агресија према политичком противнику правдају угрожавањем неких од националних интереса као и ускраћивањем остваривања права. Обично се тада јавно мњење противника и светско, медијски и пропагандно припрема кроз три вида манипулације: кроз процес када стварност имитира фантазију – стимулација психолошког феномена да људи „виде само оно што желе да виде”, измишљање доказа и стварање услова (имитација околности – потенцирање стварног или фиктивног инцидента) како би се противник (злочинац) казнио.¹¹⁴

Злочини против човечности и хуманитарног права су карактерисали двадесети век, као век светских и великог броја регионалних и локалних ратова. Оно што је обележило ратове у веку иза нас свакако је напуштање принципа „фер ратовања” и обичаја ратних правила, па су, уместо тога, постала заступљена правила суровости и уништавања, без

¹¹³ Бошковић, М., Марковић, М., *op. cit.*, стр. 174.

¹¹⁴ Гаћиновић, Р. (1996). Како против тероризма, Младост, Београд, стр. 170.

икаквог разумног разлога и оправдања за такве поступке. Самим тим није необично што се рат у новије време третира као чист злочин и чисто насиље.

Деликти геноцида представљају систематско уништавање националних, верских, етничких или расних група. Према Конвенцији о геноциду, коју су 1948. године донеле Уједињене нације, геноцид је проглашен за међународни деликт, који може бити извршен за време рата, у оружаном сукобу, али и у миру, а карактеришу га масовност, бруталност и перфидност. Суштина деликта састоји се у намери да се потпуно или делимично уништи нека национална, расна или верска група, убиствима тешким нарушавањем физичког или душевног здравља или наношењем патњи људи, принудним расељавањем или стављањем становништва у такве животне услове који доводе до њиховог потпуног или делимичног истребљења. Разлог због кога је геноцид издвојен у посебно кривично дело огледа се преваходно у посебности мотива, односно намери упереној ка томе да се уништи једна група, што практично значи да је код ове врсте деликата, за разлику од осталих међународних кривичних дела, довољна и намера, а не неминовно наступање последице.

Ратни злочини представљају тешке повреде међународног ратног права и правила вођења рата а њима су обухваћени нехумани поступци и злочини за време рата према цивилном становништву, против рањеника и болесника, те ратних заробљеника, према културним и историјским, здравственим и другим цивилним објектима уколико не служе у ратне сврхе. Насиље у тим деликтима појављује се у виду убистава, злостављања, колективног застрашивања, кажњавања и одвођења у концентрационе логоре, присилног расељавања, присиљавања на принудни рад, наношења патњи, повреда телесног интегритета биолошким експериментима и другим насилним актима, при чему у средства примене ратних злочина спадају логори, као метод физичке и психичке тортуре.¹¹⁵

2. 4 . Тероризам

Израз тероризам води порекло од латинске речи „*terror, terroris*”, што у преводу значи јак страх. Под овим деликтима насиља се подразумева средство изазивања страха и

¹¹⁵ Јовановић, А. (1997). *Ратне психотрауме и породица*, Задужбина Андрејевић, Београд. стр. 98.

Феноменолошка и етиолошка обележја насиља у партнерским и породичним односима у Републици Србији несигурности код грађана, и то систематском употребом насиља, ради остваривања одређених, примарно политичких циљева.

Значење тероризма је модификовано током времена, па је тако првобитно представљао насиље појединца према другим људима и објектима, затим је означавао насиље појединца и група против државе, да би се на крају, под овим термином, обухватало насиље државе према сопственом народу или другим народима.

Дефинише се као дело политичког насиља и често се користи као синоним за све облике политичког насиља, па треба напоменути да није свако политичко насиље истовремено и тероризам (ту имамо и герилу, анархизам и друге облике). Ради се о дугорочном и универзалном проблему који је током времена мењао облике, али чије постојање и деловање озбиљно угрожава основна људска права и слободе. Представља проблема за целу заједницу, обзиром да разни екстремистички покрети виде у насиљу једино средство за остваривање политичких циљева.

Иако је било више покушаја да се овај појам дефинише, у томе се до сада није до краја успело, а мимоилажења су посебно видљива у дефинисању његових мотива, носилаца, нивоа организованости и сличног. Обзиром на наведено, државе су задржале за себе право да саме процене да ли уз неки терористички акт треба додати и политички мотив.

Тероризам представља облик организоване криминалне делатности која се одликује вршењем аката насиља, попут подметања експлозива, изазивања пожара и предузимања других опште опасних радњи, те вршења убистава, атентата и отмица, као и других аката насиља у односу на људе и имовину, ради застрашивања становништва и представника власти, како би се насилно остварили поједини, претежно политички циљеви.¹¹⁶

Савремени тероризам одликују: висок степен организованости, професионализам, глобализам, злоупотреба техничких достигнућа, велика финансијаска моћ стечена прањем новца и манипулацијама новчаних завода у многим земљама. У битна својства тероризма

¹¹⁶ Алексић, Ж., Шкулић, М. (2002). *Криминалистика*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, стр. 380.

која га издвајају из целине криминалитета убрајају се: коришћење екстра нормалних облика политичког насиља, комуникацијска функција обавештавања о циљу, застрашивање чији психолошки ефекти надмашују физичке учинке, специфична организациона и кадровска структура организација и њених припадника заснована на идеолошким, расним, верским или националним основама, посебности циља – изазивање психозе опште опасности, несигурности и неповерења у институције система према коме је усмерен, неселективност циљева, односно безобзирност и изузетна суровост при извршавању акција, усмерена према недужним људима и немоћним особама, разноврсност и стално проширивање спектра објеката напада и мета терористичких аката, ефикасност са мало средстава и ризика, велики психолошки учинци и снажан публицитет и пропагандни ефекти терористичке поруке.¹¹⁷

Тероризам представља универзални феномен који је био изражен у свим друштвено – политичким системима, као и у свим фазама развоја друштва. Независно од околности да су поједини терористички напади вршили у различитим деловима света и у различитим периодима, то није спречавало да међу терористима буду заступљене готово све идеологије, религије, све друштвене класе и слојеви, а повезаност тероризма и међународног криминала су довољна основа која указује да се може говорити о глобализацији тероризма. Заиста тероризам, бар последњих деценија, није заобишао ниједан континент, а не признаје ни идеолошке, националне и религијске границе.¹¹⁸

Овај облик насиља био је посебно изражен крајем XIX и почетком XX века, као облик политичке борбе и најчешће се испољавао у виду атентата и ликвидирања представника власти или владајуће класе.

Насиље у терористичким актима манифестује се у убиствима – атентатима, оштећењима јавних и других објеката друштвеног значаја експлозивним направама, изазивању нереда, отмицама, диверзијама и сличним облицима, које терористи правдају неким својим националним или социјалним циљевима. У терористичким операцијама

¹¹⁷ Бошковић, М., Марковић, М., *op. cit.*, стр. 182.

¹¹⁸ Резолуција Парламентарне скупштине Савета Европе 1258. од 26. септембра 2001. године, у тачки 7. наводи: „Ови напади (11. септембра 2001. године на СТЦ у Њујорку и Пентагон у Вашингтону) су јасно показали право лице тероризма и потребу за новом врстом одговора. Овај тероризамне признаје границе, то је међународни проблем за који се морају наћи међународна решења заснована на глобалном политичком прилазу”.

Феноменолошка и етиолошка обележја насиља у партнерским и породичним односима у Републици Србији најчешће се користе експлозивна средства и бомбе (62,8%), отмице (8%), убиства (6,5%), скретање ваздухоплова (3%) и узимање таоца (2%). Посебан проблем тероризма су жртве, јер истраживања показују да су чак у 54% случајева жртве терористичких акција били случајни пролазници.¹¹⁹

Постоје разне класификације тероризма, али је у литератури најчешћа подела на међународни, државни, индивидуални и групни тероризам, али је заступљена и подела према прокламованом циљу терориста, па тако имамо оне које теже остварењу неког идеолошког или верског циља, оне које настоје да остваре националне циљеве и оне који имају комбиноване циљеве.

Међународни тероризам се односи на терористичке акте са иностраним елементом и обухвата сваки напад на неко, међународним правом, заштићено добро. Самим тим, под међународним тероризмом се подразумевају кривична дела која представљају напад на међународно заштићена добра и односе.¹²⁰

У најширем смислу, може се класификовати на транснационални и међудржавни тероризам. Под актима транснационалног тероризма могу се сматрати оне манифестације тероризма у међународним односима чији су извршиоци недржавни субјекти, односно појединци и групе и где постоји одређен степен сарадње извршилаца из више земаља које се опредљују за тероризам као начин деловања и облик борбе за остваривање својих политичких и других циљева, док је међународни тероризам оруђе, односно један од специфичних спољнополитичких поступака државе као субјеката међународних односа и међународног права, а не појединаца или група.¹²¹

Религијски тероризам настао је у оквиру традиционалних историјских религија у којима је одувек постојало насиље као вид деловања и остваривања циљева, а има своје корене у колонијалној прошлости, фундаментализму, лошој европској интеграцији миграната, али и кризи идентитета.

Политички тероризам води порекло од појава терорисања које су ушле у употребу приликом владавине терора у време Француске револуције, а ова реч се користи да опише

¹¹⁹ Томашевски, К. (1983). *Изазов тероризма*, Младост, Београд, стр. 154.

¹²⁰ Гађиновић, Р. (1996). *Како против тероризма*, Младост, Београд, стр. 50.

¹²¹ Бајагић, М. (2000). Тероризам и међународно јавно право, *Безбедност*, Београд, вол. 42, бр. 5-6, стр. 620.

употребу насилних метода државног управљања или отпора таквом управљању. Најчешћи облик политичког тероризма је тзв. револуционарни терор. Обично настаје у неразвијеном свету и условљен је разликама у материјалном статусу и амбицијама једног броја људи да промене актуелно стање и статус и других да такво стање одрже, или да га прошире.

Државни тероризам има доста различитих облика. Својствен је диктаторским режимима и као такав може бити уперен против сопственог становништва, али и против других држава.

Тероризам и организовани криминалитет се углавном спомињу заједно, јер је тероризам општа одлика свих облика организованог криминала, а не један од његових облика. Специфичност овог вида тероризма јесте да он остварује одређене везе са појединим државама и њеним одговарајућим органима, како ради извођења терористичких активности на просторима те земље према политичким противницима, тако на територији неке друге земље, чиме се остварују поједини, пре свега, политички циљеви.¹²² Као вид организованог криминалитета тероризам претпоставља постојање добро организоване и структурисане криминалне организације, коју финансира држава са којом су успостављене одређене везе, што самим актерима терористичких делатности обезбеђује сигурност од кривичног прогона и знатну имовинску корист. Најјача веза између тероризма и организованог криминала постоји у централној Азији, на Блиском истоку и у Латинској Америци, на којим подручјима се зна да групе организованог криминала раде заједно са терористима, мада се то не може искључити ни код развијених земаља у остваривању одређених спољнополитичких циљева.

Патолошки тероризам обухвата вид тероризма у коме појединци или групе тероришу друга лица, првенствено зато да буду примећени, односно да скрену пажњу друштва, понекад и целог света, на себе. Иако је наглашено да је основно обележје тероризма колективни облик криминалитета, ипак се у пракси срећу случајеви да се он испољава и као индивидуални чин. Ипак, то не мења његову суштину, а то је да је шира организациона форма коју чини организована група, организација, држава или интернационална терористичка организација.

¹²² Бошковић, М., Марковић, М., *op. cit.*, стр. 188.

Узроци тероризма се различито дефинишу, па су тако социолози и политиколози мишљења да личност терористе одликују неке специфичности, али да узроке тероризма свакако не треба тражити у природи човека, већ у социјалним и економским проблемима насталим сиромаштвом и отуђеношћу појединих друштвених група и слојева. Међутим, најчешћи облици мотивације тероризма су политички, па му тако политички чиниоци дају основна обележја.

3. ПОЈАМ И ФЕНОМЕНОЛОГИЈА НАСИЉА У ПОРОДИЦИ

3. 1. Појам насиља у породици

Један од посебно опасних облика насиља, као и криминалитета уопште, је насиље у породици. Ради се о појави универзалног карактера јер се испољава независно од тога какав је социјални, економски и образовни ниво члана породице.¹²³ Насиље у породици се дефинише као примена физичке и психичке силе према члановима породице, уз угрожавање и повређивање домена сигурности и односа поверења и испољавање контроле и моћи над члановима породице. Досадашњим истраживањима о насиљу у породици у области криминологије, психологије и социологије несумњиво је утврђено да је пораст насиља у друштву директно повезан са порастом насиља у породици, које је резултат интерактивног деловања низа друштвених и индивидуалних чинилаца.¹²⁴

Насиље у породици, као феномен, није лични проблем, већ друштвени проблеми социјална патологија, који води порекло још из патријархалне структуре друштва и традиционалног родног идентитета, који подразумева субординираност жене мушкарцу. Кроз родно диференцирајуће утицаје социјализације код женског пола афирмишу се понашања, као што су: „хуманитарни ангажман”, „социјални рад”, „способност саосећања”, „спремност на пожртвовање” итд, а супротно код мушког пола подупиरे се „способност реализације” и одређени агресивни начини понашања.¹²⁵

Сва истраживања говоре у прилог чињеници да су жене доминантне жртве насиља у породици, а што све подупиरे став да је насиље у породици омогућено родном дискриминацијом, као и недостатком реакције и одговорности друштва над онима који немају моћ, нити способност да се одупру насиљу. Управо због тога се ово кривично дело

¹²³ Константиновић Вилић, С., Петрушић, Н. (2007)., *op. cit.*, стр. 69.

¹²⁴ Константиновић Вилић, С. Петрушић, Н (2005) *Ставови о насиљу у породици*, Друштвена свест, људска права и активизам грађана у јужној и источној Србији, Одбор за грађанску иницијативу, Ниш, стр. 135-143.

¹²⁵ Жунић, Н (2005) *Ставови према родној/полној подели рада и однос према породици и деци*, у: Ненад Поповић (пр.) Друштвена свест, људска права и активизам грађана у јужној и источној Србији, Одбор за грађанску иницијативу Ниш, стр.105-113.

дефинише као дело засновано на родној одређености, а његово спречавање и сузбијање се темељи кроз домен заштите људских права и забрану дискриминације жена.

У развијеним демократским државама насиље мушкараца према женама сагледава се као озбиљан друштвено - политички проблем, при чему се указује да је оно повезано са структуралним насиљем и дискриминацијом жена у друштву којим још увек владају мушкарци.¹²⁶

Ради се, наиме, о друштвеној појави која се тиче како живота појединаца, тако и целог друштва. Убраја се у „*феномен дугог трајања*” који је постао саставни део свакодневног живота. Модели и обрасци његовог постојања, и опстајања, део су патријархалних или традиционалних схватања о односу полова, родним обрасцима и породичним односима.¹²⁷ У оквиру примарне заједнице се и формирају не само обрасци понашања, већ и модели културних образаца, што је свакако нужно за функционисање друштва и интерперсоналне односе.

Уколико би, из угла родне перспективе, посматрали развој породице у Србији, од деведесетих година па све до данас, приметили би да је одликује пад индивидуалног и друштвеног материјалног статуса, као и целокупног животног нивоа мушкараца и жена. Процес пауперизације, нарочито међу урбаним становништвом, као и велика економска и целокупна друштвена несигурност, између осталог, имали су за последицу да је у Србији насиље у породици попримило драматичан обим и динамику.¹²⁸ Наиме, деценијска финансијска криза, опште осиромашење становништва, енормни раст броја незапослених особа, прилив великог броја избеглица и др, проузроковали су „плодно тло” за експанзију насиља у породици, као и да његова учесталост поприми алармантна обележја.

Земље у транзицији су пролазиле у једном дугом времену, како се десило и у самој Србији, кроз сложене и међусобно повезане процесе ре-традиционализације и ре-патријархализације, што узрокује да се женска моћ, пре свега, испољава у приватној

¹²⁶ Николић Ристановић, В. (2002). *Породично насиље у Србији*, Виктимолошко друштво Србије, Прометеј, Београд, стр. 143.

¹²⁷ Петрушић, Н., Жунић, Н., Вилић, В. (2018). *Кривично дело насиље у породици у судској пракси – Нове тенденције и изазови*, Београд, стр. 7.

¹²⁸ Николић Ристановић, В., *op. cit.*, стр. 144.

Феноменолошка и етиолошка обележја насиља у партнерским и породичним односима у Републици Србији сфери, да јачају маскулине вредности, да се одвија инструментализација жена и подвођење интереса жена интересима нације, што је нарочито видљиво у демографском дискурсу, када је реч о популацији и фертилитету, односно када се инсистира на „повратку жена” у породицу или у анти - абортус кампањама.¹²⁹

Истраживања насиља у породици у области криминологије, социологије и психологије показала су: да је пораст насиља у друштву директно повезан са порастом насиља у породици; да особа може бити изложена насиљу у породици током целог свог живота; да су најчешће жртве насиља у породици жене, деца и старе особе; да је насиље у породици понашање у циљу успостављања моћи и/или контроле или задовољења неких потреба насилника на штету жртве; да су последице изложености насиљу бројне и да битно утичу на ментално здравље оних који су непосредно изложени насиљу, али и оних који га посматрају; да је насиље у породици резултат интерактивног деловања низа чинилаца, индивидуалних и друштвених и да насиље доживљено у детињству доприноси прибегавању насиља као начину решавања међуљудских сукоба у одраслом добу живота.¹³⁰ Самим тим, насиље у породици се дефинише као „континуирана примена физичке и психичке силе према члановима породице, уз угрожавање и повређивање домена сигурности и односа поверења и испољавање контроле и моћи над члановима породице, без обзира на то да ли је овакво понашање у важећем законодавству предвиђено као кривично дело и да ли је извршилац насиља пријављен органима гоњења.”¹³¹

У члану 3а Конвенције Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици¹³² насиље према женама се одређује као „*кршење људских права и облик дискриминације према женама и представља сва дела родно заснованог насиља која доводе или могу да доведу до: физичке, сексуалне, психичке, односно финансијске повреде или патње жене, обухватајући и претње таквим делима, принуду или произвољно лишавање слободе, било у јавности, било у приватном животу*”, док члан 3б

¹²⁹ Благојевић, М. (2002). *Жене и мушкарци у Србији 1990 - 2000*, Уродњавање цене хаоса, ИСФФ, Београд, стр. 294.

¹³⁰ Ајдуковић, М. (2000). *Одређење и облици насиља у обитељи - Насиље над женом у обитељи*, Друштво за психолошку помоћ, Загреб, стр. 11.

¹³¹ Константиновић Вилић, С., Николић Ристановић, В., *op. cit.*, стр. 14.

¹³² Конвенције Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици, *Службени гласник РС - Међународни уговори*, бр. 12/13.

дефинише насиље у породици као „*свако дело физичког, сексуалног, психичког, односно економског насиља, до којег долази у оквиру породице или домаћинства, односно између бивших или садашњих супружника или партнера, независно од тога да ли учинилац дели или је делио боравиште са жртвом*”. Сама Конвенција, у оквиру насиља у породици, разликује два облика насиља: партнерско насиље - између садашњих, односно, бивших супружника, односно, партнера и међугенерациско насиље, које се најчешће јавља између родитеља и деце. Насиље у партнерском односу препознато је као вид родно одређеног насиља, док је међугенерациско насиље у породици одређено родно неутрално, а обухвата жртве и учиниоце оба пола.¹³³

Насиље у породици манифестује се у неколико облика: насиље у браку, насиље према члановима заједничког домаћинства и насиље према деци. Оно што је заједничко за сваки облик насиља у породици јесте повређивање и угрожавање сфере сигурности и односа поверења између чланова породице, а представља испољавање моћи и контроле над жртвом. Проблем је што је насиље према члановима породице најчешће дубоко сакривена тајна о којој се не говори у јавности, услед чега и говоримо о феномену „тамне бројке” насиља у породици, обзиром да је за чланове породице претежно веома значајно да породица у спољном свету сачува изглед стабилности и сигурности породичног живота. Веома дуго важио је неподељен став да су породични односи строго приватна сфера живота и да је заштита приватности много значајнија од заштите физичког и психичког интегритета члана породице, жртве насиља.¹³⁴

Ипак, данас је схватање о овом кривичном делу измењено – то је данас друштвени проблем и облик криминалитета, обзиром да је постало евидентно да се, због тежине последица које изазива, не сме друштвено толерисати, те да је борба против насиља једна од основних обавеза сваке демократске државе која поштује и штити људска права.

Не постоје прецизни и поуздани статистички подаци о обиму насиља у породици, имајући у виду да жртве веома ретко саме пријављују насиље, махом из страха од освете

¹³³ Игњатовић, Т., Павловић Бабић, Д., Лукић, М. (2015). *Делотворност системских механизма за спречавање насиља према женама и насиља у породици*, Аутономни женски центар, Београд, стр. 187.

¹³⁴ Константиновић Вилић, С. (2004). *Право жена на заштиту од насиља у породици - Људска права за жене*, Одбор за грађанску иницијативу, Ниш, стр. 76.

насилника, архаичног става да је жена увек крива за насиље које трпи, да треба да „ћути” и буде „лојална” породици и слично, а мушкарци, уколико се појаве као жртве, углавном никада не пријављују насиље, јер желе у јавности да задрже мит о својој „мужевности” и улози „главе породице”. Такође, међу самим жртвама углавном преовлађује страх да неће добити одговарајућу заштиту и да ће чињеница да су поднели пријаву само још више разбеснети насилника и учинити насиље тежим. Нажалост, овакав страх је често оправдан, посебно ако реакција државе није ефикасна и благовремена.

Према спроведеним истраживањима, обим насиља у Србији је релативно велики, има све озбиљније последице а као жртве се много чешће јављају жене и деца него одрасли мушкарци. Према резултатима истраживања спроведеног 1993. године¹³⁵ више од половине анкетираних жена (112 или 58.3%) биле су жртве неке врсте насиља у браку; 94 или 49% жена изјавило је да је било психички малтретирано у браку (тешко вређање, намерно чињење нечега што тешко повређује, претње батинама и убиством); 36 или 18.7% жена је физички малтретирано, односно добија батине од својих мужева; 36 или 18.7% жена су жртве силовања или покушаја силовања од стране сопствених мужева. Жене које су биле тучене од стране својих мужева истовремено су биле жртве психичког насиља (38.9%), сексуалног насиља (25%) или и једног и другог (52.8%). Такође, жене нису жртве насиља извршеног само од стране својих мужева, већ су жртве насиља које врше и њихови одрасли синови, свекар, свекрва и др. Сходно изјавама анкетираних жена жртава насиља, као најчешћи мотив насиља јављали су се: расправе око новца (14.3%), неслагање са родитељима једног од партнера (10.4%), свађе у вези деце и мужевљев алкохолизам и љубомора. Насилничко понашање мужа најчешће почиње пре закључења брака (13.4%), на самом почетку брака (8.9%) или после рођења другог детета (4.5%)

Истраживање насиља у породици у АП Војводини¹³⁶ показало је да Војводина спада у подручја са високом стопом психичког и физичког насиља, обзиром да је више од половине испитиваних жена (узорак је обухватио 516 жена из седам градова Војводине) одговорило да су после свог пунолетства биле жртве неког од облика насиља у породици.

¹³⁵ Николић Ристановић, В. (1994). Насиље над женама у условима рата и економске кризе, *Социолошки преглед*, Београд, вол. 28, бр. 3, стр. 411-412.

¹³⁶ Николић Ристановић, В. (2010). *Насиље у породици у Војводини*, Покрајински секретаријат за рад, запошљавање и равноправност полова, Нови Сад, стр. 127.

Сем тога, скоро свака друга жена била је жртва психичког насиља, скоро свакој трећој жени је пређено физичким насиљем, а око трећине је и постало жртва физичког насиља. Скоро свака пета жена била је жртва прогањања, а нешто мање од десетине жена одговорило је да су виктимизиране сексуалним насиљем. Доминира партнерско насиље, али, поред њега, јавља се и насиље које врше деца према родитељима, родитељи према пунолетној деци, као и насиље међу сродницима по тазбини.

У последње време расте број случајева насиља у породици који за последицу имају смртни исход. Жене су најчешће жртве убистава, које су углавном трпеле насилничко понашање својих партнера или других мушких сродника и које нису добиле одговарајућу заштиту од полиције, центара за социјални рад и других државних органа нити од људи из своје непосредне околине. Као разлог зашто не напуштају насилне partnере обично се наводи страх, обзиром да им се прети наношењем телесних повреда или чак убиством, уколико се одлуче на тај корак.

Из случајева који се пријављују путем СОС телефона за пружање помоћи женама и деци жртвама насиља, познато је да насилник углавном не жели да се брачна заједница прекине, обзиром да је створио осећај зависности у односу на жртву, на који начин он показује своју моћ и храни свој его. У Србији постоји релативно задовољавајући систем правне заштите од насиља у породици. Ипак, повољна законска решења и међуинституцијска сарадња не остварују брз и позитиван ефекат, с обзиром да негативни трендови у масовној култури, културно прихваћени образац насиља, тешко стање у економији, глобални и локални пораст насиља и криминалитета, неконзистентне социјалне политике и праксе и друго иду у прилог општег пораста насиља, па и насиља над женама и децом.¹³⁷ Све изнето потврђено је службеним извештајима државних органа, независним извештајима женских невладиних организација, као и закључним коментарима Комитета за елиминацију дискриминације жена упућеним Србији (CEDAW), у којима се, између осталог, држава подстиче да појача своје напоре у превазилажењу стереотипних ставова према улогама и одговорностима жена и мушкараца у породици и у

¹³⁷ Јовановић, Н., Вишњић, Ј., Игњатовић, Т., Мацановић, Б. (2009). *Матирање празнине – Независни надзор над спровођењем Закључних коментара и препорука УН Комитета за елиминацију дискриминације жена у Србији*, Аутономни женски центар, Београд, стр. 256.

Феноменолошка и етиолошка обележја насиља у партнерским и породичним односима у Републици Србији друштву, те да настави са спровођењем мера за елиминацију родних стереотипа промовисањем позитивне слике и суштинске равноправности жена.¹³⁸

Сходно истраживању спроведеном од стране мреже „Жене против насиља“¹³⁹ у Србији је током 2017. године убијено најмање 26 жена у породично насиљу. Истраживање је показало да су све жртве познавале учиниоца, 23 жене су убијене од стране партнера (при чему се рачунају и бранчни, односно ванбрачни, као и садашњи, односно бивши партнери), а три су убијене од стране другог члана породице. Као средство извршења кривичног дела преовлађује нож (12 случајева), десет жена је убијено ватреним оружјем, једна жена је удављена, док су три усмрћене на други начин. Девет жена је убијено у породичном дому који је делило са насилником, пет у сопственој кући/стану, једна у кући/стану насилника, а 11 на другим местима. Битно је напоменути да се праћење фемицида, односно убијања жена, врши се на основу медијских извештаја, што се свакако не може сматрати потпуно поузданим извором, нити истинским показатељем распрострањености овог најтежег облика насиља према женама у породици и насиља према женама уопште, али нам свакако може дати приближну слику.

Досадашња истраживања правне праксе процесуирања кривичног дела насиља у породици у Србији показала су да постоји неадекватна и неблаговремена реакција институција на насиље у породици, што често доводи до секундарне виктимизације жртава.¹⁴⁰ Наиме, приметно је да углавном изостаје правовремена интервенција органа гоњења у случају испољавања лакших облика насиља у породици, као што су разни видови претњи, увреда, омаловажавања, дрског и безобзирног понашања. Баш због изостанка благовремене и очекиване реакције, жртва буде демотивисана, осећа се напуштено, и тада одустаје од даљег тражења заштите јер није наишла на подршку и заштиту система. Такође, изостаје и подршка од стране социјалних служби, који би требали да делују у спрези са полицијом, па социјални радници често дају савете у виду

¹³⁸ Закључна запажања о комбинованом Другом и Трећем периодичном извештају Републике Србије, Комитет за елиминацију дискриминације жена, CEDAW, /C/SRB/CO/2-3, од 22. 07. 2013. године.

¹³⁹ Мрежа Жене против насиља, (2017). Фемицид у Србији, 2017. година, Преузето са: <https://www.zeneprotivnasilja.net/>, приступљено 4.4.2022.

¹⁴⁰ Констатиновић Вилић, С., Петрушић, Н. (2007). *op. cit.*, стр. 35.

Феноменолошка и етиолошка обележја насиља у партнерским и породичним односима у Републици Србији очувања партнерског односа и породичне заједнице, и поред евидентно пријављеног проблема.

Што се тиче процесуирања дела насиља у породици, статистике показују да се мушкарци чешће хапсе, односно, чешће им се одређује притвор и чешће им се изриче казна него женама које се јављају као починиоци овог кривичног дела. Затворска казна се чешће изриче у оним случајевима у којима је кривично дело насиље у породици дуже трајало, углавном у континуитету, при чему на околност одређивања мере притвора, кажњавање и одмеравање казне свакако има утицаја тежина извршеног насиља, као и злостављање других чланова породице. С друге стране, алкохолизам има значајан утицај на одлуку полиције о хапшењу и одлуку суда о одређивању притвора, али не и на одлуке о казни или условној осуди.¹⁴¹

Бројна истраживања, како у свету, тако и код нас, показују да је насиље у породици веома распрострањено у свим регионима света и да су његове жртве најчешће жене, деца, старије и немоћне особе. Насиље у брачним или ванбрачним, односно партнерским односима карактерише родни карактер, учесталост и распрострањеност појаве, циклична динамика насиља, константност, као и специфичне стратегије и тактике које користи партнер да би успоставио доминацију и контролу партнерке. Ауторке феминистичке оријентације указују не само на то да су жене најчешће жртве насиља у породици, већ да је насиље усмерено према женама само зато што су жене.¹⁴²

Када се сагледава обим и распрострањеност насиља у породици, веома је важно да се прикупљају и статистички евидентирају подаци о обиму, структури, другим карактеристикама насиља у породици и одговору државе на њега јер је то један од главних предуслова за праћење трендова и развијање ефикасне политике супротстављања овом облику насиља.¹⁴³ Ипак, породично насиље, посебно насиље између брачних и ванбрачних партнера, ређе се пријављује од других кривичних дела јер се чланови породице не

¹⁴¹ Николић Ристановић, В. (2013). *Праћење примене законских решења о насиљу у породици у Србији*, Налази пилот истраживања, UN Women, Београд, стр. 44.

¹⁴² Игњатовић, Т. (2001). *Насиље према женама у интимном партнерском односу модел координираног одговора заједнице*, Реконструкција женски фонд, Београд, стр. 203.

¹⁴³ Ћопић, С., Стевковић, Јб. (2012). *Евидентирање података о насиљу у породици и значај међусекторске сарадње*, Нека страна искуства, Прометеј, Београд, стр. 159.

сагледавају као потенцијални агресори, али и због страха од даљег злостављања и жеље да се заштити углед породице.¹⁴⁴ Самим тим, тешко је говорити о прецизним подацима када је у питању насиље у породици. Такође, у Републици Србији не постоји јединствена административна евиденција о насиљу према женама и уопште насиљу у породици, већ постоје бројне евиденције које води министарство унутрашњих послова, центри за социјални рад и судови о извршеним кривичним делима насиља у породици. Иако ове евиденције показују пораст насиља у породици, не омогућавају да се сагледа тип односа између учиниоца и жртве.¹⁴⁵

Наиме, поред унапређења законодавне и институционалне регулативе, неопходно је да постоји и шира друштвена свест и подршка усмерена ка спречавању насиља у породици, као део културног система вредности, да се схвати да то није друштвено прихватљиво понашање, већ напротив, да се исто жестоко осуди и да се пропагира политика нулте толеранције на насиље. Остваривање овог циља није могуће без уклањања суштинских узрока насиља над женама, што подразумева сузбијање дискриминације жена, елиминисање постојеће родне хијерархије, маргинализације жена и структуралне родне неједнакости, превазилажење идеологије сексизма, стереотипних друштвених и културолошких ставова о роду и успостављање стварне равноправности жена и мушкараца.¹⁴⁶

3. 2. Феноменологија (облици испољавања) насиља у породици

Постоји неколико облика испољавања насиља у породици, па у том смислу разликујемо:¹⁴⁷

1. физичко насиље;

¹⁴⁴ Константиновић Вилић, С. (2012). *Индикатори за мерење насиља према женама садржани у међународним документима*, Евидентирање криминалитета искуства из света и Србије, Прометеј, Београд, стр. 131

¹⁴⁵ Игњатовић, Т., Павловић Бабић, Д., Лукић, М., *op. cit.*, стр. 17

¹⁴⁶ Петрушић, Н., Жунић, Н., Вилић, В., *op. cit.*, стр. 44

¹⁴⁷ Више у: Мердовић, Б., Вујовић, Р., (2022). Облици и карактеристике интерперсоналног насиља, *Култура полиса*, вол. 19, бр. 2 стр. 55-88.

2. сексуално насиље;
3. емотивно и психичко насиље;
4. изолацију и
5. економско насиље.

3. 2. 1. Физичко насиље

Физичко насиље подразумева наношење телесних повреда, независно од тога да ли се ради о лаким или тешким телесним повредама, а такође обухвата сваки физички напад који изазива да се жртва плаши за свој телесни интегритет. Такође, под физичким насиљем се подразумева насилно уклањање особе из њеног породичног дома, а укључује и широк спектар других насилних понашања, као што су: ударање, шамарање, гурање, шутирање, уједање, употребу алата или другог оруђа, као и све друге радње које имају за последицу настанак страха, повреде или смрт. Уобичајен шаблон у случајевима породичног насиља са физичким насиљем јесте да се тежина злостављања повећава у породичном односу.¹⁴⁸

Овај вид насиља представља намерно учињено дело физичког насиља над другим лицем, а може укључивати гурање, шамарање, ударање, подметање ноге, присиљавање старије особе да остане у столицу или кревету, закључавање, ускраћивање или претерано давање лекова и ограничавање слободе.¹⁴⁹

Најчешћи облик физичког насиља је физичко злостављање, што потврђују многа истраживања. Тако је нпр. у истраживању које је обухватило узорак од 300 случајева породичног насиља у временском периоду од 1995. године до 2005. године – 97,7% жртва претрпело физичко насиље.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Реакција на инциденте породичног насиља, Приручник за службенике социјалних служби, стр. 13.

¹⁴⁹ Русак, С. (2006) Насиље над старијим особама, *Љетопис социјалног рада*, вол. 13. бр. 2, стр. 342.

¹⁵⁰ Антоновић, А., Стојановић, Ј. (2017). Судско – медицинске карактеристике породичног насиља, *Српски архив за целокупно лекарство*, вол. 145, бр. 5-6, стр. 233.

Физичко насиље над децом могуће је открити захваљујући развоју савремених радиолошких технологија, као и других дијагностичких техника. Физичко злостављање детета у породици подразумева одређена физичка чињења старатеља или родитеља којима се намерно, применом физичке силе, са или без употребе других средстава, изазивају или могу изазвати физичке повреде или смрт детета.¹⁵¹ Као најчешћи видови насиља над децом издвајају се: ударање рукама и ногама, ударање каишем, гајтаном, штапом или сличним предметима, чупање косе, уједање, шутирање, бацање, увртање појединих делова тела, повређивање оштрим или тупим предметима, опекотине нанете врелом водом, шибицом или цигаретом, давлeње и слично. Сем тога, у овај вид насиља спадају и разна чињења, као што су закључавање или затварање у мрачне просторије, везивање, затварање у орман, потпуно ограничавање кретања и слично. Оваква физичка чињења за последицу могу имати озбиљне физичке повреде, а у најтежим случајевима и смрт детета.

Физичко злостављање детета, које се негде правда као уобичајена мера васпитања у одгоју детета, показује културне различитости појединих земаља. Тако се, на пример, у Аустрији, Данској, Норвешкој и Шведској физичко кажњавање детета сматра злостављањем, тј. праксом која угрожава физички интегритет и достојанство детета.¹⁵²

Трагови од физичког насиља су видљиви у већини случајева и испољавају се као повреде по лицу, на рукама, ногама, грудном кошу, стомаку, и то у виду хематома, посекотина, опекотина, огреботина, прелома костију, трагова гушења на врату итд. Да би се доказало постојање физичког насиља није неопходно постојање видљивих промена на телу жртве – оне се углавном доказују лекарским уверењем и могу бити предмет вештачења у поступку. Ако нису присутне видљиве промене на телу жртве, доказивање постојања физичког насиља постиже се другим расположивим средствима.¹⁵³

Независно од тога што се физичко насиље у пракси, по правилу, врши у континуитету и се испољава се у дужем временском периоду, индивидуални акт овог облика насиља, такође, сâм по себи, представља довољан правни основ за одређивање мера заштите од насиља у породици. Евентуално одбијање суда да у случају извршења

¹⁵¹ Љубојевић, Н. (2008). Злостављање детета унутар породице, *Норма*, вол. 13, бр. 1-2, стр. 87.

¹⁵² Пејак Прокеш, О. (2006). Насиље у породици, *Гласник Адвокатске коморе Војводине*, вол. 78, бр. 1-2, стр. 49.

¹⁵³ Константиновић Вилић, С. (2013)., *op. cit.*, стр. 88.

једног акта физичког насиља, чак и уколико се ради о најлакшем облику, пружи адекватну правну заштиту веома је опасно, јер код учиниоца може пробудити уверење да је примена насиља легална и легитимна, што даље може утицати да насиље поприми драстичнији облик и изазове теже последице.

Улога здравствених установа је посебно релевантна обзиром да исте треба да створе услове како би сви запослени препознали насиље у породици, као и друге проблеме од већег социо – медицинског значаја као што су, на пример, хроничне незаразне болести.¹⁵⁴

3. 2. 2. Сексуално насиље

Сексуално насиље подразумева сваки принудан сексуални однос у оквиру породице, у којој је једно лице употребом силе, претње или принуде (имплицитне или експлицитне), натерано на сексуалну активност. Уколико је једно од лица у односу млађе од 14 године, односно уколико је дете, независно од тога да ли се ради о рођеном детету, усвојеном, пасторку, унуку или неком другом лицу, увек се полази од тога да оваква лица не могу да дају своју сагласност и самим тим ова сексуална активност представља злостављање, под било којим околностим. С тим у вези, у Породичном закону, као посебни видови насиља у породици, наведени су и присиљавање на сексуални однос или сексуални однос са лицем које није навршило 14 година живота или са немоћним лицем. Приликом утврђивања да ли је извршен овај облик сексуалног насиља у породици, како је већ наведено, начин понашања жртве је потпуно ирелевантан, уколико се утврди да је лице према коме је поступак покренут остварило било какав сексуални однос са чланом породице који је млађи од 14 година, односно немоћна особа, има места одређивању мера заштите од насиља у породици.

Само сексуално злостављање укључује понашања као што су додиривање, орални секс над мушкарцем или женом, аналну или вагиналну пенетрацију, наравно, под условом да су учињена противно вољи другог лица. Сем тога, овај вид насиља обухвата и

¹⁵⁴ Кнежевић, Б. С., Гајовић, И. (2016). Примена протокола Министарства здравља за заштиту и поступање са женама које су изложене насиљу у клиничкој пракси, *ПОНС – медицински часопис*, вол. 13, бр. 1.стр. 16-23

присиљавање друге особе на фотографисање које има сексуалну конотацију или присиљавање на проституцију.

Сексуално насиље представља најделикатнији облик насиља који жена може претрпети, посебно уколико се дешава у породици. Често се повезује са појавама инцеста и сексуалног злостављања учињеног у детињству, од стране крвног сродника или друге блиске особе. У партнерским односима, нарочито у браку, сексуално насиље је дуго остало непознато зато што се традиционалним васпитањем није подржавала индивидуализација жене у браку, па је било нејасно где престаје њена брачна обавеза, тј. шта су њене потребе и жеље.¹⁵⁵

„Овај вид насиља представља један од најтежих облика сексуалних девијација. Подразумева сваку повреду полне слободе и полног морала, као и сваки вид деградирања и понижавања на сексуалној основи, силовање и подстрекавање на сексуални однос.“¹⁵⁶ Сексуално насиље се може манифестовати и кроз слање вулгарних порука, видеа или мејлова жртви, а штета нанета на овај начин може да проузрокује веома озбиљне физичке, психичке и социјалне последице. Проузроковане физичке повреде могу довести до инвалидитета жртве, па и до смрти. Осим физичких повреда, изузетно су тешке и психичке повреде жртве које имају за последицу депресију и страх, регресивно понашање понашање на сопствену штету, као што је повлачење у себе, одавање алкохолу или дроги. Поред тога, код жртава су често присутни и когнитивни поремећаји, односно губитак поверења, самопребацивање, па чак и самоубиство.¹⁵⁷

Посебну тежину има категорија силовање пропраћено физичким насиљем, најчешће батинама, као један од облика брачног, односно ванбрачног силовања, у оквиру кога учинилац поред, сексуалног напада, примењује и физичку силу и психолошко насиље. Што се тиче самог физичког насиља, у овом случају, битно је напоменути да је најчешће довољан онај обим насиља да се жртва принуди на сексуални чин, односно да се савлада отпор који пружа, и примарно је мотивисан жељом да се демонстрирају надмоћ и снага, као и да се надвлада и контролише жртва.

¹⁵⁵ Пејак Прокеш, О., *op. cit.*, стр. 54.

¹⁵⁶ Почуча, М. (2010). Насиље у породици, *Право – теорија и пракса*, вол. 27, бр. 9-10, стр. 51.

¹⁵⁷ Жилић, М., Јанковић, Ј. (2016). Насиље, *Социјалне теме*, вол. 1, бр. 3, стр. 75.

Пракса показује да се у бројним од наведених случајева, употреба силе и претње заснива на убеђењу починиоца да има легитимно право на сексуалне односе са својим партнером, у време и под условима које он оцени да су валидни. Битно је нагласити да свако давање сагласности за овакав сексуални однос, изазвано страхом од насиља, како по саму жртву, тако и по друга лица, не претпоставља истинско одобрење, већ пуку манифестацију употребљене или предочене силе или претње, те се сматра да је у овим случајевима извршено кривично дело.

Постоји још један облик силовања међу партнерима који се врши од стране партнера са девијантним сексуалним побудама и исти укључује опсесиван присилан сексуални однос, где учинилац од свог партнера захтева да имају одређен број сексуалних односа или да се тај однос заснива на садистичком, бруталном или перверзном понашању. Наравно, неопходно је напоменути да кривично дело постоји само у случају ако је изостала сагласност другог партнера, иначе се ради о пуком егзибиционизму.

Сексуално насиље над децом је проблем који све више почиње да привлачи пажњу јавности, и то почевши од средине прошлог века. Сексуално злостављање детета, односно сексуално насиље над дететом подразумева покушаје, као и друге активности са дететом које се спроводе у сексуалне сврхе, применом силе, а и без њене примене.¹⁵⁸ Из угла детета овај облик насиља представља изузетно трауматично искуство, због чега је довољно да се деси само један инцидент да жртви, која га преживи, остави дуготрајне и тешке психичке и социјалне последице. Нажалост, сексуално насиље над децом се ретко дешава само једном радњом. Често оно траје више месеци, некада и годинама.

Индикатори сексуалног насиља према детету су:

- Испољаване страха и тешко прихватање физичких додира;
- Нагла промена понашања;
- Разболевање и изостајање из школе;
- Отежано ходање и седење;
- Проблеми са спавањем и исхраном;

¹⁵⁸ Љубојев, Н., *op. cit.*, стр. 88.

- Дете ретко говори о својој породици;
- Дете нерадо одлази кући или бежи од куће;
- Уплашеност и плачљивост;
- Лош успех детета у школи и
- Наглашена сексуалност, преурањена за узраст детета.¹⁵⁹

Постоји и сексуално насиље које се врши над старијим особама, а подразумева различите облике сексуалног искоришћавања и узнемиравања ових лица, наравно без њиховог пристанка. Може да укључује неприкладно додиривање, миловање, присиљавање на гледање порнографских филмова, као и на орални или генитални однос. Старије особе доживљавају веће трауме од млађих жртава и најчешће се стиде да пријаве овакву врсту насиља.¹⁶⁰ Често се као насилници јављају пружаоци неге старијим лицима, а код овог облика насиља починилац је у већини случајева мушкарац, а жртва жена.

Сексуално насиље унутар породице представља проблем којем је потребно посветити потпуну пажњу, а нарочито зато што онима који су га преживели оставља дуготрајне последице, у виду гриже савести, самоокривљавања, поремећеног сећања и то нарочито ако су жртве деца.¹⁶¹

Сматра се специфичним обликом насиља обзиром да представља не само физички напад, већ и нарушавање интимних граница, изазива додатне емоционалне последице у односу на жртву, а прате га разни културни митови и стереотипи.

3. 2. 3. Емотивно и психолошко насиље

Емотивно насиље се најчешће дефинише као вербална или физичка радња, које за последицу имају уништење самопоштовања жртве. Ово злостављање, без обзира да ли је манифестовано у облику називања одређеним именима, подсмевања, изрицања претњи или коришћења других облика вербалног насиља, представља систематски и намеран

¹⁵⁹ Петрушић, Н., Константиновић Вилић, С. (2006). *op. cit.*, стр. 32.

¹⁶⁰ Рељић, Д. (2013). Насиље над старијим лицима, Годишњак Правног факултета, стр. 160.

¹⁶¹ Крстинић, Д., Васиљковић, Ј. (2019). Облици насиља у породици, *Право- теорија и пракса*, вол. 36, бр. 7-9, стр. 73.

облик деградирања жртве.¹⁶² Партнер који врши овај облик насиља има контролу над жртвом која временом губи самопоуздање, код ње се буди осећај несигурности и слабости, али се истовремено плаши да буде остављена, при чему јој се све време намеће став да је она сама заслужна за дато понашање партнера, односно за испољено злостављење. Уколико се овакво насиље настави, код жртве се временом углавном све више ствара осећај зависности према партнеру, починиоцу, као и сопствене безвредности и самодеструкције.

Што се тиче *психичког насиља*, треба напоменути да се овај облик насиља најчешће јавља у односима у којима се у неком ранијем периоду испољавало насиље у породици. Наиме, у наведеним ситуацијама емотивно насиље поприма облике претњи које се понављају, а које код жртве изазива страх и анксиозност. Жртва губи контролу над сопственим понашањем јер константно осећа притисак, тензију, несигурност јер не може да предвиди када ће тачно насиље да наступи и у ком облику. Такође, живот у страху и ишчекивању потенцијалног насиља за саму жртву може бити погубно колико и испољено насиље и сигуран је пут који је води анксиозности.

Психичко насиље представља намерно понашање које за последицу има озбиљно нарушавање психичког интегритета неког лица, и то кроз претњу или принуду, при чему овај вид насиља често претходи или прати физичко и сексуално насиље у партнерском односу или породици. Међутим, до њега може доћи и у било ком другом окружењу, као што је школа, радно место и слично.¹⁶³ Појављује се у различитим облицима као што су: вређање (псовање, тешке увреде, називање разним погрдним именима), омаловажавање, понижававање, изолацију која подразумева ограничавање кретања и излажења, као и комуникације са другим људима, а нарочито са примарном породицом, као и са родбином и пријатељима, а све то кроз застрашивање која се спроводе путем уцени или претњи, а односе се на одузимање детета и избацивање из куће, као и карактерисање партнера за ментално оболелу особу.

¹⁶² Реакција на инциденте породичног насиља, Приручник за службенике социјалних служби, стр. 13.

¹⁶³ Игњатовић, Т. (2016). *Корак ка бољој заштити*, Приручник за унапређење координираног одговора надлежних служби на насиље над женама, Удружење грађана при Центру за подршку женама, Кикинда, стр. 4.

Сем наведеног, облик психичког насиља се огледа и у испољавању доминације над женом, уништавању других предмета, забрани спавања, одређивања начина њеног облачења и слично.¹⁶⁴

Кад је у питању партнерско насиље (насиље према садашњем или бившем супружнику, односно ванбрачном партнеру или лицу које јесте или је било у сексуалној или емоционалној вези са насилником), као поуздани индикатори психичког насиља појављују се следеће радње и понашања насилника:

- застрашивање: претње, испољавање беса и љутње, коришћење физичке снаге да би се жртва заплашила, гласно викање, претња употребом оружја, убијање кућних љубимаца, претња да ће се повредити деца и сличне радње;
- стално критиковање: пребацивање, оптуживање, сваљивање кривице;
- потцењивање партнерке/-а: пребацивање да је беспомоћан/-а, емоционално незрео/-ла, нерационалан/-на и сличне дисквалификације;
- емоционалне претње и оптужбе: лажне изјаве о понашању, ставовима или емоционалном статусу жртве;
- емоционално уцењивање: изјава или понашање које користи страх или кривицу, несигурност или конфузију да би се одржале моћ и контрола над жртвом;
- стварање конфузије и изазивање несигурности код жртве;

¹⁶⁴ Пејак Прокеш, О. *op. cit.* стр. 53.

- посесивно понашање: опхођење према жртви као према предмету власништва насилника, испољавање љубоморе, спречавање жртве да напусти насилника путем застрашивања и претње;
- постављање нереалистичних и неостваривих очекивања у односу на жртву: наметање сопствене воље и наметање схватања да насилник зна шта је за жртву најбоље;
- вербално злостављање: вређање жртве, називање погрдним именима; викање; псовање; понижавајуће примедбе и покрети тела, претње самоубиством, претње да ће се одвести деца, проглашавање жртве психички болесном или нестабилном и сличне увреде;
- излагања жртве притиску: пожуривање жртве у доношењу одлука путем различитих форми застрашивања; претња да ће се жртви одузети новац; манипулација децом; стално упућивање шта жртва треба да ради;
- испољавање злостављачког ауторитета: издавање налога жртви у погледу онога што она треба да ради и како треба да се понаша; самостално доношење свих важних одлука у породици;
- непоштовање жртве: стално прекидање у излагању; мењање теме разговора; игнорисање (неслушање или непружање одговора на питања); извртање туђих речи; понижавање жртве пред другим људима; изношење неистина о жртви, њеној породици и пријатељима;
- злоупотреба поверења: лагање, прећуткивање, безразложно оптуживање;
- неиспуњавање обећања: непоштовање договора; непреузимање одговорности и одбијање учешћа у обављању кућних послова и послова везаних за одгајање деце;

- емоционална резервисаност: потпуна индиферентност, непружање подршке и пажње, непоштовање туђих осећања, ставова и мишљења, заснивање нове партнерске везе;
- минимизирање, порицање и пребацивање кривице: порицање насиља; пребацивање одговорности за насиље на жртву, порицање кривице за насиље;
- самодеструктивно понашање: коришћење дрога или алкохола; претња самоубиством или неком другом врстом самоповређивања;
- изолација: онемогућавање или спречавање партнерке/-ра да се виђа са пријатељима или рођацима; прислушкивање телефонских разговора, праћење телефонских позива; забрана одласка на одређена места и одређивање места за која је допуштен одлазак и боравак;
- узнемиравање и малтретирање: ненајављене посете; праћење; надгледање и проверавање жртве; срамоћење жртве пред трећим лицима и слични облици притиска.¹⁶⁵

Посебан проблем овде представља психичко насиље над децом, које је изузетно тешко уочити, посебно у случајевима када се јавља без присуства физичког насиља. Последице овог насиља нису одмах видљиве, него се испољавају кроз системско злостављање у дужем временском периоду. Најчешћи видови психичког и емотивног злостављања детета су: ускраћивање љубави и пажње, емоционална хладноћа, затварање у мрачну просторију, недостатак комуникације са дететом, константно вређање и подсмевање, навођење на социјално неприхватљиво и деструктивно понашање и слично.¹⁶⁶ Такође, битно је напоменути да психичко насиље често представља само увод у физичко насиље.

¹⁶⁵ Петрушић, Н., Константиновић Вилић, С. (2006). *op. cit.*, стр. 33 – 34.

¹⁶⁶ Љубојев, Н. *op. cit.*, стр. 89.

Психичко и емотивно насиље старијих особа обухвата разне видове покушаја дехуманизације и њихово потцењивање. Под злостављањем старијих особа се подразумева било које вербално или невербално понашање које има за циљ да смањи њихово самопоштовање. Може укључивати претње о коришћењу насиља, као и претњ да ће их оставити саме и напустити их, намерно застрашивање, називање погрдним именима, ругање, вређање, игнорисање и претерано критиковање, непоштовање, понижавање, забрањивање посета и социјално изоловање, тајење информација на које имају право, често наметање питања смрти и поступање са старијим особама као да су помоћно особље, односно слуге.¹⁶⁷

Посебан вид насиља над старијим особама је познат под називом „*синдром баке робиње*”. Ради се, наиме, о старијим особама које својевољно пристају да испуњавају различите обавезе, као што су кућни послови, чување деце, нега болесног члана породице и слично, а које обавезе временом постају сувише тешке за њих. Преоптерећеност ових особа доводи до различитих врста обољења, и психичких и физичких.¹⁶⁸

Битно је напоменути и да је психичко насиље најраспрострањенији вид насиља у породици.

3. 2. 4. *Изолација*

Изолација се јавља у случајевима насиља у породици у којима један партнер улаже знатне напоре како би контролисао кретање и окружење другог партнера, а може укључивати и делимичну или потпуну изолацију жртве од осталих чланова породице или ограничавање слободе кретања. Овакав партнер се најчешће карактерише манијакалним понашањем, склон је екстремној посесивности и љубомори, сматра да „поседује” жртву, те јој, сходно томе, ограничава кретање или контакте са другим лицима, забрањује да о конкретном злостављању комуницира са неким, да се жали, на који начин јој продужава

¹⁶⁷ Русак, С. *op. cit.*, стр. 341.

¹⁶⁸ Игњатовић, Т. *op. cit.*, стр. 4.

Феноменолошка и етиолошка обележја насиља у партнерским и породичним односима у Републици Србији агонију и онемогућава да из исте изађе. Неминовно је и да се у оваквим случајевима код жртве јављају осећаји безвредности, усамљености и понижења.

3. 2. 5. Економско насиље

Економско насиље се огледа у потреби особе да контролише свог партнера, или другог члана породице, тако што ће му контролисати или ускраћивати новчана средства. Познато је да новац пружа осећај сигурности и независности, те да онемогућавање приступа новцу даје учиниоцу прилику да контролише жртву. На овај начин и путем оваквог вида контроле жртва временом, уколико остане у том односу, губи контролу над сопственим животом и постаје зависна од партнера, коме је то, у највећем броју случајева, био и примарни циљ.¹⁶⁹

Економско насиље се може испољавати у насилном одузимању новца и вредних ствари, контролисању зараде и примања, трошењу новца искључиво за задовољавање личних потреба, неиспуњавању обавеза издржавања чланова који нису материјално обезбеђени, у забрани члану породице да располаже како својим, тако и заједничким приходима и слично.¹⁷⁰ Поред наведеног, економски облици насиља могу обухватати и спречавање запошљавања, образовања, па и стручног усавршавања, ускраћивање права на власништво, присиљавање на одрицање власништва и продају ствари без сагласности власника.¹⁷¹

Видови испољавања економског насиља су:

- насилно одузимање новца и вредних ствари;
- контролисање зараде и примања;
- трошење новца искључиво за задовољење сопствених потреба;
- неиспуњавање обавезе издржавања необезбеђених чланова породице;

¹⁶⁹ Више у: Вујовић, Р., Филиповић, А., (2022). Медијски третман насиља над женама у Србији, *Култура полиса*, вол. 19, бр. 2, стр. 170-200.

¹⁷⁰ Почуча, М. *op. cit.*, стр. 51.

¹⁷¹ Игњатовић, Т. *op. cit.*, стр. 4.

- забрана члану породице да располаже сопственим односно заједничким приходима;
- забрана члану породице да се запосли и оствари сопствене приходе;
- одузимање средстава рада;
- наметање обавезе сталног подношења детаљних извештаја о трошењу новца;
- други видови угњетавања.¹⁷²

Дешава се да мушкарци посежу за силом како би приморали своје финансијски самосталне супруге да отуђе своју имовину, са циљем да на тај начин елеминишу њихову економску сигурност. Овај вид економског насиља, својствен мушкарцима који су финансијски зависни од својих партнерки, веома често је праћен физичким или психичким насиљем, које се јавља у ситуацијама када жене крену да пружају отпор на наведена наговарања.

„Лош економски положај који женама онемогућава да живе самостално, па чак и када су запослене, значајнији је као препрека напуштању насилника него као фактор који доприноси самом насиљу“.¹⁷³

Што се тиче економског насиља према старијим особама, исто подразумева новчане манипулације и искоришћавање, што укључује разне видове превара, фалсификовања и уцењивања. Наиме, на непоштен начин се користи новац који припада старијим особама, са циљем остваривања сопствене материјалне користи. Свако незаконито коришћење нечијег новца или имовине представља вид економског насиља. Оно може укључивати крађу новца или друге имовине старије особе, продају њихових некретнина или власништва без њиховог пристанка, злоупотребу пуномоћи, наплаћивање већих цена за ствари које се купују старијој особи, отварање њихове поште, мењање тестаментa, недопуштање старијој особи да се исели на пример у дом како би и даље имали увид у њихова примања (пензију), потписивање докумената уместо њих, становање

¹⁷² Петрушић, Н., Константиновић Вилић, С. (2006). *op. cit.*, стр. 34.

¹⁷³ Жарковић, М., *et. al.*, *op. cit.*, стр. 166.

у њиховој кући без плаћања трошкова, одбијање могућности да се иселе из њихове куће и слично.¹⁷⁴

Битно је напоменути и да економско насиље може бити суптилно и тешко препознатљиво, нарочито у традиционалним и патријархалним срединама у коме је устаљена подела на мушке и женске улоге и где се сматра да мушкарац треба да зарађује и располаже новцем, а жена да брине о породичном животу. Овај вид насиља је изузетно опасан и може довести до изолације жене (односно партнера), уручавања сигурности и стварања осећаја зависности.

Поједине жене су постале жртве економског насиља тек када су засновале породицу и добиле децу, када би својим партнерима дале овлашћење да имају приступ њиховим примањима или би пристале да напусте посао како би остале код куће и бринуле о деци. Жена која је изложена економском насиљу обично мора да правда сваки потрошени динар или добија само џепарац за који мора да моли. Један од видова манипулације, а који се користе у сврху остваривања доминације и економске зависности, јесте спречавање жене да се запосли, чиме она остаје у подређеном и зависном положају у односу на мушкарца.

Жене које су преживеле економско насиље веома често имају тешкоће да располажу и прераспоређују новац, тешко им је да нађу запослење јер су дуго биле ван тржишта рада, не верују у себе и сумњају да су способне за обављање послова. Неки од знакови финансијског злостављања су:

- „комплетна контрола финансија и новца;
- забрана приступа банковним рачунима;
- давање неадекватне и недовољне количине новца и надгледање на шта жена троши новац;
- недавање новца за издржавање и потребе породице;
- забрана жени да има запослење;

¹⁷⁴ Русак, С. *op. cit.*, стр. 341.

- одузимање зараде и забрана располагања зарадом;
- спречавање жене да одлази на посао или приморавање да напусти посао;
- прављење различитих ексцеса на радном месту које доводе до отказа жене (долазак и узнемиравање жене на радном месту, узнемиравање колега, клијената, послодавца и сл.);
- коришћење жениних кредитних картица;
- наговарање жене на задуживања;
- онемогућавање да напредујете у послу (забрана да се стручно усавршавате, прављење ексцеса на послу и слично);
- онемогућавање школовања (ускраћивање времена за припрему испита, организовање дружења пред ваше испите, уплаћивање путовања и слично);
- захтеви да се имовина коју стичете води на његово име;
- многобројне друге ситуације¹⁷⁵.

Овај облик насиља, дакле, укључује понашања која негативно утичу на женину материјалну и финансијску позицију, обзиром да се на овај начин жена доводи у економски зависан положај.

Радни капацитети жене се смањују и на крају воде до сиромаштва. Такође, овај облик насиља често прате физичко, психичко и сексуално насиље, али је он мање видљив, јер изостају те видљиве последице и трагови као у другим облицима насиља, па се зато о њему и мање прича.

Економско насиље веома често остаје невидљиво, баш из разлога што друштво и даље, у великом броју случајева, негује врло јасно подељене улоге на мушке и женске, а што подразумева да су жене економски зависне од мушкараца и да се брину о домаћинству, кући и деци. Такође, најчешће се манифестује на два начина: кроз потпуну контролу новца од стране насилника или кроз препуштање бриге о домаћинству жени која

¹⁷⁵ Сигурна кућа, Економско насиље, преузето са: www.sigurnakuca.net/nasilje-nad-zenama/vrste-nasilja/ekonomsko-nasilje, приступљено 25.4.2022.

Феноменолошка и етиолошка обележја насиља у партнерским и породичним односима у Републици Србији

нема изворе прихода, па су домаћинство финансијски помагали чланови њене породице, без учешћа насилника.

4. ЕТИОЛОГИЈА НАСИЉА У ПОРОДИЦИ

У Републици Србији све до 2002. године нису постојали адекватни правни механизми за спречавање и сузбијање насиља у породици.¹⁷⁶ Пре тог периода се у случајевима који се сада класификују као насиље у породици поступало у складу са одредбама кривичног законодавства о лакој или тешкој телесној повреди (у случајевима када је постојало физичко насиље), увреди или клевети (у ситуацијама када је постојало психичко насиље), док у случају сексуалног насиља жена у браку уопште није била заштићена јер није постојало кривично дело силовања у браку. Инкриминисање насиља у породици сасвим је сигурно заслуга вишегодишњег залагања и лобирања великог броја женских група и невладиних организација у Србији, да се путем кривичног закона заштити једно од основних људских права – права на заштиту од насиља у породици.¹⁷⁷

Настојање да се правни систем усклади са међународним и европским правним стандардима и дугогодишње систематско јавно заговарање и лобирање женских невладиних организација, као и Модел правне заштите од насиља у породици, који је 1998. израдила Радна група Виктимолошког друштва Србије, отпочео је процес уобличавања законских инструмената за борбу против насиља у породици¹⁷⁸. Наиме, старање законских инструмената у служби заштите од насиља у породици представља испуњавање међународне обавезе државе да заштити право на живот, слободу и личну сигурност својих грађана, да спречи насиље, независно од тога где се оно догађа, те да особама које су преживеле насиље пружи свеобухватну правну заштиту, социјалну помоћ и подршку, како би изашли из ситуације насиља и ублажили штетне последице које је оно изазвало.

¹⁷⁶ Ћопић, С. (2002). *Институције и невладине организације у одговору на породично насиље у Србији*, Правом против насиља у породици, Женски истраживачки центар за едукацију и комуникацију, Ниш, стр. 63-74.

¹⁷⁷ Константиновић Вилић, С., Петрушић, Н., Бекер, К. (2019). *Друштвени и институционални одговор на фемцид у Србији I*, Удружење грађанки FemPlatz, Панчево, стр. 47.

¹⁷⁸ Модел правне заштите од насиља у породици израдила је 1998. године, у време јавне дискусије о Нацрту Кривичног законика СРЈ, радна група Виктимолошког друштва Србије (др Весна Николић Ристановић, др Невена Петрушић, др Слободанка Константиновић Вилић, мр Ивана Стевановић и Бранкица Групковић). Нова верзија Модела објављена је у: Николић Ристановић ур. 2002:117-138.

Такође, изградња релевантних механизма правне заштите од насиља у породици представља испуњавање међународних обавеза државе на плану елиминисања насиља у породици, као родно заснованог насиља, које жене држи у потчињеном положају у односу на мушкарце и битно умањује њихову могућност да равноправно са мушкарцима уживају људска права и слободе.

Иницијални корак у процесу изградње кривичноправног, репресивног система заштите жртава насиља у породици учињен је доношењем Закона о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије, 2002. године, који је почео да се примењује 9. марта 2002. године. Наиме, ступањем на снагу овог законика, насиље у породици инкриминисано је као посебно кривично дело, и то одредбом члана 118а, са различитим облицима испољавања. Инкриминисањем насиља у породици, као посебног кривичног дела, психички и физички интегритет чланова породице добио је потпунију заштиту. Такође, законодавац је на овај начин јасно указао да брачни и породични односи, у којима се испољава насиље, нису више приватна ствар патријархалне и традиционалне породице, већ разлог за оправдану репресивну реакцију органа државне принуде. Овај члан Кривичног законика сматра се симболом успешне борбе женског покрета у Србији јер је, у основи, усвојен предложени модел инкриминације који је саставила радна група Виктимолошког друштва Србије, уз подршку других женских група и велику помоћ посланица у Народној скупштини.¹⁷⁹

Наиме, одредбом члана 118а Кривичног законика из 2002. године¹⁸⁰ било је прописано:

1. „Ко употребом силе или озбиљном претњом да ће напасти на живот или тело повређује или угрожава телесни или душевни интегритет члана породице, казниће се новчаном казном или затвором до три године.

2. Ако је при извршењу дела из става 1. овога члана коришћено оружје, опасно оруђе или средство да тело тешко повреди или здравље тешко наруши, учинилац ће се казнити затвором од шест месеци до пет година.

¹⁷⁹ Јовановић, С. (2010). *Правна заштита од насиља у породици*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, стр. 160.

¹⁸⁰ Закон о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 10/02.

3. Ако је услед дела из става 1. и 2. овога члана наступила тешка телесна повреда или трајно и тешко нарушавање здравља члана породице или је дело извршено према малолетнику, учинилац ће се казнити затвором од две до десет година.

4. Ако је услед дела из става 1. и 2. овога члана наступила смрт члана породице, учинилац ће се казнити затвором најмање десет година“.¹⁸¹

Одредбом чл. 118а била су, дакле, предвиђена четири облика кривичног дела насиља у породици, почев од најлакшег (повреда или угрожавање телесног или душевног интегритета члана породице употребом силе или озбиљне претње), до најтежег (смрт члана породице). Предвиђене казне за поједине облике овог кривичног дела кретале су се од новчане казне до казне затвора најмање десет година.

Овај закон није прецизно дефинисао ко се тачно сматра чланом породице, те је у пракси остало отворено питање тумачења ове одреднице. Најчешће се појам: „члан породице” тумачио рестриктивно, што је довело до сужавања домета кривичноправне заштите од насиља у породици, те су у пракси изван овог система правне заштите остали ванбрачни, разведени и растављени супружници, лица која су била у емоционалној вези и лица у фактичкој заједници. Такође, није било законских могућности за изрицање заштитних мера, нити мера безбедности.¹⁸²

Често се у јавним расправама, па и у научним радовима заступа став да је насиље у породици препознато као кривично дело тек 2002. године, када је цитираним чланом 118а Кривичног законика исто уведено у поглавље кривичних дела против брака и породице. Међутим, овакав став не треба узети без резерве, обзиром да је, феноменолошки посматрано, сва криминална понашања унутар породичних збивања законодавац до тада препознавао кроз опште инкриминације. Лака телесна повреда, тешка телесна повреда, угрожавање сигурности, принуда, кривично дело убиства, неки су од нормативноправних

¹⁸¹ Закон о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 10/02, члан 118а.

¹⁸² Константиновић Вилић, С. (2011). *Кривичноправна заштита жртава насиља у породици*, Правна клиника за заштиту права жена, Правни факултет, Женски истраживачки центар, Ниш, стр. 175

Феноменолошка и етиолошка обележја насиља у партнерским и породичним односима у Републици Србији оквира којима се пружала заштита свим жртвама, истина без препознавања специфичности породичног контекста.¹⁸³

Ипак, управо тај контекстуални оквир, изложеност и вулнерабилност жртва, зависност од насилника, немогућност сепарације, као и хроничитет насилних утицаја поставили су се као аргументи формулисања посебних кривичноправних одредби.¹⁸⁴ Наиме, чланом 118а Кривичног законика законодавац је иницијално предвидео да ће се учиниоцем насиља у породици сматрати свако ко употребом силе или озбиљном претњом да ће напасти на живот или тело повређује или угрожава телесни или душевни интегритет члана породице.

Наведено правнотехничко решење је у пракси отворило једно од првих дилема у светлу дате инкриминације, а које се односи на спецификацију учинилаца и круга лица обухваћених заштитним објектом. Тако, премда би општи смисао овог кривичног дела требало схватити као *delictum proprium*, односно кривично дело које могу извршити само лица са посебним својствима, одредницом: „*ко применом насиља*” имплицирано је да се свако лице може појавити као учинилац.¹⁸⁵

Сва проблематика и нелогичност претходног тумачења подржана је и прилично неуједначеном судском праксом у предметима који се односе на насиље у породици, а у периоду непосредно након увођења конкретне инкриминације. Став Врховног суда Србије, према коме се појам породице ограничава на оквир супружника и сродника у правој линији који живе у заједничком домаћинству, сматран је сувише рестриктивним, уз напомене о потреби проширивања датог подручја заштите.

Важан корак у законском регулисању заштите од насиља у породици чини доношење Породичног закона Републике Србије из 2005. године¹⁸⁶. Наиме, овим законом заокружен је систем заштите од насиља у породици, на начин да је законодавац изричито забранио насиље у породици и члановима породице признао право на заштиту од насиља у породици (члан 10), регулисао породичноправне мере заштите и услове под којима се

¹⁸³ Стојановић, З. (2009). *Коментар кривичног законика*, Службени гласник, Београд, стр. 147.

¹⁸⁴ Петковић, Н. Радић, Г (2015) *Насиље у породици – Стара решења у новом законодавству*, *Култура полиса*, вол. 12, бр. 26, стр. 78.

¹⁸⁵ Јовановић, С. (2008). *Кривично - правна заштита од насиља у породици*, Докторска дисертација, Правни факултет, Београд, стр. 40.

¹⁸⁶ Породични закон, *Службени гласник РС* бр. 18/05, 72/11 – др.закон и 6/15.

Феноменолошка и етиолошка обележја насиља у партнерским и породичним односима у Републици Србији оне одређују (чл. 197 - 200) и предвидео и уредио посебан поступак по чијим се правилима поступа у парници која се води ради заштите од насиља у породици (чл. 283 - 289).

Наиме, породицу као друштвену групу повезану специфичним интересима карактерише, између осталог, висок степен међусобне зависности и поверења међу њеним члановима. У исто време, према остатку друштва који нису саставни део породице, она представља затворену групу која функционише прилично тајно, без изношења превише информација у јавност. Када неки од чланова породице злоупотреби однос зависности или поверења, независно из ког разлога, у тој породици долази до насиља. Поједини аутори су насиље у породици дефинисали као: „Понашање које се испољава кроз континуирану употребу силе, претње или злоупотребе поверења између чланова породице”.¹⁸⁷

Породични закон Републике Србије је дефинисао насиље у породици као понашање којим један члан породице угрожава телесни интегритет, душевно здравље и спокојство другог члана породице.

Насиљем у породици, у смислу Породичног закона, сматра се нарочито:

1. наносење или покушај наносења телесне повреде;
2. изазивање страха претњом убиства или наносења телесне повреде члану породице или њему блиском лицу;
3. присиљавање на сексуални однос;
4. навођење на сексуални однос или сексуални однос са лицем које није навршило 14. годину живота или немоћним лицем;
5. ограничавање слободе кретања или комуницирања са трећим лицима;
6. вређање, као и свако друго дрско, безобзирно и злонамерно понашање.

Битно је напоменути да о оваквом понашању чланова породице дуго времена није било података, управо због затворености саме породице и односа међусобног поверења.

¹⁸⁷ Драшкић, М. (2007). Породично право и права детета, Службени гласник, Београд, стр. 61

Међутим, демократизација друштва, пласирање информација путем медија, развој и едукација образовног система довели су до тога да сваки члан породице спозна своја права, унутар породичне заједнице, као и механизме за заштиту наведених права.

У својим основним одредбама Породични закон каже да свако има право на заштиту од насиља у породици и набраја чланове који уживају ову заштиту. То су:

1. супружници или бивши супружници;
2. деца, родитељи и остали крвни сродници, те лица у тазбинском или адоптивном сродству, односно лица која везује хранитељство;
3. лица која живе или су живела у истом породичном домаћинству;
4. ванбрачни партнери или бивши ванбрачни партнери;
5. лица која су међусобно била или су још увек у емотивној или сексуалној вези, односно која имају заједничко дете или је дете на путу да буде рођено, иако никада нису живела у истом породичном домаћинству.

Битно је напоменути да се наведени чланови породице сматрају породицом само у погледу примене члана који регулише питање насиља у породици, а не и давања дефиниције породице у другим случајевима.

У циљу спречавања насиља у породици, Породични закон прописује мере заштите од насиља у породици, које одређује суд према члану породице који врши насиље. Имају за циљ да спрече или ограниче лични однос између чланова породице.

Породични закон утврдио је следеће мере заштите од насиља у породици:

1. „издавање налога за исељење из породичног стана или куће, без обзира на право својине, односно закупа непокретности;
2. издавање налога за усељење у породични стан или кућу, без обзира на право својине, односно закупа непокретности;
3. забрана прилажења члану породице на одређеној удаљености;

4. забрана приступа у простор око места становања или места рада члана породице;
5. забрана даљег узнемиравања члана породице”¹⁸⁸.

Све наведене мере за последицу имају спречавање физичког контакта, као основе за престанак физичког, психичког или другог облика насиља. Мере заштите од насиља у породици могу трајати највише годину дана, а могу се продужавати све док не престану разлози због којих су одређене. Мера може престати и пре рока на који је иречена ако престану да постоје разлози због којих је првобитно и одређена.

Треба нагласити да је напореда са доношењем Породичног закона, инкриминација насиља у породици у међувремену претрпела измене усвајањем Кривичног законика 2005. године и његовим изменама 2009. године.

Са циљем превазилажења опажених тешкоћа, изменама Кривичног законика које су уследиле законодавац је понудио ново решење. Тако је одредбом члана 194. Кривичног законика прописано:

1. „Ко применом насиља, претњом да ће напасти на живот или тело, дрским или безобзирним понашањем угрожава спокојство, телесни интегритет или душевно стање члана своје породице, казниће се затвором од три месеца до три године.

2. Ако је при извршењу дела из става 1. овог члана коришћено оружје, опасно оруђе или друго средство подобно да тело тешко повреди или здравље тешко наруши, учинилац ће се казнити затвором од шест месеци до пет година.

3. Ако је услед дела из ст. 1. и 2. овог члана наступила тешка телесна повреда или тешко нарушавање здравља или су учињена према малолетном лицу, учинилац ће се казнити затвором од две до десет година.

4. Ако је услед дела из ст. 1. и 2. овог члана наступила смрт члана породице, учинилац ће се казнити затвором од пет до петнаест година, а ако је члан породице малолетно лице учинилац ће се казнити затвором најмање десет година.

¹⁸⁸ Породични закон, *Службени гласник РС* бр. 18/05, 72/11 – др.закон и 6/15, члан 198.

5. Ко прекрши мере заштите од насиља у породици које му је суд одредио на основу закона којим се уређују породични односи, казниће се затвором од три месеца до три године и новчаном казном“.¹⁸⁹

Додатно, у члану 112. истог закона експлицирано је да се чланом породице сматрају „супружници, њихова деца, преци супружника у правој линији крвног сродства, ванбрачни партнери и њихова деца, усвојилац и усвојеник, хранилац и храњеник. Истом одредбом оквиром породице обухваћени су и браћа и сестре, њихови супружници и деца, бивши супружници и њихова деца и родитељи бивших супружника, ако живе у заједничком домаћинству, као и лица која имају заједничко дете или је дете на путу да буде рођено, иако никада нису живела у истом породичном домаћинству“.¹⁹⁰

Премда је Кривични законик, као системски закон, на овај начин понудио целовито решење, конфузију у погледу појмовног одређења породице додатно је унео Породични закон, а који је ступио на снагу 2005. године.¹⁹¹ Наиме, иако одредбе Породичног закона нису обавезујуће у контексту кривичног права, додавање лица која су међусобно била или су још увек у емотивној или сексуалној вези породичном оквиру, довело је, у теоријском смислу, до потпуног разводњавања првобитне интенције законодавца. Наведено се може закључити из логичке анализе ситуације према којој ће насиље бившег партнера са којим је пасивни субјект био у емотивној вези пре две деценије бити сматрано насиљем у породици.¹⁹²

Неадекватност законског решења јавља се и у другом хипотетичком сценарију према коме би жена, која је у брачној заједници, а која искуси насиље од стране бившег или актуелног ванбрачног сексуалног партнера, поново била обухваћена предметом заштите из члана 194. Кривичног законика. Верујем да овакав паралелизам пружања заштите брачном и ванбрачном статусу није била примарна интенција законодавца, те је са пуним правом подложна критикама и опсервацијама.

¹⁸⁹ Кривични законик, *Службени гласник РС* број 85/05, 88/05 испр., 107/05 – испр., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16 и 35/19, члан 194.

¹⁹⁰ Кривични законик, *Службени гласник РС* број 85/05, 88/05 испр., 107/05 – испр., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16 и 35/19, члан 112.

¹⁹¹ Почуча, М. *op. cit.*, стр. 53.

¹⁹² Петковић, Н., Радић, Г. *op. cit.*, стр. 79.

Наведена критичка анализа представља можда и централни сегмент проблематике инкриминације насиља у породици. Наиме, водећи се криминолошким, а пре свега феноменолошким запажањима, овај феномен подразумева специфичну интеракцију блиских чланова које карактеришу емоционална и по правилу финансијска зависност. Елаборирајући проблематику злостављања деце, вулнерабилност детета произилази из односа подређености, афективне везаности и свеукупне зависности од родитеља.¹⁹³ У истом контексту, закључује да жене жртве насиља у породици по правилу не напуштају мужеве насилнике из разлога изостанка стамбене и финансијске независности.¹⁹⁴ Сумирајући наведено, управо дате варијабле којима се истиче специфичност насиља у породичном контексту постављају се као виталне и у дефинисању оквира заштитног објекта.

Премда Кривични законик у претходно поменутом члану 112. наводи браћу и сестре као чланове породице у односу на које важе заштитне одредбе из члана 194. истог закона, осврнувши се на судску праксу чини се логичним закључак из решења Окружног суда у Чачку¹⁹⁵. Наиме према наводима суда: *„Када окривљени који има пребивалиште у К повремено дође у родно село у општини Ч. где је сувласник једног дела куће, у чијем другом делу живе брат и снаја, па дође до физичког сукоба, не може се појавити као извршилац кривичног дела насиља у породици из члана 118а. ст.1”*.

Одредба члана 112. Кривичног законика моогла би се посматрати и кроз призму потребе обухватања заштитом родитеља бившег или садашњег супружника. Наиме, чињеница је да се овде ради о пунолетним особама, које су финансијски и стамбено независне и имају доста ограничен однос са потенцијалним учиниоцем насиља, па се, самим тим, чини логичним да ова лица не буду обухваћена појмом породице, односно да се њихова заштита остварује кроз опште инкриминације. Евентуално ограничење у овом смислу могло би се обухватити ситуацијом у којој родитељи актуелног или бившег супружника живе у истом домаћинству са учиниоцем насиља.

¹⁹³ Павловић, З. (2013). *Сексуална злоупотреба деце – криминолошке и кривичноправни аспекти*, Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду, Нови Сад, стр. 55.

¹⁹⁴ Николић Ристановић, В., Миливојевић, С. (2000). *Виктимизација жена насиљем у породици: утицај социјалних фактора везаних за друштвене промене и животну доб*, Београд, стр. 33.

¹⁹⁵ Решење Окружног суда у Чачку, број КЖ 166/06 од 30.5.2006. године.

Сумирајући наведено, потреба ревидирања законских одредби које се тичу одређивања оквира заштитног објекта, односно појма породице, поставља се од посебног значаја. Поред чињенице да постојећа решења оправдавају примену кривичних норми у ситуацијама које не одговарају природи овог кривичног дела, кумулативни проблеми који се запажају у односу на одређење бића кривичног дела воде значајној збрици у предметном пољу. Отуда, премда наизглед ретроградан, предлог враћања ранијег, рестриктивнијег тумачења појма породице, донео би виши ниво јасноће, како у теоријском, тако и у практичном смислу. На крају, чињеницом да законодавац и даље јасно препознаје оквир општих инкриминација, поменута ограничења не би била на уштрб права грађана, а судови би у сваком конкретном случају у коме се члан шире породице појави као оштећена страна могли узети у обзир дату околност, у смислу утврђивања отежавајућих околности.

4. 1. Појам етиологије насиља у породици

Једно од основних питања науке о криминалитету јесте питање његове етиологије, па бројни теоретичари настоје одговорити на питање шта је то што подстиче људе на злочине. Међутим, и даље не постоји сагласност око тога која је то група доминантних фактора који узрокују криминално понашање, услед чега различите теорије истражују различите узроке. На почетку XIX века узрок криминалитета тражио се у биолошким чиниоцима, а преступници су се сматрали рођеним злочинцима које одликују дегенеративне физичке карактеристике.

Насиље у породици је универзална појава која је предмет проучавања разних научних дисциплина. Самим тим и не чуди што се у правној литератури може пронаћи већи број теорија које насиље у породици објашњавају психолошким, психијатријским, биолошким, социолошким или другим факторима. Етиолошкој хетерогености у овој области доприноси и чињеница да се насиље у породици може поделити најмање на два сегмента, обухватајући тако партнерско насиље и насиље над децом.¹⁹⁶ С тим у вези, битно је напоменути да постоји преко 50 различитих концепција које се баве предметном темом.

¹⁹⁶ Јовановић, С. *op. cit.*, стр. 10.

Обзиром да не би било оправдано набрајати приказ свих постојећих теорија које имају за циљ да објасне узроке насиља у породици, ипак се ова тема намеће као неизоставна у контексту планирања пружања ефективне заштите жртвама породичног насиља. „Ово је посебно важно обзиром на значајан број погрешних представа и предрасуда које се истичу у контексту чиниоца који утичу на развој насиља у породици“.¹⁹⁷

У јавности је дуго преовлађивао став да насиље у породици није високо позиционирано у укупној стопи криминалитета, те да је карактеристично за ретке и посебно девијантне породице. Сходно томе, насиље у породици се често, иако погрешно, везује само за сиромашне и проблематичне друштвене структуре, док се насиље над децом или партнерима у средњим или вишим друштвеним слојевима претежно негира. Чињеница је да полицијске статистике, као и извештаји различитих прихватилишта и сигурних кућа, а који су намењени жртвама насиља у породици, углавном пласирају податке о корисницима који долазе из нижих друштвених слојева. „Међутим, већина аутора данас је сагласна да ниска материјална примања и низак образовни статус утичу пре свега на видљивост датог феномена и ситуацију у којој жртва једино доступно решење налази у обраћању социјалним службама“.¹⁹⁸

Дуго је преовлађивало мишљење да су насилници углавном алкохоличари или корисници наркотика, код којих је пренаглашена мужевност. Иако пракса често потврђује изнети став, не може се тврдити да ови елементи имају узрочни карактер, у прилог чему и говори чињеница да нису сви насилници алкохоличари, нити наркомани.

Такође, значајан сегмент каузалности насиља у породици објашњава се и бројним предрасудама које су усмерене ка самим жртвама, према којима су жене те које изазивају, траже и на крају заслужују да буду злостављане. Оваквом ставу свакако су одговарала и

¹⁹⁷ Петковић Н., Димитријевић, Ј., Ђорђевић, М. (2011). Сексуална злоупотреба деце – теоријски модели експланације, *Социјална мисао*, вол. 18, бр. 3, стр. 24.

¹⁹⁸ Berrios, D., Grady, D. (1991). Domestic violence, Risk factors and outcomes, *Western Journal of Medicine*, vol. 155, no. 2, pp. 133-155.

Феноменолошка и етиолошка обележја насиља у партнерским и породичним односима у Републици Србији погрешна тумачења различитих психолошких, а пре свега Фројдових психоаналитичких интерпретација према којима жене карактерише пасивност и урођени механизам.¹⁹⁹

Међутим, аутори попут Штрауса наводе да размишљања о доприносу жена сопственој виктимизацији нису у потпуности без основа, па тако указује да знатан удео жена – жртава насиља у породици, пре испољеног насиља показује агресивне обрасце понашања и агресивне начине решења конфликтних ситуација са партнером. Овде се не ради само о вербалној агесији, већ често подразумева и блаже облике физичког напада, као што су шамарање, ударање или гађање предметима. Иако наведена понашања ретко када доводе до повређивања мушкараца, Штраус у својим радовима наводи да се агресивни образац понашања жена често у таквим ситуацијама налази као оправдање за примену насиља од стране мушкараца, што на крају доводи и до озбиљног повређивања жена.

Треба имати у виду и да се жена у контексту насиља у породици не може ограничити само на улогу жртве. И мада је јасно да партнерско насиље представља значајан део ове појаве, етиолошка разматрања насиља у породици посветила су озбиљну пажњу женама које физички или сексуално злостављају децу.²⁰⁰

Тенденција да се одговорност злостављача умањи анализирана је и кроз добро познати когнитивни концепт дисторзија насилника, према којем су деца та која иницирају сексуални однос, затим да сексуални контакт има едукативну и протективну функцију, те да је дете уживало у истом.²⁰¹

У нашој правној литератури доминантно је мишљење професора Игњатовића, који заступа схватање да је свако криминално понашање изазвано спојем две групе чинилаца – личним цртама појединца и спољним (пре свега социјалним) чиниоцима. Битно је напоменути да њихово дејство нема исту снагу код свих облика противправног понашања, обзиром да је код неких лица примаран утицај индивидуалних, код других спољашњих, док код треће групе обе врсте фактора делују са приближно истим интензитетом.

¹⁹⁹ Мршевић, З. (1997). *Инцест између мита и стварности – Криминолошка студија о сексуалном злостављању деце*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, стр. 109.

²⁰⁰ Павловић, З. *op. cit.*, стр. 56.

²⁰¹ *Ibid.*

Приликом заступања ове тезе, професор Игњатовић износи више ставова.²⁰²

Најпре, треба раздвојити узрочност индивидуалног криминалног понашања од каузалности криминалитета, као укупности свих таквих понашања. Друго, неспорно је да се само са једним чиниоцем, колико год он уопштено био одређен, не може у потпуности објаснити поједино дело. Ни органска структура човека, ни његова личност, ни друштвена дезорганизација, ни криза нормативног система, још мање сиромаштво или богатство, деловање средстава масовне комуникације, аномија или алијенација, класна борба или сукоб култура – ниједан од наведених или неспоменутих чинилаца (на које указују многобројне криминолошке теорије) не може, сам за себе, објаснити, ни појединачно дело које означавамо као злочин – утолико мање може објаснити читав њихов микрокосмос који означавамо као криминалитет.²⁰³

У даљем тексту биће дат краћи преглед најважнијих психо-биолошких и социолошких узрока насиља у породици.

4. 2. Егзогени фактори насиља у породици

Егзогени фактори криминалитета су спољни (економски) фактори утицаја на криминогено понашање. Под спољним факторима се подразумевају сви они чиниоци који утичу на друштво, појединца и његово понашање, а воде порекло из друштвених односа и социјалних услова, па се у литератури дефинишу и као социолошки или друштвени фактори.

У друштвене факторе се убрајају:

- Криза вредносног система;
- Нагле промене економске структуре;
- Друштвено – економске кризе;
- Политички сукоби;

²⁰² Игњатовић, Ђ. (2011). *Криминологија*, Досије студио, Београд, стр. 67.

²⁰³ Мердовић, Б. (2019). *Фактори превенције криминалитета*, Правни факултет Универзитета Привредна академија у Новом Саду, Нови Сад, стр. 48.

- Ратови и револуције;
- Религиозни утицаји;
- Положај човека у друштву;
- Миграције;
- Сиromаштво;
- Незапосленост;
- Деловање средстава масовне комуникације;
- Породица и породични односи;
- Утицај вршњачке групе и слично.²⁰⁴

Економске кризе друштва чине велики привредни поремећај у економији, а што се затим неминовно одражава и на односе у једној држави, што за последицу има:

- Незапосленост;
- Смањену платежну способност и стандард грађана;
- Ограничене могућности инвестирања.

Наведено стање доводи до свеопште економске несигурности. Општа социјална и физичка несигурност постаје онтолошка, генерише и личну и емотивну несигурност, отуђење и кризу идентитета.²⁰⁵ Наиме, уколико дође до економских криза, криминалитет се изузетно брзо развија и појављује у свим својим облицима, имајући у виду да недостатак материјалних средстава, који се манифестује кроз сиромаштво и беду, како појединаца, тако и целих породица, доводи у питање егзистенцију сваког човека. Овакве појаве могу изазвати како посредно (незапосленост и необразовање), тако и непосредно противправно понашање (имовински деликти).

Код друштвених слојева који се налазе на најнижој лествици једног друштва, криминалитет је модел понашања који је прихваћен и често представља доминантно средство за остваривање основних људских потреба. Преовлађује схватање да је сиромаштво узрок криминалитета, што је и бројним студијама и истраживањима и доказано.

²⁰⁴ *Ibid.*

²⁰⁵ Van Marie, F., Maruna, Sh. (2010). Ontological insecurity and terror management, *Punishment and society*, Vol. 12/1.

Сиромаштво није изолован криминогени фактор, већ делује у спрези са осталим факторима, с тим да оно некада представља узрок, а некада и сам услов криминалног понашања. Такође, криминалитет коме је узрок тежак материјални положај индивидуе, дефинише се у литератури и као криминалитет оскудице. Сиромаштво се дуго времена сматрало доминантним и основним криминогеним фактором, обзиром да су многи теоретичари наводили да је криминалитет настао као последица беде и немаштине.

Иако не постоји универзална дефиниција сиромаштва, обзиром да се услови људских живота и околности мењају, ипак је могуће издвојити неке кључне елементе опште дефиниције сиромаштва, где се подразумевају такви услови живота појединаца или група, које карактеришу:

- непостојање социјалних, економских и културних услова за задовољавање основних биолошких, културних, здравствених, образовних и других потреба људи;
- неодстатак услова за развој и репродукцију психичких и физичких способности;
- неодстатак услова за развој и репродукцију живота.

Такође, битно је напоменути да сиромаштво није увек узрок криминала, јер многа лица потичу из сиромашних породица, па нису постала деликвенти, ни криминалци. Стабилне и морално чврсте породице, у којима су унутрашњи односи здрави, врло често одолевају притиску сиромаштва, остајући достојанствене у њему.²⁰⁶ Међутим, материјална и социјална лишавања могу лица учинити још рањивијим на делинквенцију.

Следећи егзогени фактор који утиче на криминогено понашање је незапосленост. Наиме, незапосленост је најважнији узрок сиромаштва и игра кључну улогу у изазивању распада породице, социјалних невоља и раста криминала.²⁰⁷ Наиме, бројна истраживања показују висок степен повезаности незапослености са криминалитетом. Због незапослености примарно трпи породица, а све повезано са недостатком времена, новца, одсуства од куће и слично. Послови у фирмама ван града изискују веће трошкове,

²⁰⁶ Мердовић, Б. (2010). *Социјално – патолошка обележја малолетних починилаца кривичних дела*, Магистарска теза, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Универзитет у Београду, Београд, стр. 47.

²⁰⁷ Holman, B. (1995). *Children and crime*, Oxford: Lion publishing, England, стр. 77.

аутомобил, више времена, услед чега трпи сама породица и њени чланови, што се највише одражава на најмлађе, односно децу, а, са друге стране, страх послодавца од криминала и особа са криминалном историјом отежава запошљавање.²⁰⁸

Битно је напоменути и које су то бенефити богатства, тј. направити паралелу између сиромашних и богатих лица, везано за откривање и евидентирање кривичних дела. Сходно истраживањима, један од разлога зашто су у извршењу кривичних дела доминантни припадници нижих друштвених слојева јест тај што је мања вероватноћа да ће богата особа, или особа која потиче из имућне породице, на адекватан начин бити процесуирана. Друштво ће се потрудити и наћи начине да богату особу заштити од стигматизације и кажњавања, налазећи често алтернативне мере као санкције, док се према лицу које долази из сиромашне породице примењују најстрожије мере и затворске казне. Сем тога, по логици ствари, припадницима виших друштвених слојева стоје на располагању угледни адвокати, које сиромашна лица не могу себи приуштити. Тако је студија која је обухватала институције за малолетне делинквенте у Енглеској, потврдила да у затвору нема малолетника који потичу из добростојећих породица.²⁰⁹

Занимљиво је истаћи да се у литератури све чешће среће став појединих аутора да богатство представља један од економских узрочника криминалитета, при чему се полази од тога да богатство намеће велике обавезе и дужности и представља изазов за још већим богаћењем. Не бирају се средства и начини за брзо стицање капитала, што све даље, последично, утиче на особу, њено понашање, мањак разумевања, толеранције, неспавање, нервозу, и последично води ка испољавању делинквентног понашања.

4. 2. 1. Социјални фактори насиља у породици

Као посебна категорија фактора који свакако утичу на појаву криминалитета, издвајају се социјални фактори, под којима се подразумевају сви они чиниоци који утичу како на појединца, тако и на друштво у целини, а који доводе до разлика у политичким,

²⁰⁸ Мердовић, Б. (2019). *op. cit.*, стр. 54.

²⁰⁹ Holman, В. *op. cit.*, стр. 78.

Феноменолошка и етиолошка обележја насиља у партнерским и породичним односима у Републици Србији етичким, културним правима и могућностима, а превасходно доводе до неједнакости у погледу материјалног положаја.

Претходно је, под економским факторима, описано сиромаштво, као основна категорија појединца и групе коју карактерише недостатак материјалних средстава, а из које даље проистиче незапосленост, као последица глобалних криза. Такође, сиромаштво и незапосленост спадају и у социјалне факторе који узрокују разне врсте противправног понашања, па самим тим доводе до криминалитета. Међутим, поред њих има још фактора који се јављају као узрочници деликвентног понашања.

Глобализација, као појам који је тренутно популаран, како у стручној литератури, тако и у свакодневној комуникацији и говору, нема јасну и прецизну дефиницију, као појава примењивана је у економским, социјалним, политичким, културним и другим контекстима а утицала је на драстичне разлике и промене у свим државама света.²¹⁰ Неминовно, као последица глобализације, мења се и организација времена и простора сваког појединца, долази до продужавања радног времена, губи се доста времена на путу до посла или школе, породичне везе слабе, јача индивидуализам, који ставља акценат на личне слободе и посебност, па самим тим слаби и контрола понашања.

Готово да није могуће избећи континуиран и интензиван утицај јавних медија, а нове информационе технологије само појачавају ефекте глобализације, шире тржишта, нуде обиље информација о свему у сваком тренутку, али и неслућене могућности злоупотребе истих.²¹¹ Глобализација неминовно доводи до социјалне искључености и неједнакости, а као последица тога јављају се појаве попут депресије, несигурности, страха, маргинализације појединца и групе, а што све даље води ка криминогеном понашању.

Неколико криза карактеришу транзиције у друштву и доприносе развоју друштвених девијација, самим тим и криминалитета, са свим његовим појавним облицима, а то су: кризе запослења, кризе материјалног сиромаштва и друштвених

²¹⁰ Мердовић, Б. (2019). *op. cit.*, стр. 56.

²¹¹ Соковић, С. (2011). Савремене глобалне тенденције у контроли криминалитета (карактеристике, перспективе и осврт на домаће прилике), *Crimen*, Београд, вол. 2, бр. 2, стр. 212.

Феноменолошка и етиолошка обележја насиља у партнерским и породичним односима у Републици Србији неједнакости, страх од „друштвеног пада”, кризе друштвене искључености и укључености, кризе мушкости и родног поретка и кризе породице и родитељства.²¹²

Такође, као криминогени фактор јављају се миграције карактеристичне за нека нормална стања, као што су урбанизација насеља и индустријализација.²¹³ Наиме, у случају доласка у нову средину, људи се срећу са разним изазовима и проблемима, који такође могу довести до испољавања разних облика асоцијалног понашања.

Лош материјални статус, недостатак образовања, неприлагодљивост и слично, фактори су који утичу на то да се појединац осећа несигурно, одбачено, те да излаз из такве ситуације тражи у вршењу кривичних дела.

Период друштвене и економске кризе, кризе морала и моралних вредности карактеришу бројне негативне појаве које директно погађају појединца, али и породицу као основну јединицу тог друштва. Понашање које се може дефинисати као девијантно, или чак и делинквентно у контексту породице, може бити сасвим прихватљиво од стране шире заједнице, и обрнуто, понашање које може привући јако неодобравање на нивоу друштвене заједнице, може бити прихватљиво у кругу породице и ужој социјалној средини.²¹⁴

Периоди криза утичу на породицу, доводећи у питање њену егзистенцију, родитељи не успевају да обезбеде задовољење основних егзистенцијалних потреба, а услед прековременог рада и тежње да се заради новац за опстанак, родитељи најчешће раде по два или више послова. Неминовно, у таквим ситуацијама долази до повећане нервозе, мањка сна, родитељи запостављају и не стижу да врше своју основну функцију, а то је васпитање деце. Долази до бројних проблема у функционисању саме породице, нарушавају се породични односи и долази до деградације и дезорганизације породице.

Теорија социјалног учења има социо-психолошки приступ објашњењу насиља и као узроке насиља посматра повезано неколико фактора: насиље у примарној породици

²¹² Taylor, I. (1999). *Crime in context: A Critical Criminology of Market Societies*, Polity Press, Cambridge, p. 8-51.

²¹³ Бјелајац, Ж. (2015). Медији, субкултура и криминалитет у савременом друштву, *Култура полиса*, вол. 12, бр. 27, стр. 121.

²¹⁴ Erikson, K. (1978). On the Sociology of Deviance in Roland A. Farell and Victoria Lynn Swigett *Social Deviance*.

Феноменолошка и етиолошка обележја насиља у партнерским и породичним односима у Републици Србији супружника, агресија као стил понашања личности, стрес, употреба и злоупотреба алкохола и незадовољство брачном везом.²¹⁵

Прегледом доступне литературе може се пронаћи велики број различитих социолошких теорија које имају за циљ објаснити узроке насиља у породици. Заједничко за све приступе из ове групе јесте да жртву постављају у шири социјални контекст, обухватајући друштвену структуру и друштвене односе.²¹⁶ С тим у вези, треба напоменути да *теорија социјалне структуре* налази да је насиље у породици резултат неравнотеже моћи у друштву посматраном у целини. Ово се посебно односи на доминацију патријархата, односно доминацију мушкараца над женама и децом у физичком, економском и политичком контексту, а која је подржана и од стране различитих институција.²¹⁷

За разлику од психолошких теорија које узроке траже једино у својствима личности, социолошке теорије узимају у обзир и „друштвене узроке који је формирају личност као такву, као и утицај личности на друштвене односе, затим економске, социјалне и друге детерминанте, друштвене последице и остале факторе који социјалне девијације одређују као друштвену појаву”.²¹⁸ У оквиру социолошких теорија, можемо разликовати најпре *општу теорију система*. Ова теорија насиља у породици схвата као производ општег система, чији је део породица, а да на одржавање и динамику насиља може утицати функционисање управо тог породичног система.²¹⁹ Као узроци који снажно делују на појаву породичног насиља наводе се породица, као друштвена група са високим нивоом конфликта, висок ниво насиља у друштву, породична социјализација, односно васпитавање деце уз помоћ насиља, културне норме и сексистичка организација друштва.

Породично насиље се покушало објаснити и одређеном насилном субкултуром која се формира у одређеним друштвима, где се усвајају норме које оправдавају примену силе већег интензитета него што је то случај у доминантној култури. Пример у овом контексту

²¹⁵ Петрушић, Н., Константиновић Вилић, С. (2010). *Породичноправна заштита од насиља у породици у правосудној пракси Србије*, Аутономни женски центар, Београд, стр. 12.

²¹⁶ Павловић, З. *op. cit.*, стр. 59.

²¹⁷ Johnson, M. P. (1995). Patriarchal terrorism and common couple violence in the 1990s: Making distinctions

²¹⁸ Бошковић, М. (1995). *Криминологија и социјална патологија*, Матица Српска, Нови Сад, стр. 82.

²¹⁹ *Ibid.*

Феноменолошка и етиолошка обележја насиља у партнерским и породичним односима у Републици Србији који се често истиче јесте утицај експанзије порнографије и насилних представа на телевизији, а који подржавају насилничко понашање и деградацију жена.²²⁰

Иако наведени оквир представља социолошку теорију, основне поставке блиско се наслањају на психолошку теорију социјалног учења Бандуре.²²¹ Према овом концепту, људи нису рођени као насилни, већ се дати образац понашања учи, кроз процес посматрања и имитације других лица. У овом контексту посебну улогу имају родитељи и вршњаци, а насиље у породици се види као логичан наставак трансмисије насиља.

Једну од водећих социолошких теорија представља и *теорија ресурса*, која етиологију породичног насиља види у интенцији појединца да сачува своје личне и економске ресурсе, односно, да задржи моћ за коју сматра да му припада. Према наведеном, однос између партнера биће условљен количином ресурса коју супружници унесу у брак, па уколико постоји равнотежа мање су шансе за стварањем конфликта или исте, уколико се десе, неће карактерисати насилничко понашање. Додатно, у ситуацији у којој мушкарац, отац, слабо економски доприноси, физичко насиље се поставља као вид компензације којом као муж и отац задржава своју доминантну позицију.²²²

Наведена теорија сматра да породица, као и сваки систем, почива на сили и да је сила средство којим се одржава функционисање породице. Свако од чланова породице поседује одређене ресурсе, више или мање. Онај ко располаже са више ресурса, фаворизован је од осталих чланова породице и у могућности је да користи силу како би утицао на друге чланове. С друге стране, недостатак ресурса доводи до појаве стреса код одређене особе, несклада због неједнаке расподеле ресурса.

Теорија културе насиља полази од тога да група, тј. заједница промовише насиље, усмерава га, одобрава и често фаворизује.

Постоји и такозвана *теорија размене*, која своје упориште заснива на идеји да насилници вагају узмеђу бенефита које насиљем могу остварити и ризика које такво

²²⁰ Југовић, А. (2014). *Записи из аномије*, Институт за социолошка и криминолошка истраживања, Београд, стр. 102.

²²¹ Bandura, A. (1969). *Social-Learning Theory of Identificatory Processes*, In D. A. Goslin (Ed.), *Handbook of Socialization Theory and Research* Chicago, IL: Rand McNally & Company, pp. 213-262.

²²² Anderson, K. L. (1997). Gender, status and domestic violence: An integration of feminist and family violence approaches, *Journal of Marriage and the Family*, vol. 59, no. 3, p. 560.

Феноменолошка и етиолошка обележја насиља у партнерским и породичним односима у Републици Србији понашање носи са собом. С тим у вези, уколико постоји већа шанса да ће друштво, као целина, реаговати на насиље, мања је вероватноћа да ће до истог и доћи. Ово је посебно важно, обзиром на још увек владајуће игнорантске ставове према датој појави, као и проблематику доступности социјалних, помажућих служби, али и полицијских и правосудних инстанци жртвама насиља.

Теорија социјалног притиска указује на повезаност лошег финансијског статуса породице и растуће тензије у односима унутар породице. Елаборирајући дату проблематику, Јовановић истиче да у сиромашним породицама насиље представља реакцију на стрес, а мизогинија, злоупотреба алкохола и виолентни, криминални образац понашања представља начин изражавања мушкости.²²³

У оквиру наведене теорије истиче се и да социјални стрес могу узроковати и лоши стамбени услови, велики број деце, као и припадност националним мањинама или маргиналним групама.

Битно је напоменути да није свака свађа у породици насиље. Да ли ће неки сукоб ескалирати до те мере да дође до насиља, покушава да објасни интегративна теорија социјалних структура. Сходно наведеној теорији, постоје одређени структурални чиниоци друштвеног живота који могу да предвиде насилне, тј. ненасилне сукобе. У породицама у којима постоји: низак степен социјалне изолације или јака подршка мреже; узајамна, међузависна или интегративна подршка мреже или више „пресека” између главних мрежа које стварају социјални притисак на насиље; висок степен једнакости или релативно једнак приступ и контрола материјалних ресурса, нижи ниво интимности комбинован са растућом културном дистанцом; мање централизације и ауторитета; прихватање ненасилне мреже или алтернативних форми решавања сукоба; мање су шансе за појаву насиља.²²⁴

Теорија социјалне средине узрок криминалног понашања проналази у социјалној средини, истичући значај различитих социјалних елемената као што су сиромаштво, трговина, индустрија, климатски услови, али је ова теорија проучавала и однос криминалитета и пола, образовања, занимања, породице, васпитања, школе, услове живота

²²³ Јовановић, С. *op. cit.*, 42.

²²⁴ Игњатовић, Т. (2011). *Насиље према женама у интимном партнерском односу*, Модел координираног одговора заједнице, Реконструкција Женски фонд, Београд, стр. 57.

Феноменолошка и етиолошка обележја насиља у партнерским и породичним односима у Републици Србији и рада.²²⁵ Значај ове теорије је у томе што је указала да на појаву криминалног понашања, поред до тад истицаних фактора личности, делују и социјални фактори.

Теорија имитације, чији је најзначајнији представник Габријел Тард, наводи да узроке треба тражити у државној организацији. Тард наводи три начина имитације. Први је мода у којој се људи у великим градовима међусобно опонашају и навика у стабилним групама у породици и на селу. Други је начин онај где нижи слојеви опонашају више и трећи где се један начин и метод извршења кривичних дела замењује другим.²²⁶

Теорија диференцијалне асоцијације као узрочнике насилничког понашања наводи узор преузете из девијантних, тј. делинквентних група и разликује индивидуално и групно девијантно понашање. Криминално понашање се учи, док појединци постају злочинци или због асоцирања контакта са криминалном средином или због изолације од ње.²²⁷

Теорија поткултура и контракултура наводи да и криминалне групе имају своје вредности и ставове. Поткултура настаје као последица друштвене дезорганизације, због чега нема „*друштвеног утицаја на понашање миграната и сиротиње у предграђима, због чега се они формирају у посебне гангове са специфичном културом понашања*”.²²⁸

Када дође до сукоба вредности двеју култура и сукоба унутар самих култура говоримо о *теорији културног конфликта*. Сукоби између група настају углавном као последица великих миграција. Торстен Селин сматра да „*конфликт норми постоји када се на специфичну животну ситуацију у којој се нека особа налази могу применити мање или више различита правила понашања. Норме понашања једне групе којој појединац припада могу налагати један одговор на ситуацију, док норме друге групе могу налагати сасвим супротан одговор*”.²²⁹

²²⁵ Бошковић, М., *op. cit.*, стр. 83.

²²⁶ Бошковић, М., *op. cit.*, стр. 84.

²²⁷ *Ibid.*, стр. 89.

²²⁸ *Ibid.*, стр. 91.

²²⁹ *Ibid.*, стр. 91-92.

4. 3. Ендогени - Биолошки, психолошки и психијатријски фактори као узрочници насиља у породици

Биолошке теорије узрок за насилно понашање виде у биолошким карактеристикама, тј. физичким и менталним својствима личности. Постоји више праваца у оквиру ових теорија будући да и присталице биолошких теорија предност дају једном или другом узроку, тако да и међу њима нема слагања о јединственом биолошком узроку криминалитета.

Као прва се издваја *теорија о урођеним психопатским конституцијама*, која је дуго низ година била присутна у психијатрији. Као њен најзначајнији заступник наводи се Дупре. Ове теорије сматрају да између физичког изгледа и моралних особина постоји каузална веза, због чега злочинци имају јединствене типичне физичке карактеристике.

Насиље у породици се изучава путем разних дисциплина, где спада и значајан број биологистички заснованих истраживања. У том смислу, основна хипотеза датих студија подразумева да насилничко понашање у својој основи има биолошки или органски узрок, а који се може објаснити одговарајућим генетским, биохемијским или неурофункционалним или неуроанатомским дистурбацијама.²³⁰

Када се посматрају биолошке теорије, уочава се више праваца, зависно од тога ком биолошком елементу се даје предност, тако да се може говорити о наследним и биоконституционалним склоностима, ендокринолошким, расним и хромозомским теоријама. Код правца који предност даје биоконституционалним склоностима (генетичка теорија), истиче се да се злочинац не рађа, већ да код одређених личности постоје урођене склоности за криминално понашање.²³¹ Код ендокринолошких теорија као узрок криминалног понашања наводи се ендокрини систем, јер жлезде с унутрашњим лучењем битно утичу на психофизички развој личности. Тако нпр. Подолски тврди да „*што више пада ниво шећера у крви, то је већа тенденција вршењу кривичних дела*”.²³²

²³⁰ Павловић, З. *op. cit.*, стр. 66.

²³¹ Бошковић, М., *op. cit.*, стр. 58.

²³² Бошковић, М., *op. cit.*, стр. 61.

Ипак, истина је да промене у ендокрином систему утичу на емоционално стање, али утицај ових промена на криминалну активност је посредна. *Хромозомске теорије* проучавају тзв. криминалне породице, тј. породице близанаца, крвне групе и ненормалности у хромозомима човека. Тако вишак хромозома Y ствара посебан конституционални тип мушкараца, док вишак хромозома X ствара тип жена склоних криминалитету.

Са биолошког становишта постоји група узрока агресивности, која заправо говори о „урођеној агресивности” и на тај начин оправдава насиље, јер узрок види у урођеним карактеристикама индивидуе, које је у животу тешко променити. У оквиру ових узрока, можемо поменути и *теорију о вишку хромозома Y*, коју су истраживања оповргла, али која је тврдила да је агресивно понашање повезано са вишком овог хромозома. У сваком случају, истраживања која су вршена потврдила су да „не постоји директна веза између неуролошке дисфункције неког од региона мозга и агресивног понашања, односно да нема „центра за насиље” у мозгу”.²³³ Самим тим, не може опстати тврдња да гени директно утичу на понашање индивидуе.

Различити аутори упућују на значај *Клинефелтеровог синдрома*, а као хромозомске аберације у којој кариотип особе карактерише прекобројни полни хромозом.²³⁴ Ради се о хромозомопатији чији је узрок нумеричка хромозомска аберација, дизомија X хромозома мушкарца, чије су примарне карактеристике неплодност и мали, слабо функционишући тестиси. Често су симптоми суптилни и лица нису ни свесна да имају овај синдром. Ипак, понекад су симптоми очигледнији и могу укључивати слабије мишиће, већу висину, лошу моторичку координацију, мање длака на телу, раст груди и мање интересовање за секс. Интелегенција је обично очувана, али потешкоће у читању и проблеми са говором су чешћи. Међутим, обзиром да наведени синдром подразумева евнухоидну грађу и неплодност, јасно је да овим објашњењем може бити обухваћен само изузетно мали број случајева насилничког понашања мушкарца.

Антрополошка, тј. Ломброзова теорија, као узрок криминалног понашања наводи физички изглед делинквента. Издвајају се следеће карактеристике злочинаца: ненормално

²³³ Игњатовић, Т. *op. cit.*, стр 48.

²³⁴ Петковић Н., Димитријевић, Ј., Ђорђевић, М., *op. cit.*, стр. 35.

Феноменолошка и етиолошка обележја насиља у партнерским и породичним односима у Републици Србији велике и мале главе, људе малог и здепастог раста, дугачке и клемпаве уши, удубљене и косе очи, мало и закошено чело, неосетљивост на бол, далтонизам, ослабљено чуло пипања и сл. Према њему силоватељи би имали дуге уши, спљоштену лобању, косе и јако приближене очи, спљоштен нос и браду. Крадљивац би имао покретљивије лице и руке, мале немирне очи, спљоштен нос и широку браду. Убица из навике има уску лобању, широке и ненормално развијене вилице, избачене јабучице (које су карактеристика бруталности).²³⁵

Наведене теорије покушавају и да криминалитет жена објасне факторима попут менопаузе, менструалног циклуса или хормоналног поремећаја, када су жене више од мушкараца склоне девијацијама.

Нека од решења у овом контексту упућују и на значај трауматских повреда главе и последичних неуралних оштећења као фактора узрочности. Неспособност контроле импулса и неагресивног решавања проблема, приметна је у теоријама које објашњавају како партнерско, тако и насиље над децом. Неки аутори истичу да особе које показују сексуалну склоност према деци показују нижи ниво интелектуалног функционисања, леворукост, као и чешће повређивање главе у детињству.

Биолошке основе насилничког понашања везују се и за хормоналне поремећаје, а посебно поремећаје полних хормона односно тестостерона.²³⁶

Иако већина теорија и истраживања износи доста уверљиве аргументе о биолошким основама насиља у породици, истина је да би ограничавање само на ове узрочнике насиља било непотпуно и једнострано. Поменути поремећаји или повреде главе обухватају само мањи сегмент насилних мушкараца. Теорије које се базирају на поремећајима хромозома или полних хормона, занемарују налазе разних студија у којима се жене појављују као физички или сексуално насилне, независно од тога да ли се ради о хомосексуалним везама или насиљу над децом. Такође, иако наведени приступ може генерално објаснити насилничко понашање, истраживања показују и да мужеви, који су

²³⁵ Бошковић, М. *op. cit.*, стр. 90.

²³⁶ Павловић, З. *op. cit.*, стр. 67.

физички агресивни према партнеркама, не испољавају исти модел понашања ван куће, а што свакако има врло важне етиолошке импликације.²³⁷

Психолошки приступ узроке насиља у породици налази у извесним особинама личности насилника, односно саме жртве, при чему се у литератури може наћи већи број сличних теорија. Тако психодинамске теорије наглашавају значај раног детињства и последичних утицаја које искуства у овој доби остављају на касније интерперсонално функционисање, а што је посебно наглашено у оквиру *теорије објектних односа* Мелани Клајн, сходно којој се представе о себи, другима и интерперсоналним релацијама формирају већ у првим интеракцијама са мајком. Уколико је мајка у датом периоду недовољно респонсивна и несензитивна, дати образац материнства ће провоцирати анксиозност у детету, омести развој самопоштовања, те остварити значајне импликације на будуће одговоре у ситуацијама које провоцирају дата осећања.

Слично објашњење садржано је и у *Болбијевој теорији афективног везивања*, према којој рани образац односа између родитеља и детета формира сигурни или несигурни образац везивања, са последичним утицајима на понашајну раван. С тим у вези, истиче се да несигурни тип везивања може узроковати агресивно и делинквентно понашање, а што неминовно има значаја у етиологији насиља у породици.²³⁸

Узимајући у обзир наведено долази се до закључка да већина психолошких теорија своју пажњу усмерава на злостављаче и пропагира идеју трансгенерацијске трансмисије насиља, односно хипотезу злостављани – злостављач. У том смислу спроведен је велики број студија које су емпиријски покушале потврдити претпоставку да су насилници и сами злостављани у детињству, како у сегменту физичког, тако и сексуалног насиља.²³⁹ Међутим, иако се прегледом разних статистика и истраживања може приметити виша учесталост виктимизације међу злостављачима у детињству, ипак рана насилна искуства свакако не могу бити једини и довољан фактор каснијег насилничког понашања, већ исто мора бити узроковано и низом других чинилаца.²⁴⁰

²³⁷ *Ibid.*

²³⁸ Павловић, З. *op. cit.*, стр. 68.

²³⁸ *Ibid.*

²³⁹ *Ibid.*

²⁴⁰ *Ibid.*

Ипак, значај ране виктимизације на касније, поновљено искуство злостављања нашло је нешто конкретнију теоријску и емпиријску потврду, па тако аутори Хајд Нолан и Јуинао истичу да траума насиља остварује ефекте посттрауматског стреса са којим велики број жртава не може да се избори. Ово становиште нашло је и емпиријску потврду према којој велики удео девојчица жртава физичког или сексуалног насиља, касније у животу поново проживљава тешке форме сексуалног или породичног насиља.²⁴¹

Бланшард и сарадници истичу да особе које показују склоност према деци показују нижи ниво интелектуалног функционисања, леворукост, као и чешће повређивање главе у детињству.²⁴² Такође, један од начина да се разуме етиологија насиља у породици јесте и кроз осцилације у нивоу серотонина у организму.

Једно од круцијалних питања које се поставља приликом разматрања предметне проблематике јесте зашто жене не напуштају своје мужеве насилнике. Тако је 70-их година прошлог века Селигман у експерименталном раду са животињама доказао да уколико одређени образац понашања, који има за циљ да отклони угрожавајући стимуланс, дуже време остане без очекиваних резултата, са протеком времена изостаће и даљи покушаји. Интересантно је то да овај аутор наводи да депресивност и страх који се развијају имају за последицу да изостану нови покушаји, чак и онда када је очигледно да би се успоставила конекција између одређеног понашања и жељеног ефекта.

Правећи паралелу између наведене теорије и феномена насиља у породици бројни аутори указују да жртве породичног насиља имају осећај беспомоћности и сниженог самопоштовања, а код њих се развија и осећај кривице, страха, срамоте и коначно почињу да мисле да заслужују такав третман. Наведена клиничка симптоматологија удружена са традиционалним поимањем жене као подређене, послушне, тихе и зависне, условљава да жена не тражи помоћ или исту чак одбија и кад јој се пружи.²⁴³

Сексуалним насиљем над децом бавили су се и аутори који заступају теорију акомодационог синдрома. Независно од чињенице да дете може претрпети насиље и у

²⁴¹ *Ibid.*

²⁴² Blanchard, et al. (2003). Self reported head injuries before and after age 13 in pedophilic and nonpedophilic men referred for clinical assessment, p.43

²⁴³ Николић Ристановић, В. (1998). *Кривичноправна заштита жена у Србији 19. и 20. века*, Институт за новију историју Србије, Београд, стр. 92

породици, снажан утисак на дете оставља и ситуација у којој се обрати особи којој верује, а уместо схватања, подршке и разумевања, наиђе на осуду и одбацивање. На тај начин дете трпи двоструки притисак, што даље утиче да проживљено искуство насиља чува као тајну. Временом се све више затвара у себе и развија осећај безвредности и безизлажности, па се дешава да и када се наиђе у ситуацији да пријави насилника, негира да је уопште дошло до насиља или повлачи раније поднету пријаву.

Биолошке теорије актуелно не егзистирају у тако радикалним облицима и са таквим ставовима који искључиви примат дају једном биолошком узроку, занемарујући деловање других узрока. Али, значај ових теорија, и то пре свега Ломброзове теорије о рођеном злочинцу, јесте у томе што су прве поставиле питање личности делинквента и његових унутрашњих својстава која га чине мање или више одговорним тј. неодговорним за извршено криминално понашање. Због тога су наведене теорије значајне у смислу да биолошке факторе не сматрају одлучујућим за појаву криминалног понашања, већ само у смислу предиспозиција за криминално понашање.

Психолошке теорије узрок насилничког понашања виде у особинама личности. Наиме, наведене теорије узрок криминалног понашања проналазе у разним психичким особинама личности као што су интелигенција, мотиви, ставови и сл. У оквиру ових теорија постоје два правца и то један који узроке криминалног понашања проналази једино у психолошким особинама, и други који психолошке особине посматра у контексту утицаја социјалних и друштвених чинилаца.²⁴⁴ Психоанализа узрок криминалних активности види у подсвесним силама и нагонима. Основу ове теорије чине учења Фројда о структури личности: Ид (оно – урођене снаге), Его (Ја – психички процеси, памћење) и Супер его (Над ја – вредности и норме које је личност усвојила). Р. Корн и Л. Мак-Коркли криминалне активности путем ове теорије објашњавају тако: „што се код детета прво развијају биолошки нагони преко Ида, јер уочава предмете око себе и под утицајем нагона покушава да их присваја, да касније када за то буду кажњавани (функција Супер ега), они схватају или не схватају значај поступака (функција Ега)”.²⁴⁵

²⁴⁴ Бошковић, М. *op. cit.*, стр. 64.

²⁴⁵ *Ibid.*, стр. 65.

Психоаналитичка схватања полазе од тога да свако од нас има криминогене предиспозиције, али да оне долазе до изражаја „само код појединаца који нису у стању да се прилагоде друштвеним нормама”, што значи да узрок није урођен већ настаје као последица неуспеха у процесу прилагођавања.²⁴⁶

Психоаналитичке теорије родитеље насилнике описују као агресоре који су у примарној породици били злостављани и који се у породици коју су сами засновали идентификују са агресором.²⁴⁷ Ове теорије, као и све остале, критиковане су, због чега се чују коментари да се ради о спекулативној теорији, док други наводе да се ова теорија не може прихватити јер „негира социјалну условљеност понашања човека”.

Теорија интелигенције узрок криминалног понашања види у ниској интелигенцији истичући да: „одсуство интелигенције доводи до несхватања значаја друштвених норми од стране личности и самим тим и одсуства њиховог поштовања и придржавања”.²⁴⁸

Теорија неприлагођености узрок насилничког понашања види у неспособности прилагођавања личности реалним социјалним условима.

Значајно место међу психолошким теоријама заузима и *психолошка теорија*, односно *теорија учења*. По схватању ове теорије, насилно понашање, као уосталом и сва понашања, се учи – и то стандардним, инструменталним или опсервационим учењем. Такође се учи и разликовање ситуација или особа према којима се може бити насилан. Посматрање доводи до подражавања насилничког понашања, али ће оно зависити и од позитивних и негативних последица (поткрепљења) и опажених последица насилничког понашања по насилника (викаријског поткрепљења).²⁴⁹ Ако је насилничко понашање стечено учењем, наводи се да особе исто тако могу и да се учењем ослободе оваквог понашања. Агресивно понашање има већу шансу да буде усвојено уколико је особа која посматра такво понашање емоционално везана за посматрану особу.²⁵⁰ Овој теорији се приговара најпре то да деца имитацијом могу научити технику агресивног понашања, али то не значи да су она и стварно постала агресивна.

²⁴⁶ *Ibid.*, стр. 66.

²⁴⁷ Петрушић, Н., Константиновић Вилић, С. (2010). *op. cit.*, стр. 12.

²⁴⁸ Бошковић, М. *op. cit.*, стр. 68

²⁴⁹ Игњатовић, Т. *op. cit.*, стр. 52.

²⁵⁰ Јашаревић, А. (2009). Феномен агресивности – психолошка и религијска схватања, Зеница, стр. 15.

Теорија тражења жртве узрок налази у препрекама остварења жељеног циља, услед чега се нагомилана фрустрација усмерава на објекте који нису извор фрустрације али на којима се „*најједноставније и са најмање страха од непожељног реаговања за себе може усмерити агресивност*”.²⁵¹ Ипак, да ли ће неко испољити насилничко понашање или не, зависи пре свега од њеног карактера, што даље значи да не мора свака фрустрациона ситуација да резултира појавом насиља.

Знатан део теорија насиље у породици објашњавају психопатолошким, односно психијатријским поремећајима насилника. Тако су бројни аутори настојали да укажу на значај неуротских или граничних структура личности, са посебним истицањем агресивности, инсуфицијентне контроле импулса, недостатка социјалних вештина и ниског самопоштовања.²⁵²

Ипак, већина савремених истраживања у овом контексту пажњу све више посвећује проблематици психопатске природе злостављача и то како у сегменту партнерског насиља, тако и у сегменту насиља над децом.²⁵³

Коначно, изузетно важан сегмент проучавања етиологије насиља у породици посвећен је злоупотреби алкохолних пића и наркотика. Доста истраживања спроведених на ову тему су показала на значајну корелацију алкохолисаног стања и насилничког понашања. Тако Јовановић, сумирајући налазе различитих студија, истиче да је у Русији 60-75% свих случајева убиства члана породице извршило лице у алкохолисаном стању.

Уз склоност алкохолизму, а како је то показала пракса, често се испољавају и симптоми патолошке љубоморе, па ће тако алкохоличар често сумњати у верност своје партнерке, а оправдање у томе што је вређа и насилно се понаша ће налазити у томе што она одбија његову нежност.

Алкохоличарска љубомора често своје узроке налази у импотенцији мушкараца, који извршеним насиљем компензују своје осећање мушкости. Ипак, Јовановић, како наводи, не може са сигурношћу тврдити да је алкохолизам узрочник породичног насиља,

²⁵¹ Бошковић, М. *op. cit.*, стр. 75.

²⁵² Павловић, З. *op. cit.*, стр. 68.

²⁵³ Радуловић, Д. (2010). *Да ли је педофилија заиста засебан ентитет?*, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд, стр. 76.

већ представља, пре свега, катализатор агресивног понашања. У прилог томе говоре подаци наведене ауторке, према којима 44% мушкараца и 14% жена које су се насилно понашале према старијим особама, имале су проблем са претераном конзумацијом алкохола. Међутим, иако се ово може сматрати знатним учешћем, ипак евидентно је да већи проценат насиља чине особе које немају проблем са алкохолом и психоактивним супстанцама.

4.4. Феминистичка објашњења узрочности насиља у породици

Током 70-их година XX века се кренуло са борбом активиста за јачање права жена и ослобађање сваког вида подређености мушкарцима. Феминизам тако постаје глобални покрет који насиље у породици представља као општеприсутну појаву, уз снажне напоре ка сензибилисању јавности у погледу учесталости јављања и последица које унутар породично злостављање оставља на жртве.²⁵⁴

Феминистичке теорије нису настале само као резултат теоријских разматрања могућих узрока насиља, већ се заснивају на конкретним акционим истраживањима и искуствима жртава породичног насиља.

Сходно овим теоријама, последњи покушај да се оствари подређеност жене јесте насиље које се према њима примењује. *Теорија конфликта* насиље види као сукоб интереса, али феминисткиње кажу да овде не може бити речи о сукобу интереса између једнаких лица, већ о борби за моћ између неједнаких, јер је жена управо то – неравноправна у вези са мушкарцем. Она живи у друштву у коме је „насиље прихватљив, уобичајен, па и пожељан облик дисциплиновања непослушних чланова породице”, због чега на појаву насиља, поред патријархалних односа утичу и „други друштвени, посебно економски фактори, као и међугенерациска трансмисија насиља”.²⁵⁵

²⁵⁴ Павловић, З. *op. cit.*, стр. 69.

²⁵⁵ Петрушић, Н., Константиновић Вилић, С. (2010)., *op. cit.*, стр. 13.

Насиље у породици, према феминистичким теоријама, омогућено је „дискриминацијом и недостатком друштвене одговорности за насиље над онима који немају моћ, нити способност да му се одупру”.²⁵⁶

Феминисткиње не уносе неке посебне новине, већ се њихове теорије базирају на родној равноправности, смањењу и укидању сваког вида дискриминације, спречавању злоупотребе патријархата и пропагирањем једнакости у браку. Активисткиње овог правца узрок породичног насиља виде и у функционисању државних институција, превасходно полиције и правосуђа. Тако Пенс истиче: „Схватиле смо да патријархат није начин мишљења, него је пракса, и зато смо почеле да мислимо како да променимо дела која контролишу жену, а њу не контролише само онај ко је туче, већ је контролише и систем који је штити и који тако ојачава његову моћ. Зато за мене наш рад почиње у том систему. Правосудни систем је умешан у живот претучених жена, а недостаје му наше заступање њених права.”²⁵⁷

Активисти за заштиту права жена, борили су се и за заштиту права детета, наводећи да је патријархат творевина која негира постојање детињства, као посебног периода у животу сваке особе.

Допринос феминисткиња посебно је видљив у светлу разумевања динамике насиља у породици. Битну улогу у овом контексту има такозвани „*Duluth project*”, који је име добио по граду у држави Минесота, након случаја тешког убиства које се десило у оквиру породице. У оквиру овог програма формиран је концепт „*точак моћи и контроле*”, путем кога се настојао објаснити сам механизам развоја насиља у породици и очувања подређености чланова породице насилнику. Сходно овом концепту, у његовом центру се налазе моћ и контрола, а поред тога се развијају разне технике којима насилник одржава своју моћ. У том смислу посебно су наглашени принуда, застрашивање, емоционално злостављање, изолација, понижавање и окривљивање, злоупотреба и манипулација децом, економско насиље и мушке привилегије.²⁵⁸

²⁵⁶ *Ibid.*, стр. 14.

²⁵⁷ Pence, E. (1983). *Duluth Domestic Abuse Intervention project*, The Hamline, p. 6.

²⁵⁸ *Ibid.*

Битно улогу у оквиру феминистичких теорија је остварила и амерички психолог Ленор Вокер, творац концепта „циклуса насиља”. Према мишљењу ове ауторке, циркуларни ток партнерских односа обухвата три фазе, при чему прву фазу чини медени месец, другу подизање тензије док трећу фазу чини ескалација насиља. Теорија базира своје упориште на смени периода које одликује љубав и пажња и периода у којима ескалира насиље, при чему управо ова смена одржава жртву у заблуди да ће се насилник променити, као и да ће насиље престати.

Насиље у браку се према врсти напада може поделити на лично и структурално. Лично насиље обухвата директни физички напад на тело жене, попут наношења телесних повреда, убиства, силовања. Структурално насиље заправо је засновано на истицању статуса мање вредности и непоштовању жене као породичног и друштвеног субјекта.²⁵⁹

Као узроци насиља у породици наводе се и друштвена маргинализација, недостатак могућности за запослење, доминација дискриминаторних друштвених пракси, недостатак воље жртава да траже одштету путем судских органа власти, изостајање помоћи од стране одговорних институција. Чињеница је да, када се говори о породичном насиљу, када је у питању учинилац, увек полазимо о тога да се ради о мушкарцу и углавном је тако. Што се тиче жртви, увек полазимо од претпоставке да се ради о женама, деци и старима, као типичним жртвама насиља у породици. Врсте насиља према свим жртвама не морају бити једнаке, као ни узроци због којих се оно врши. Деца се свакако налазе у односу подређености према својим родитељима, родитељи су у обавези да брину о деци, да се старају о њима и њиховим потребама, између њих постоји одређени однос поверења. Насиљем се тај однос нарушава, тачније поверење се злоупотребљава. У овом се случају не ради о особама које су једнаке, већ о односу подређености и зависности и злоупотреби таквог односа. Слична је ситуација и са старим особама.

Феминистичке теорије узрока породичног насиља проучавају, пре свега, родно засновано насиље и мушкарце виде као насилнике. Из наведеног јасно произилази

²⁵⁹ Бошковић, М. (2007). *Криминологија*, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, стр. 122.

ограничен лимит оваквих теорија, обзиром да у последње време аутори све више пажње посвећују насиљу у везама, а посебно женском насиљу над партнеркама у хомосексуалним везама. Самим тим, феминистичке теорије стандардних патријархалних односа немају посебну примену у наведеним савременим концептима. Такође, разна истраживања која за предмет проучавања имају насиље над децом, указују да иза значајног броја испољеног насиља стоје управо жене, независно од тога да ли се ради о физичкој или сексуалној виктимизацији деце. До истих закључака су дошле и теорије које проучавају насиље над старијим лицима, а што све, на крају, упућује на закључак да етиологија насиља у породици не може бити сведена само на социјалне и културолошке чиниоце, већ се нужно мора сагледати и индивидуална перспектива.

5. КРИВИЧНОПРАВНА ЗАШТИТА ОД НАСИЉА У ПОРОДИЦИ

Насиље у породици представља вид криминала који је деценијама у нашем друштву био игнорисан и маргинализован. Патријархална схватања о односу полова и родитељству, која су још увек доминантна у нашој средини, представља један од основних разлога због којих породично насиље није сматрано озбиљним обликом насиља, већ уобичајеним и социјално прихватљивим понашањем.²⁶⁰

Упркос токоме што је током последњих година друштвене кризе у Србији насиље попримило драматичан обим и динамику, чему су посебно допринели вишегодишња криза, финансијски проблеми, опште осиромашење становништва, енормно повећање броја незапослених особа, висок ниво опресије коју мушкарци доживљавају у вези са друштвеним променама, лош економски положај и друго, све до 2002. године нису постојали адекватни правни механизми за спречавање и сузбијање насиља у породици.²⁶¹

Пре 2002. године, односно пре измена Кривичног законика, на случајеве који су имали обележје насиља у породици примењивале су се опште одредбе неких других кривичних дела, а најчешће се радило о кривичним делима убиство, лаке и тешке телесне повреде, угрожавање опасним оруђем при тучи или свађи, насилничко понашање, силовање, угрожавање сигурности, увреда и клевета. Често су, поред наведених кривичноправних одредаба, примењиване и одредбе о прекршајима извршеним против јаног реда и мира, уколико би у конкретном случају извршеним насиљем поремећен јавни ред или мир.

Такође, чињеница да није постојала посебна инкриминација за извршено дело насиље у породици, спречавала је да се води поуздана евиденција случајева породичног насиља, затим, да се поступак покреће по службеној дужности, имајући у виду да за неке од наведених облика кривичних дела, као што су лаке телесне повреде, увреда и клевета – гоњење предузима по приватној тужби, као и пружање што ефикасније подршке и заштите жртви.

²⁶⁰ Константиновић Вилић, С. (2013). *op. cit.*, стр. 77.

²⁶¹ Ћопић, С. *op. cit.*, стр. 63.

Резултати појединих истраживања показују да је велики број жртава у току поступка одустајао од приватне тужбе, баш због непостојања било каквих мера заштите од насилника, као и мера помоћи и подршке.²⁶²

Захваљујући настојањима да се постојећи правни систем у Србији усклади са међународним и европским правним стандардима и дугогодишњем систематском јавном заговарању и лобирању женских невладиних организација, као и Моделу правне заштите од насиља у породици, коју је израдила Радна група Виктимолошког друштва Србије²⁶³, започео је процес уобличавања институционалних механизма за борбу против насиља у породици.

Наиме, прописивање законских инкриминација за заштиту од насиља у породици, истовремено значи да је Србија испунила преузете међународне обавезе да заштити право на живот, личну сигурност и слободу свих својих грађана, да спречи насиље – где год се оно догађа, али посебно у оквиру породице, као и да особама које су преживеле насиље пружи комплетну правну заштиту, социјалну помоћ и подршку, како би изашли из ситуације насиља и како би се ублажиле све штетне последице испољеног противправног понашања. Осим тога, стварање одговарајућег механизма заштите насиља у породици представља испуњавање међународних обавеза државе на плану елиминисања насиља у породици, као родно базираног насиља, које жене држи у подређеном положају у односу на мушкарце и озбиљно умањује њихову могућност да равноправно са мушкарцима уживају људска права и слободе.²⁶⁴

Насиље над женама је испољавање историјски неједнаког односа између жена и мушкараца, који је довео до мушке доминације над женама и до њихове дискриминације од стране мушкараца, што за резултат има спречавање потпуног напредовања жена и чињеницу да је насиље над женама један од пресудних механизма путем којег се жене присиљавају на прихватање положаја подређености у односу на мушкарце.

²⁶² Лукић, М., Јовановић, С. (2001). *Друго је породица*, ИКСИ, Београд, стр. 59.

²⁶³ Модел правне заштите од насиља у породици – израдила је 1998. године Радна група Виктимолошког друштва Србије, а текст наведеног модела објављен је у: Николић Ристановић, В. (2000). *Породично насиље у Србији*, Виктимолошко друштво Србије, Прометеј, Београд, стр. 117 – 138.

²⁶⁴ Констатиновић Вилић, С. (2004). *op. cit.*, стр. 67.

Први корак у изградњи кривичноправног, репресивног система заштите жртава насиља у породици учињен је инкриминисањем насиља у породици као посебног кривичног дела, са различитим облицима испољавања, а самом инкриминсању насиља у породици много су допринела криминолошка и виктимолошка истраживања у овој области, као и дугогодишње залагање женског покрета у целини, женских група и феминистички оријентисаних правника да се насиље у породици учини друштвено видљивим обликом криминалитета.²⁶⁵

5. 1. Насиље у породици из члана 118а Кривичног закона Републике Србије из 2002. године

Први облици интервенисања кривичног законодавства у областима брачних и породичних односа са видовима насиља учињени су доношењем Закона о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије²⁶⁶. Народна скупштина Републике Србије донела је 28. фебруара 2002. године наведени закон (почео да се примењује 9. марта 2002. године), који је у одредби члана 118а прописивао: *„ко употребом силе или озбиљном претњом да ће напасти живот или тело повређује или угрожава телесни или душевни интегритет члана породице казниће се новчаном казном или затвором до три године”*. У члану два исте одредбе био је прописан тежи, квалификовани облик и то: *„учинилац ће се казнити затвором од пет месеци до пет година ако је при извршењу дела из става један користио оружје, опасно оруђе или средство подобно да тело тешко повреди или здравље тешко наруши”*. У наредном ставу је био прописан следећи квалификовани облик на начин да ако је при извршењу дела из претходна два става наступила тешка телесна повреда или трајно и тешко нарушавање здравља члана породице или ако је дело извршено према малолетнику, учинилац ће бити кажњен казном затвора од две до десет година. Коначно, најтежи облик је постојао уколико би услед извршења дела из става један или два наступила смрт члана породице у ком случају би учинилац био кажњен затвором од најмање десет година.

²⁶⁵ Константиновић Вилић, С. (2013). *op. cit* стр. 78.

²⁶⁶ Закон о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 10/02.

Кривично дело насиље у породици имало је, дакле, основни и три квалификована облика, при чему се основни облик састојао у повреди или угрожавању телесног или душевног интегритета члана породице, уз дигресију да тада важећи Основни кривични закон²⁶⁷ није садржао појам члана породице у члану 113. под називом: „Значење израза у овом закону”. Најчешће се појам члана породице тумачио рестриктивно, што је за последицу имало сужавање обима кривичноправне заштите од насиља у породици, те су, самим тим, у пракси изван система законског регулисања и заштите остали ванбрачни, разведени и растављени супружници, као и лица која су била у емотивној вези и лица у фактичкој заједници. Такође, није било законских могућности за изрицање заштитних мера, нити мера безбедности, због чега је оцењено да се, упркос несумњивом значају нове инкриминације, тешко може говорити о постојању основа за постизање адекватне правне заштите жртава насиља у породици.²⁶⁸

Радња извршења основног облика била је одређена алтернативно као повреда или угрожавање телесног или душевног интегритета, а новина је да се предвиђала кривична одговорност и за само угрожавање телесног или душевног интегритета члана породице употребом силе или опасном претњом.

Извршилац кривичног дела и оштећени могли су бити само чланови породице, док су подстрекач или помагач могли бити и лица која нису чланови породице. Кривично дело се могло извршити само са директним умишљајем, док је у односу на тежу последицу учинилац могао да поступа из нехата, осим када је у питању старосно доба пасивног субјекта, односно када је кривично дело извршено према малолетнику.

Кривично дело из члана 118а Кривичног законика се у чињеничном опису у највећем делу поклапало са елементима других кривичних дела (нпр. чл. 53. и 54. Кривичног законика), док је сексуално злостављање жена и деце као најтежи облик било предвиђено самосталним кривичним делима тако да су се кривичне пријаве у случају

²⁶⁷ Основни кривични закон, *Службени лист СРЈ*, број 61/01 и *Службени гласник РС*, број 39/03.

²⁶⁸ Ристановић Николић, В. *op. cit.*, стр. 7.

Феноменолошка и етиолошка обележја насиља у партнерским и породичним односима у Републици Србији насиља и злостављања у породици најчешће подносила за ова друга кривична дела предвиђена законом (чл. 103, 104, 105, 107. став 2. и члан 121. Кривичног законика).²⁶⁹

Потребно је указати и на недостатке кривичног дела из члана 118а Кривичног закона РС која се односе на тумачење битних елемената дела, последицу дела, као и проблеме које је у пракси изазивала примена овог дела. Наиме, у ставу 1. наведеног члана се наводило да извршилац кривичног дела насиље у породици може бити свако лице, иако је евидентно да извршилац може бити само члан породице, као и оштећени. Даље, дуго времена је у пракси било спорно питање, о коме се и данас често полемише, да ли насиље у породици може бити извршено само једном радњом. По том питању је и Врховни суд Србије имао различит став, па се тако, на пример, у предметима КЖ1 број 1137/04 и КЖ1 број 1663/04 наводи да: *„глаголи повређује или угрожава телесни или душевни интегритет, означавају трајне и континуиране радње које се дешавају за време трајања брачне заједнице”*, што значи да једнократно повређивање или угрожавање не би испуњавало захтеве за извршење овог кривичног дела. Међутим, у другом предмету број КЗЗ 46/06 од 15. јуна 2006. године, Врховни суд Србије закључио је да: *„за постојање кривичног дела насиље у породици из члана 118а Кривичног закона РС није неопходан елемент трајност или вишекратност радњи извршења”*.

5. 2. Кривично дело насиље у породици из члана 194. Кривичног законика Републике Србије из 2006. године

Претходно наведени проблем је покушао да реши Кривични законик из 2006. године, на начин да је у одредби члана 112. став 30. под називом: *„Тумачење израза у овом законик у”* прописао: *„кад је радња кривичног дела одређена трајним глагом сматра се да је кривично дело учињено ако је радња извршена једном или више пута”*, па преовлађује став да се кривично дело насиље у породици може извршити и само једном радњом, с тим да је потребно правилно ценити и све друге околности под којима је дело извршено.

Такође, важно питање које је било неопходно решити је и да ли постоји стицај код кривичног дела насиље у породици ако се дело учини према више чланова породице,

²⁶⁹ Киурски, Ј. *op. cit.*, стр. 14.

односно упитно је било постојање продуженог кривичног дела код насиља у породици. Заузета су различита мишљења у теорији и пракси поводом изражене дилеме. Према једном схватању, уколико је радња извршења кривичног дела предузета на такав начин да указује на природно јединство дела, неће постојати стицај, имајући у виду да се овде не штите појединци, већ породица и односи унутар ње. По другом схватању, неће постојати продужено кривично дело када су радње извршене према више чланова породице, већ ће постојати онолико дела колико има општењених, док, са друге стране, ако је према истој особи, односно истом члану породице, предузета једна или више радњи извршења, постојаће само једно кривично дело насиља у породици. Међутим, уколико се један од облика самог кривичног дела насиља у породици сукцесивно понавља према истом члану породице, постојаће продужено кривично дело.

Друго схватање је свакако прихватљивије и преовлађује у пракси, обзиром да се инкриминисањем дела насиља у породици штите живот и тело, као лично добро сваког човека.

Наиме, увођењем овог кривичног дела у правни систем поступило се у складу са међународним и европским правним стандардима, а дугогодишње системско јавно заговарање и лобирање женских невладиних организација у Републици Србији је покренуло процес уобличавања институционалних механизма за борбу против насиља.²⁷⁰ Пре инкриминисања овог дела, заштита од насиља у породици се остваривала на начин да се покретао кривични поступак подвођењем чињеничног стања под неко од општих кривичних дела (тешке или лаке телесне повреде, угрожавање сигурности и то једног или више лица, угрожавање оружјем или опасним оруђем при тучи или свађи и слично). Таква заштита показала се, како сам Врховни суд признаје, неадекватном, док су случајеви насиља у породици веома честа појава у нашем друштву.²⁷¹

Као резултат реформе кривичног законодавства и његовог усклађивања са међународним и европским стандардима, 2005. године донет је Кривични законик

²⁷⁰ Спасић, Д. *op. cit.*, стр. 210.

²⁷¹ Лазаревић, Ј. *op. cit.*, стр. 4.

Републике Србије²⁷² (ступио на снагу 1. јануара 2006. године), који је у одредби члана 194. у оквиру Главе XIX: „Кривична дела против брака и породице” предвиђао кривично дело насиље у породици. Посматрано у односу на претходни законски пропис, дошло је до смањења прописаних затворских казни за све облике извршења кривичног дела насиља у породици и предвиђање пет, уместо ранијих 4 облика извршења кривичног дела.

Законски текст члана 194. Кривичног законика РС из 2005. године гласи:

1. “Ко применом насиља, претњом да ће напасти на живот или тело, дрским или безобзирним понашањем угрожава спокојство, телесни интегритет или душевно стање члана своје породице, казниће се новчаном казном или затвором до једне године.
2. Ако је при извршењу дела из става 1. овог члана коришћено оружје, опасно оруђе или друго средство подобно да тело тешко повреди или здравље тешко наруши, учинилац ће се казнити затвором од три месеца до три године.
3. Ако је услед дела из ст. 1. и 2. овог члана наступила тешка телесна повреда или тешко нарушавање здравља или су учињена према малолетном лицу, учинилац ће се казнити затвором од једне до осам година.
4. Ако је услед дела из ст. 1, 2. и 3. овог члана наступила смрт члана породице, учинилац ће се казнити затвором од три до дванаест година.
5. Ко прекрши мере заштите од насиља у породици које му је су додредио на основу закона, казниће се новчаном казном или затвором до шест месеци”²⁷³.

Намера законодавца је овде била да прошири радњу извршења, јер уместо употребе силе, уводи примену насиља, затим и претњу, као и дрско или безобзирно понашање. Инкриминисана је свака претња да ће се напасти на живот или тело, док је претходним прописом била инкриминисана само озбиљна претња. Најзначајнију новину свакако је

²⁷² Кривични законик, *Службени гласник* РС број 85/05, 88/05 испр., 107/05 – испр., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16 и 35/19.

²⁷³ Кривични законик, *Службени гласник* РС број 85/05, 88/05 испр., 107/05 – испр., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16 и 35/19, члан 194.

представљало прописивање нове инкриминације која предвиђа санкционисање лица које крши мере заштите од насиља у породици које одређује суд. Такође, измењене су и санкције, како за основни облик, тако и за квалификоване облике кривичног дела насиља у породици. Кривично дело се и даље гонило по службеној дужности, а стварна надлежност је припадала општинском суду за све облике дела сем за дело из става 4. за које је била предвиђена стварна надлежност окружног суда.

5. 3. Измене и допуне Кривичног законика из 2009. године

Измене и допуне Кривичног законика из 2009. године²⁷⁴ нису донеле неке значајније новине када је у питању кривично дело насиље у породици из члана 194. Кривичног законика, осим што је законодавац код основног облика изоставио „дрско” понашање као начин извршења овог кривичног дела и без икакве доследности у поступању у односу на претходна законска решења, повисио казне затвора, како за основни облик тако и за квалификоване облике овог кривичног дела.²⁷⁵

Значајна новина је и дефинисање члана породице, уз дигресију да ни овај законик не дефинише појам породице. Наиме, у одредби члана 112. став 28. наводи се да се чланом породице сматрају: „*супружници, њихова деца, преци супружника у правој линији крвног сродства, бванбрачни партнери и њихова деца, усвојилац и усвојеник, хранилац и храник*”. Члановима породице сматрала су се и браћа и сестре, њихови супружници и деца, бивши супружници и њихова деца и родитељи бивших супружника, ако живе у заједничком домаћинству, као и лица која имају заједничко дете или је дете на путу да буде рођено, иако никада нису живела у истом породичном домаћинству. Мишљења сам да је оваква дефиниција преширока и недовољно прецизна (на пример, када се каже ванбрачни партнери и њихова деца, да ли се мисли на њихову заједничку децу, или децу коју имају независно једно од другог), уз напомену и да није у потпуности усклађена са појмом члана породице из члана 197. став 3. Породичног закона²⁷⁶. Такође, за разлику од Кривичног законика, Породични закон прописује сексуално злостављање деце или

²⁷⁴ Измене и допуне Кривичног законика из 2009. године, *Службени гласник РС*, бр. 72/09.

²⁷⁵ Киурски, Ј. *ор. cit.*, стр. 19.

²⁷⁶ Породични закон, *Службени гласник РС* бр. 18/05, 72/11 – др.закон и 6/15.

Феноменолошка и етиолошка обележја насиља у партнерским и породичним односима у Републици Србији немоћног лица и присиљавање на сексуални однос као један од облика самог насиља у породици.

5. 4. Актуелна кривичноправна регулатива поводом кривичног дела насиље у породици

Према тренутно важећем Кривичном законнику Републике Србије²⁷⁷, кривично дело насиље у породици предвиђено је у Глави XIX, где су прописана Кривична дела против брака и породице. Одредбом члана 194. Кривичног законика прописано је:

1. Ко применом насиља, претњом да ће напасти на живот или тело, дрским или безобзирним понашањем угрожава спокојство, телесни интегритет или душевно стање члана своје породице, казниће се затвором од три месеца до три године.

2. Ако је при извршењу дела из става 1. овог члана коришћено оружје, опасно оруђе или друго средство подобно да тело тешко повреди или здравље тешко наруши, учинилац ће се казнити затвором од шест месеци до пет година.

3. Ако је услед дела из ст. 1. и 2. овог члана наступила тешка телесна повреда или тешко нарушавање здравља или су учињена према малолетном лицу, учинилац ће се казнити затвором од две до десет година.

4. Ако је услед дела из ст. 1. и 2. овог члана наступила смрт члана породице, учинилац ће се казнити затвором од пет до петнаест година, а ако је члан породице малолетно лице учинилац ће се казнити затвором најмање десет година.

5. Ко прекрши мере заштите од насиља у породици које му је суд одредио на основу закона којим се уређују породични односи, казниће се затвором од три месеца до три године и новчаном казном.

²⁷⁷ Кривични законик, *Службени гласник РС* број 85/05, 88/05 испр., 107/05 – испр., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16 и 35/19.

Насиље у породици представља озбиљан проблем у савременим друштвима, тако да је све већи број оних законодавстава која предвиђају ово кривично дело, иако се инкриминисано понашање може обухватити и постојећим инкриминацијама (нпр. угрожавање сигурности, принуда, злостављање малолетног лица, а у случају наступања теже последице – тешке телесне повреде, нехатно лишавање живота итд).²⁷⁸

У Коментару Кривичног законика из 2020. године се отвара једна дилема, коју у погледу прописивања овакве инкриминације побуђује аргумент да у случајевима када је дошло до драстичног погоршања односа у једној породици, које се изражава у насиљу једног члана породице према другом, таква породица не може ни да опстане, односно у том случају не постоје ни елементарни услови за даљи заједнички живот тих чланова породице. Такође, и у погледу генералне превенције поставља се питање да ли је кривично право позвано да спречава потенцијалне учиниоце овог дела, односно чланове породице да не врше насиље једни према другима. Да ли кривично право треба да штити чланове породице једне од других и да ли може да заштити у тој мери нарушене породичне односе? Наравно, сваки члан породице има право на заштиту својих основних права, као и сваки човек, али да ли му припада и право на додатну кривичноправну заштиту од чланова сопствене породице?

Радња првог, основног облика састоји се из неколико алтернативно одређених радњи извршења и огледа се у примени насиља, претњи да ће се напасти на живот или тело или у дрском односно безобзирном понашању којим се угрожава спокојство, телесни интегритет или душевно стање члана породице. Последица дела се испољава у виду конкретне опасности, која се састоји у угрожавању спокојства, телесног интегритета или душевног стања члана породице, као и у доношењу видљивих повреда на телу жртве које се могу квалификовати као лаке телесне повреде, које се доказују лекарским уверењем и могу бити предмет вештачења.²⁷⁹

Овде се може поставити питање да ли је угрожавање радња извршења која се врши применом насиља или квалификованом претњом да ће се напасти на живот или тело,

²⁷⁸ Стојановић, З. (2020). *Коментар Кривичног законика*, ЈП Службени гласник РС, Београд, стр. 641.

²⁷⁹ Константиновић Вилић, С. (2013). *op. cit.*, стр. 4.

дрским или безобзирним понашањем, или је реч о последици. С тим у вези, уколико би се угрожавање посматрало као радња извршења, онда би било довољно да је радња предузета само једном да би постојало кривично дело. Међутим, има више основа став да је угрожавање спокојства, телесног интегритета или душевног стања последица у виду конкретне опасности која траје краће или дуже време, па имајући у виду природу овог кривичног дела, реч је о једном континуираном стању у коме се налази један члан породице услед радњи које предузима други члан породице.²⁸⁰ Кривично дело може постојати и уколико је радња извршења предузета само једном, али обзиром на последицу, релевантно је о ком облику насиља се ради.

Наиме, иако је код употребе насиља или квалификоване претње у појединим случајевима довољно да је радња предузета једанпут да би дошло до угрожавања спокојства, телесног интегритета или душевног стања пасивног субјекта, са друге стране дрско и безобзирно понашање може проузроковати то угрожавање, по правилу, само онда када се више пута понавља. Такође, битно је да је радња извршења таква да је објективно могла да доведе до угрожавања спокојства, телесног интегритета или душевног стања члана породице.²⁸¹ Неопходно је да између радње извршења и угрожавања, као последице, постоји узрочна веза, тако да извршења радња проузрокује угрожавање спокојства, телесног интегритета или душевног стања члана породице.

Дело се сматра извршеним управо када дође до настанка последице, односно до угрожавања, у противном би се радило само о некажњивом покушају.

За постојање наведеног кривичног дела битно је да се радња извршења предузима према одређеном пасивном субјекту који у односу на извршиоца представља члана породице. Непостојање јасних правила о томе која лица уживају кривичноправну заштиту од насиља у породици раније је представљало један од кључних проблема у правној пракси, који је законодавац оставио отвореним, упркос томе што је на овај проблем указала и теорија и правна пракса.²⁸²

²⁸⁰ Стојановић, 3 (2020). *op. cit.*, стр. 642.

²⁸¹ *Ibid.*

²⁸² Констатиновић Вилић, С., Петрушић, Н. (2004). *op. cit.*, стр. 30.

Важећи Кривични законик отклања наведену дилему, тако што у члану 112. Значење израза у овом закону, тачка 28) прописује да се чланом породице сматрају: супружници, њихова деца, преци супружника у правој линији крвног сродства, ванбрачни партнери и њихова деца, усвојилац и усвојеник, хранилац и храњеник. Члановима породице сматрају се и браћа и сестре, њихови супружници и деца, бивши супружници и њихова деца и родитељи бивших супружника, ако живе у заједничком домаћинству, као и лица која имају заједничко дете или је дете на путу да буде рођено, иако никада нису живели у истом породичном домаћинству. Наиме, дефинисањем члана породице, на овај начин, Кривични законик је искључио из кривичноправне заштите од насиља у породици бивше супружнике који не живе у заједничком домаћинству и немају заједничко дете, бивше ванбрачне партнере, који могу да живе у заједничком домаћинству али се ипак не сматрају члановима породице, као и родитеље ванбрачних партнера. Међутим, оваквим дефинисањем, не поштују се захтеви изнети у међународним документима, у којим се инсистира на томе да се пружи посебна, једнака заштита бившим брачним и ванбрачним партнерима, независно од тога да ли живе у заједничком домаћинству или не, као што се занемарује и чињеница да насиље у породици, у пракси, често не престаје одмах након што дође до прекида брачне или ванбрачне заједнице.

Породични закон у одредби члана 197. одређује појам насиља у породици, за потребе тог закона, као и круг лица која се сматрају чланом породице у вези са извршеним насиљем. Међутим, те оодредбе су непрецизне и веома проширују круг тих лица обухватајући, на пример, као чланове породице и она лица која су међусобно била или су још увек у емотивној или сексуалној вези, при чему је потпуно нејасно на која се то лица мисли која су била само у емотивној (а не и сексуалној вези) и каква је то емотивна веза.²⁸³

У пракси се јавило питање да ли је за постојање овог кривичног дела, како основног, тако и квалификованих облика, неопходно да постоји континуитет у испољавању насиља. Према неким схватањима, жена се сматрала злостављаном уколико би прошла кроз циклус злостављања бар два пута, при чему се насиље у породици дефинисало као континуирана примена физичке и психичке силе према члановима породице. У пракси је овакав став био доминантан у почетном периоду примене

²⁸³ Стојановић, 3 (2020). *op. cit.*, стр. 643.

кривичноправних норми о насиљу у породици у Србији, али је он, под утицајем аргументованих критика да тражење континуитета у испољавању насиља онемогућава пружање правовремене заштите жртвама насиља у породици углавном напуштен.²⁸⁴

Мишљења сам да за квалификацију предметног кривичног дела није од значаја дужина испољавања насиља нити његов континуитет. Овакав став има своје упориште и у Кривичном закону, којим је, у одредби члана 112. тачка 30) прописано да се, када је радња кривичног дела одређена трајним глаголом, сматра да је дело учињено и ако је радња извршена једном или више пута. Сходно наведеном, кривично дело насиље у породици извршено је и када је радња угрожавања предузета само једном. Такође, за квалификацију кривичног дела насиља у породици потпуно је неважно да ли су приликом извршења дела интервенисали надлежни органи и да ли је ова интервенција евидентирана у службеним протоколима.²⁸⁵

Основни облик овог дела (став 1) има неколико елемената на које треба обратити пажњу: радњу, начин извршења дела, посебно својство пасивног субјекта (жртве) и последицу дела.²⁸⁶ Захтевани облик кривице код основног облика дела је директни умишљај, а да би постојало ово кривично дело потребно је учинилац угрожава телесни или душевни интегритет члана породице. „Већ је истакнуто да кривично дело може постојати и када је радња извршења предузета само једном, уз дигресију да је, према ставу Врховног касационог суда, неопходно да је ова радња извршења таква да је објективно подобна да доведе до угрожавања спокојства, телесног интегритета или душевног стања члана породице.“²⁸⁷

Само угрожавање значи да се ствара конкретна или реална опасност да наступи последица у виду повреде телесног или душевног интегритета члана породице. Угрожавање значи креирање услова за произвођење последице која се састоји у застрашивању, претње убиством, телесним повређивањем и слично.²⁸⁸ Прописане су санкције за угрожавање телесног интегритета или душевног стања члана породице које је

²⁸⁴ Констатиновић Вилић, С., Николић Ристановић, В. (2003). *op. cit.*, стр. 30.

²⁸⁵ Констатиновић Вилић, С., Петрушић, Н. (2007). *op. cit.*, стр. 24-25.

²⁸⁶ Јовановић, С. Лукић, М. *op. cit.*, стр. 15.

²⁸⁷ Пресуда Врховног касационог суда број Кзз 1088/14 од 19. новембра 2014. године.

²⁸⁸ Јовановић, С. Лукић, М. *op. cit.*, стр. 16.

извршено на одређени начин: употребом силе или претњом да ће се непосредно напасти на живот или тело, као и дрским или безобзирним понашањем.

Употреба силе није спорна и најчешће подразумева употребу физичке снаге према неком лицу. Са друге стране, да би претња била кривичноправно релевантна, односно да би представљала елемент овог кривичног дела, потребно је да буде квалификована. То значи не било каква претња, не било каквим злом – јер се претња и дефинише као стављање у изглед неког зла, већ тачно одређеним – прети се непосредним нападом на живот или тело (претња убиством, повређивањем и слично).²⁸⁹ Такође, претња мора бити и озбиљна, доживљена и процењена као вероватна, односно могућа и остварива. Да ли је претња озбиљна или не цени се према начину на који је учињена, с тим да зло којим се прети мора бити објективно могуће. Претња ће се, међутим, сматрати озбиљном и када она објективно није остварива, ако је лице којем се прети имало разлога да верује у њену остваривост.²⁹⁰

Кривично дело насиље у породици врши један члан породице према другом. Последица дела састоји се у угрожавању спокојства, телесног интегритета или душевног стања члана породице. Према раније важећим законским текстовима, последица је, поред угрожавања спокојства, телесног интегритета или душевног стања, била и повреда члана породице која се састојала у физичком злостављању (чупање за косу, поливање водом, шамарање) или наношењу лаке телесне повреде (огуљотине, огреботине, нагњечења, подливи).²⁹¹ Повреду је лакше и доказати јер постоје мање – више видљиви трагови и медицинска документација, док је са угрожавањем теже и оно се обично доказује помоћу сведока.²⁹²

Извршилац дела и жртва морају, дакле, бити чланови породице, док помагач и подстрекач могу бити лица ван круга чланова породице.

²⁸⁹ Стојановић, З. (2012). *op. cit.*, стр. 115.

²⁹⁰ Лазаревић, Љ. *op. cit.*, стр. 121.

²⁹¹ Драгојловић, Ј., Матијашевић Обрадовић, Ј., *op. cit.*, стр. 55-65.

²⁹² Јовановић, С. Лукић, М. *op. cit.*, стр. 16.

За основни облик кривичног дела насиља у породици, који може извршити члан породице пасивног субјекта, у погледу кривице потребан је умишљај и прописана казна затвора од три месеца до три године.

Други облик кривичног дела насиља у породици постоји ако је при извршењу дела коришћено оружје, оруђе или друго средство подобно да тело тешко повреди или здравље тешко наруши. Код овог облика квалификаторну околност представља коришћено оружје, оруђе или друго средство подобно да тело тешко повреди или здравље тешко наруши, што практично значи да није битно да ли је до повређивања заиста и дошло. Што се тиче самог дефинисања, под оружјем се подразумевају разне врсте ватреног или хладног оружја, док оруђе представља шири појам који обухвата сва средства која су намењена обављању одређених послова и која су по својој природи подобна да нанесу тешку телесну повреду или тешко наруше здравље. Што се тиче „*других средстава*”, иста могу бити неки природни производ, као што је камен или дрво, а могу бити и људски производ, као што су флаша, пепелјара и слично. Није спорно да се разне пољопривредне и друге алатке могу подвести под оруђа, а у судској пракси се и нога на којој је обувена ципела сматра опасним оруђем.

И код овог облика насиља у породици, као и код основног облика, довољно је да постоји само угрожавање, а не и видљиве телесне повреде. Последица се огледа у стварању конкретне опасности по телесни интегритет или душевно стање члана породице, а може да се огледа и у наношењу лаке телесне повреде. Уколико дође до повређивања и наношења лаке телесне повреде, ова повреда добија квалификацију „*опасне лаке телесне повреде*” јер је приликом извршења дела коришћено оружје или оруђе или друго средство подобно да тело тешко повреди или здравље тешко наруши.²⁹³

За овај облик предвиђено је кажњавање затвором од шест месеци до пет година.

Други квалификаторни облик постоји у ставу три кривичног дела насиља у породици, и то уколико је ако услед дела из става један и два наступила тешка телесна повреда или тешко нарушавање здравља или су учињена према малолетном лицу. У

²⁹³ Констатиновић Вилић, С. (2013). *op. cit.*, стр. 8.

односу на тешку телесну повреду, односно тешко нарушавање здравља, треба да постоји нехат, а у односу на својство пасивног субјекта, тј. да се ради о малолетном лицу, умишљај.²⁹⁴ Битно је истаћи и да се тешка телесна повреда нанета са умишљајем не може сматрати квалификаторном околношћу за кривично дело насиље у породици, с обзиром на то да умишљајно наношење тешке телесне повреде приликом извршења предметног кривичног дела представља засебно кривично дело.²⁹⁵

Радња извршења која се састоји у примени насиља код овог облика кривичног дела, слична је радњи извршења код кривичног дела „запуштање и злостављање малолетног лица” из члана 193. Кривичног законика. Баш због нејасног законског дефинисања „злостављања” и различитих казни прописаних за ове облике кривичних дела (за основни облик кривичног дела запуштања и злостављање малолетног лица прописана је казна затвора до три године, а за квалификовани облик прописана је казна затвора од три месеца до пет година), у пракси је веома тешко направити дистинкцију и разграничити да ли се ради о квалификованом облику насиља у породици или кривичном делу запуштање и злостављање малолетног лица.

За овај облик кривичног дела насиља у породици прописана је казна затвора од две године до десет година.

Четврти, најтежи облик кривичног дела постоји када је насиље довело до смрти члана породице. Наиме, у последњих неколико година у Србији забележен је пораст броја случајева насиља у породици који се завршавају фаталним исходом. У већини случајева, жртве су жене, за које би се накнадно испоставило да су дуго година трпеле насилно понашање од стране својих партнера, а нису добиле одговарајућу заштиту државних органа и институција или других служби којима су се обраћале за заштиту од насиља. Битно је нагласити да је у односу на смрт, као последицу конкретног кривичног дела, неопходно да постоји нехат, иначе би се радило о кривичном делу тешког убиства из члана 114. Кривичног законика.

²⁹⁴ Стојановић, З. (2012). *op. cit.*, стр 572.

²⁹⁵ Пресуда Апелационог суда у Београду, Кж1. По1. 25/14 од 20. фебруара 2015. године.

Казна за овај најтежи облик насиља у породици је од три године до петнаест година затвора.

Коначно, у ставу пет прописан је посебан облик који чини лице које прекрши изречене мере заштите од насиља у породици које му је одредио суд. Дакле, реч је о лицу које не поштује породичноправне мере заштите од насиља у породици које су изречене у парничном поступку.²⁹⁶

Мере заштите од насиља у породици предвиђене су Породичним законом (члан 198. став 2) и њихова суштина огледа су у ограничавању или привременој забрани одржавања личних односа извршиоца насиља са жртвом насиља, што укључује и ограничавање извесних права и слобода извршиоца насиља.²⁹⁷

За дело из става пет учинилац ће се казнити затвором од три месеца до три године и новчаном казном.

У случају да лице коме је изречена тзв. хитна мера, у складу са Законом о спречавању насиља у породици, прекрши ту меру, не чини кривично дело, него прекршај из члана 36. став. 1. тог закона. Наиме, сходно наведеној законској одредби, казном затвора до 60 дана казниће се за прекршај лице које прекрши хитну меру која му је изречена или продужена, а осуђујућа пресуда за наведени прекршај може се извршити пре њене правноснажности, према Закону о прекршајима.

Кривично дело насиље у породици гони се по службеној дужности, односно, јавни тужилац је тај који покреће кривични поступак. Новина у важећем Кривичном закону је увођење мере безбедности забрана приближавања и комуникације са оштећеним (члан 89а). Наведена мера безбедности може се изрећи ако је учиниоцу изречена новчана казна, рад у јавном интересу, одузимање возачке дозволе, условна осуда или судска опомена. Суд може забранити учиниоцу кривичног дела приближавање оштећеном на одређеној удаљености, забранити приступ у простор око места становања или места рада оштећеног и забранити даље узнемиравање оштећеног, односно даљу

²⁹⁶ Група аутора, *Превенција и заштита од насиља у породици*, Praxis, Београд, 2008. године

²⁹⁷ Петрушић, Н., Константиновић Вилић, С. (2006). *op. cit.*, стр. 24

Феноменолошка и етиолошка обележја насиља у партнерским и породичним односима у Републици Србији комуникацију са оштећеним, ако се оправдано може сматрати да би и даље вршење таквих радњи учиниоца кривичног дела било опасно по оштећеног.²⁹⁸ Ова мера може трајати најдуже три године, а може се укинути и пре истека времена на које је одређена уколико престану разлози због којих је одређена. Потенцијални проблем који се јавља у пракси је чињеница да ни Кривични законик, ни Законик о извршењу кривичних санкција нису предвидели тачан начин извршења ове мере.

Важно, али истовремено и врло сложено питање јесте да ли постоји стицај у случају да се дело учини према више чланова породице (изузев у случају квалификованог облика из става 4. где је несумњиво да постоји стицај). Наиме, у судској пракси се наилази на став да иако је радња предузета према више чланова породице, постоји само једно кривично дело. Ипак, то зависи од начина на који је предузета радња извршења. У начелу, не мора се радити о стицају, без обзира на то што је реч о различитим пасивним субјектима, обзиром да се овде не штите појединци као такви, већ породица и породични односи.²⁹⁹ Уколико је радња извршења предузета на начин да указује на природно јединство дела, неће постојати стицај, уз дигресију да се то не односи на квалификовани облик из става 4. када ће увек постојати стицај. Ако то пак није случај, стицај је могућ.

Истраживања правне праксе и процесуирања кривичног дела насиља у породици у Србији показала су да постоји неадекватна и неблагоприятна реакција институција на насиље у породици, што често доводи до секундарне виктимизације жртава.³⁰⁰ Врло често изостаје правовремена интервенција полиције приликом испољавања мање тешких облика насиља (као што су увреде, претње, омаловажавање, дрско и безобзирно понашање и слични облици психичког насиља), па жртва, самим тим, демотивисана и са осећајем напуштености одустаје од тражења даље заштите. Сем тога, често изостаје и подршка и помоћ коју би жртвама насиља у породици требало да пружи центар за социјални рад, који би требало да делује синхронизовано са органима гоњења, већ се саветује и препоручује очување партнерске везе, без обзира на испољено насиље. Како би се спречили тежи облици насиља у породици, апсолутно је неопходно да сви државни органи и

²⁹⁸ Констатиновић Вилић, С. (2013). *op. cit.*, стр. 10.

²⁹⁹ Стојановић, З. (2020). *op. cit.*, стр. 644.

³⁰⁰ Јовановић, С. Лукић, М. *op. cit.*, стр. 17.

институције, у оквиру својих надлежности, предузимају релеватне превентивне и заштитне мере.

Кривичноправна заштита од насиља у породици од изузетног је значаја, пре свега јер се насиље у породици изједначава са другим облицима криминалитета, што, са једне стране, свакако има одређену криминално – политичку тежину, док се, са друге стране, ствара свест да је насиље у породици проблем који не представља појаву која се решава унутар једне породице, већ представља питање којим се баве правосудни и полицијски органи.³⁰¹

³⁰¹ Драгојловић, Ј., Матијашевић Обрадовић, Ј., *op. cit.*, стр. 55-65.

6. ПОРОДИЧНОПРАВНА ЗАШТИТА ОД НАСИЉА У ПОРОДИЦИ

Породичноправна заштита од насиља у породици је регулисана на начин да је законом изричито забрањено насиље у породици, члановима породице је признато право на заштиту од насиља у породици, прописане су мере породичноправне заштите и услови под којима се ове мере одређују и уређен је посебан поступак по чијим се правилима поступа у парници која се води ради заштите од овог вида насиља.

У првом делу Породичног закона, у одредбама члана 10. које представљају фундаменталне одредбе овог закона, изричито је забрањено насиље у породици и члановима породице је признато право на заштиту од насиља у породици. Наиме, члан 10. Породичног закона гласи:

- (1) Забрањено је насиље у породици.
- (2) Свако има, у складу са законом, право на заштиту од насиља у породици.

6. 1. Материјално правни услови за одређивање мера заштите од насиља у породици

Материјалноправни услови за пружање правне заштите од насиља у породици и мере породичноправне заштите садржани су у Глави IX Породичног закона, у одредбама чл. 197 – 200, под називом „Заштита од насиља у породици”.

Да би лицу које тврди, односно, за које се тврди да је жартва насиља у породици била пружена правна заштита одређивањем одговарајућих мера, неопходно је да буду испуњена два материјалноправна услова:

1. Да се предузете радње, односно испољено понашање лица за које се тврди да је извршио насиље према другом члану породице, могу квалификовати као насиље у породици, с обзиром на законски појам овог облика незаконитог понашања, чија је садржина одређена у члану 197. 1т. 1. и 2. Породичног закона,

2. Да су жртва и извршилац насиља чланови исте породице, имајући у виду законски појам „породица”, одређен у члану 197. став 3. Породичног закона.³⁰²

6. 2. Дефинисање појма насиље у породици

Насиље у породици дефинисано је одредбом члана 197. Породичног закона, где се, између осталог, наводи:

(1) Насиље у породици, у смислу овог закона, јесте понашање којим један члан породице угрожава телесни интегритет, душевно здравље или спокојство другог члана породице.

(2) Насиљем у породици, у смислу става 1 овог члана, сматра се нарочито:

1. наношење или покушај наношења телесне повреде;
2. изазивање страха претњом убиства или наношења телесне повреде члану породице или њему блиском лицу;
3. присиљавање на сексуални однос;
4. навођење на сексуални однос или сексуални однос са лицем које није навршило 14. годину живота или немоћним лицем;
5. ограничавање слободе кретања или комуницирања са трећим лицима;
6. вређање, као и свако друго дрско, безобзирно и злонамерно понашање.

Битно је напоменути да законом нису такстивно одређени сви видови насиља, обзиром да то не би било могуће, имајући у виду да су насилници у испољавању противправног понашања изузетно иновативни, те би сваки покушај да се сачини целокупна листа испољавања свих облика насиља у породици унапред био осуђен на неуспех. Управо због тога, законодавац се определио да *exempli causa* наведе само најучесталије облике насиља у породици.

³⁰² Петрушић, Н., Константиновић Вилић, С. (2006). *op. cit.*, стр. 25.

Законска дефиниција појма насиља у породици је постављена доста широко, будући да обухвата све облике испољавања насиља, тј. свако дрско, безобзирно и злонамерно понашање, којим се угрожавају основне људске вредности. Самим тим, сваки облик испољавања насиља представља ваљан правни основ за пружање породичноправне заштите од насиља у породици.

Овакво апстрактно дефинисање насиља у породици је потребно како би се обезбедила адекватна реакција државе на насиље у породици и спречио раст самог насиља. Истраживања показују да насиље у породици, по правилу, има узлазну линију у погледу облика испољавања и последица које изазива: увреде, понижавања и шамарања врло брзо замењују много тежи облици насиља који се, неретко, завршавају убиством жртве или насилника.³⁰³ Обзиром на наведено, остављена је могућност да се изрекну мере заштите од насиља у породици и у оним случајевима када оно још није попримило тежи облик, јер се на тај начин може спречити његов даљи развој и ескалација.

Разликујемо именоване и неименоване видове насиља у породици. Под именованим се подразумевају:

- наношење телесних повреда;
- покушај наношења телесних повреда;
- изазивање страха претњом убиства члану породице или њему блиском лицу;
- изазивање страха претњом наношења телесне повреде члану породице или њему блиском лицу;
- присиљавање на сексуални однос;
- навођење на сексуални однос лица које није навршило 14 година живота или са немоћним лицем;
- сексуални однос са лицем које није навршило 14 година живота или са немоћним лицем;
- ограничавање слобода кретања или комуницирања са трећим лицима и
- вређање.

³⁰³ Петрушић, Н., Константиновић Вилић, С. (2006). *op. cit.*, стр. 26.

С друге стране, под неименованим видовима насиља подразумева се свако дрско, безобзирно и злонамерно понашање којим један члан породице угрожава телесни интегритет, душевно здравље или спокојство другог члана породице.

6. 3. Карактеристике насиља у породици

Насиље у породици карактеришу бројне специфичности, како у погледу начина испољавања, тако и у погледу саме релације која се успоставља и развија између жртве и насилника. Посебности насилног односа, посебно у партнерским односима, битне су како би се потпуно и правилно сагледало и разумело понашање како жртве, тако и извршиоца насиља и начина на који они могу реаговати током судског поступка. Сем тога, наведене специфичности суд узима у обзир и приликом извођења и оцене доказа саслушањем самих партнера, који су за суд основни релевантни извор информација у погледу самог чина насиља, последица које су проузроковане те исправне оцене ризика да ли ће се насиље поновити.

За само насиље у породици специфична је извесна правилност у поступању, односно у настајању, трајању и престанку, што представља циклус у злостављању, који се састоји од неколико повезаних фаза.

У том смислу, разликујемо³⁰⁴:

1. Фазу стварање тензије – Тензија настаје из различитих разлога (породични проблеми, стрес на послу и слични поводи), понашање насилника постаје све агресивније, без обзира на то колико жртва покушава да га смири, а манифестује се кроз критиковање, викање, псовање, претње и сличне облике понашања. Бес се нагомилава, насилник прети жртви да ће је повредити како би је заплашио, жртва је под јаком контролом насилника и све што он каже још више је психички повређује.

2. Фазу експлозије – Фаза ескалације насиља, која је праћена претњама, малтретирањем, бацањем/ломљењем ствари и сличним облицима испољавања агесије.

³⁰⁴ Приручник за волонтерке С.О.С. телефона: Жене за живот без насиља, С.О.С. телефон за жене и децу жртве насиља, Београд, 1999. године.

3. Фаза поновног успостављања везе. – Насилник се извињава, тврди да се стиди онога што је урадио, да му је криво, да се плаши последица и слично, али обично пориче или минимизује насиље и тврди да не сноси одговорност за своје понашање, већ да је насиље изазвала сама жртва, тако што га је провоцирала. Ако је жртва напустила насилника, он се очајнички бори да је наведе да се врати, купује јој поклоне, пун је нежности и обећава да се насиље никада више неће догодити, прети да ће се убити и слично. Жртва се најчешће враћа насилнику, верујући да ће се насилник променити и да ће све бити у реду.

У партнерским односима у којима се јавља насиље, циклуси насиља се најчешће понављају, па тако након мирне фазе и обећања да се слично понашање више никада неће догодити, чим се појаве први проблеми, тензија опет креће да расте и циклус започиње изнова, и тако све у круг.

Суд ће изрећи мере заштите од породичног насиља и у периоду „примирја, с обзиром да је за породично насиље карактеристично циклично испољавање.”³⁰⁵

Из образложења:

„Породично насиље, по правилу, има узлазну линију у погледу облика испољавања и последица које изазива, па је зато неопходно изрицање мера заштите онда када насиље још увек није попримило теже облике. Исто тако, изрицању мера заштите од породичног насиља има места и у периоду „примирја”, нарочито ако се има у виду да је за ову специфичну врсту насиља карактеристичан циклус у испољавању – након фазе „примирја”, у којој се насилник искрено каје и обећава да ће се променити, наступа фаза „гомилања беса”, која, после одређеног времена, кулминира и прераста у праву ерупцију насилничког понашања, да би, после тога, опет настала фаза „примирја”. Сврха заштитних породичноправних мера јесте да се њиховом применом спречи поновно извршење насиља у породици, да се обезбеди нужна заштита физичког и психичког интегритета, здравља и личне безбедности члана породице изложеног насиљу, као и да се отклоне околности које погодују или подстичу понављање насиља, односно извршење других видова насиља. Суштина ових мера огледа се у ограничавању или привременој забрани одржавања

³⁰⁵ Решење Апелационог суда у Београду, Гж2 бр. 144/2011, од 9. 3. 2011. године.

личних односа извршиоца насиља са жртвом насиља, што укључује и ограничавање извесних права и слобода извршиоца насиља, с обзиром да је привремена забрана контакта извршиоца насиља са жртвом једини начин да се предупреди ново насиље.”

Приликом прикупљања доказа у току судског поступка, потребно је да се имају у виду и одређени психолошки феномени који се везују за жртву насиља, а како би се успели разумети обрасци понашања саме жртве, посебно уколико су неочекивани, као што је негирање насилног понашања, давање исказа који благонаклоно говоре о извршиоцу насиља и иду му у прилог, одустанак од кривичног прогона, непостављање захтева за накнаду штете, захтев да се поступак обустави и сличне радње.

Посебан значај међу наведеним феноменима који се тичу понашања жртве насиља у породици заузима такозвани *стокхолмски синдром* који подразумева да жртва развија одбрамбени механизам, како би преживела испољено насиље. Овај синдром се односи на реакцију жртава на насиље које не могу да избегну и први пут је описан 1973. године, на основу проучавања понашања четири службеника банке који су били држани као таоци за време пљачке банке у Стокхолму, када је уочено, наиме, да киднаповани таоци имају више шанси да преживе када успоставе везу са онима који их држе у заточеништву.³⁰⁶

Неопходно је да се кумулативно, код жртве изложене насиљу у породици, испуне четири услова, како би се могло говорити о стокхолском синдрому:

- 1) насилник прети да ће жртву убити или јој нанети велике повреде, тј. доводи у питање њен опстанак;
- 2) жртва не може да побегне или мисли да не може побећи;
- 3) жртва постаје изолована од других и
- 4) насилник показује према њој извесну нежност.

Потребно је, дакле, да наведени услови сви заједно буду испуњени, јер се у том случају жртва насиља у породици везује за насилника како би преживела, обзиром да када насилник покаже макар и најмању нежност, што он најчешће чини након испољеног насилног понашања, жртва негира насиље и тражи позитивне стране насилника. На овај

³⁰⁶ Петрушић, Н., Константиновић Вилић, С. (2006). *op. cit.*, стр. 36.

Феноменолошка и етиолошка обележја насиља у партнерским и породичним односима у Републици Србији начин жртва потребе насилника константно ставља испред својих потреба и потпуно занемарује себе као личност. Поуздан индикатор да се код жртве развио стокхолмски синдром јесте да она брани насилника и показује захвалност за његове мале љубазности.³⁰⁷

6. 4. Појам „члана породице” у домену породичноправне заштите од насиља у породици

Да би се испољено насиље могло квалификовати као насиље учињено унутар породице, потребно је да се жртва и извршилац насиља налазе у одређеном односу, односно да припадају једној породици, уважавајући значење израза породица, који је прописан управо како би се регулисала правна заштита од насиља у породици.

Приликом дефинисања појма „породица”, законодавац је пошао од универзално прихваћене дефиниције насиља у породици, према којој насиље у породици представља: *„сваки акт физичког, сексуалног и психичког насиља које се дешава у породици или домаћинству или било којег другог партнерског, односно интимног односа, без обзира на то да ли насилник дели или не дели исту стамбену јединицу са жртвом”* (Декларација о елиминацији насиља над женама, Генерална скупштина Уједињених нација, 1993. године).³⁰⁸

У својим основним одредбама Породични закон каже да свако има право на заштиту од насиља у породици и набраја чланове који уживају ову заштиту. То су:

1. супружници или бивши супружници;
2. деца, родитељи и остали крвни сродници, те лица у тазбинском или адоптивном сродству, односно лица која везује хранитељство;
3. лица која живе или су живела у истом породичном домаћинству;
4. ванбрачни партнери или бивши ванбрачни партнери;

³⁰⁷ Приручник за волонтерке С.О.С. телефона: Жене за живот без насиља, С.О.С. телефон за жене и децу жртве насиља, Београд, 1999. године.

³⁰⁸ Петрушић, Н., Константиновић Вилић, С. (2006). *op. cit.*, стр. 37

5. лица која су међусобно била или су још увек у емотивној или сексуалној вези, односно која имају заједничко дете или је дете на путу да буде рођено, иако никада нису живела у истом породичном домаћинству.

Из наведеног произилази да је појам породице, законом прописан искључиво за потребе пружања правне заштите од насиља у породици, формиран у жељи да се обезбеди пружање правне заштите што већем кругу лица, због чега је овај појам сложен и комплексан.

У набрајању лица која уживају посебну заштиту од породичног насиља, законодавац није изричито предвидео да се и старалац и штићеник налазе међу лицима која уживају ову посебну породичноправну заштиту, као што је то, на пример, учињено у законодавству Републике Хрватске. Разлог може да буде то што старалац и штићеник не морају да живе у истом домаћинству, па према томе нису свакодневно изложени могућностима насилничког понашања.

Да ли је законодавац сматрао да старалац и штићеник не треба да уживају ову заштиту уколико не живе или нису живела у истом домаћинству, јер ако живе или су живела у истом породичном домаћинству уживају ову заштиту као чланови породичног домаћинства или је законодавац имао у виду да се за стараоца најчешће, то јесте првонствено поставља блиски сродник или брачни друг лица под старатељством, уколико на то пристане и ако интерес штићеника не налаже другачије решење па се и у том смислу могу укључити у законом предвиђену дефиницију лица која ту заштиту уживају.³⁰⁹

Обзиром на овако прописан појам породице, који је дефинисан искључиво за потребе пружања правне заштите од насиља у породици, извршени акт насиља према одређеном лицу ће се квалификовати као насиље унутар породице уколико је лице, жртва насиља, садашњи или бивши брачни односно ванбрачни супружник извршиоца насиља, његово дете, родитељ или други крвни сродник, или ако се са извршиоцем насиља налази у тазбинском или адоптивном сродству или је његов хранитељ односно храњеник. Сем тога, учињено насиље биће квалификовано као насиље у породици и у случајевима када је жртва насиља са извршиоцем насиља била или се и даље налази у емотивној или

³⁰⁹ Цвејић Јанчић, О. (2009). *Породично право*, Универзитет у Новом Саду, Правни факултет, Центар за издавачку делатност, Нови Сад, стр. 397.

Феноменолошка и етиолошка обележја насиља у партнерским и породичним односима у Републици Србији сексуалној вези, односно ако са њим има заједничко дете или је дете на путу да буде рођено, и то не само онда кад је са извршиоцем насилником живела у истом породичном домаћинству, већ и када заједница живота уопште није била успостављена.

Полазећи од претходно изнетог, евидентно је да суд, у случају пријављеног насиља у породици, најпре мора да утврди какав однос постоји између странака, односно, да ли се сматрају породицом у смислу одредаба Породичног закона. Самим тим, уколико се утврди да жртва и насилник нису чланови породице, у парничном поступку се неће ни прикупљати докази који се тичу животних околности странака, њихових ранијих релација и друге чињенице.

Што се тиче брачног односа и односа сродства или хранитељства, доказивање постојања оваквих односа, по правилу, у пракси не представља проблем, имајући у виду да постоје одговарајуће јавне исправе на основу којих се наведени односи могу без тешкоћа и егзактно утврдити. Ипак, утврђивање да насилник и жртва насиља живе или су некада живели у истом домаћинству, као и да између њих постоји или је некада постојала ванбрачна заједница, емоционална или сексуална веза, по условом да је то међу странкама спорно, захтева доказни поступак у виду извођења једног или више доказа.

Такође, закон обезбеђује правну заштиту од насиља у породици и лицима која живе или су живела у истом породичном домаћинству, независно од тога да ли се налазе у сродничком, брачном, ванбрачном или неком другом односу. Под породичним домаћинством се подразумева друштвена група, састављена од два или више лица, повезаних заједничким животом и становањем. Уколико у току парнице међу странкама постане спорно постојање породичног домаћинства, постојање наведене чињенице се доказује извођењем адекватних доказа.

Постојање, односно евентуално претходно постојање ванбрачне заједнице може бити праћено тешкоћама приликом утврђивања, будући да је потребно утврдити све законске елементе неопходне за ванбрачну заједницу. У правној пракси посебне потешкоће везане су за утврђивање постојања „*трајније заједнице живота*”, која је конститутивни елемент ванбрачне заједнице (члан 4. Породичног закона), јер је потребно

утврдити постојање оба конститутивна елемента ванбрачне заједнице: заједницу живота ванбрачних партнера и њихову намеру да ова њихова заједница буде трајна, а члану породице који не успе да докаже постојање ванбрачне заједнице са извршиоцем насиља неће бити ускраћено право на заштиту од насиља у породици ако је са извршиоцем насиља живео у истом породичном домаћинству.³¹⁰

У пракси се највише проблема појављује уколико се треба утврдити постојање емоционалне или сексуалне везе између жртве и извршиоца насиља.

По правилу, лакше је утврдити постојање емоционалне, од сексуалне везе, будући да се емоционални партнери крећу међу људима, овакав однос се јавно манифестује, па се и доказује углавном саслушањем сведока. Може се појавити проблем уколико треба доказати постојање емоционалне везе између два лица истог пола, имајући у виду да се бројни истополни партнери, како би избегли осуде јавности, скривају и не експонирају своју емоционалну везу. Што се тиче сексуалне везе, уколико није резултирала рођењем детета, као и сексуалне везе истополних партнера, суд је ограничен у избору доказних средстава, будући да је сексуални чин сакривен од јавности, тако да се често као једини доказ може користити саслушање странака.

Потребно је нагласити да се, независно од тога што је законом прецизно одређено ко се сматра чланом породице и ко има право на заштиту од насиља у породици, у судској пракси срећу одлуке из којих се види да поједине судије погрешно тумаче законски појам „члан породице”. Тако је у једном случају суд, у одлуци којим је тужилци наложио да тужбу уреди, навео следеће: *„уз тужбу сте доставили пресуду којом се утврђује да је брак између вас и туженог разведен, из чега би се могло закључити, као и из чињенице да не живите у истом домаћинству, да нисте више чланови породице, а насиље у породици подразумева управо особе које живе у заједничком домаћинству и представљају породицу”*, а овакви и слични ставови немају ослонац у закону и очигледно су последица прилично раширене заблуде судија и других правних професионалаца да престанак брака

³¹⁰ Петрушић, Н., Константиновић Вилић, С. (2006). *op. cit.*, стр. 39.

Феноменолошка и етиолошка обележја насиља у партнерским и породичним односима у Републици Србији односно ванбрачне заједнице са насилником доводи и до престанка насиља.³¹¹ Сва истраживања, међутим, потврђују да правни и фактички престанак брачне заједнице, као ни престанак ванбрачне заједнице, не доводе до престанка насиља, већ да се оно наставља.

6. 5. Мере породичноправне заштите

Породични закон таксативно прописује листу мера породичноправне заштите од насиља у породици, а иако свака појединачно има свој посебан циљ, заједнички циљ свих мера јесте да се њиховом применом спречи поновно насиље над чланом породице, да се пружи заштита физичком и психичком интегритету и личној безбедности члану породице који је изложен насиљу, као и да се отклоне све околности које би могле подстаћи ново насиље.

Суштина заштитних породичноправних мера огледа се у ограничавању или привременој забрани одржавања личних односа извршиоца насиља са жртвом насиља, што укључује и ограничавање извесних права и слобода извршиоца насиља, при чему се полази од тога да је у случају насиља над чланом породице привремена забрана контакта извршиоца насиља са жртвом једини начин да се предупреди ново насиље.³¹²

Породични закон, у члану 198. прописује следеће мере заштите од насиља у породици:

1. издавање налога за исељење из породичног стана или куће, без обзира на право својине, односно закупа непокретности;
2. издавање налога за усељење у породични стан или кућу, без обзира на право својине, односно закупа непокретности;
3. забрана приближавања члану породице на одређеној удаљености;
4. забрана приступа у простор око места становања или места рада члана породице;

³¹¹ Петрушић, Н., Константиновић Вилић, С. (2006). *op. cit.*, стр. 39.

³¹² *Ibid.*

5. забрана даљег узнемиравања члана породице.

Евидентно је да је законодавац таксативно побројао све мере породичноправне заштите од насиља у породици, тако да није остављена могућност да се одреди нека нова мера.

Све наведене мере за последицу имају спречавање физичког контакта, као основе за престанак физичког, психичког или другог облика насиља. Мере заштите од насиља у породици могу трајати највише годину дана, а могу се продужавати све док не престану разлози због којих су одређене. Мера може престати и пре рока на који је изречена ако престану да постоје разлози због којих је првобитно и одређена.

*Приликом одређивања мере заштите од насиља у породици суд није везан границама тужбеног захтева и предложеном мером, али мора водити рачуна да она буде делотворна и сврсисходна.*³¹³

Из образложења:

„Према утврђеном чињеничном стању, тужиља је закључила брак са туженим 1996. године. Тај брак је разведен пресудом по тужби туженог 2006. године. Тужиља је по разводу брака покренула парницу ради поделе брачне тековине (која до данас није окончана). После развода парничне странке су наставиле да заједно станују у стану који се налази у Б. До несугласица између њих, које су започете и пре развода брака, а настављене по разводу, од стране тужиље су окарактерисане као психичко малтретирање (бацање личних ствари, закључавање просторија и делова намештаја). Долазило је и до физичких сукоба у којима је интервенисала полиција, а тужиља је о томе прибавила и лекарска уверења.

Тужени је закључио нови брак и често одсуствује из стана у коме живи са тужиљом. Тужиља је свој захтев ради заштите од насиља у породици засновала на чињеницама да стално трпи физичко и психичко насиље, јер је тужени вређа, избацује

³¹³ Пресуда Врховног касационог суда, Рев. 2844/2010, од 26. 5. 2010. године.

Феноменолошка и етиолошка обележја насиља у партнерским и породичним односима у Републици Србији
њене личне ствари из стана, због чега се 2006. и 2007. године обраћала МУП-у и прибавила лекарско уверење.

Из налаза Института за ментално здравље првостепени суд је утврдио да је тужиља анксиозна – високо напета особа, са значајном депресивношћу и осећајем угрожености према свету око себе, а тиме и према бившем супругу, као и да је услед тога вероватно и настала примарна реакција на пропадање брака и довела до реакције „контрафанзиве”, која је резултирала повишеном спремношћу ка интерпретацијама. Тужиља дешавања и поступке других процењује као претерано угрожавајуће, што резултује доминацијом осећања страха, напетости и депресивности.

Код туженог, уз регистровану пасивно - агресивну димензију личности, евидентирана је слабост инхибиторних механизма, који могу довести до агресивних елемената у понашању. Тужиљу доживљава као извор разочарања, претњи и угрожавања. Импулсивност и потенцијална слабост контроле, уз депресивни квалитет расположења, може да резултира неадекватним поступцима.

У конкретном случају повишена интерпретативна склоност тужиље условила је несумњиво погоршање у њиховим односима.

Код овако утврђеног чињеничног стања, нижестепени судови су, закључујући да нису испуњени законом прописани услови за пружање заштите од насиља у породици, одбили тужбени захтев.

Основано се у ревизији указује на погрешну примену материјалног права.

Према члану 197. став 1. Породичног закона (даље: Закон), насиље у породици јесте понашање којим један члан породице угрожава телесни интегритет, душевно здравље или спокојство другог члана породице. Ставом 2. истог члана наведени су карактеристични видови насиља у породици, који се у пракси најчешће испољавају.

Насиље у породици подразумева свако понашање које одступа од стандарда уобичајеног опхођења и комуницирања са члановима породице, за које, да би било

квалификовано као насиље у породици, није неопходан одређени континуитет (трајност и вишекратност таквог понашања), већ је у одређеним ситуацијама довољан и један акт понашања који има карактер насиља у породици.

Мере заштите прописане су чланом 198. став 2. Закона. Законом предвиђене мере заштите нису само казна за учиниоца насиља у породици. Оне имају и превентивно дејство, јер опомињу и упозоравају учиниоца на то какве га законске последице очекују за случај да убудуће понови своје дело, па делују и у циљу спречавања понављања насилничког понашања.

Мере заштите морају бити ефикасне и сврсисходне како би могле остварити свој циљ на плану превенције, како посебне тако и опште, а њихов крајњи циљ је заштита породице као основне, али и најзначајније заједнице људског друштва, како као целине тако и сваког њеног члана појединачно. Оне не штите само жртве насиља, већ и починиоце, јер их својим постојањем и деловањем осујећују у понављању таквог недозвољеног понашања и заштићују од поновног трпљења законских последица. За жртве породичног насиља ове мере заштите треба да буду такве да обезбеде мир, спокој и безбедност за одређени временски период, живот без страха од даљег насиља, ослобађање од траума и опоравак од задобијених повреда.

По оцени Врховног касационог суда, описано понашање туженог – физички сукоби које је тужила документовала и медицинским извештајима – представља насиље у породици, у смислу члана 197. став 2. тач. 1) и б) Закона.

Када угрожавање постоји, потребно је одредити адекватну меру заштите, у складу са одредбама члана 198 Закона. Суд није везан границама тужбеног захтева и предложеном мером (члан 287. ст. 1 и 2 Закона). То значи да, уколико утврди да одређени вид насиља у породици постоји, те да је ради његовог спречавања неопходно одредити одређену меру заштите, мора водити рачуна о томе да она буде делотворна и сврсисходна.

С обзиром да овакво понашање туженог и извештај Института за ментално здравље, према коме код туженог, с обзиром на његову импулсивност и потенцијалну слабост контроле, уз депресивни квалитет расположења, може резултовати неадекватним

поступцима, Врховни касациони суд налази да је оправдано изрицање мере заштите од насиља у породици – забрана приступа у простор – стан у коме тужиља живи. Ова мера одређена је на основу члана 198. став 3. Закона. Врста мере одређена је у складу са степеном насиља који је тужени испољио према тужиљи и предузетим физичким актима које је тужиља претрпела и психичком узнемиравању којем је била изложена, а што је довело до угрожавања њеног спокојства.

За обе стране заједно, с обзиром да је према налазу и мишљењу Института за ментално здравље понашање парничних странака узајамно повезано и условљено, то одређена временска (до шест месеци) и просторна дистанца треба да обезбеди стварање услова за изналажење решења у циљу превазилажења настале ситуације и стабилизације међусобних односа. При томе се овако одређена мера може продужавати све док не престану разлози због којих је одређена (члан 199. Закона), а може и престати пре истека времена ако престану разлози због којих је мера одређена.”

У ситуацији када је изречена привремена мера пре доношења пресуде, законски рок од годину дана, колико може да траје изречена мера заштите од насиља у породици, се рачуна од момента доношења решења којим је изречена привремена мера.³¹⁴

Из образложења:

„Решењем Општинског суда у Н. С., П 6274/2005, од 30. 9. 2005. године, одређене су мере заштите од насиља у породици, па је туженом наложено да се одмах исели из стана који се налази у Н. С. у улици К. бр. 11, у приземљу лево од улаза, забрањено му је да након иселења из стана даље у њега улази, као и у простор око њега, забрањено му је да се тужиљи приближава на удаљености од 100 метара и свако даље узнемиравање које је на њу усмерено, с тим што је трајање ових мера одређено до 18. 10. 2005. године. Пресудом Општинског суда у Н.С, П 6274/2005, од 18. 10. 2005. године, су одређене исте мере заштите од насиља у породици, с тим што је њихово трајање одређено до 18. 10. 2006. године.

³¹⁴ Пресуда Врховног суда Србије, Рев. 849/2006, од 8. 6. 2006. године.

Пресудом Окружног суда у Н. С., Гж. 6030/2005, од 21. 12. 2005. године, одбијене су жалбе туженог, а пресуда и решење првостепеног суда су потврђени. Према утврђеном чињеничном стању, парничне странке су супружници. Дана 17. 9. 2005. године између њих је дошло до сукоба у стану који заједнички користе у улици К. бр. 11. у Н. С., којом приликом је тужени вређао тужиљу, понашао се према њој дрско, безобразно и злонамерно, и нанео јој лаке телесне повреде, а које радње представљају акте насиља у породици сагласно члану 197. став 1 и став 2. тач. 1) и б) Породичног закона (даље: Закон).

Насиље у породици, у смислу наведеног закона, јесте понашање којим један члан породице угрожава телесни интегритет, душевно здравље и спокојство другог члана породице, а чланом породице сматрају се и супружници, према члану 197. став 3. тачка 1) Закона. Како је овакво понашање недозвољено и законом санкционисано, то су правилно и у складу са одредбама члана 198 Закона туженом изречене одређене мере заштите од насиља у породици, на начин како је то означено у првостепеној пресуди.

Ове мере заштите, њихов број и врста, одмерене су у складу са утврђеним степеном вербалног насиља које је тужени испољио према тужиљи и предузетим физичким актима, тежини нанетих повреда које је тужиља претрпела и психичком узнемиравању којем је била изложена, посебно имајући при том у виду да се цео догађај одиграо у присуству заједничког малолетног детета странака, које је болесно, што је додатно трауматизовало тужиљу, јер је страховала и за безбедност детета. Такође су од значаја и непосредни разлози који су довели до оваквог насилничког понашања туженог, те чињеница да тужиља такво понашање није изазвала, нити допринела интензитету испољеног насиља.

Треба имати у виду да законом предвиђене мере заштите нису само казна за учиниоца насиља у породици. Оне имају и превентивно дејство, јер опомињу и упозоравају учиниоца на то какве га законске последице очекују за случај да убудуће понови своје дело, па као такве делују и у циљу спречавања понављања насилничког понашања. Зато одређене мере заштите не смеју бити лаке, безболне и безначајне за учиниоца, већ напротив – строге, ефикасне и сврсисходне, како би могле остварити свој циљ на плану превенције, како посебне, тако и опште, а њихов крајњи циљ је заштита

породице, као основне, али и најзначајније заједнице људског друштва, породице као целине, али и сваког њеног члана појединачно. Оне не штите само жртве насиља, већ и починиоце, јер их својим постојањем и деловањем осујећују у понављању таквог недозвољеног понашања и следом тога заштићују од поновног трпљења законских последица.

За жртве породичног насиља ове мере заштите треба да обезбеде мир, спокој и безбедност за одређени временски период, живот без страха од даљег насиља, ослобађање од траума и опоравак од задобијених повреда. За обе стране заједно та одређена временска и просторна дистанца треба да обезбеди стварање услова за изналагање решења у циљу превазилажења настале ситуације и стабилизације међусобних односа. У конкретном случају то је посебно битно јер се ради о супружницима чије је заједничко малолетно дете болесно, па је зато њихова нормална комуникација нужна.

Имајући у виду све изложено, Врховни суд Србије налази да су одређене мере заштите по броју и врсти адекватне постојећој ситуацији. Стога тужени у ревизији неосновано указује да је материјално право погрешно примењено, те да су изречене мере заштите несразмерне тежини дела које је он извршио.

Међутим, ревизија је основана у делу којим се побијају нижестепене пресуде у погледу одлуке о трајању ових мера заштите.

Према члану 198. став 3 Закона, мера заштите од насиља у породици може трајати највише годину дана. У овом случају, првостепени суд је мере заштите одредио прво решењем о привременој мери од 30. 9. 2005. године, па потом исте те мере и пресудом од 18. 10. 2005. године. Како је функција привремене мере да делује одмах и како се такво дејство може приписати и решењу од 30. 9. 2005. године, што и произлази из његове садржине, при чему је одлучено и да жалба не задржава извршење решења, то почев од дана доношења решења о привременој мери 30. 9. 2005. године треба рачунати законски рок од годину дана, који, значи, истиче 30. 9. 2006. године.

Одлучујући супротно наведеном, нижестепени судови су погрешно применили материјално право, па је Врховни суд на основу члана 407. став 1 Закона о парничном

поступку у том делу уважио ревизију и нижестепене пресуде преиначио на начин означен у ставу првом изреке своје одлуке, док је у осталом делу, у односу на одлуку о главној ствари, ревизију одбио као неосновану, применом члана 405. став 1 истог закона.”

У пракси се може десити да тужилац затражи да се одреди мера заштите која није предвиђена Породичним законом. Уколико се то деси, суд ће одбити захтев у погледу изрицања предложене мере, али чињеница да је тужилац тражио да се одреди мера која није предвиђена законом не ослобађа суд дужности да спроведе поступак и утврди све важне чињенице те да, уколико нађе да је потребно, одреди адекватну меру заштите од насиља у породици.

Приликом одлучивања, суд може одредити једну или комбиновати више мера породичноправне заштите, уколико установи да ће комбинација мера пружити жртви насиља потпуну заштиту и спречити даље испољавање насиља. Такође, суд је дужан да узме у обзир све субјективне и објективне околности конкретног случаја и да све време води рачуна о најбољем интересу деце, уколико живе у породици у којој је испољено насиље. Како би суду омогућио остваривање ове дужности, законодавац је прописао да суд није везан тужбеним захтевом и да може одредити меру заштите од насиља у породици коју тужилац није тражио, ако оцени да се таквом мером најбоље постиже заштита члана породице према којем је извршено насиље (члан 287. ПЗ).

6. 5. 1. Налог за иселење из породичног стана или куће

Издавање налога за иселење из породичног стана или куће јесте мера заштите од насиља у породици подразумева да се извршиоцу насиља у породици, у одређеном временском периоду, ускраћује, односно одузима право да станује у породичном стану или кући па му се, сходно томе, издаје налог да се исели из породичног стана, односно куће.

Под породичним станом, односно кућом подразумева се сваки стамбени простор у коме извршилац насиља живи заједно са жртвом. Може се радити о непокретности у

целини или о делу одређене непокретности, с тим да је битно да представља самосталну стамбену јединицу.

Закон изричито прописује да издавање налога за исељење из стана или куће не зависи од права својине, односно права закупа на на том стану, односно кући (члан 198. став 2. тачка 1. ПЗ). Међутим, иако је наведена одредба неспорно јасна, ипак изазива одређене дилеме у пракси.

До сада се у правничкој и широј јавности искристалисало неколико питања, која су предмет разматрања у наставку текста.³¹⁵

Да ли постоји могућност издавања налога за исељење извршиоца насиља из породичног стана односно куће ако је непокретност у искључивој својини извршиоца насиља или кад је он њен закупцац?

Према одредбама чл. 198. став 2. тачка 1 ПЗ, и у таквом случају суд може одредити заштитну меру исељења извршиоца насиља из заједничког стана односно куће. Уколико извршилац насиља и члан породице према којем је насиље извршено заједно живе у одређеном стану односно кући (породичном дому), извршиоцу насиља може бити издат налог да се исели, без обзира на то по којем правном основу он и жртва насиља користе стан односно кућу. Ступањем на правну снагу одлуке којом је суд издао налог да се извршилац насиља исели из породичног стана односно куће, он не бива лишен својине, већ му се, због његовог недопуштеног и друштвено неприхватљивог понашања, привремено ускраћује вршење само једног његовог својинског овлашћења – овлашћења да даље станује у стану односно кући.

Уколико је у тренутку правноснажности одлуке о исељењу извршилац насиља закупцац стана односно куће, извршилац насиља задржава сва своја права и обавезе као закупцац, изузев овлашћења да станује у стану, које даље настављају да врше они чланови његове породице којима припада право становања у закупљеном стану односно кући.

³¹⁵ Петрушић, Н., Константиновић Вилић, С. (2006). *op. cit.*, стр. 41-43.

Налог за исељење извршиоца насиља из породичног стана односно куће, који се користе по основу закупа, не дира у правни однос између закупадавца и закупца, у погледу којег важе правила садржана у уговору о закупу и у релевантним законским нормама.

Да ли издавањем налога за исељење из породичног стана односно куће извршилац насиља губи право да тражи деобу заједничке својине на тој непокретности, ако је она саставни део заједничке својине стечене у браку, односно ванбрачној заједници?

Налог извршиоцу насиља да се исели из заједничког стана односно куће не лишава га права да тражи деобу заједничке својине на тој непокретности. Он је овлашћен, под условима прописаним законом, да покрене поступак за судску деобу. С друге стране, одлука о исељењу из породичног стана односно куће ни на који начин не утиче на садржину евентуалне одлуке о деоби. Пресудом којом суд налаже извршиоцу насиља да се исели из породичног стана односно куће извршиоцу насиља ускраћује се само право да до истека времена на који је мера одређена користи породични стан односно кућу, тј. да у њему станује.

Да ли постоји могућност издавања налога за исељење ако је стан односно кућа у искључивој својини трећег лица?

Налог за исељење извршиоца насиља из стана односно куће може бити издат и кад својина односно право закупа на том стану односно кући припада трећем лицу, и то без обзира на врсту односа у којем се то лице налази са извршиоцем насиља и жртвом насиља. И кад стан односно кућа припада родитељу (родитељима) извршиоца насиља, па чак и кад, поред извршиоца насиља и жртве, и они живе у том стану односно кући, у свом самосталном домаћинству или у заједници са извршиоцем насиља и жртвом насиља, постоји законска могућност за издавање ове мере. Издавањем мера заштите суд, полазећи од фактичке ситуације да одређени стан односно кућа представљају породични дом извршиоца насиља и жртве насиља, који су у време извршења насиља они заједнички користили, налаже насилнику да се из тог стана односно куће исели. Пресудом којом је извршиоцу насиља наложено исељење из стана односно куће ни на који начин се,

међутим, не утврђује само право жртве насиља да користи стан односно кућу. Уколико поводом постојања овог права између власника стана односно куће и жртве насиља постоји спор, он се судски може решити искључиво у посебној парници, која се води по општим парничним процесним правилима, што подразумева могућност да у овој парници и самој жртви насиља буде наложено исељење из стана односно куће.

Да ли се може издати налог за исељење извршиоца насиља у породици из породичног стана односно куће ако се током трајања судског поступка он фактички иселио из породичног стана односно куће, тако да у време закључења главне расправе не живи у породичном стану односно кући?

У судској пракси релативно је честа појава да се захтев за исељење из породичног стана односно куће одбија уз образложење да у време закључења расправе странке „живе одвојено”. Оваква пракса је погрешна, јер се губи из вида да налог за исељење из породичног стана односно куће није „обичан” кондемпнаторни налог, већ је његов смисао и у томе да извршиоца насиља лиши права да, до истека рока на који је ова мера одређена, станује у породичном стану односно кући у којем живи заједно са жртвом насиља.

Приликом испитивања условâ за издавање налога за исељење из породичног стана односно куће ирелевантно је да ли у време закључења главне расправе извршилац насиља фактички живи у стану односно кући. Такав закључак произлази из саме суштине, дејства и циља ове мере. Наиме, смисао ове мере није (само) у томе да се извршиоцу насиља у породици наложи (једнократно) испуњење једне чинидбе (исељење из породичног стана односно куће), већ ова мера има циљ да извршиоцу насиља суд ускрати (одузме) право да станује у породичном стану односно кући у оном временском периоду за који је трајање мере одређено. Другим речима, доношењем пресуде којом је одређена мера исељења из породичног стана односно куће суд извршиоцу насиља, због његовог понашања у породици, привремено, за одређени период времена, одузима право коришћења породичног стана односно куће и истовремено му налаже да се исели из породичног стана односно куће.

Према томе, несумњиво је да има места одређивању ове мере и кад је током трајања парнице за заштиту од насиља у породици извршилац насиља напустио заједнички стан односно кућу, тако да у време закључења главне расправе фактички не живи у породичном стану односно кући. У прилог овом ставу говоре и практични разлози, као и разлози целисходности. Наиме, с обзиром на то да пресуда којом се извршиоцу насиља налаже исељење из породичног стана односно куће производи своје дејство све до истека времена на који је мера одређена, она спречава евентуални покушај извршиоца насиља да се, по окончању судског поступка, поново усели у породични стан, односно кућу из које се иселио. Уколико би се извршилац насиља, противно изреченој мери, уселио у породични стан, односно кућу, жртва насиља могла би, на основу судске одлуке којом је извршиоцу насиља наложено исељење из породичног стана, односно куће, као извршне исправе, да тражи његово принудно исељење. Такво понашање извршиоца насиља представљало би истовремено и радњу извршења посебног облика кривичног дела насиља у породици – прекршај мере заштите од насиља у породици које је суд одредио на основу закона (чл. 194. ст. 5 Кривичног законика Републике Србије).

Због свега тога, евентуално одбијање суда да одреди меру заштите од насиља у породици у виду налога за исељење извршиоца насиља из породичног стана односно куће, са образложењем да извршилац насиља фактички не живи у породичном стану односно кући, представљало би озбиљан пропуст, јер би тиме жртва насиља била приморана да води нову парницу за случај да се после доношења пресуде у парници за заштиту од насиља у породици извршилац насиља усели у породични стан односно кућу из које се био иселио.

Да ли издавање налога за исељење из породичног стана односно куће који је у својини извршиоца насиља представља легално и легитимно ограничење његовог права својине на стану, односно кући?

Многи правни професионалци, као и део опште јавности, мишљења су да је издавање налога за исељење извршиоца насиља из породичног дома који је у његовој искључивој својини – у супротности са правом својине, које се сматра апсолутним правом.

Треба, међутим, имати у виду да је ова мера законско средство чија се легитимност ни на који начин не може довести у питање. Право својине, као најзначајније имовинско право, гарантовано је Уставом Републике Србије и бројним међународним документима о људским правима, укључујући и Први протокол уз Европску конвенцију за заштиту људских права и основних слобода из 1952. године. У савременом праву својина, међутим, нема карактер апсолутног права, већ квалификованог права, које је подложно разноврсним ограничењима. Начин коришћења својине може се ограничити законом, што је изричито уставно одређење (чл. 58 Устава Републике Србије).

Одлуке Европског суда за људска права поткрепљују преовлађујући став да је потпуно легитимно спроводити меру заштите од насиља у породици - иселења извршиоца насиља из породичног дома. Сходно пракси наведене међународне правосудне институције, ограничавање права својине допуштено је и легитимно, уколико се спроводи ради остваривања општег (јавног) интереса, при чему се појам „општи интерес”, тумачи доста широко, а државама се оставља слобода да самостално одлуче који су то општи интереси које треба задовољити и на који начин. Европски суд за људска права, разматрајући остала ограничења права својине, заузима став да је *„мешање државе у социјално - економска питања, као што је становање, веома често потребно ради остваривања социјалне правде и јавне добробити и да на том подручју слобода процене коју државе имају у спровођењу социјалне и економске политике нужно мора бити широка па се слобода процене мора се признати не само домаћем законодавцу, већ и судским и другим органима, који су позвани да тумаче и примењују важеће законске прописе”*.³¹⁶

Полазећи од свега претходно наведеног, јасно је да је заштитна мера иселења из заједничког стана потпуно легитиман правни инструмент, обзиром да се сврха њеног прописивања и у крајњој линији одређивања огледа у интенцији да се пружи заштита жртви од насиља у породици, а што даље свакако представља општи интерес и саме друштвене заједнице.

³¹⁶ Петрушић, Н. (2005). *Ограничења права својине из јавних интереса – пракса Европског суда за људска права*, У: Правни систем Републике Србије – усаглашавање са правом Европске уније, Зборник радова, Правни факултет, Ниш, стр. 295-314.

Да је налог за исељење насилника из породичног стана, односно куће, легална мера породичноправне заштите од насиља у породици, говори и одлука Уставног суда Србије. Наиме, поступајући по иницијативи за оцену уставности одредаба члана 198. став 2. тач. 1. и 2. Породичног закона, којима је овај налог регулисан, Уставни суд је у својој одлуци навео следеће: *„Уставни суд је утврдио да је, полазећи од тешких последица породичног насиља које се испољава кроз телесне и душевне патње, нарочито жена и деце, законодавац посебним поглављем Породичног закона (чл. 197. до 200) уредио заштиту од насиља у породици, а одредбама члана 198. Закона утврдио мере заштите које се примењују према члану породице који врши насиље. Оспореним одредбама члана 198. став 2. тач. 1. и 2. Закона утврђене су мере заштите од насиља у породици, и то: издавање налога за исељење из породичног стана или куће, без обзира на право својине, односно закупа непокретности, као и издавање налога за усељење у породични стан или кућу, без обзира на право својине односно закупа непокретности. По схватању Уставног суда, наведене мере заштите, као и оне друге утврђене одредбом члана 198. Закона, јесу мере грађанскоправне природе и имају за циљ спречавање лица које врши насиље да понови акт насилничког понашања.*

Чињеница да се оспореним одредбама у извесној мери ограничава право мирног уживања својине и других имовинских права зајемчених одредбом члана 58. Устава, не чини основаном тврдњу да су оспорене одредбе Закона несагласне са том уставном одредбом. Наиме, управо наведена уставна одредба дозвољава како ограничење права својине, ако је то ограничење у јавном интересу који је утврђен законом, тако и ограничење начина коришћења имовине. Садржину права својине, које није апсолутно право, већ право које може да трпи Уставом дозвољена и дефинисана ограничења, чине три елемента (права): право држања, право коришћења и право располагања. Оспореним одредбама Закона ограничава се право својине, и то у оном његовом делу који се односи на право коришћења, као и друга имовинска права (право закупа), али са општеприхваћеним друштвеним циљем спречавања насиља у породици.

Из изложеног произлази да је овакво ометање права својине (и других имовинских права), односно контрола начина њеног коришћења друштвено оправдано и дозвољено, јер поштује захтев легалитета - законитости (предвиђено је законом), затим, тежи остварењу општег, односно јавног интереса каква свакако јесте заштита од породичног

Феноменолошка и етиолошка обележја насиља у партнерским и породичним односима у Републици Србији насиља (захтев легитимитета), који се огледа и кроз уставно јемство достојанства и слободног развоја личности (члан 23. Устава), неповредивости физичког и психичког интегритета (члан 25. Устава) и заштите психичког, физичког, економског и сваког другог искоришћавања детета (члан 64. став 3. Устава).

Такође, Суд сматра да прописане мере заштите имају само привремени карактер и да се њима не узурпирају (одузимају) већ само ограничавају нека својинска права члана породице који врши насиље. Имајући све наведено у виду, оспорене одредбе су, по оцени Суда, у сагласности са Уставом”.³¹⁷

6. 5. 2. Налог за усељење у породични стан или кућу

Налог за усељење у породични стан или кућу је мера заштите од насиља у породици која се састоји у издавању наредбе насилнику да жртви насиља у породици омогући да се усели у породични стан, односно кућу у коме је жртва претходно живела, што истовремено значи да је неопходно да се извршилац насиља уздржи од свих радњи којима би се спречило усељење жртве.

Потреба за овом заштитном мером јавља се у ситуацијама када је особа, због насиља у породици коме је била изложена, принудно или добровољно напустила стан или кућу у којој је живела, с тим да јој, истовремено, насилник не дозвољава да се поново врати и живи на истом месту.

Као и у претходном случају, и овде се појављује низ спорних питања, која могу изазвати проблеме у пракси.

Примарно, поставља се питање на кога се тачно ова мера односи: на извршиоца насиља у породици или на жртву насиља, која је истовремено и тужилац у парничном поступку. С обзиром на то да се породичноправна заштита од насиља у породици пружа у парници, која има строгу двостраначку конструкцију, било који налог, па и налог за усељење у породични стан, односно кућу, може се издати само против туженог, извршиоца насиља, уколико су испуњени законом прописани услови за пружање

³¹⁷ Решење Уставног суда Србије, ИУ-296/2005 од 9. 07. 2009., објављено у у „Сл. гласнику РС”, бр. 101/09 од 4. 12. 2009. године.

Феноменолошка и етиолошка обележја насиља у партнерским и породичним односима у Републици Србији породичноправне заштите од насиља у породици, будући да у парници тужилац не може бити осуђен ни на шта друго осим на накнаду трошкова поступка, али је немогуће замислити да насиље у породици буде делотворно превентирано издавањем налога да се тужени усели у породични стан односно кућу.³¹⁸

Дакле, због потребе да се жртви насиља (тужиоцу) омогући несметано враћање у породични стан или кућу судска одлука би требало да гласи да се налаже туженом да омогући тужиоцу несметано уселење у породични стан или кућу, односно налаже му се да се уздржи од радњи којима се спречава уселење тужиоца.³¹⁹

Такође, изрицање овог налога туженом би било у супротности са основним људским правом на слободан избор места пребивалишта, односно боравишта. Самим тим, јасно је да се налог за уселење у породични стан или кућу односи искључиво на жртву насиља у породици, тако да се смисао ове мере огледа у томе да се туженом наложи да се уздржи од свих евентуалних радњи којима се спречава уселење тужиоца у стан, односно кућу.

6. 5. 3. Забрана приближавања члану породице на одређеној удаљености

Забрана приближавања члану породице на одређеној удаљености је мера заштите од насиља у породици која се огледа у томе да се извршиоцу насиља забрани, односно ускрати да се у временски одређеном периоду приближава жртви насиља на одређеној удаљености, услед чега се и издаје налог насилнику да се уздржи од приближавања жртви, на јасно утврђен начин.

Смисао ове мере огледа се у потреби да се спречи евентуално ново насиље, као и да се обезбеди жртви насиља да може слободно и безбедно да се креће.

Ова мера има превентивни карактер и оправдано ју је изрећи у свим ситуацијама у којима постоји бојазан да ће извршилац насиља понивити своје противправно понашање. Забрана приближавања члану породице на одређеној удаљености може се изрећи не само

³¹⁸ Петрушић, Н., Константиновић Вилић, С. (2006). *op. cit.*, стр. 45

³¹⁹ Петрушић, Н. (2006). *Породичноправна заштита од насиља у породици у праву Републике Србије*, Зборник радова са саветовања Ново породично законодавство, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, Центар за породично право, Крагујевац, стр. 32

када постоји опасност да ће жртва бити физички повређена, односно задобити повреде, већ и онда када суд процени да би само приближавање насилника жртви представљало и психичко насиље, обзиром да код жртве само приближавање извршиоца насиља изазива страх од понављања истог понашања и разне друге психичке последице.

Приликом одређивања предметне мере, суд ће децидно одредити удаљеност испод које се насилник не сме приближити жртви насиља у породици. Конкретно, о којој ће се удаљености радити суд ће одредити водећи се различитим критеријумима, као што су: место пребивалишта извршиоца насиља, место његовог рада, да ли жртва и насилник живе на селу или граду, да ли им се место запослења налазе близу једна другог и сличне чињенице. У сваком случају, даљина удаљености, изречена судском одлуком и изражена у метрима, свакако треба да буде толика да се насилнику забрани приступ у видокруг жртве насиља.

Приликом формулисања диспозитива пресуде којом се извршиоцу насиља одређује мера забране приближавања жртви насиља у породици, треба имати у виду да је у питању комплексна пресуда, која је, по својој садржини и правној природи, и конститутивна и кодемнаторна.³²⁰

Наиме, конститутивна природа судске одлуке састоји се у томе да се одлуком доноси извесна промена у однос странака, обзиром да се једној од њих, односно извршиоцу насиља у породици, ограничава његово право на слободу кретања. Суд дакле извршиоцу насиља, у одређеном временском трајању, забрањује да се приближава жртви тог насиља, на који начин га ограничава у остваривању једног од основних људских права гарантованих уставом, а то је право на слободу кретања гарантовано одредбом члана 39. Устава Републике Србије.

Такође, поред конститутивног дела, одлука којом се одређује мера забрана приближавања члану породице има и кондемнаторни део, будући да суд извршиоцу насиља, односно туженом, изриче конкретно одређену забрану, а која се састоји у налогу да се исти уздржава од сваког даљег понашања које би било супротно императивном налогу.

³²⁰ Петрушић, Н., Константиновић Вилић, С. (2006). *op. cit.*, стр. 46.

Битно је напоменути да је изузетно важно да диспозитив одлуке којим се изриче налог забрана приближавања члану породице на одређеној удаљености буде децидно и јасно дефинисан, те да се недвосмислено види да се ради о одлуци подобној за принудно извршење. Ово је посебно важно обзиром да је одредбом члана 194. став 5. Кривичног законика Републике Србије прописано да прекршај мере заштите од насиља у породици, коју је суд одредио, представља посебан облик кривичног дела насиље у породици, за који је забрањена казна затвора у трајању од три месеца до три године и новчана казна.

Полазећи од наведеног, изузетно је битно прецизно дефинисати диспозитив одлуке којим се одређује предметна мера заштите од насиља у породици, како би, даље, уколико дође до тога, било потпуно јасно да ли је извршилац насиља извршио и наведено кривично дело.

Позиви ванбрачној супрузи – мајци детета, према којој је претходно ванбрачни супруг извршио насиље у породици, због чега му је изречена мера заштите од насиља у породици – а који су имали за последицу да је она променила мобилни телефон могу представљати понашање противно мерама заштите од насиља у породици.³²¹

Из образложења:

„Наиме, првостепени суд констатује да је извршио увид у списе К. 138/09 и утврдио да између туженог и његове ванбрачне супруге није остварен контакт 9. 5. 2008. године. Међутим, из списка произлази да је првостепени суд здружио и потом раздружио списе К. 138/09, али без сачињавања службене белешке о садржини списка, због чега пресуда у овом делу има недостатака због којих се не може испитати. Код изнетог, нејасни су разлози првостепеног суда да између туженог и његове ванбрачне супруге није остварен контакт, како је то констатовао првостепени суд на страницама 2 и 3 образложења побијане одлуке.

Осим тога, из исказа сина туженог В. Ж. произлази да је тужени повремено позивао ванбрачну супругу, упућујући јој речи ближе наведене у исказу овог сведока 6. 7. 2009.

³²¹ Решење Апелационог суда у Београду, Гж2 бр. 8/2010, од 19. 1. 2010. године

године, као и да је ванбрачна супруга туженог, а мајка сведока, променила мобилни телефон у току марта или априла 2009. године, па је с обзиром на овакав исказ сведока, којем је првостепени суд поклатио веру, остао нејасан закључак првостепеног суда да се тужени није ни на који начин понашао противно одређеним мерама заштите од насиља у породици.

Из ових разлога, побијана одлука је морала бити укинута и предмет враћен првостепеном суду на поновни поступак.”

6. 5. 4. Забрана приступа у простор око места становања или места рада члана породице

Забрана приступа у простор око места становања или места рада члана породице је заштитна мера којом се извршиоцу насиља у породици забрањује да у одређеном временском периоду приступи у простор око места становања и/или места рада жртве насиља у породици на одређеној удаљености и самим тим му се налаже да се уздржи од сваког вида понашања које је супротно наложеном.

Смисао ове мере огледа се у томе да насилник буде спречен да испољи ново насиље, те да се, на тај начин, обезбеди да жртва насиља несметано живи и функционише, без страха да ће је насилник даље тражити и узнемиравати.

Да би се одредила мера забрана приступа у простор око места становања или места рада члана породице неопходно је да суд, у конкретном случају, процени да постоји опасност да извршилац насиља поново испољи неки вид насиља према жртви, при чему се процена врши на основу свих расположивих субјективних и објективних околности које постоје.

Приликом одређивања ове мере суд ће децидно одредити удаљеност од места становања и/или места рада жртве насиља у породици, испод које јој се извршилац насиља не сме приближити, на који начин се омогућава члану породице који је претрпео насиље

да има свој сигуран и заштићен простор. Наведена удаљеност се израчунава и изражава у метрима, а треба да буде толика да се спречи приступ насилника у видокруг жртве насиља у породици.

Намеће се питање да ли је уопште могуће изрећи меру забране приступа у простор око места рада члана породице, ако у време окончања конкретног парничног поступка, жртва насиља није у радном односу. Разматрајући све аргументе, миљења сам да је и у наведеном случају могуће изрећи ову меру, посебно уколико жртва учини вероватним да ће за време трајања изречене мере забране приступа у простор око места становања, засновати радни однос, на који начин ће стећи место рада.

Везано за правну природу одлуке којом се изриче предметна мера, важи све што је изложено у претходном делу који се односи на меру забране приближавања жртви насиља у породици.

Такође, приликом доношења пресуде којом се изриче мера забрана приступа у простор око места становања или места рада члана породице, од изузетног је значаја да диспозитив исте буде прецизно и јасно дефинисан, како би се предупредиле све нејасноће и даље последице које могу проистећи уколико извршилац насиља прекрши изречену меру.

6. 5. 5. Забрана даљег узнемиравања члана породице

Забрана даљег узнемиравања члана породице је најблажа заштитна мера од насиља у породици која се може изрећи, а која се огледа у томе да се извршиоцу насиља наложи да се суздржи од сваког даљег облика узнемиравања члана породице, односно, од сваког понашања које би представљало неки вид насиља. Може бити одређена и као једина заштитна мера у конкретном случају, али чешће се кумулативно изриче са осталим заштитним мерама, као секундарна мера.

Смисао изрицања ове заштитне мере је да се спречи свако даље насиље према жртви насиља у породици, при чему су начини на који се жртва може узнемиравати изузетно разноврсни, услед чега је немогуће набројати које би то све радње могле бити, а које би представљале узнемиравање. Наведено из разлога што би извршилац насиља у том случају могао променити своју тактику и уместо испољених видова насиља могао би кренути са вршењем неких нових облика насиља.

Полазећи од свега реченог, јасно је да у судској одлуци којом се изриче мера забрана даљег узнемиравања члана породице, не треба дефинисати испољене облике насиља на које би се, даље, мера у будућности требала односити, већ се насилнику забрањује да даље узнемирава члана породице који је претрпео насиље, на који начин му се забрањује сваки вид дрског и безобзирног понашања према жртви, а којим би се угрозио њен физички или психички интегритет.

Вређање супружника, претња убиством, употреба грубих речи и претњи које изазивају интензиван страх представљају насиље у породици које прати изрицање мере забраном даљег узнемиравања члана породице.³²²

Из образложења:

„Према чињеничном стању утврђеном у првостепеном поступку, које прихвата и овај суд, утврђено је да је тужени вређао тужилу, претио убиством, употребом грубих речи и претњама код ње изазвао страх, који је оценио као интензиван, обзиром да је у питању старија жена која се тешко креће и немоћна је да се заштити од супруга, који је покретан без обзира на године.

Ценећи све те чињенице, а да не би дошло до ескалације насиља, правилно му је одређена мера заштите од насиља у породици – забране даљег узнемиравања члана породице – са роком трајања од једне године, а позивајући се на одредбе чл. 197 и 198 Породичног закона.

Апелациони суд сматра да је првостепени суд на правилно и потпуно утврђено чињенично стање правилно применио материјално право када је одлучио као у изреци

³²² Пресуда Апелационог суда у Београду, Гж2 бр. 36/2010, од 19. 1. 2010. године.

побијане пресуде. За своју одлуку првостепени суд је дао довољне разлоге, које у потпуности прихвата и овај суд.”

Поред свих наведених мера заштите од насиља у породици, било би врло значајно да суд изрекне и мере од обавезног лечења од алкохолизма или злоупотребе других супстанци које изазивају зависност, као и меру обавезног психијатријског саветовања, јер се најчешће насиље у породици јавља под дејством алкохола или од стране зависника од дроге.³²³

Наиме, без обавезног лечења тешко се може очекивати да ће само дејство изречених мера заштите од насиља у породици бити делотворно и да се насиље неће поновити. Према нашем праву, овакве и сличне мере могу се изрећи само у кривичном поступку, али је грађанскоправна заштита бржа и ефикаснија.³²⁴

6. 6. Трајање мера заштите од насиља у породици

Мере заштите од насиља у породици су временски одређене, који услов се мора испоштовати већ приликом њиховог доношења. Наиме, према одредби члана 198. став 3. Породичног закона, суд, по својој оцени, одређује дужину трајања изречене мере, при чему је везан максималним роком трајања мере који износи годину дана.

Уколико је суд извршиоцу насиља кумулативно одредио више мера породичноправне заштите и за сваку одредио исти временски период трајања, формулисаће у диспозитиву пресуде посебан став који се тиче трајања свих изречених мера. Уколико је пак заузео став да изречене мере имају различито трајање, неопходно је да се засебно одреди време трајања сваке појединачно изречене мере заштите од насиља у породици.

³²³ Цвејић Јанчић, О., *op. cit.*, стр. 399.

³²⁴ Према члану 79. Кривичног законика РС, учиниоцу кривичног дела могу бити изречене једна или више мера безбедности, као што су: обавезно психијатријско лечење и чување у здравственој установи; обавезно психијатријско лечење на слободи; обавезно лечење наркомана; обавезно лечење алкохоличара; забрана вршења позива, делатности и дужности; забрана управљања моторним возилом; одузимање предмета; протеривање странца из земље; јавно објављивање пресуде; забрана приближавања и комуникације са оштећеним; забрана присуствовања одређеним спортским приредбама.

Одредбом члана 198. став 4. Породичног закона изричито је прописано да се време provedено у притвору, као и свако друго лишење слободе у вези са кривичним делом, односно прекршајем, урачунава у време трајања изречене мере заштите од насиља у породици.

Смисао овог правила је да укупно време за које је извршилац насиља био лишен слободе буде урачунато у време трајања мере заштите од насиља у породици, чиме се, фактички, смањује период у којем ће, после ступања пресуде на правну снагу, мера производити дејство, а полази се од претпоставке да је лишење слободе, тј. период боравка у притвору односно затвору, околност која позитивно утиче на будуће понашање извршиоца насиља и која га може одвратити од даљег испољавања насиља.³²⁵

Што се тиче примене одредбе члана 198. став 4. Породичног закона, потребно је напоменути да се урачунавање времена лишења слободе, у периоду трајања породичноправне мере заштите, односи само на онај период времена који је насилник заиста провео у притвору, односно затвору, што недвосмислено произлази из самог закона. Самим тим, уколико је извршилац насиља правноснажном одлуком осуђен на казну затвора, али извршење изречене казне затвора још није започело у време закључења главне расправе у парничном поступку за заштиту од насиља у породици, није испуњен законски услов да парнични суд урачунава трајање притвора, односно затвора. Сходно томе, уколико се у време завршетка парнице, извршилац насиља налази у притвору, односно затвору, само онај период времена који је извршилац насиља провео у притвору, односно затвору до тренутка закључења главне расправе урачунаће се у време трајања мере заштите од насиља у породици.

Одредбом члана 199. Породичног закона предвиђена је могућност да се трајање изречене мере заштите од насиља у породици може продужавати све док не престану разлози због којих је мера првобитно била одређена. Смисао наведене одредбе јесте да се обезбеди да изречена мера траје онолико колико је неопходно да оствари своју сврху, односно, да доведе до промене у понашању насилника, да више не понови извршење насиља.

³²⁵ Петрушић, Н., Константиновић Вилић, С. (2006). *op. cit.*, стр. 51.

Посебно је оправдано продужити трајање изречене породичноправне мере заштите уколико током трајања мере насилник изврши ново насиље или не испоштује у потпуности изречену меру. Уколико се то деси, сматраће се да нису престали разлози због којих је мера првобитно била одређена, па ће бити оправдано да се продужи трајање мере.

Битно је напоменути и да се у парничном поступку за продужавање трајања изречене мере заштите од насиља у продици може тражити да се продужи трајање само оних мера које су одређене правноснажном одлуком суда, јер уколико би се јавила потреба за изрицањем нове мере заштите, било би неопходно да се покрене нова парница у којој би се испитало да ли су испуњени сви услови за изрицање нове породичноправне мере заштите.

Што се тиче самог поступка за продужавање трајање изречене мере заштите, исти се покреће пре него што истекне време на које је мера првобитно одређена. Уколико се наведени поступак не покрене у том року, а насилник понови насиље према члану породице, више се неће радити о продужавању трајања мере заштите, него о покретању парнице за изрицање нове мере, уз напомену да се може изрећи поново иста мера или нека друга мера.

Закон није прописао колико се пута може продужавати трајање изречене мере породичноправне заштите, али имајући у виду да се трајање мере може продужавати све док не престану разлози због којих је одређена, сами поступци за продужавање мере могу се сукцесивно покретати неограничен број пута.

*Мере за заштиту од насиља у породици основано се продужавају уколико код жртве и даље постоји страх од понављања насиља.*³²⁶

Из образложења:

„Првостепени суд је погрешно одбио тужбени захтев тужиља за продужење изречених мера насиља у породици преко периода од 6 месеци, са образложењем да оне нису трпеле физичко насиље и злостављање, те да је отуда временски период од 6 месеци довољан да се постигне сврха изречене мере заштите од насиља у породици. Сагласно основаним наводима жалбе тужиља, Породични закон у члану 198. не прави разлику у

³²⁶ Пресуда Апелационог суда у Новом Саду, Гж2 број 281/11, од 26. 5. 2010. године.

погледу одређивања дужине трајања мера заштита од насиља у породици у односу на чињеницу да ли је жртва насиља трпела физичко или психичко насиље и наведена околност није одлучујућа за правилно одмеравање дужине трајања мера заштите од насиља у породици.

Одлучујућа чињеница која у сваком конкретном случају опредељује правилно одређивање дужине трајања мере заштите од насиља у породици јесте у ком периоду трајања те мере се постиже њена законом одређена сврха. Сврха заштитних породичноправних мера јесте да се њиховом применом спречи поновно извршење насиља у породици, да се обезбеди нужна заштита физичког и психичког интегритета, здравља и личне безбедности члана породице изложеног насиљу, као и да се отклоне околности које погодују или подстичу понављање насиља, односно извршење других видова насиља.

Из наведеног произлази да се мере од заштите насиља у породици основано продужавају уколико код жртве и даље постоји страх од понављања насиља. Према мишљењу Центра за социјални рад, постоји висок ризик рецидива насиља туженог у конкретном случају, и то с обзиром на то да и малолетне тужиле имају страх да ће се насиље оца према њима поновити уколико се он врати у стан.

Имајући у виду чињеницу да и даље постоји страх код малолетних тужила од рецидива насиља, а у одсуству околности које би указивале на то да би тужени престао са радњама психичког насиља према њима у периоду од 6 месеци, по оцени овог суда, сврха изречених мера у конкретном случају може се постићи њеним одређивањем у максималном законском трајању од годину дана.

Стога је жалба тужила усвојена и првостепена пресуда, применом члана 380. тачка 4 ЗПП-а, преиначена као у изреци.”

Сходно одредби члана 200. Породичног закона, мера заштите од насиља у породици може престати пре истека времена трајања ако престану разлози због којих је мера била одређена. У том случају, активна легитимација у парници у којој се подноси захтев за престанак изречене мере, припада искључиво лицу против кога је предметна мера одређена.

Приликом одлучивања о основаности захтева за престанак мера заштите од насиља суд би требало да буде веома рестриктиван и да овај захтев усваја само изузетно, кад на основу резултата расправљања и извиђања буде потпуно уверен да су се околности у тој мери промениле да више не постоји ниједан разлог из којег би меру требало одржати на снази, при чему је од круцијалне важности став саме жртве насиља, чије је лично изјашњење у овој парници неопходно, па уколико жртва насиља сматра како мера заштите треба да остане на снази, не би имало места усвајању захтева за престанак мере заштите.³²⁷

6. 7. Поступак у парницама за заштиту од насиља у породици

У парницама за заштиту од насиља у породици примењује се посебан парнични поступак, који је прописан Породичним законом, десетим делом, под називом „*Поступци у вези са породичним односима*”, а конкретно одредбама садржаним у чл. 283 – 289. регулисан је „*Поступак у спору за заштиту од насиља у породици*”.

Поступак у парницама за заштиту од насиља у породици, као посебан парнични поступак, примењује се:

- у парницама у којима суд, на захтев овлашћених лица, односно органа, или по службеној дужности, одређује једну или више мера заштите од насиља у породици;
- у парницама у којима суд одлучује о продужењу трајања мере заштите од насиља у породици после истека времена на који је мера одређена; као и
- у парницама у којима суд, на захтев лица против којег је одређена мера заштите, одлучује о престанку ове мере пре него што је истекло време на које је она одређена.³²⁸

Наиме, у парницама које се воде како би се пружила заштита од насиља у породици стварно је надлежан основни суд (члан 21. став 2. Закона о уређењу судова РС³²⁹), док се месна надлежност одређује према општим правилима о месној надлежности, односно,

³²⁷ Петрушић, Н., Констатиновић Вилић, С. (2006). *op. cit.*, стр. 54.

³²⁸ *Ibid.*, стр. 55.

³²⁹ Закон о уређењу судова, *Службени гласник РС* бр. 116/08, 104/09, 101/10, 31/11 - др. закон, 78/11 - др. закон, 101/11, 101/13, 106/15, 40/15 – др. закон, 13/16, 108/16, 113/17, 65/18- одлука УС, 87/18 и 88/18 - одлука УС.

надлежан је суд на чијем подручју има пребивалиште, односно боравиште члан породице према коме је извршено насиље.

У Породичном закону су прописана правила којим се уређује предметни поступак, док у односу на све остале процесне ситуације које нису посебно регулисане, предвиђена је примена Закона о парничном поступку РС³³⁰. У првом степену суди судија појединац, док у другом степену одлучује веће, састављено од троје судија. Обзиром да се ради о посебно осетљивим и комплексним парницама, од 1. јула 2006. године предвиђено је да судије које суде у породичним стварима прођу кроз посебну обуку која се односи на стицање знања у пружању правне заштите од насиља у породици, као и у осталим правним стварима из брачних и породичних односа. Наведено је посебно битно како би судије које суде препознале све специфичности насиља у породици, који облик насиља се разликује од насиља извршеног ван породице, обзиром да увек представља злоупотребу моћи и начин на који један члан породице намеће контролу другом, односно, другим члановима који нису у стању да му се одупру.

Поступак у парницама за заштиту од насиља у породици је нарочито хитан. Ово начело долази до изражаја код прописивања правила да се тужба не доставља туженом на обавезан одговор, као и да је суд дужан да поступак спроведе на највише два рочишта, уколико се поступак води ради заштите детета од насиља у породици или родитеља који врши родитељско право. Сем тога, предвиђено је и да прво рочиште треба да буде одржано у року од 15 дана од дана пријема тужбе или предлога суду, док другостепена одлука треба да буде донета у року од 30 дана од дана када је жалба достављена другостепеном суду.

Такође, у овим поступцима је знатно сужена примена начела диспозиције, обзиром да се примат даје *истражном начелу*, па тако суд у поступку у вези са породичним односима може утврђивати чињенице и када оне нису међу странкама спорне, а може и самостално истраживати чињенице које ниједна странка није изнела. Такође, суд није везан границама тужбеног захтева за заштиту од насиља у породици и може одредити и

³³⁰ Закон о парничном поступку, *Службени гласник РС* бр. 72/11, 49/13 – одлука УС, 74/13 - одлука УС, 55/14, 87/18 и 18/20.

меру заштите од насиља у породици која није тражена, ако оцени да се таквом мером најбоље постиже заштита.

Следеће одступање од начела диспозитије, које карактерише парнични поступак, огледа се у томе што суд може пресудом у брачном спору одредити једну или више мера заштите од насиља у породици, пресудом у спору о материнству и очинству одредити једну или више мера заштите од насиља у породици, као и пресудом у спору за заштиту права детета и у спору за вршење односно лишење родитељског права одредити једну или више мера заштите од насиља у породици.

Сем тога, у поступку у вези са породичним односима суд може утврђивати чињенице и када оне нису међу странкама спорне, а може и самостално истраживати чињенице које ниједна странка није изнела. Из наведеног произилази да суд има активну улогу у прикупљању чињеница и доказа, а дужан је и да подстиче странке да саме износе чињенице и предлажу доказе.

Видно је да се у парницама за заштиту од насиља у породици примењују другачији методи и начела, него што је то случај у општем парничном поступку, где само од странака зависи које ће чињенице навести и доказе приложити, а суд није овлашћен да сам прикупља чињенице. У поступцима за заштиту од насиља у породици суд је не само овлашћен, него и дужан да самостално истражује и прикупља чињенице које странке нису изнеле и да изводи оне доказе које странке нису предложиле.

Такође, у овим поступцима јавност је искључена законом обзиром на примену начела поверљивости које је конкретизовано кроз правило да подаци из судских списа спадају у службену тајну и њу су дужни да чувају сви учесници у поступку којима су ти подаци доступни. Ипак, независно од тога што је јавност искључена, суд може дозволити да суђењу присуствују законом овлашћена службена лица и научни радници, уколико је то од интереса за њихову службу, односно, научну делатност, с тим што је у том случају дужан да их упозори да као тајну чувају оно што су чули на расправи и да им укаже на последице које могу наступити уколико се оглуше о упозорење.

У парницама за заштиту од насиља у породици поступак се покреће тужбом активно легитимисаних лица, а може се водити и као адхезиони (придружени) поступак у

брачним споровима, матернитетским и патернитетским парницама, у парницама за заштиту права детета, у парницама за вршење родитељског права, као и у парницама за лишење и враћање родитељског права. У том случају, поступак у парницама за заштиту од насиља у породици, као придружени поступак, странка може у основном поступку покренути сама или то може учинити суд по службеној дужности.

Уз поступак у парници за заштиту од насиља у породици који се води као основни поступак може се, као придружени поступак, спровести поступак за уређивање начина одржавања личних контаката између детета и извршиоца насиља, ако за доношењем ове одлуке постоји потреба, имајући у виду садржину мере заштите од насиља у породици која се одређује у конкретном случају.³³¹ Наиме, сходно одредби члана 61. Породичног закона, “дете има право да одржава личне односе са родитељем са којим не живи и ово право може бити ограничено само судском одлуком када је то у најбољем интересу детета, а суд може донети одлуку о ограничавању права детета да одржава личне односе са родитељем са којим не живи ако постоје разлози да се тај родитељ потпуно или делимично лиши родитељског права или у случају насиља у породици”.³³² Случајеви из праксе су показали да уколико се пропусти да се благовремено уреди начин виђења насилника са дететом, ствара се могућност да он, позивањем на своје право да одржава контакте са дететом, наставља да врши насиље и узнемирава и малтретира жртву насиља, а често и само дете.

Породични закон прописује да тужбу за одређивање мере заштите од насиља у породици, као и за продужење мере заштите од насиља у породици, могу поднети:

- члан породице према коме је насиље извршено;
- његов законски заступник;
- јавни тужилац и
- орган старатељства.

Тужбу за престанак мере заштите од насиља у породици може поднети члан породице против кога је мера одређена.

³³¹ Петрушић, Н., Константиновић Вилић, С. (2006). *op. cit.*, стр. 57.

³³² Породични закон, *Службени гласник РС* бр. 18/05, 72/11 – др.закон и 6/15, члан 61.

Уколико је члан породичног домаћинства малолетан или је ограничено пословно способан, тужбу у његово име може поднети законски заступник. Међутим, уколико између детета и законског заступника (родитеља углавном) постоји сукоб интереса, из разлога што је родитељ управо лице које врши насиље над дететом, тада ће интересе детета у таквој тужби заступати колизијски старатељ, при чему дете са навршених 10 година, уколико је способно за расуђивање, може само да тражи од суда да му постави привременог заступника.³³³

Проширивање круга лица којима је призната активна легитимација, односно, право да покрену поступак за заштиту од насиља у породици, и на орган старатељства и јавног тужиоца предвиђен је пре свега ради заштите жртве насиља, јер неретко жртва породичног насиља нема храбрости да покрене тај поступак ради страха од освете и још тежих последица након тога, или због нелагодности коју изазива покретање поступка против свог најближег и најдражег (када нпр. родитељ треба да покрене поступак против свог детета или дете против свог родитеља).³³⁴

Битно је напоменути да је јавни тужилац овлашћен за подношење тужбе у парницама за заштиту од насиља у породици и за малолетна и пунолетна лица, а то ће урадити уколико из кривичне пријаве жртве насиља или од трећих лица, сазна да постоји потреба да реагује, а овлашћен је да покрене ову парницу независно од тога да ли ће својим оптужним актом иницирати кривични поступак. У случају да се покрене кривични поступак, паралелно са њим се може водити и парница за заштиту од насиља у породици, а ова два поступка ни на који начин нису условљени.

Уколико јавни тужилац подигне тужбу за заштиту од насиља у породици, он на тај начин пружа заштиту како жртви насиља, а штити и јавни интерес, па се јавља у позицији странке у функционалном смислу речи.

Сем јавном тужиоцу, закон даје овлашћење на покретање овог поступка и органу старатељства, независно од тога да ли се у улоги жртве јавља дете или пунолетна особа.

³³³ Почуча, М. *op. cit.*, стр. 54 – 55.

³³⁴ Цвејић Јанчић, О. *op. cit.*, стр. 400.

Међутим, пракса показује да и орган старатељства и јавни тужилац ретко користе ова законска овлашћења. Такође, иако је у великом броју предмета у парници за заштиту од насиља у породици претходио кривични поступак, јавни тужиоци редовно пропуштају прилику да на бази прикупљених чињеница у току преткривичног и кривичног поступка покрену парницу за заштиту од насиља у породици оштећене особе и тиме обезбеде правовремену заштиту од насиља, која би омогућила да жртва буде заштићена од даљег испољавања насиља.³³⁵

Нису познати разлози због којих јавни тужиоци и органи старатељства не користе своја законом признато овлашћење, али је свакако битно истаћи да је оваква њихова пракса вишеструко штетна и не доприноси намери законодавца да се појача заштита која се пружа на плану породичноправне заштите од насиља у породици.

Посебна је улога органа старатељства у пружању неопходне бриге деци без родитељског старања. Поред права на подношење тужбе ради спречавања насиља у породици, орган старатељства учествује на позив суда у таквим поступцима ради утврђивања спорних чињеница постојања насиља у породици, имајући у виду специфичност и професионални кадар запослен у органима старатељства.³³⁶

Што се тиче садржине тужбе којом се покреће поступак у парницама за заштиту од насиља у породици, иста није посебно регулисана Породичним законом, па се примењују правила прописана Законом о парничном поступку, којим је регулисана садржина тужбе у општем парничном поступку. Свакако, централни део тужбе за заштиту од насиља у породици чини тужбени захтев, који може бити једноставан или сложен, зависно од тога да ли се тражи да суд одреди једну или више мера заштите, али свакако је битно да тужилац дефинише:

- лице против којег се мера има одредити;
- лице ради чије се заштите мера одређује;
- врсту мере чије се одређивање тражи, укључујући све оне елементе који су потребни за њену конкретизацију;
- као и дужину трајања тражене мере.

³³⁵ Петрушић, Н., Константиновић Вилић, С. (2006). *op.cit.*, стр. 59.

³³⁶ Почуча, М. *op. cit.*, стр. 55.

Што се тиче самог поступка парници за заштиту од насиља у породици, исти се одвија између подношења тужбе и доношења пресуде којом се мериторно решава ствар. У погледу самог поступка, Породични закон прописује неколико специфичних правила, па се тако тужба не доставља туженом на обавезан одговор, затим, суд је дужан да поступак спроведе на највише два рочишта, при чему прво рочиште треба да буде одржано у року од 15 дана од дана пријема тужбе у суду а другостепена одлука треба да буде донета у року од 30 дана од дана кад је жалба достављена другостепеном суду.

Жалба не задржава извршење пресуде о одређивању или продужењу мере заштите од насиља у породици. Пресуду у спору за заштиту од насиља у породици суд је дужан да одмах достави како органу старатељства на чијој територији има пребивалиште односно боравиште члан породице према коме је насиље извршено, тако и органу старатељства на чијој територији има пребивалиште односно боравиште члан породице против кога је мера заштите одређена. Орган старатељства дужан је да води евиденцију и документацију како о лицима према којима је насиље извршено, тако и о лицима против којих је одређена мера заштите. Начин вођења евиденције и документације прописује министар надлежан за породичну заштиту.

Значај ове евиденције је пре свега у томе што се омогућава праћење распрострањености појаве породичног насиља на подручју надлежности одређеног органа старатељства, а нарочито праћење случајева учесталости насиља од стране истог насилника, односно понављање насиља унутар исте породице.³³⁷

На основу евиденције о насиљу у породици утврђене су одређене чињенице:

- особе женског пола су најчешће жртве насиља у породици – 73,5% регистрованих случајева;
- 45,6% жртава насиља је у средњој старосној доби, између 26 и 45 година;
- жртве насиља мушког пола су у 82,1% случајева малолетна лица;
- особе које чине насиље према члановима породице у великој већини – 82,6% су мушког пола;

³³⁷ Цвејић Јанчић, О. *op. cit.*, стр. 402.

- половина особа које чине насиље у породици су актуелни (39,8%) и бивши партнери (13,3%);
- жртве насиља истовремено трпе више од једног облика насиља – у просеку 2,1 облик насиља;
- најприсутнији облик насиља је психичко, регистровано код готово сваке жртве – 92,3%;
- физичко насиље је такође врло присутно – у 69,9% свих ситуација насиља;
- у 68,5% случајева насиље је трајало између једне и 5 година, у 19% трајало је између 6 и 10 година, у 10,6% случајева трајало је од 11 до 20 година;
- више од половине регистрованих жртава задобије/пријави телесне повреде – 54,8%;
- 72,7% телесних повреда је видљиво;
- у 13,5% ситуација насиља у породици (зло)употребљава се оружје или оруђе;
- малолетне жртве насиља чине трећину узорка – 37,7%;
- у више од две трећине случајева насиља у породици – 69,7%, деца су или директне жртве или присутна у ситуацијама насиља;
- од укупног броја деце која се нађу у ситуацији породичног насиља, телесно је повређено 18.1%;
- од свих регистрованих телесних повреда, трећину задобију деца – 33,1%.³³⁸

³³⁸ Игњатовић, Т. (2004). Из евиденције о насиљу у породици, О насиљу у породици из евиденције центра за социјални рад, За живот без страха, извештај, Београд, 2002/03, стр. 14

7. НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ У УПОРЕДНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ

7.1. Насиље у породици у Босни и Херцеговини

Кривично дело насиље у породици прописано је одредбом члана 222. Кривичног закона Федерације Босне и Херцеговине³³⁹, где се наводи:

(1) Ко насиљем, дрским или безобзирним понашањем угрожава мир, телесну целовитост или психичко здравље члана своје породице, казниће се новчаном казном или казном затвора до једне године.

(2) Ко кривично дело из става 1. овог члана учини према члану породице с којим живи у заједничком кућанству, казниће се новчаном казном или казном затвора до три године.

(3) Ако је при чињењу кривичног дела из ст. 1. и 2. овог члана употребљено оружје, опасно оруђе или друго средство прикладно тешко озледити тело или нарушити здравље, учинитељ ће се казнити казном затвора од три месеца до три године.

(4) Ако је кривичним делом из ст. 1. до 3. овог члана члан породице тешко телесно озлеђен или му је здравље тешко нарушено, или ако је кривично дело из ст. 1. до 3. овог члана учињено према детету или малолетнику, учинитељ ће се казнити казном затвора од једне до пет година.

(5) Ако је кривичним делом из ст. 1. до 4. овог члана проузрокована смрт члана породице, учинитељ ће се казнити казном затвора од две до петнаест година.

(6) Ко усмрти члана и којег је претходно злостављао, казниће се казном затвора најмање десет година или казном дуготрајног затвора.

Кривично дело насиље у породици или породичној заједници регулисано је одредбом члана 190. Кривичног законика Републике Српске³⁴⁰, где се наводи:

³³⁹ Кривични закон Федерације Босне и Херцеговине, *Службене новине* ФБиХ, бр. 36/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14, 46/16 и 75/17.

³⁴⁰ Кривични законик Републике Српске, *Службени гласник РС*, бр. 64/17, 104/18, 15/21 и 89/21.

(1) Ко применом насиља, претњом да ће напасти на живот или тело, дрским или безобзирним понашањем угрожава спокојство, телесни интегритет или душевно здравље члана своје породице или породичне заједнице, казниће се новчаном казном или казном затвора до три године.

(2) Ако је при извршењу дела из става 1. овог члана коришћено оружје, опасно оруђе или друго средство погодно да тело тешко повреди или здравље наруши, учинилац ће се казнити казном затвора од шест месеци до пет година.

(3) Ако је услед дела из ст. 1. и 2. овог члана наступила тешка телесна повреда или тешко нарушавање здравља или су дела учињена према детету или у присуству детета, учинилац ће се казнити казном затвора од две до десет година.

(4) Ако је услед дела из ст. 1, 2. и 3. овог члана наступила смрт члана породице или породичне заједнице, учинилац ће се казнити казном затвора од три до петнаест година.

(5) Ко прекрши заштитне мере или хитне мере заштите од насиља у породици које му је суд одредио на основу закона, казниће се новчаном казном и казном затвора до три године.

(6) Чланом породице или породичне заједнице, у смислу овог кривичног дела, сматрају се супружници или бивши супружници и њихова деца и деца сваког од њих, ванбрачни партнери или бивши ванбрачни партнери, њихова деца или деца сваког од њих, сродници по тазбини закључно до другог степена без обзира на чињеницу да је брачна заједница престала, родитељи садашњих и бивших брачних и ванбрачних партнера, сродници из потпуног усвојења у правој линији без ограничења, а у побочној закључно са четвртим степеном, као и сродници из непотпуног усвојења, лица која везује однос старатељства, лица која живе или су живела у истом породичном домаћинству, без обзира на сродство, лица која имају заједничко дете или је дете зачето, иако никада нису живела у истом породичном домаћинству, те лица која су међусобно била или су још у емотивној или интимној вези, независно од тога да ли учинилац дели или је делио домаћинство са жртвом.

Одредбом члана 191. истог закона прописано је кривично дело кршење породичних обавеза, где се наводи:

(1) Ко грубим кршењем законом утврђених породичних обавеза остави у тешком положају члана породице који није у стању да се сам о себи стара, казниће се новчаном казном или казном затвора до две године.

(2) Ако је услед дела из става 1. овог члана наступило тешко нарушење здравља члана породице, учинилац ће се казнити казном затвора од шест месеци до пет година.

(3) Ако је услед дела из става 1. овог члана наступила смрт члана породице, учинилац ће се казнити казном затвора од једне до осам година.

(4) При изрицању условне осуде суд може учиниоцу поставити услов да уредно извршава своје обавезе збрињавања, васпитања и издржавања.

Као узроци насиља у породици, гледајући праксу у Босни и Херцеговини, добија се углавном исти одговор од стране судија и тужилаца, а то је да се ради о тешкој економској ситуацији, ПТСП, овисности о опијатским средствима, свађама између партнера, ниском прагу толеранције, тешкој нарави и сл. Од кључне је важности да сви чланови заједнице на исти начин схватају узроке насиља у породици. Ако тужиоци верују да насиље у породици узрокује један фактор, а судије да га узрокује други фактор, њихове реакције могу бити у сукобу, који може подрити настојања да се жртве заштите, а починиоци позову на одговорност.³⁴¹

Као отежавајуће околности, у пракси судских одлука, наводиле су се:

- Рецидивизам, кроз различите облике (трајање насиља у породици кроз дужи временски период - фактички поврат), различите врсте насиља – дављење, коришћење или претња коришћењем оружја или опасног оруђа, сексуални напад, силовање или покушај силовања, ухођење, екстремна доминација, изолација жртве од пријатеља и породице;
- Рањивост жртава, деградирање (додатно понижавање) жртве, раније обраћање жртве насиља у породици за помоћ институцијама и јавним установама, смјештај

³⁴¹ Захирагић, А. (2014). *Судска разматрања случајева насиља у породици у Босни и Херцеговини (судија Кантоналног суда у Сарајеву)*, ДЦАФ, Сарајево, стр. 16-17.

жртве у сигурну кућу, деца сведоци насиља у породици, злоупотреба алкохола или дрога, свесно одуговлачење кривичног поступка од стране оптуженог, позиција друштвене моћи или ауторитета оптуженог, психичко насиље – део злостављања у оквиру предмета физичког насиља у породици;

док су се као олакшавајуће околности наводиле:

- Породични статус оптуженог, битно смањена урачунљивост, економско-социјални статус породице/хранитељска улога починиоца, „добро понашање” оптуженог пред судом, кајање, жеље жртве.³⁴²

Свим жртвама пред судом се гарантује:

- право да се третира са поштовањем и достојанством;
- право да буде заштићена од ревиктимизације услед извршеног насиља;
- право да јој се пруже све информације о њеним правима (укључујући о улагању жалбе и накнади штете, односно подношењу имовинскоправног захтева);
- право да јој се идентитет сачува од медија, у складу са позитивноправним прописима;
- право да не буде изложена предрасудама које се тичу пола, рода, расе, етничке припадности, старости, изгледа, физичких и интелектуалних способности и других личних карактеристика;
- право да буде питана само она питања која су релевантна за судски поступак;
- право да се предузму сви неопходни кораци како би се отклонио страх од будућег напада;
- право на заштиту сигурности;
- право да буде обавештена, барем у случајевима када жртве и њихове породице могу бити у опасности, о бекству починиоца, односно привременом или трајном пуштању на слободу;
- право на предузимање посебних мера заштите као према угроженом сведоку у судском поступку, што може значити да се жртва не саслушава у истој просторији

³⁴² Захирагић, А. *op. cit.*, 18-19.

у којој се налази починилац, односно да се користе аудио-визуелна средства за испитивање жртве или да жртва користи услугу психолога или другог стручног лица као помоћ при сведочењу;

- право да се осигурају - у складу са организационим могућностима суда одговарајуће услуге подршке, тако да права и интереси жртве буду прописно представљени и узети у обзир.³⁴³

Општа препорука за судије и тужиоце је да се што више едукују и усавршавају, као и да спроводе анализу казнене политике виших (апелационих) судова.

Насиље у породици регулисано је и Законом о заштити од насиља у породици Републике Српске³⁴⁴, па тако одредба члана 6. овог закона прописује да насиље у породици постоји уколико постоји основ сумње да је члан породице или породичне заједнице извршио радње физичког, сексуалног, психичког и/или економског насиља, као и претње које изазивају страх од физичке, сексуалне, психичке и/или економске штете код другог члана породице или породичне заједнице.

Радње насиља у породици, у смислу наведеног закона, су:

а) примена силе на физички или психички интегритет члана породице или породичне заједнице,

б) поступање које може проузроковати или изазвати опасност да ће проузроковати физичку или психичку бол или патњу члана породице или породичне заједнице,

в) проузроковање страха или личне угрожености или повреде достојанства члана породице или породичне заједнице уценом или другом принудом,

г) вербални напад, вређање, псовање, називање погрдним именима, те други начини грубог узнемиравања члана породице или породичне заједнице,

д) сексуално насиље,

ђ) онемогућавање приступа здравственој заштити и нези,

³⁴³ Захирагић, А. *op. cit.*, 21-22.

³⁴⁴ Закон о заштити од насиља у породици Републике Српске, *Службени гласник* Републике Српске, бр. 102/12, 108/13, 82/15 и 84/19.

е) праћење и сви други слични облици узнемиравања члана породице или породичне заједнице,

ж) намерно оштећење или уништење имовине члана породице или породичне заједнице, заједничке имовине, или имовине у поседу,

з) ускраћивање или одузимање права на економску независност забраном рада или држање члана породице или породичне заједнице у односу зависности или подређености,

и) васпитање деце на начин понижавајућег поступања,

ј) одузимање деце или избацивање из стана члана породице или породичне заједнице,

к) исцрпљивање радом, изгладњивањем, ускраћивањем сна или неопходног одмора члану породице или породичне заједнице,

л) непридржавање одлуке надлежног органа којом је утврђен лични контакт деце са родитељима,

љ) задржавање путне исправе или неког другог документа члана породице или породичне заједнице,

м) насилна изолација или ограничење слободе кретања члана породице или породичне заједнице и

н) свака друга радња која представља насиље у породици или породичној заједници.

Под радњом насиља у породици сматрају се и претње наведеним радњама.

Одредбом члана 7. Закона о заштити од насиља у породици Републике Српске, прописано је да се чланом породице или породичне заједнице, у смислу овог закона, сматрају:

а) супружници или бивши супружници и њихова деца и деца сваког од њих,

б) ванбрачни партнери или бивши ванбрачни партнери, њихова деца или деца сваког од њих,

в) сродници по тазбини закључно до другог степена без обзира на чињеницу да је брачна заједница престала,

г) родитељи садашњих и бивших брачних и ванбрачних партнера,

д) сродници из потпуног усвојења у правој линији без ограничења, а у побочној линији закључно са четвртим степеном, као и сродници из непотпуног усвојења,

ђ) лица која везује однос старатељства,

е) лица која живе или су живела у истом породичном домаћинству, без обзира на сродство,

ж) лица која имају заједничко дете или је дете зачето, иако никада нису живела у истом породичном домаћинству,

з) лица која су међусобно била или су још увек у емотивној или интимној вези, независно од тога да ли учинилац дели или је делио домаћинство са жртвом.

Жртва насиља у породици има право на психосоцијалну помоћ и социјалну и медицинску заштиту у складу са законима из области здравствене и социјалне заштите.

Одредбом члана 11. наведеног закона прописано је да су субјекти заштите дужни да без одлагања обезбеде хитно решавање предмета насиља у породици, водећи рачуна да су интерес и добробит жртве приоритет у тим поступцима, а нарочито ако је жртва дете, старије лице, лице са инвалидитетом и лице под старатељством. Субјекти заштите у процесу заштите, помоћи и подршке жртвама насиља у породици сарађују у најбољем интересу жртве.

Одредбом члана 12. овог закона прописано је да чланови породице, субјекти заштите, као и запослени у образовним, социјалним и здравственим установама, као и сваки други грађанин, дужни су одмах након сазнања да је почињено насиље у породици или да постоји основ сумње да је почињено насиље у породици, пријаве то полицији, док је одредбом члана 13. прописано да ради отклањања непосредне опасности по физички и психички интегритет, ради спречавања понављања насиља и гарантовања безбедности жртве, учиниоцу насиља у породици могу се изрећи хитне мере заштите пре покретања поступка или у току поступка.

Хитне мере заштите су:

- а) удаљење учиниоца насиља из стана, куће или другог стамбеног простора и/или
- б) забрана приближавања и контактирања учиниоцу насиља са жртвом насиља у породици.

Хитне мере заштите изричу се у трајању које не може бити дуже од 30 дана. Изриче их судија прекршајног одељења надлежног основног суда решењем, на које се може уложити жалба у року од три дана од дана изрицања.

Одредбом члана 15. наведеног закона прописано је да центар за социјални рад, односно служба социјалне заштите уз асистенцију полиције може, уз претходни пристанак жртве насиља у породици, ради обезбеђења физичке заштите и остваривања права и интереса жртве, донети решење о привременом збрињавању жртве у сигурну кућу. Одредбом члана 21а регулисано је да жртва може изабрати, пре или у току поступка, лице од поверења које ће бити присутно током једног или више поступака или радњи у вези са заштитом од насиља у породици, при чему лице од поверења може бити било које пуноетно лице осим учиниоца насиља.

Одредбом члана 23. Закона о заштити од насиља у породици Републике Српске, регулисане су мере за заштиту жртве од насиља у породици. Сврха ових мера јесте да се осигура нужна заштита и безбедност жртве, те отклоне стања или услови који могу бити од утицаја или могу погодovati или подстицајно деловати да учинилац убудуће врши радње насиља у породици.

Заштитне мере су:

- а) удаљење из стана, куће или неког другог стамбеног простора,
- б) забрана приближавања жртви насиља у породици или породичној заједници (у даљем тексту,
- в) забрана узнемиравања или ухођења жртве насиља у породици или породичној заједници,
- г) обавезан психосоцијални третман и

д) обавезно лечење од зависности.

Заштитне мере изриче надлежни суд у прекршајном поступку, а на предлог надлежног полицијског службеника, центра за социјални рад или жртве насиља у породици. Суд је дужан изрећи заштитне мере у року од 30 дана од дана подношења предлога за изрицање заштитне мере.

Поред садржаја самих заштитних мера, Закон о заштити од насиља у породици садржи и процесне аспекте, а који се тичу подношења захтева за изрицање заштитних мера, самог изрицања и обавеза суда и органа старатељства.

Такође, прописујући обавезе поступајућег суда, одредом члана 29. законодавац наводи да надлежни суд може учиниоцу насиља изрећи једну или више заштитних мера кад постоје услови за њихово изрицање прописани овим законом, а може затражити од центра за социјални рад:

- а) да му пружи помоћ у прибављању потребних доказа и
- б) да достави своје мишљење о сврсисходности тражене заштитне мере.

Одредбом члана 36. овог закона је прописано да ради праћења и процене спровођења политика и мера за спречавање и сузбијање насиља у породици, те унапређења координисаног и ефикасног деловања у области насиља у породици, Влада оснива Савет за сузбијање насиља у породици и породичној заједници. Чланове Савета, на предлог Министарства, именује и разрешава Влада.

Као што се може приметити, процесноправне мере заштите, премда су у већини законодавстава сврстане у домен грађанских права, у Босни и Херцеговини поверене су у надлежност прекршајних одељења основних судова. Овакво решење, премда критиковано из различитих аспеката, а посебно у контексту саме природе заштитних мера, законодавац је оправдао тежњом ка вишој судској ефикасности и пружању лакшег приступа суду.³⁴⁵

Последњи сегмент Закона о заштити од насиља у породици представљају казнене одредбе, а где се у члану 42, између осталог, прописује да ће се новчаном казном од 1.000

³⁴⁵ Марковић, И. (2013). Обележја Закона о заштити од насиља у породици Републике Српске, *Наука, безбедност, полиција*, вол. 18, бр. 2, стр. 71-80.

КМ до 3.000 КМ казнити за прекршај запослени у образовној, социјалној и здравственој установи, који не пријави насиље у породици, док ће се новчаном казном од 300 КМ до 900 КМ казнити за прекршај грађанин који не пријави насиље у породици.

Сумирајући све изнето, Закон о заштити од насиља у породици представља значајну новину, а којим се теже остварити очекивани међународноправни стандарди заштите у наведеној области. Међутим, као критике које се срећу у пракси наводе се да судови често изричу прекршајне санкције учиниоцима насиља, уместо заштитних мера. Такође, жртве се ретко и одлучују за подношење захтева за овај вид заштите, а и када поднесу захтев, често се о истом не одлучује по хитном поступку, иако је то законом прописана обавеза. Коначно, сажимајући искуства у оба ентитета, запажена је честа појава да изречена мера заштите од насиља у породици остаје само „мртво слово на папиру” које се у пракси не реализује, нити се о изостанку извршења обавештава суд, односно, не предузимају се законом предвиђене санкције.³⁴⁶

7.2. Насиље у породици у Републици Хрватској

Заштита жртава од насиља у породици у Републици Хрватској остварује се мерама опреза и заштитним мерама. У том смислу треба споменути Закон о заштити од насиља у обитељи, Закон о казненом поступку и Казнени закон.

Одредбом члана 179а Казненог закона³⁴⁷ регулисано је насиље у обитељи. Прописано је да ко тешко крши прописе о заштити од насиља у обитељи и тиме код члана обитељи или блиске особе изазове страх за њену сигурност или сигурност њој блиских особа или је доведе у понижавајући положај или стање дуготрајне патње, а тиме није учињено теже казнено дело, казниће се казном затвора од једне до три године.

³⁴⁶ Радић, Г. (2015). *Поступци заштите од насиља у породици*, Докторска дисертација, Правни факултет за привреду и правосуђе, Нови Сад, стр. 158.

³⁴⁷ Казнени закон Републике Хрватске, *Народне новине* бр. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19 и 84/21.

Као *lex specialis* овој области издваја се Закон о заштити од насиља у обитељи.³⁴⁸ Овим законом прописују се права жртава насиља у породици, круг особа на које се Закон односи, одређују се облици насиља у породици, прекршајноправне санкције за заштиту од насиља у породици, прикупљање података о примени Закона, оснивање Поверенства за праћење и унапређење рада тела казног и прекршајног поступка извршавања санкција везаних за заштиту од насиља у породици, те прекршајне одредбе.

Одредбом члана 4. овог закона прописано је да сва тела која поступају поводом насиља у породици дужна су поступати хитно и сви поступци покренути по овом закону су хитни, док је наредним чланом прописано да сва тела која поступају поводом насиља у породици дужна су поступати посебно обзирно према жртви насиља, те при подузимању радњи на примерен начин старати се о правима жртве.

Жртва насиља у породици, сходно наведеном закону, има следећа права:

1. право на приступ службама за подршку жртвама насиља у породици;
2. право на делотворну психолошку и другу стручну помоћ и потпору тела, организације или установе за помоћ жртвама насиља у породици;
3. право на заштиту од застрашивања и одмазде;
4. право на заштиту достојанства током испитивања жртве као сведока;
5. право на пратњу особе од поверења при подузимању свих радњи у којима суделује;
6. право да на њен захтев, без непотребне одгоде, буде обавештена о укидању задржавања или бегу окривљеника те стављању ван снаге одлуке о изрицању заштитних мера и укидању мера опреза које су одређене ради њене заштите или отпуштању осуђеника са издржавања казне затвора;
7. право на тајност података чијим би се откривањем могла угрозити њена сигурност или сигурност особа из члана 8. став 1. и 2. овога закона те право захтевати искључење јавности у поступку пред судом;

³⁴⁸ Закон о заштити од насиља у обитељи Републике Хрватске, *Народне новине* бр. 70/17, 126/19, 84/21.

8. право на пуномоћника у поступку;
9. право, на властити захтев, бити обавештена о предузетим радњама поводом пријаве и о исходу поступка;
10. право бити испитана без неоправдане одгоде након подношења пријаве, право захтевати да буде испитана у поступку пред судом те право да се даља испитивања проводе само у мјери у којој је то нужно за потребе прекршајног поступка;
11. право бити испитана у полицији од стране особе истог пола;
12. право на избегавање контакта с починитељем пре и током поступка, осим ако прекршајни поступак захтева такав контакт;
13. право на привремени смештај у одговарајућу установу сходно посебном закону;
14. право на полицијску заштиту и осигурање, по налогу суда, у сврху несметаног узимања личних ствари приликом напуштања заједничког домаћинства;
15. друга права прописана законом којим се уређује казнени поступак, осим оних права која по нарави ствари може имати само жртва казног дела.

Особеност овог закона огледа се у прописаној обавези здравствених радника, делатника у установама социјалне заштите, особа запослених у одгојно-образовним установама, стручних радника запослених у верским установама, хуманитарним организацијама или организацијама цивилног друштва, те свих других стручних особа које у свом раду долазе у контакт са жртвама насиља у породици да пријаве полицији или државном одветништву почињење насиља у породици за које су сазнали у обављању својих послова.

Члановима породице, у смислу Закона о заштити од насиља у обитељи, сматрају се: брачни друг, ванбрачни друг, животни партнер, неформални животни партнер, њихова заједничка деца те деца сваког од њих, сродници по крви у правој линији, сродници у побочној линији закључно до трећег степена, сродници по тазбини у брачној и ванбрачној заједници закључно до другог степена, усвојитељ и усвојеник. Одредбе овог закона примјењују се и на бившег брачног друга, бившег ванбрачног друга, бившег животног

партнера, бившег неформалног животног партнера, особе које имају заједничко дете, те особе које живе у заједничком домаћинству.

Одредбом члана 10. овог закона прописано је да се под насиљем у породици подразумева:

1. телесно насиље;
2. телесно кажњавање или други начини понижавајућег поступања према деци;
3. психичко насиље које је код жртве проузроковало повреду достојанства или узнемиреност;
4. полно узнемиравање;
5. економско насиље као забрана или онемогућавање коришћења заједничке или личне имовине, располагања личним приходима или имовине стечене личним радом или наслеђивањем, онемогућавање запошљавања, ускраћивање средстава за одржавање заједничког домаћинства и за бригу о деци;
6. занемаривање потреба особе с инвалидитетом или особе старије животне доби које доводи до њене узнемирености или вређа њено достојанство и тиме јој наноси телесне или душевне патње.

Овим законом су прописане прекршајноправне санкције за заштиту од насиља у породици, у које спадају: заштитне мере, новчана казна, казна затвора и друге прекршајноправне санкције прописане законом којим се уређују прекршаји. Сврха ових санкција је заштита чланова породице изложених насиљу, поштовање правног састава те спречавање поновног почињења насиља у породици примереним санкционирањем починитеља прекршаја.

Што се тиче заштитних мера, сврха њиховог изрицања се огледа у спречавању насиља у породици, осигурању заштите здравља и сигурности жртве насиља у породици, те отклањању околности које погодују или потицајно делују на почињење новог прекршаја, а изричу се ради отклањања угрожености жртве насиља у породици. Заштитне мере могу се изрећи самостално и без изрицања казне, односно друге прекршајноправне санкције.

Одредбом члана 13. овог закона прописано је да суд може починитељу насиља у породици, осим заштитних мера прописаних Прекршајним законом, изрећи следеће заштитне мере:

1. обвезног психосоцијалног третмана;
2. забране приближавања, узнемиравања или ухођења жртве насиља у породици;
3. удаљења из заједничког домаћинства;
4. обвезног лечења од зависности.

Починитељ насиља у породици дужан је поступати у складу с изреченом заштитном мером. Особе из члана 7. став 1. овог закона које у обављању својих послова сазнају да починитељ насиља у породици не поступа у складу с изреченом заштитном мером, дужне су о томе обавестити полицију.

Одредбом члана 21. овог закона прописано је да се Поверенство за праћење и унапређење рада тела казног и прекршајног поступка, те извршавања санкција везаних за заштиту од насиља у обитељи (у даљем тексту: Поверенство) оснива при министарству надлежном за послове правосуђа. Има 11 чланова који се бирају из редова судија, државних одветника, одветника, државних службеника министарства надлежног за унутрашње послове, државних службеника министарства надлежног за послове правосуђа, државних службеника министарства надлежног за послове социјалне заштите, државних службеника министарства надлежног за послове здравства, државних службеника министарства надлежног за послове образовања, те представника цивилног друштва. Поверенство прикупља извештаје надлежних тела, разматра их и на темељу њих прати стања. Годишње извештаје Поверенство подноси министарству надлежном за послове правосуђа.

Прекршајне одредбе су прописане чланом 22. овог закога, где се, између осталог, наводи да ко почини насиље у породици из члана 10. закона, казниће се за прекршај новчаном казном у износу од најмање 1000,00 куна или казном затвора до 90 дана. Ко понови насиље из става 1. овог чланка, казниће се за прекршај новчаном казном у износу од најмање 5000,00 куна или казном затвора у трајању од најмање 15 дана. Ако је насиље

из става 1. овога члана почињено на штету детета или особе с инвалидитетом или особе старије животне доби, починитељ ће се казнити за прекршај новчаном казном у износу од најмање 10.000,00 куна или казном затвора у трајању од најмање 45 дана, а ако понови овакво насиље у породици казниће се за прекршај новчаном казном у износу од најмање 15.000,00 куна или казном затвора у трајању од најмање 60 дана.

Прописано је и да особе из члана 7. став 1. овога закона које не пријаве полицији или државном одветништву почињење насиља у породици за које су сазнале у обављању својих послова, казниће се новчаном казном у износу од најмање 1000,00 куна до 10.000,00 куна, док ће се починитељ насиља у породици који не поступа у складу с изреченом заштитном мером казнити за прекршај новчаном казном у износу од најмање 3000,00 куна или казном затвора од најмање десет дана.

7.3. Насиље у породици у Републици Црној Гори

Кривично дело насиље у породици или у породичној заједници инкриминисано је Кривичним закоником Црне Горе³⁴⁹, где се у одредби члана 220. наводи:

(1) Ко применом грубог насиља наруши телесни или душевни интегритет члана своје породице или породичне заједнице, казниће се новчаном казном или затвором до две године.

(2) Ако је при извршењу дела из става 1. овог члана коришћено оружје, опасно оруђе или друго средство подобно да тело тешко повреди или здравље тешко наруши, учинилац ће се казнити затвором од три месеца до три године.

(3) Ако је услед дела из ст. 1. и 2. овог члана наступила тешка телесна повреда или тешко нарушавање здравља или су учињена према малолетном лицу, учинилац ће се казнити затвором од једне до пет година.

³⁴⁹ Кривични законик Црне Горе, *Службени лист ЦГ*, бр. 70/03, 13/04 - испр. и 47/06 и *Службени лист РЦГ*, бр. 40/08, 25/10, 32/11, 64/11 - др. закон, 40/13, 56/13 - испр., 14/15, 42/15, 58/15 - др. закон, 44/17, 49/18 и 3/20.

(4) Ако је услед дела из ст. 1, 2. и 3. овог члана наступила смрт члана породице или породичне заједнице, учинилац ће се казнити затвором од три до дванаест година.

(5) Ко прекрши мере заштите од насиља у породици које му је суд или други државни орган одредио на основу закона, казниће се новчаном казном или затвором до једне године.

Битно је напоменути да ово кривично дело није познавало раније кривично законодавство, а основни разлог за прихватање ове инкриминације је уверење да се у породици или породичној заједници врше насиља према појединим члановима, а да из разних разлога не долази до кривичног гоњења. Евидентно је да законик предвиђа један основни и више тешких облика овог кривичног дела.

Код основног облика, радња извршења кривичног дела је одређена последицом (тзв. последична радња) као нарушавање спокојства, телесног или душевног стања члана своје породице или породичног домаћинства, а реч је о последичној радњи извршења која садржајно може бити различита, али се мора тумачити у контексту наведених начина извршења радње.³⁵⁰

Што се тиче начина извршења, законик наводи примену насиља, који појам треба узети у значењу примене принуде, односно, на начин како је то одређено код кривичног дела принуде (члан 152), с тим да се мора радити о грубом насиљу, који представља насиље јачег интензитета, а који обухвата наношење тежих болова и патњи.

Пасивни субјекат је члан породице или породичне заједнице, с тим да су чланови поорице брачни другови и сродници по крви (деца, баба и деда), који живе у заједничком домаћинству, док се чланом породичне заједнице могу сматрати остали сродници, те чак и друга лица која трајно живе у заједничком домаћинству.³⁵¹

Извршилац овог дела може бити само члан породице, а дело се врши према другом члану породице. Ово дело се најчешће манифестује кроз злостављање супруге од стране мужа, родитеља од стране деце, али су наравно присутни и други облици, иако у мањем броју.

³⁵⁰ Лазаревић, Љ., Вучковић, Б., Вучковић, В. (2010). *Коментар Кривичног законика Црне Горе*, Треће измењено и допуњено издање, Факултет за медитеранске пословне студије, Тиват, стр. 571.

³⁵¹ *Ibid.*

Специфичност овог дела огледа се у својству извршиоца и пасивног субјекта. По коришћеном средству и наступелој последици, оно је идентично са неким другим делима. Стога не постоји његов идеални стицај са принудом (члан 165), тешком телесном повредом (члан 151), лако телесном повредом (члан 152) и угрожавањем сигурности (члан 153), већ се одговара само за ово кривично дело, за које су, уосталом, прописане теже казне у односу на наведена дела.³⁵²

Поред наведене инкриминације, у Црној Гори је на снази и Закон о заштити од насиља у породици³⁵³, којим је на свеобухватан начин покривена предметна проблематика.

Наиме, насиље у породици, у смислу наведеног закона, је чињење или нечињење члана породице којим се угрожава физички, психички, сексуални или економски интегритет, ментално здравље и спокојство другог члана породице, без обзира на место где је учињено.

Одредбом члана 3. овог закона је прописано ко се сматра чланом породице. Члановима породице, у смислу овог закона, сматрају се:

- 1) супружници или бивши супружници, њихова деца и деца сваког од њих;
- 2) ванбрачни супружници или бивши ванбрачни супружници, без обзира на трајање ванбрачне заједнице, њихова деца и деца сваког од њих;
- 3) крвни сродници и сродници из потпуног усвојења у правој линији без ограничења, а у побочној линији закључно са четвртим степеном;
- 4) сродници из непотпуног усвојења;
- 5) тазбински сродници закључно са другим степеном у брачној или ванбрачној заједници;
- 6) лица која живе у истом породичном домаћинству, без обзира на сродство;
- 7) лица која имају заједничко дете или је дете зачето.

³⁵² Лазаревић, Љ., Вучковић, Б., Вучковић, В. *op. cit.*, стр. 572.

³⁵³ Закон о заштити од насиља у породици, Службен лист ЦГ, број 46/10.

Жртва насиља има право на психосоцијалну и правну помоћ и социјалну и медицинску заштиту, у складу са овим законом, а заштита жртве се обезбеђује и изрицањем заштитних мера. Посебну помоћ и заштиту ужива жртва која је дете, старије лице, лице са инвалидитетом и лице које није способно да се о себи стара, у складу са законом. Прописана је хитно поступка.

Облици насиља инкриминисани су одредбом члана 8. овог закона, где се наводи да се угрожавањем физичког, психичког, сексуалног или економског интегритета, менталног здравља и спокојства другог члана породице, сматра посебно ако члан породице:

- 1) употреби физичку силу, без обзира да ли је наступила телесна повреда другог члана породице;
- 2) прети нападом или изазива опасност која може проузроковати осећај личне несигурности или психички бол другог члана породице;
- 3) вербално напада, псује, назива погрдним именом и на други начин вређа другог члана породице;
- 4) ограничава другом члану породице слободу комуницирања са трећим лицима;
- 5) исцрпљује радом, ускраћује сан и другу врсту одмора, прети избацивањем из стана и одузимањем деце;
- 6) сексуално узнемирава другог члана породице;
- 7) уходи и на други начин грубо узнемирава другог члана породице;
- 8) оштећује или уништава заједничку имовину или имовину другог члана породице или покушава да то учини;
- 9) ускраћује основна средства за егзистенцију другом члану породице;
- 10) дрским понашањем угрожава породични мир члана породице са којим не живи у породичној заједници.

Угрожавањем физичког, психичког, сексуалног или економског интегритета, менталног здравља и спокојства другог члана породице сматра се и ако члан породице не води довољно бригу о:

1) исхрани, хигијени, одевању, медицинској заштити или редовном похађању школе или не спречава дете у штетном дружењу, скитњи, просјачењу или крађи или на други начин у већој мери занемарује подизање и васпитање детета;

2) исхрани, хигијени, одевању или медицинској заштити другог члана породице о коме је дужан да се стара, а коме је потребна посебна помоћ због болести, инвалидитета, старости или других личних својстава због којих није способан да се стара о себи.

Тежим обликом насиља у породици сматра се прикривање члана породице са посебним потребама.

Такође, прописана је обавеза државних и других органа, здравствене, образовне и друге установе, које су дужне да пријаве полицији учињено насиље за које сазнају у вршењу послова из своје надлежности, односно делатности. Пријаву о учињеном насиљу дужно је да полицији поднесе одговорно лице у наведеном органу или установи, као и здравствени и социјални радник, наставник, васпитач и друго лице које сазна за учињено насиље у вршењу својих послова.

Одредбом члана 13. овог закона је прописано да жртва има право на бесплатну правну помоћ, у складу са посебним законом, док је одредбом члана 16. истог закона прописано да жртва може изабрати лице које ће присуствовати свим поступцима и радњама у вези заштите - поверљиво лице, које може бити члан породице, лице из органа, установе, невладине организације и другог правног лица или друго лице у које жртва има поверење, с тим да не може бити учинилац насиља. Жртва може изабрати поверљиво лице пре или у току поступка и предузимања радњи у вези заштите, а надлежни органи су обавезни да омогуће присуство поверљивог лица у свим поступцима и радњама у које је укључена жртва, а који су у вези са односима у породици.

Учиниоцу насиља може се изрећи једна или више заштитних мера:

- 1) удаљење из стана или другог простора за становање;
- 2) забрана приближавања;
- 3) забрана узнемиравања и ухођења;
- 4) обавезно лечење од зависности;

5) обавезни психосоцијални третман.

Одредбом члана 26. овог закона је прописано да се заштитна мера може изрећи уз казну или као самостална санкција. Орган за прекршаје може учиниоцу насиља изрећи једну или више заштитних мера кад постоје услови за њихово изрицање прописани овим законом. Као подносиоци захтева за одређивање заштитне мере легитимисани су жртва или њен заступник, центар за социјални рад, односно друга установа социјалне и дечије заштите, полиција или државни тужилац, а заштитну меру орган за прекршаје може одредити и по службеној дужности.

Учинилац насиља је дужан да поступи у складу са изреченом заштитном мером. Лице које у делокругу свог рада сазна да учинилац насиља не поступа у складу са изреченом заштитном мером дужно је да о томе обавести орган за прекршаје, центар за социјални рад, односно другу установу социјалне и дечије заштите, полицију или државног тужиоца.

Одредбом члана 35. овог закона прописана је сходна примена закона, односно да се на поступак одређивања и спровођења заштитних мера примјењују одредбе закона којима се уређује рад и овлашћења полиције, прекршајни поступак, кривични поступак, кривичне санкције и њихова примена и извршење, уколико овим законом није друкчије уређено.

Прекршајна одговорност члана породице је прописана одредбом члана 36. овог закона, где се, између осталог, наводи да ће се новчаном казном од 150 еура или казном затвора од најмање десет дана затвора казнити за прекршај члан породице, ако:

- 1) „употреби физичку силу, без обзира да ли је наступила телесна повреда другог члана породице;
- 2) прети нападом или изазива опасност која може проузроковати осећај личне несигурности или психички бол другог члана породице;
- 3) вербално напада, псује, назива погрдним именом и на други начин вређа другог члана породице;
- 4) ограничава другом члану породице слободу комуницирања са трећим лицима;

- 5) исцрпљује радом, ускраћује сан и други одмор, прети избацивањем из стана и одузимањем деце;
- 6) сексуално узнемирава другог члана породице;
- 7) уходи и на други начин грубо узнемирава другог члана породице;
- 8) оштећује или уништава заједничку имовину или имовину другог члана породице или покушава да то учини;
- 9) ускраћује основна средства за егзистенцију другом члану породице;
- 10) дрским понашањем угрожава породични мир члана породице са којим не живи у породичној заједници“.³⁵⁴

Новчаном казном од најмање 250 еура или казном затвора од најмање двадесет дана казниће се за прекршај пунолетни члан породице ако у присуству детета учини насиље из става 1 овог члана. Новчаном казном од најмање 500 еура или казном затвора од најмање тридесет дана казниће се за прекршај члан породице који учини насиље из става 1 овог члана ако је жртва дете. Новчаном казном од најмање 1.000 еура или казном затвора од најмање 60 дана казниће се за прекршај члан породице који прикрива члана породице са посебним потребама.

Новчаном казном од најмање 800 еура или казном затвора од најмање четрдесет дана казниће се за прекршај учинилац насиља ако не поступи по наредби полицијског службеника о удаљењу или забрани враћања у стан или други простор за становање.

Црногорска национална СОС линија за жртве насиља у породици од јануара до августа 2020. године примила је 2.110 позива, што је десет одсто више него у истом периоду 2019. године.³⁵⁵ Наводи се да су најшешће жртве жене, око 90 одсто, деца око седам одсто, а мушкарци до три одсто. Најчешћи починиоци насиља су мушкарци, око 98 одсто. У првим седницама епидемије био је најдрастичнији скок по броју позива, ишао је чак до 30 одсто. У исто време огроман број жена се није никоме обратио за помоћ.

³⁵⁴ Закон о заштити од насиља у породици, *Службен лист ЦГ*, број 46/10, члан 36.

³⁵⁵ Радио телевизија Војводине, (2020). Насиље у породици у Црној Гори ескалирало уз пандемију, преузето са: https://www.rtv.rs/sr_ci/region/nasilje-u-porodici-u-crnoj-gori-eskaliralo-uz-pandemiju_1175148.html, приступљено 2.5.2022.

Жене често пријављују егзистенцијални страх. Живот у насиљу је повећао страх од будућности, јер оне су најчешће одговорне како за своју тако и за егзистенцију деце. Криза је омогућила људима да додатно појачају доминацију унутар породично-партнерских односа, а у исто време жене су имале страх јер су првих месеци били забрањени изласци, као и одлазак у друга домаћинства, што је и сада, а знамо да највећи број жена у Црној Гори у таквим ситуацијама се ослања на неформалне мреже подршке, породицу или пријатеље.

Од почетка 2009. до 2020. године најмање је 300 жена добило безбедан смештај, помоћ и подршку у СОС склоништу. У наведеном периоду је приближно 800 жена и деце боравило у СОС склоништу.

7.4. Насиље у породици у Републици Аустрији

Прегледом релевантне литературе, аустријски модел процесноправне заштите жртава породичног насиља представља се по правилу као једно од најбољих решења у европи. Законом о заштити од насиља у породици, усвојеним 1997. године, направљена је суштинска прекретница у погледу реаговања државног апарата у односу на учиниоце кривичних дела насиља у породици. Наведени закон је мењан неколико пута, све док 2009. године није донет нови Закон о заштити од насиља у породици.³⁵⁶ Сем у наведеном закону, одредбе које се односе на породично насиље прописане су и Законом о сигурности и полицији, који представља витални сегмент процесноправне заштите жртава.³⁵⁷

Поступци заштите од насиља у породици у законодавству Аустрије обухватају четири врсте мера, укључујући налог насилнику за напуштање домаћинства и његове непосредне близине, забрану повратка у домаћинство и његову непосредну близину, забрану приступа на тачно одређеним местима и избегавање сусретања и контактирања са жртвом.³⁵⁸ Када је у питању овај модел, приметно је да се значајна овлашћења дају

³⁵⁶ Матијевић, А. (2010). Насиље у обитељи – еуропски модели, *Полиција и сигурност*, вол. 19, бр. 2, стр. 195-209.

³⁵⁷ *Ibid.*

³⁵⁸ Врачан, С. (2009). Процесноправне мјере против починитеља обитељског насиља, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, вол. 16, бр. 1, стр. 213.

Феноменолошка и етиолошка обележја насиља у партнерским и породичним односима у Републици Србији полицији у надлежност, па тако полицијски службеници, сходно члану 38. Закона о сигурности и полицији, имају право да удаље из домаћинства особу која представља опасност, односно, од које се може очекивати озбиљан напад на нечији живот, здравље и слободу.

Полицијски службеници који по пријави виктимизације изађу на лице места, процењују да ли постоји основ за изрицање мере удаљења из стана, које се врши непосредно, па ће тако насилник бити у обавези да преда одмах кључеве од стана, уз могућност да из стана однесе само личне ствари и документа.³⁵⁹ Када изричу налоге о напуштању стана, по правилу полицијски службеници налажу и меру забране приласка жртви, уз прецизирање просторне зоне (удаљености) која се мора поштовати, с тим да се извршење налога о напуштању стана може спровести и насилно, односно применом силе, у случају да насилник одбије налог овлашћеног лица. Насилнику се оставља писано обавештење на улазу стана, те му се даје могућност да у пратњи полиције, у року од два дана, из стана преузме неопходне ствари.³⁶⁰

Овакав полицијски налог, као врста мере непосредне заштите, има правну снагу у трајању од 14 дана, на који начин се оставља довољно времена жртви породичног насиља да се обрати месно надлежном суду са захтевом за пружање даље заштите. Уколико се жртва обрати суду, са захтевом за изрицањем привремених мера заштите од стране суда, претходно изречени полицијски налог се аутоматски продужава за десет дана, а поступајући суд може продужити привремене мере, чије трајање је од четири недеље до шест месеци. Међутим, уколико у том периоду жртва покрене одговарајући судски поступак за развод или поништење брака, изречене мере процесноправне заштите ће трајати све док се не оконча речевантни судски поступак.

Независно од налога о напуштању стана, жртва може суду поднети и захтев за издавањем других мера заштите. Тако оштећено лице може тражити од суда да насилнику забрани да буде у близини конкретне аутобуске станице, да му се забрани прилазак вртићу

³⁵⁹ Матијевић, А. *op. cit.*, стр. 195-209.

³⁶⁰ Галић, Н. (2011). *States Positive Obligations to protect victims against domestic violence: Comparative analysis of Austria, Hungary and Croatia*, стр. 16.

Феноменолошка и етиолошка обележја насиља у партнерским и породичним односима у Републици Србији или школи у коју иде дете оштећене, као и да му се забрани прилазак радном месту жртве породичног насиља.³⁶¹

Што се тиче карактеристика самог Закона о заштити од насиља у породици, битно је напоменти да исти овлашћује доста широк круг лица да поднесу захтев за заштиту, између осталог, супружнике и животне партнере, браћу, сестре и рођаке у правој линији, укључујући и пасторчад и штићенике, очуха, маћеху и старатеље, њихове супружнике и животне партнере. Једини услов у погледу права на подношење захтева односи се на време које су оштећено лице и насилник живели у истом домаћинству, где се у закону експлицира да је потребно да дата лица живе или су живели заједно, уназад три месеца пре подношења захтева.³⁶²

Међутим, највећу специфичност представља то да изменама од 2004. године, појам блиског рођака обухвата и она лица која су живела или живе у домаћинству које личи на породично. На тај начин законодавац се определио за модел који пружа широк оквир заштите обухватајући и односе попут подстанара и најмодавца.³⁶³

Посебност законодавства Аустрије огледа се и у овлашћењу поступајућег суда да наложи насилнику да се укључи у тзв. антинасилни тренинг, који је посебно дизајниран за учиниоце ових врста кривичних дела, а у зависности од поштовања изречене мере, суд ће донети на крају и своју коначну одлуку у погледу даљих мера заштите. Такође, оно што је битно поменути јесте да се у законодавству Аустрије велика пажња поклања стратегији специјализованог осопособљавања, па се тако, на пример, приликом интервенције, полиција не води субјективном проценом, већ примењује посебно дизајниране инструменте попут MARAC (Multy Agencz Risk Assessment Conferences) и DAC (Danger Assessment Scale).³⁶⁴

Такође, посебност процесноправне заштите у овој земљи огледа се и у настајању да се формирају специјализовани полицијски тимови који би непосредно интервенисали у случајевима породичног насиља. Коначно, прописана је обавеза полиције да након што обавести суд о инциденту који се догодио, посебни формулар проследи и

³⁶¹ Матијевић, А. *op. cit.*, стр. 198.

³⁶² Врачан, С. *op. cit.*, стр. 14.

³⁶³ *Ibid.*

³⁶⁴ Матијевић, А. *op.cit.*, стр. 199.

Интервенцијском центру, као и одсеку за децу и омладину, а који накнадно пружају потребну помоћ жртвама. Интегрисани оквир заштите на тај начин обезбеђиваће широку лепезу програма помоћи обухватајући како државне службенике, медицински и социјални сектор, тако и невладине организације чија је делатност оријентисана ка датом проблему.³⁶⁵

7.5. Насиље у породици у Савезној Републици Немачкој

Процесноправна заштита жртава породичног насиља у Немачкој обухваћена је одредбама како савезних закона, тако и посебних закона на нивоу федералних јединица, па у том смислу немачко законодавство дати оквир регулише кроз грађанско право и Закон о заштити од насиља у породици, односно кроз кривично и полицијско право.³⁶⁶

Процесноправне мере заштите у датој држави подељене су на мере заштите, поверавање стана на одређено време или трајно жртви као једином кориснику или издавање полицијског налога за исељење из стана.³⁶⁷ Избор самих мера зависи од оцене суда у датом случају, односно од захтева који жртва у овом правцу поднесе. Уколико, на пример, дође до незаконитог повређивања тела, здравља или слободе другог лица, суд је обавезан да на захтев оштећеног примени неопходне мере којима ће се спречити даље повређивање наведених права. При том, мере које се могу изрећи нису лимитиране на место становања оштећене, већ се односе и на забране посећивања места на којем жртва или дете оштећене редовно бораве. Такође, ове мере се односе и на забрану праћења и успостављања контаката са жртвом, путем било кога средства комуницирања (email, писма, телефон, друштвене мреже и сл).

Закон такође прописује право оштећеног лица да поднесе захтев којим би се насилнику наложило да напусти дотадашње место становања, односно, да то место ексклузивно препусти жртви. Наведана мера се може продужавати, али не преко шест месеци укупног трајања. Битно је напоменути да су овакве мере у складу са усвојеном

³⁶⁵ Одељан, Р., Рајић, Б. (2013). Насиље у обитељи – Компаративна анализа правне регулативе у земљама њемачког говорног подручја, *Полиција и сигурност*, вол. 22, бр. 2, стр. 13.

³⁶⁶ *Ibid.*

³⁶⁷ Врачан, С. *op. cit.*, стр. 15.

Феноменолошка и етиолошка обележја насиља у партнерским и породичним односима у Републици Србији политиком у Немачкој према којој је злостављач тај који мора отићи, а жртва та која остаје.

Као и у већини других законодавстава, тако и немачко предвиђа да се заштитне мере могу издавати у хитном поступку, односно и без присуства окривљеног лица, при чему ће, о оправданости изрицања одређених заштитних мера у датом случају, суд ће одлучивати на основу исказа самог оштећеног. Разумљиво, исказ сведока ће имати јачи кредибилитет уколико је поткрепљен другим доказима, односно исказима других сведока, налазом вештака или материјалним доказима. Лицу коме се ставља на терет да је извршило насиље се оставља могућност да у том случају уложи жалбу на дату одлуку суда и да затражи одржавање нове усмене расправе на којој ће присуствовати.

Закон о заштити од насиља у породици прописује и адекватне санкције у случају непоштовања изречених процесноправних мера заштите.

Поред наведених одредаба, заштита жртвама насиља у породици се пружа и кроз могућност изрицања хитног полицијског налога за иселење насилника из стана. Са циљем очувања јавног реда и мира, као и непосредне заштите жртве од даље ескалације насиља, полицијски службеници су овлашћени наредити насилнику да без одлагања напусти дом жртве, без обзира на власничка права.³⁶⁸ Такође, полицијским налогом може се наложити и забрана приближавања и контакта са жртвом, као и забрана повратка насилника у дом, у случају да приликом интервенције насилник није био присутан.

Обзиром да је дати законски оквир постављен на нивоу посебних федералних јединица у пракси су приметне разлике у погледу појединих решења, па тако и дужине трајања наведене мере. Најчешће се ради о периоду од 7-14 дана, а што се поставља као одговарајући период када жртва може да се обрати цивилном суду са захтевом за доношење неке од раније представљених мера.³⁶⁹

Специфичност немачког законодавства огледа се у чињеници када престаје изречени налог, односно, да се исти може укинути уколико полиција процени да за жртву

³⁶⁸ Врачан, С. *op. cit.*, стр. 17.

³⁶⁹ Одељан, Р., Рајић, Б. *op. cit.*, стр. 27.

Феноменолошка и етиолошка обележја насиља у партнерским и породичним односима у Републици Србији

нема опасности од даљег насиља, уколико суд одреди другу заштитну меру, уколико жртва својевољно напусти дом, али уколико и добровољно пусти насилника назад у дом.

8. ИСТРАЖИВАЧКИ ДЕО

У циљу јаснијег и потпунијег разумевања предмета докторске дисертације, спроведено је истраживање у вези са многобројним питањима која се односе на породично насиље. Прикупљеним информацијама, односно, одговорима грађана, добили смо податке о перцепцији грађана о насиљу у брачним и партнерским односима.

8.1. Предмет и циљ истраживања

Предмет истраживања односио се на испитивање ставова грађана у вези са насиљем у брачним и партнерским односима.

Циљ истраживања јесте настојање да се дође до ставова грађана по многобројним питањима која су од изузетног значаја када говоримо о овој криминалној појави. Грађани су путем анонимне анкете у електронској форми одговорили на 20 питања, а нека од њих се односе на питања о заштити жртава насиља у породици, узроцима насиља, пријаве учиниоца кривичног дела, прописивање казне за дела насиља у породици, сексуално насиље, економски аспект породичног насиља, итд.

Истраживање је спроведено на подручју Аутономне Покрајине Војводине, а одговор на постављена питања дало је 329 особа. Одговори на постављена питања су степеновани, а испитаници су одговарали на следећи начин: Потпуно тачно; Делимично тачно; Немам мишљење; Делимично нетачно; Потпуно нетачно.

8.2. Перцепција грађана о насиљу у брачним и партнерским односима – анализа анкете

1. Да ли сматрате да се жртвама од насиља у породици у Републици Србији пружа адекватна заштита?

Циљ првог питања на које су испитаници одговорили био је да се дође до сазнања о ставовима грађана по питању тренутно важећег законодавства, али и целокупног система у Републици Србији којим се пружа заштита од насиља у породици, као и да ли је та заштита задовољавајућа. На ово питање 26 испитаника (7.9%) је одговорило са „Потпуно тачно“, што значи да њих 26 сматра да се жртвама од насиља у породици пружа адекватна

заштита, 61 испитаник (18.5%) је одговорио са „Делимично тачно“, 65 (19.8%) са „Немам мишљење“, 82 (24.9%) са „Делимично нетачно“ и 95 испитаника (28.9%) дало је одговор „Потпуно нетачно“, што нам говори да већина испитаника сматра да се жртвама насиља у породици не пружа адекватна заштита.

Графикон 1.

2. Да ли мислите да се путем електронских медија довољно промовише која су права жртве од насиља у породици и коме треба да се обрати?

С обзиром да је у данашње време најраспрострањенији извор информисања путем електронских медија, из тог разлога је од изузетног значаја наведено питање. Дакле, да ли су довољно промовисана права која жртва насиља у породици има као и да ли су жртве упознате са тим коме треба да се обрати уколико претрпе породично насиље. На ово питање 34 испитаника, односно (10.3%) њих одговорило је да је ова констатација „Потпуно тачна“, односно да су ова права и потребне информације довољно промовисане путем електронских медија. 61 испитаник (18.5%) одговорио је са „Делимично тачно“, 69 њих (21%) одговорило је са „Немам мишљење“, највећи број испитаника, што је њих 94 (28.6%) дали су одговор „Делимично тачно“, и 71 испитаник (21.6%) одговорио је са

„Потпуно нетачно“, односно да се путем електронских медија довољно не промовише која су права жртве од насиља у породици и коме се требају у том случају обратити.

Графикон 2.

3. Да ли су вам познате запрећене казне за кривично дело насиље у породици?

Наредно питање односило се на информисаност грађана о запрећеним казнама за кривично дело насиље у породици, тј. да ли су грађани уопште упознати са њима. Након овог питања долазимо до закључка да највећи број испитаника уопште није упознат са запрећеним казнама за ово кривично дело, конкретно, 97 испитаника (29.5%) одговорило је са „Потпуно нетачно“, односно, да нису упознати са запрећеним казнама за ово дело. Супротно томе, најмањи број испитаника упознат је са казнама за ово дело, конкретно, одговор „Потпуно тачно“ дала су 42 испитаника, што чини (12.8%) њих који су упознати са казнама за дело насиља у породици. Док остали испитаници нису упознати или нису у потпуности сигурни. 71 испитаник (21.6%) одговорио је са „Немам мишљење“, 53 (16.1%) са „Делимично тачно“ и 66 (20.1%) са „Делимично нетачно“.

Графикон 3.

4. Да ли познајете особу која је претрпела насиље у породици?

Следеће питање односи се на познавање особе која је претрпела насиље, односно да ли испитаници лично познају жртву насиља. Чак 159 испитаника (48.3%) одговорило је да познаје особу која је претрпела насиље, тј. означило одговор „Потпуно тачно“. 52 особе (15.8%) су одговориле са „Делимично тачно“, 21 (6.4%) са „Немам мишљење“, 17 испитаника (5.2%) са „Делимично нетачно“ и 80 (24.3%) са „Потпуно нетачно“, односно да не познају особу која је претрпела насиље у породици.

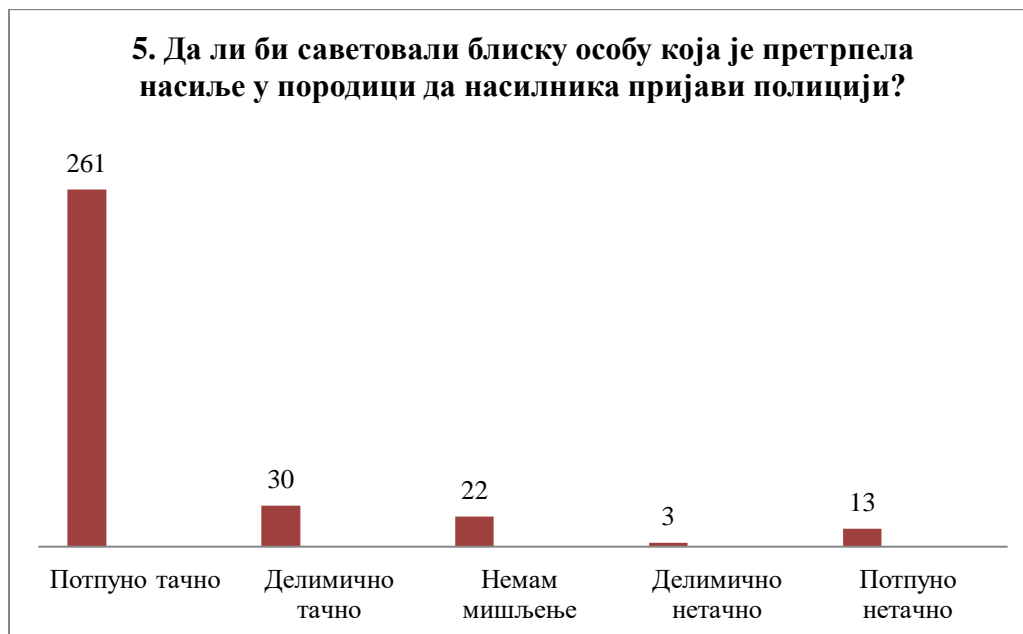
Графикон 4.

5. Да ли би саветовали блиску особу која је претрпела насиље у породици да насилника пријави полицији?

На питање да ли би блиску особу која је претрпела насиље у породици саветовали да насилника пријави полицији, од 329 испитаника, чак 261 испитаник, односно (79.3%) је одговорило потврдно са одговором „Потпуно тачно“. 30 испитаника (9.1%) одговорило је са „Делимично тачно“, 22 испитаника (6.7%) са „Немам мишљење“, 3 (0.9%) са „Делимично нетачно“ и 13 испитаника (4%) је дало одговор „Потпуно нетачно“, односно, да блиску особу која је претрпела насиље у породици не би саветовали да насилника пријави полицији.

Графикон 5.

6. Да ли би пријавили насилника полицији, у случају да сазнате да је извршено кривично дело насиље у породици?

На наредно питање, више од половине испитаника одговорило је да би насилника пријавило полицији, односно 201 испитаника, што чини (61.1%). Иако је на ово питање убедљиво потврдан одговор, сматрамо да је недовољан. Јер да би се сазнало и стало на пут насиљу у породици неопходно је да свако од нас на ово питање потврдно одговори. Одговор „Делимично тачно“ дало је 63 испитаника (19.1%), њих 41 (12.5%) одговорило је са „Немам мишљење“, 7 испитаника (2.1%) са „Делимично нетачно“ и 17 њих (5.2%) са „Потпуно нетачно“.

Графикон 6.

7. Да ли мислите да постоје ситуације у којима је оправдано ударити жену?

На питање да ли је у одређеној ситуацији оправдано ударити жену, 299 испитаника од њих 329 дало је одговор „Потпуно нетачно“, односно да сматрају да не постоји ситуација у којој је оправдано ударити жену. Овај одговор представља (90.9%) од укупног броја датих одговора што је веома охрабрујуће. 9 испитаника (2.7%) одговорило је са „Потпуно тачно“, 1 испитаник (0.3%) одговорио је са „Делимично тачно“, 8 (2.4%) са „Немам мишљење“, и 12 (3.6%) је означило одговор „Делимично нетачно“.

Графикон 7.

8. Да ли сте чули за лажне пријаве за насиље у породици?

На питање да ли су испитаници некад чули да је неко поднео лажну пријаву за насиље у породици, одговорили су на следећи начин. 103 испитаника (31.3%) одговорило је са „Потпуно тачно“, дакле, да су упознати са лажном пријавом за насиље у породици. 42 испитаника (12.8%) одговорило је са „Делимично тачно“, 46 (14%) са „Немам мишљење“, 30 (9.1%) са „Делимично нетачно“ и њих 108 (32.8%) су дали одговор „Потпуно нетачно“. Занимљиво је да је број оних коју су упознати са лажном пријавом за насиље у породици и они који никад нису чули за поднету лажну пријаву за насиље у породици, скоро па једнак.

Графикон 8.

9. Да ли мислите да се насиље у породици дешава и у имућнијим породицама?

Постављено питање односи се на економско стање у браку и породици, тачније, да ли испитаници сматрају да у породицама које су економски стабилније самим тим не долази до несугласица, па ни насиља у породици. На ово питање чак 225 испитаника (88.4%) је дало одговор „Потпуно тачно“, односно, да се насиље у породици дешава и у имућнијим породицама. Испитаници сматрају да економска стабилност једне породице не гарантује хармонију и њен склад, а самим тим не искључује и постојање насиља. 28 испитаника (8.5%) је одговорило да је ова констатација „Делимично тачна“, 25 (7.6%) су се изјаснили да „Немају мишљење“, њих 12 (3.6%) да је ово „Делимично нетачна“ изјава и 39 испитаника (11.9%) су дали одговор са „Потпуно нетачно“. Дакле, 11.9% испитаника сматра да насиље у породици није присутно у имућнијим породицама.

Графикон 9.

10. Да ли мислите да су алкохол и наркотици често узрочници насиља у породици?

Употребља алкохола и наркотика сматра се обликом друштвене девијације. С обзиром да наведене супстанце делују на психичко стање конзумента, поред болести зависности долази до јаче раздражљивости, емотивне нестабилности. Питали смо испитанике да ли сматрају да алкохол и наркотици могу бити узрочници насиља у породици. На ово питање 171 испитаник (52%) одговорио је са „Потпуно тачно“, што нам говори да више од половине испитаника сматра да конзумирање алкохола и наркотика утиче на вршење кривичног дела насиља у породици. 85 испитаника (25.8%) сматра да је ово „Делимично тачно“. 36 особа (10.9%) је одговорило са „Немам мишљење“, 16 испитаника (4.9%) је дало одговор да је ово „Делимично нетачно“ и 21 испитаник, што чини 6.4% од укупног броја испитаних, сматра да је ово „Потпуно нетачно“, односно да алкохол и наркотици најчешће нису узрочници насиља у породици.

Графикон 10.

11. Да ли мислите да се насиље у породици више појављује у сиромашним, него у имућним породицама?

Да ли је насиље у породици чешћа појава у економски нестабилним породицама, односно, да ли је економско стање један од узрока овој криминалној појави. На ово питање испитаници су се изјаснили на следећи начин. 37 испитаника (11.2%) сматрају да се насиље у породици више појављује у сиромашним породицама, те су дали одговор „Потпуно тачно“. 53 њих (16.1%) одговорило је са „Делимично тачно“, највећи број испитаника, односно, 99 њих, што је (30.1%) дало је одговор „Немам мишљење“ по конкретном питању, 49 испитаника (14.9%) одговорило је са „Делимично нетачно“ и 91 испитаник (27.7%) одговорио је са „Потпуно нетачно“. Из наведених одговора можемо закључити да грађани не сматрају да је лоше економско стање у једној породици не значи аутоматски и више насиља у породици. Овом питању предстојало је слично питање које је гласило „Да ли мислите да се насиље у породици дешава и у имућнијим породицама?“, где је 88.4% испитаника одговорило да је ова констатација Потпуно тачна, те из наведених одговора можемо закључити да економско стање може јавити као узрок несугласица у једној породици, али дефинитивно није пресудно.

Графикон 11.

12. Да ли мислите да свако насиље у породици представља кривично дело?

Од 329 испитаника, њих 218 је одговорило да свако насиље у породици представља кривично дело, што чини (66.3%) од укупног броја одговора. 44 испитаника (13.4%) је дало одговор да је ова изјава „Делимично тачна“, 23 (7%) су се изразили да „Немају мишљење“, 19 особа (5.8%) је одговорило са „Делимично нетачно“, и на крају, 25 испитаника, што чини (7.6%) одговорили су са „Потпуно нетачно“, односно да не сматрају да свако насиље у породици представља кривично дело.

Графикон 12.

13. Да ли мислите да је довољан један ударац отвореном шаком (шамар), упућен члану породице, да се ово понашање третира као насиље у породици?

Следећим питањем хтели смо да дођемо до сазнања да ли испитаници сматрају да је један ударац (конкретно шамар) довољан да би се ово понашање третирао као насиље у породици. Испитаници су одговорили на следећи начин: 206 испитаника (62.6%) је одговорило са „Потпуно тачно“, што нам говори да више од пола испитаника сматра да се један шамар може квалификовати као насиље у породици. 60 (18.2%) испитаника дало је одговор „Делимично тачно“, њих 28 (8.5%) је одговорило са „Немам мишљење“, 11 испитаника (3.3%) је одговорило са „Делимично нетачно“ и на крају, 24 испитаника је дало одговор „Потпуно нетачно“, тј. (7.3%) испитаника сматра да један шамар није довољан да би се овакво понашање третирао као насиље у породици.

Графикон 13.

14. Да ли мислите да и супруга која вербално вређа и провоцира супруга, те он буде наслан према њој, такође врши кривично дело насиље у породици?

Овим питањем хтели смо установити како испитаници гледају на провокацију од стране жртве и да ли сматрају да жртва која је својим понашањем изазвала напад, такође врши кривично дело насиље у породици. На ово питање мишљења су релативно подељена и не постоји одговор који значајно одступа од осталих. Па тако, 112 испитаника (34%) је одговорило са „Потпуно тачно“, што значи да 112 испитаника сматра да „изазивач напада“ такође врши кривично дело насиље у породици. 90 испитаника (27.4%) је одговорило са „Делимично тачно“, 44 (13.4%) дало је одговор „Немам мишљење“, 26 (7.9%) да је ова констатација „Делимично нетачна“ и 57 испитаника (17.3%) сматрају овим „Потпуно нетачним“, односно да у овом случају супруга која вербално вређа и провоцира не врши кривично дело насиље у породици.

Графикон 14.

15. Да ли мислите да супруг може силовати своју супругу?

Једно од значајнијих питања је оно везано за сексуално насиље у браку. Конкретно, да ли супруг може силовати своју супругу. Упечатљиво поражавајући одговор испитаника приказује слику друштва која није довољно едуковано, па ни емотивно и социјално зрело. Од 329 испитаника, 186 њих, конкретно (56.5%) дало је одговор „Потпуно тачно“. Дакле, мало више од половине испитаника сматра да може постојати силовање у браку. 25 испитаника (7.6%) је одговорило са „Делимично тачно“, 15 (4.6%) са одговором „Немам мишљење“, 3 (0.9%) испитаника је дало одговор „Делимично нетачно“, и чак 100 испитаника (30.4%) је одговорило са „Потпуно нетачно“, односно, да супруг не може силовати супругу.

Сексуално насиље, као један од најтежих облика насиља које, поред физичких последица, проузрокује и оне које су много болније и постојаније у животу жртве, а то су психичке последице, односно доживотне трауме које прате жртву. Склапањем брака, као ни животом у брачној заједници не сме се подразумевати постојање сексуалног односа између мушкарца и жене, већ је оно индивидуална ствар, потреба, и треба да подразумева изричиту вољу обе стране. Уколико једна страна жели да испољи свој полни нагон

применом силе, претњом, свакако да можемо препознати кривично дело силовања, а поготово уколико је реч о физичким повредама које се и даље у нашем законодавству доказује пружањем отпора жртве. Чак иако не постоји физички отпор у конкретној ситуацији, не мора значити да је реч о добровољном сексуалном односу. Став да је сексуални однос у браку дужност која се по сваку цену мора извршити је дефинитивно један од облика примитивизма овог друштва.

Графикон 15.

16. Да ли мислите да у Републици Србији треба да постоје Породични судови који би се бавили само наведеном проблематиком?

На питање да ли у Републици Србији треба да постоје Породични судови, испитаници су одговорили на следећи начин: 252 испитаника одговорило је са „Потпуно тачно“, што значи да сматрају да треба да постоје Породични судови који би се бавили само криминалним појавама везаним за насиље у породици, што је укупно (76.6%) од укупног броја испитаних. 36 испитаника (10.9%) је одговорило са „Делимично тачно“, 24 испитаника (7.3%) је одговорило са „Немам мишљење“, 2 испитаника (0.6%) дало је

одговор „Делимично нетачно“, док 15 испитаника (4.6%) сматра да није потребно да постоје Породични судови који би се бавили само наведеном проблематиком.

Графикон 16.

17. Да ли мислите да је потребно законом омогућити да полицијски службеници, када по пријави изађу на лице места, буду овлашћени да издају налог о исељењу учиниоца насиља у породици?

Наредо питање односи се на потенцијалну могућност полицијских службеника и њихово овлашћење да издају налог о исељењу учиниоца дела насиља у породици. Мишљење испитаника о овој могућности огледа се следећом статистиком. Највећи број одговора јесте „Потпуно тачно“, конкретно, 206 испитаника (62.6%) који сматрају да је ову опцију потребно омогућити законом. Након тога, 51 испитаник (15.5%) договорио је са „Делимично тачно“, 38 испитаника (11.6%) дали су одговор „Немам мишљење“, 13 особа (4%) рекло је „Делимично нетачно“ и на крају, 21 особа (6.4%) својим одговором „Потпуно нетачно“ је констатовала да овакво овлашћење није потребно уводити у законодавство Републике Србије.

Графикон 17.

18. Да ли мислите да је потребно обезбедити хитније решавање поступака за заштиту од насиља у породици?

По питању хитности поступка породичног насиља испитаници су били већински усаглашени, те је 279 испитаника, што чини (84.8%) од укупног броја, одговорило са „Потпуно тачно“. Што говори да 84.8% анкетираних сматра да је потребно хитније пружање заштите и решавање поступака насиља у породици. 29 испитаника (8.8%) одговорило је са „Делимично тачно“, 10 испитаника (3%) изјаснило се са „Немам мишљење“, 3 испитаника (0.9%) је дало одговор „Делимично нетачно“ и 8 њих, што чини само (2.4%) испитаних, је одговорило са „Потпуно нетачно“, дакле, да није потребно обезбедити хитније решавање поступака за заштиту од насиља у породици.

Графикон 18.

19. Да ли мислите да Центри за социјални рад квалитетно и непристрасно учествују у поступцима породичног насиља?

Наредно питање тиче се квалитета и посвећености рада Центра за социјални рад који је неизоставни учесник када су у питању предмети насиља у породици. Испитаници су по овом питању већински истакли незадовољство рада Центра за социјални рад својим одговорима, на начин што је 122 испитаника (37.1%) дало одговор „Потпуно нетачно“, односно да сматрају да Центар за социјални рад не пружа квалитетан и непристрасан рад у поступцима породичног насиља. Након тога, 70 испитаника (21.3%) је одговорило са „Делимично нетачно“, њих 82 (24.9%) је истакло да „Нема мишљење“, док је њих 30 (9.1%) одговорило са „Делимично тачно“. На крају, 25 испитаника, што чини (7.6%) је одговорило да сматра да Центри за социјални рад квалитетно и непристрасно учествују у поступцима породичног насиља, са одговором „Потпуно тачно“.

Графикон 19.

20. Да ли мислите да судови изричу благе казне учиниоцима насиља у породици?

Циљ последњег питања у анкети био је да испитаници изразе свој став о казнама које судови доносе за кривична дела насиља у породици, односно да ли сматрају да се изричу благе казне, наравно, уколико су упозанти са њима. На ово питање 185 одговора (56.2%) гласило је „Потпуно тачно“, што значи да 185 испитаника сматрају да се изричу благе казне учиниоцима насиља у породици. 54 испитаника (16.4%) одговорило је са „Делимично тачно“, њих 61 (18.5%) су се изјаснили са „Немам мишљење“, 15 испитаника (4.6%) са „Делимично нетачно“, и на крају 14 испитаника, што чини (14.3%) од укупног броја одговора изјаснили су се са одговором „Потпуно нетачно“, што нам говори да сматрају да казне које судови изричу за насиље у породици нису благе.

Графикон 20.

ЗАКЉУЧАК

Породица је основна ћелија и саставни део сваког друштва, услед чега се и односи унутар породице не могу посматрати изоловано од других друштвених односа и појава. Наиме, основне функције породице су репродуктивна, васпитна, образовна, економска и заштитна. Међутим, поред наведених, породица задовољава многобројне друге потребе, као што су: друштвене, културне, емоционалне, и то посматрано како у односу на мушкарце и жене, као супружнике, тако и у односима између партнера, као родитеља и њихове деце, а затим између свих чланова породице међусобно и породице, као уже јединице, и друштвене заједнице.

Ипак, због савременог начина живота, тешког материјалног стања, борбом за пословни напредак и егзистенцијални опстанак, породица се суочава са низом проблема, што последично доводи до отуђености појединаца, губитка осећаја припадности породици, сарадње и емоционалне равнотеже. Самим тим, породица губи своју функцију, престаје да буде уточиште мира и место где се људи осећају комфортно и постаје легло насиља и агресије коју појединци испољавају управо према члановима своје породице.

Увођењем кривичног дела насиље у породици у наш правни систем поступило се у складу са међународним и европским правним стандардима, а дугогодишње системско јавно заговарање и лобирање женских невладиних организација у Републици Србији је покренуло процес уобличавања институционалних механизма за борбу против насиља. Пре инкриминисања овог дела, заштита од насиља у породици се остваривала на начин да се покретао кривични поступак подвођењем чињеничног стања под неко од општих кривичних дела, али се таква заштита показала неадекватном, док су случајеви насиља у породици веома честа појава у нашем друштву.

Истраживања правне праксе и процесуирања кривичног дела насиља у породици у Србији показала су да постоји неадекватна и неблагоприятна реакција институција на насиље у породици, што често доводи до секундарне виктимизације жртава. Врло често изостаје правовремена интервенција полиције приликом испољавања мање тешких облика насиља (као што су увреде, претње, омаловажавање, дрско и безобзирно понашање и

слични облици психичког насиља), па жртва, самим тим, демотивисана и са осећајем напуштености одустаје од тражења даље заштите. Сем тога, често изостаје и подршка и помоћ коју би жртвама насиља у породици требало да пружи центар за социјални рад, који би требало да делује синхронизовано са органима гоњења, док се у пракси саветује и препоручује очување партнерске везе, без обзира на испољено насиље. Како би се спречили тежи облици насиља у породици, апсолутно је неопходно да сви државни органи и институције, у оквиру својих надлежности, предузимају релеватне превентивне и заштитне мере.

У пракси се често среће примена института одлагање кривичног гоњења за предметно кривично дело, међутим, иста је повезана са извесним потешкоћама. Проблем је што се у пракси мање – више примењује једино мера уплате одређеног новчаног износа у хуманитарне или друге јавне сврхе, док за мере као што су: обављање одређеног друштвено корисног или хуманитарног рада, подвргавања одвикавању од алкохола или опојних дрога и подвргавања психосоцијалном третману ради отклањања узорка насилничког понашања, нису створени одговарајући услови, те јавни тужиоци често нису у могућности да насилнику наложе примену ових мера. На овај начин насилници извршавају своју обавезу према држави, при чему су у повлашћеном положају материјално обезбеђена лица која могу себи да приуште издвајање одређеног новчаног износа, с тим да се применом ове мере истински не утиче на сузбијање даљег евентуалног насиља у породици.

Насиље је одувек присутно на друштвеној сцени као један од облика интерперсоналних односа, а што је парадокс ескалира са развојем модерног и масовног друштва и развитком цивилизације, како у средствима, тако и у методу и обиму испољавања. Са развојем друштва дошло је кидања веза, до умањивања или занемаривања контаката људи међусобно и са природом, повећана је општа мобилност, дошло је до раслојавања друштва, а што све за резултат има разарање примарне заједнице - породице.

Насиље у породици води порекло још од најстаријих историјских времена, култура и друштава. Увек је за собом остављало озбиљне последице, посебно по жене и децу, услед чега се са посебном пажњом сагледала његова улога и значај као криминогеног

фактора и феномена, што је проузроковало да се ова појава регулише националним законодавствима, све са интенцијом да се сузбије поље њеног деловања. Уношењем кривичног дела насиље у породици у кривично законодавство, ова појава је издвојена из сфере приватног интересовања и означена као проблем од општег јавног интереса, који заслужује посебну пажњу друштва.

Породица, као идилична заједница партнера, са или без деце, најчешће је недостажан циљ и од нечега што би требало да је уобичајено данас се све мање среће. Између жеља и стварности брачна заједница се неретко налази у амбијенту другачијем од оног који се очекује, па тако уместо емоција постоји интерес, наспрам љубави често је сурова стварност, уместо нежности сексуално насиље, уместо толеранције и разумевања за настале проблеме – агресија. Тако је на основу истраживања обављених у земљама западне Европе установљено да је насиље у породици и у земљама које важе за цивилизоване, знатно изражено, док ни у осталим земљама света стање није боље, шта више, у неки земљама је још више изражено.

Кривично дело насиље у породици сматра се једним од најтежих облика кршења гарантованих људских права. Бројна феминистичка истраживања указују на то да је свака трећа жена у свету, бар једном током свог живота, била изложена неком од облика злостављања, док се у неким примитивним срединама (неким исламским земљама) насиље мушкарца над женом сматра делом културе, чак нормалним односом.

Уколико се покуша дефинисати профил насилника у породици, долази се до закључка да су то лица свих друштвених слојева, образовања и социјалног статуса. С тим у вези, разликују се само варијације испољеног насиља, па тако иде најпре од вербалног, преко психичког, па све до најтежег облика – физичког насиља и злостављања, а често се у пракси јављају и комбинације разних облика насиља. Најчешћи облик физичког насиља је физичко злостављање, што потврђују многа истраживања. Тако је нпр. у истраживању које је обухватило узорак од 300 случајева породичног насиља у временском периоду од 1995. године до 2005. године – 97,7% жртава претрпело физичко насиље.

Један од посебно опасних облика насиља, као и криминалитета уопште, је управо насиље у породици. Ради се о појави универзалног карактера јер се испољава независно од тога какав је социјални, економски и образовни ниво члана породице. Насиље у породици

се дефинише као примена физичке и психичке силе према члановима породице, уз угрожавање и повређивање домена сигурности и односа поверења и испољавање контроле и моћи над члановима породице. Досадашњим истраживањима о насиљу у породици у области криминологије, психологије и социологије несумњиво је утврђено да је пораст насиља у друштву директно повезан са порастом насиља у породици, које је резултат интерактивног деловања низа друштвених и индивидуалних чинилаца.

Битно је напоменути да насиље у породици, као феномен, није лични проблем, већ друштвени проблем и социјална патологија, који води порекло још из патријархалне структуре друштва и традиционалног родног идентитета, који подразумева субординираност жене мушкарцу. Сва истраживања говоре у прилог чињеници да су жене доминантне жртве насиља у породици, а што све подупиरे став да је насиље у породици омогућено родном дискриминацијом, као и недостатком реакције и одговорности друштва над онима који немају моћ, нити способност да се одупру насиљу. Управо због тога се ово кривично дело дефинише као дело засновано на родној одређености, а његово спречавање и сузбијање се темељи кроз домен заштите људских права и забрану дискриминације жена.

Уколико би, из угла родне перспективе, посматрали развој породице у Србији, од деведесетих година па све до данас, приметили би да је одликује пад индивидуалног и друштвеног материјалног статуса, као и целокупног животног нивоа мушкараца и жена. Процес пауперизације, нарочито међу урбаним становништвом, као и велика економска и целокупна друштвена несигурност, између осталог, имали су за последицу да је у Србији насиље у породици попримило драматичан обим и динамику. Наиме, деценијска финансијска криза, опште осиромашење становништва, енормни раст броја незапослених особа, прилив великог броја избеглица и др, проузроковали су „плодно тло” за експанзију насиља у породици, као и да његова учесталост поприми алармантна обележја.

Истраживања насиља у породици у области криминологије, социологије и психологије показала су: да је пораст насиља у друштву директно повезан са порастом насиља у породици, да особа може бити изложена насиљу у породици током целог свог живота, да су најчешће жртве насиља у породици жене, деца и старе особе, да је насиље у

породици понашање у циљу успостављања моћи, контроле или задовољења неких потреба насилника на штету жртве, да су последице изложености насиљу бројне и да битно утичу на ментално здравље оних који су непосредно изложени насиљу, али и оних који га посматрају, да је насиље у породици резултат интерактивног деловања низа чинилаца, индивидуалних и друштвених и да насиље доживљено у детињству доприноси прибегавању насиља као начину решавања међуљудских сукоба у одраслом добу живота. Самим тим, насиље у породици се дефинише као континуирана примена физичке и психичке силе према члановима породице, уз угрожавање и повређивање домена сигурности и односа поверења и испољавање контроле и моћи над члановима породице, без обзира на то да ли је овакво понашање у важећем законодавству предвиђено као кривично дело и да ли је извршилац насиља пријављен органима гоњења.

Сходно истраживању спроведеном од стране мреже „Жене против насиља” у Србији је током 2017. године убијено најмање 26 жена у породично насиљу. Истраживање је показало да су све жртве познавале учиниоца, 23 жене су убијене од стране партнера (при чему се рачунају и бранчни, односно ванбрачни, као и садашњи, односно бивши партнери), а три су убијене од стране другог члана породице. Као средство извршења кривичног дела преовлађује нож (12 случајева), десет жена је убијено ватреним оружјем, једна жена је удављена, док су три усмрћене на други начин. Девет жена је убијено у породичном дому који је делило са насилником, пет у сопственој кући/стану, једна у кући/стану насилника, а 11 на другим местима. Битно је напоменути да се праћење фемицида, односно убијања жена, врши се на основу медијских извештаја, што се свакако не може сматрати потпуно поузданим извором, нити истинским показатељем распрострањености овог најтежег облика насиља према женама у породици и насиља према женама уопште, али нам свакако може дати приближну слику.

Поред унапређења законодавне и институционалне регулативе, неопходно је да постоји и шира друштвена свест и подршка усмерена ка спречавању насиља у породици, као део културног система вредности, да се схвати да то није друштвено прихватљиво понашање, већ напротив, да се исто жестоко осуди и да се пропагира политика нулте толеранције на насиље. Остваривање овог циља није могуће без уклањања суштинских узрока насиља над женама, што подразумева сузбијање дискриминације жена,

елиминисање постојеће родне хијерархије, маргинализације жена и структуралне родне неједнакости, превазилажење идеологије сексизма, стереотипних друштвених и културолошких ставова о роду и успостављање стварне равноправности жена и мушкараца.

У Републици Србији све до 2002. године нису постојали адекватни правни механизми за спречавање и сузбијање насиља у породици. Пре тог периода се у случајевима који се сада класификују као насиље у породици поступало у складу са одредбама кривичног законодавства о лакој или тешкој телесној повреди (у случајевима када је постојало физичко насиље), увреди или клевети (у ситуацијама када је постојало психичко насиље), док у случају сексуалног насиља жена у браку уопште није била заштићена јер није постојало кривично дело силовања у браку. Инкриминисање насиља у породици сасвим је сигурно заслуга вишегодишњег залагања и лобирања великог броја женских група и невладиних организација у Србији, да се путем кривичног закона заштити једно од основних људских права – права на заштиту од насиља у породици.

Једно од основних питања науке о криминалитету јесте питање његове етиологије, па бројни теоретичари настоје одговорити на питање шта је то што подстиче људе на злочине. Међутим, и даље не постоји сагласност око тога која је то група доминантних фактора који узрокују криминално понашање, услед чега различите теорије истражују различите узроке. На почетку XIX века узрок криминалитета тражио се у биолошким чиниоцима, а преступници су се сматрали рођеним злочинцима које одликују дегенеративне физичке карактеристике.

Насиље у породици је универзална појава која је предмет проучавања разних научних дисциплина. Самим тим и не чуди што се у правној литератури може пронаћи већи број теорија које насиље у породици објашњавају психолошким, психијатријским, биолошким, социолошким или другим факторима. Етиолошкој хетерогености у овој области доприноси и чињеница да се насиље у породици може поделити најмање на два сегмента, обухватајући тако партнерско насиље и насиље над децом. С тим у вези, битно је напоменути да постоји преко 50 различитих концепција које се баве предметном темом.

У нашој правној литератури доминантно је мишљење професора Игњатовића, који заступа схватање да је свако криминално понашање изазвано спојем две групе чинилаца –

личним цртама појединца и спољним (пре свега социјалним) чиниоцима. Битно је напоменути да њихово дејство нема исту снагу код свих облика противправног понашања, обзиром да је код неких лица примаран утицај индивидуалних, код других спољашњих, док код треће групе обе врсте фактора делују са приближно истим интензитетом.

У јавности је дуго преовлађивао став да насиље у породици није високо позиционирано у укупној стопи криминалитета, те да је карактеристично за ретке и посебно девијантне породице. Сходно томе, насиље у породици се често, иако погрешно, везује само за сиромашне и проблематичне друштвене структуре, док се насиље над децом или партнерима у средњим или вишим друштвеним слојевима претежно негира. Чињеница је да полицијске статистике, као и извештаји различитих прихватилишта и сигурних кућа, а који су намењени жртвама насиља у породици, углавном пласирају податке о корисницима који долазе из нижих друштвених слојева. Међутим, већина аутора данас је сагласна да ниска материјална примања и низак образовни статус утичу пре свега на видљивост датог феномена и ситуацију у којој жртва једино доступно решење налази у обраћању социјалним службама.

Битно је напоменути и које су то бенефити богатства, тј. направити паралелу између сиромашних и богатих лица, везано за откривање и евидентирање кривичних дела. Сходно истраживањима, један од разлога зашто су у извршењу кривичних дела доминантни припадници нижих друштвених слојева јест тај што је мања вероватноћа да ће богата особа, или особа која потиче из имућне породице, на адекватан начин бити процесуирана. Друштво ће се потрудити и наћи начине да богату особу заштити од стигматизације и кажњавања, налазећи често алтернативне мере као санкције, док се према лицу које долази из сиромашне породице примењују најстрожије мере и затворске казне. Сем тога, по логици ствари, припадницима виших друштвених слојева стоје на располагању угледни адвокати, које сиромашна лица не могу себи приуштити. Тако је студија која је обухватала институције за малолетне делинквенте у Енглеској, потврдила да у затвору нема малолетника који потичу из добростојећих породица.

Занимљиво је истаћи да се у литератури све чешће среће став појединих аутора да богатство представља један од економских узрочника криминалитета, при чему се полази

од тога да богатство намеће велике обавезе и дужности и представља изазов за још већим богаћењем. Не бирају се средства и начини за брзо стицање капитала, што све даље, последично, утиче на особу, њено понашање, мањак разумевања, толеранције, неспавање, нервозу, и последично води ка испољавању делинквентног понашања.

Чињеница је да, када се говори о породичном насиљу, када је у питању учинилац, увек полазимо о тога да се ради о мушкарцу и углавном је тако. Што се тиче жртви, увек полазимо од претпоставке да се ради о женама, деци и старима, као типичним жртвама насиља у породици. Врсте насиља према свим жртвама не морају бити једнаке, као ни узроци због којих се оно врши. Деца се свакако налазе у односу подређености према својим родитељима, родитељи су у обавези да брину о деци, да се старају о њима и њиховим потребама, између њих постоји одређени однос поверења. Насиљем се тај однос нарушава, тачније поверење се злоупотребљава. У овом се случају не ради о особама које су једнаке, већ о односу подређености и зависности и злоупотреби таквог односа. Слична је ситуација и са старим особама.

Међутим, у последње време аутори све више пажње посвећују насиљу у везама, а посебно женском насиљу над партнеркама у хомосексуалним везама. Такође, разна истраживања која за предмет проучавања имају насиље над децом, указују да иза значајног броја испољеног насиља стоје управо жене, независно од тога да ли се ради о физичкој или сексуалној виктимизацији деце. До истих закључака су дошле и теорије које проучавају насиље над старијим лицима, а што све, на крају, упућује на закључак да етиологија насиља у породици не може бити сведена само на социјалне и културолошке чиниоце, већ се нужно мора сагледати и индивидуална перспектива.

Прописивање законских инкриминација за заштиту од насиља у породици, истовремено значи да је Србија испунила преузете међународне обавезе да заштити право на живот, личну сигурност и слободу свих својих грађана, да спречи насиље – где год се оно догађа, али посебно у оквиру породице, као и да особама које су преживеле насиље пружи комплетну правну заштиту, социјалну помоћ и подршку, како би изашли из ситуације насиља и како би се ублажиле све штетне последице испољеног противправног

понашања. Осим тога, стварање одговарајућег механизма заштите насиља у породици представља испуњавање међународних обавеза државе на плану елиминасања насиља у породици, као родно базираног насиља, које жене држи у подређеном положају у односу на мушкарце и озбиљно умањује њихову могућност да равноправно са мушкарцима уживају људска права и слободе.

Прегледом упоредне праксе долазимо до закључка да се све земље суочавају са проблемом насиља у породици, свака на свој начин, користећи све расположиве механизме заштите. Приметна су слична решења, инкриминације и начини процесуирања, али су видне и разлике, па су тако запређене казне за предметно кривично дело махом строжије него што је случај са осталим семљама Балкана, где су прекршајни судови надлежни за изрицање адекватних санкција. Што се тиче модела који је на снази у Аустрији и Немачкој, а који принципијелно важи за добар узор другим земљама, битно је напоменути да су ту овлашћења полиције проширена у односу на наш правни систем, али да имамо и доста сличности и заједничких решења.

Наш Породични закон таксативно прописује листу мера породичноправне заштите од насиља у породици, а иако свака појединачно има свој посебан циљ, заједнички циљ свих мера јесте да се њиховом применом спречи поновно насиље над чланом породице, да се пружи заштита физичком и психичком интегритету и личној безбедности члану породице који је изложен насиљу, као и да се отклоне све околности које би могле подстаћи ново насиље.

Суштина заштитних породичноправних мера огледа се у ограничавању или привременој забрани одржавања личних односа извршиоца насиља са жртвом насиља, што укључује и ограничавање извесних права и слобода извршиоца насиља, при чему се полази од тога да је у случају насиља над чланом породице привремена забрана контакта извршиоца насиља са жртвом једини начин да се предупреди ново насиље.

Мере заштите морају бити ефикасне и сврсисходне како би могле остварити свој циљ на плану превенције, како посебне тако и опште, а њихов крајњи циљ је заштита породице као основне, али и најзначајније заједнице људског друштва, како као целине тако и сваког њеног члана појединачно. Оне не штите само жртве насиља, већ и починиоце, јер их својим постојањем и деловањем осујећују у понављању таквог

Феноменолошка и етиолошка обележја насиља у партнерским и породичним односима у Републици Србији недозвољеног понашања и заштићују од поновног трпљења законских последица. За жртве породичног насиља ове мере заштите треба да буду такве да обезбеде мир, спокој и безбедност за одређени временски период, живот без страха од даљег насиља, ослобађање од траума и опоравак од задобијених повреда.

Сем јавном тужиоцу, закон даје овлашћење на покретање овог поступка и органу старатељства, независно од тога да ли се у улоги жртве јавља дете или пунолетна особа.

Међутим, пракса показује да и орган старатељства и јавни тужилац ретко користе ова законска овлашћења. Такође, иако је у великом броју предмета у парници за заштиту од насиља у породици претходио кривични поступак, јавни тужиоци редовно пропуштају прилику да на бази прикупљених чињеница у току преткривичног и кривичног поступка покрену парницу за заштиту од насиља у породици оштећене особе и тиме обезбеде правовремену заштиту од насиља, која би омогућила да жртва буде заштићена од даљег испољавања насиља.

Нису познати разлози због којих јавни тужиоци и органи старатељства не користе своја законом признато овлашћење, али је свакако битно истаћи да је оваква њихова пракса вишеструко штетна и не доприноси намери законодавца да се појача заштита која се пружа на плану породичноправне заштите од насиља у породици.

На крају, анализирајући анкету „Перцепција грађана о насиљу у брачним и партнерским односима“ на коју је електронским путем одговорило 329 испитаника, можемо доћи до одређених закључака. Став грађана о предметној проблематици огледа се у одређеним закључцима:

- Жртвама од насиља у породици у Републици Србији не пружа довољна заштита;
- Путем електронских медија потребно је више промовисати права жртве као и то коме се жртва може обратити за помоћ;
- Насиље у породици постоји без обзира да ли је реч о сиромашној или имућној породици;
- Алкохол и наркотици су веома чест узрок насиља у породици;
- Свако насиље у породици представља кривично дело;
- Сексуално насиље може постојати у браку;

- Потребно је изрицати строжије казне за насиље у породици;
- Решавање поступака за насиље у породици мора бити хитније и ефикасније;
- Учествовање Центра за социјални рад у овом случајевима мора бити квалитетније и непристрасније;
- Грађани нису довољно упознати са казнама прописаним за наведено дело;
- Изузетно је битно блиску особу која је претрпела насиље у породици саветовати да насилника пријави полицији;
- Уколико сазнате за извршено кривично дело насиље у породици, пријавите насилника полицији.

ЛИТЕРАТУРА

1. Anderson, K. L. (1997). Gender, status and domestic violence: An integration of feminist and family violence approaches, *Journal of Marriage and the Family*, vol. 59, no. 3, pp. 655-669.
2. Bandura, A. (1969). *Social-Learning Theory of Identificatory Processes*, In D. A. Goslin (Ed.), *Handbook of Socialization Theory and Research* Chicago, IL: Rand McNally & Company, pp. 213-262.
3. Berrios, D., Grady, D. (1991). Domestic violence, Risk factors and outcomes, *Western Journal of Medicine*, vol. 155, no. 2, pp. 133-155.
4. Blanchard, et al. (2003). *Self reported head injuries before and after age 13 in pedophilic and nonpedophilic men referred for clinical assessment*, London.
5. Erikson, K. (1978). *On the Sociology of Deviance* in Roland A. Farell and Victoria Lynn Swigett *Social Deviance*, London.
6. Holman, B. (1995). *Children and crime*, Oxford, Lion publishing, England.
7. Johnson, M., P. (1995). *Patriarchal terrorism and common couple violence in the 1990s*, Making distinctions, London.
8. Pence, E. (1983). *Duluth Domestic Abuse Intervention project*, The Hamline, Minnesota.
9. Taylor, I. (1999). *Crime in context: A Critical Criminology of Market Societies*, Polity Press, Cambridge.
10. Van Marie, F., Maruna Sh. (2010) Ontological insecurity and terror management, *Punishment and society*, vol. 12, no. 1, pp. 7-26.
11. Ајдуковић, М. (2000). *Одређење и облици насиља у обитељи - Насиље над женом у обитељи*, Друштво за психолошку помоћ, Загреб.
12. Алексић, Ж., Шкулић, М. (2002). *Криминалистика*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд.
13. Антоновић, А., Стојановић, Ј. (2017). Судско – медицинске карактеристике породичног насиља, *Српски архив за целокупно лекарство*, вол. 145, бр. 5-6, стр. 229-233.

14. Анчић Мијалков, Б. (2016). Усклађивање система заштите од насиља у породици са међународним и европским стандардима, *Зборник радова студената докторских студија права*, Ниш, вол. 4, бр. 1, стр. 213-229.
15. Бајагић, М. (2000). Тероризам и међународно јавно право, *Безбедност*, вол. 42, бр. 5-6, стр. 616-642.
16. Бјелајац, Ж. (2015). Медији, субкултура и криминалитет у савременом друштву, *Култура полиса*, вол. 12, бр. 27, стр. 121-134.
17. Благојевић, М. (2002). *Жене и мушкарци у Србији 1990 - 2000*, Уродњавање цене хаоса, ИСФФ, Београд.
18. Бошковић, М. (1995). *Криминологија и социјална патологија*, Матица Српска, Нови Сад.
19. Бошковић, М. (2007). *Криминологија*, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад.
20. Бошковић, М., Марковић, М. (2015). *Криминологија са елементима виктимологије*, Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду, Нови Сад.
21. Врачан, С. (2009). Процесноправне мјере против починитеља обитељског насиља, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, вол. 16, бр. 1, стр. 179-213.
22. Вујовић, Р., Филиповић, А., (2022). Медијски третман насиља над женама у Србији, *Култура полиса*, вол. 19, бр. 2, стр. 170-200.
23. Галић, Н. (2011). *States Positive Obligations to protect victims against domestic violence: Comparative analysis os Austria, Hungary and Croatia*.
24. Гаћиновић, Р. (1996). Како против тероризма, Младост, Београд.
25. Драгојловић, Ј., Матијашевић Обрадовић, Ј. (2019). Кривичноправни аспекти насиља у породици у Србији, *Социјална мисао*, вол. 26, бр. 1, стр. 55-65.
26. Драшкић, М. (2007). *Породично право и права детета*, Службени гласник, Београд.
27. Ђурђић, В., Јовашевић, Д. (2006). *Кривично право – посебни део*, Номос, Београд.
28. Жарковић, М., Шурлан, Т., Киуруски, Ј., Матић, М., Јосимовић, С. (2012). *Ка бољој заштити жртва насиља у породици – одговор правосуђа*, Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије, Београд.
29. Жилић, М., Јанковић, Ј. (2016). Насиље – Социјалне теме, *Часопис за питања социјалног рада и сродних знаности*, вол. 1, бр. 3, стр. 67-87.

30. Жунић, Н. (2005) *Ставови према родној/полној подели рада и однос према породици и деци*, у: Ненад Поповић (пр.) Друштвена свест, људска права и активизам грађана у јужној и источној Србији, Одбор за грађанску иницијативу Ниш, стр.105-113.
31. Захирагић, А. (2014). *Судска разматрања случајева насиља у проодици у Босни и Херцеговини (судија Кантоналног суда у Сарајеву)*, ДЦАФ, Сарајево.
32. Игњатовић, Ђ. (2011). *Криминологија*, Досије студио, Београд.
33. Игњатовић, Т. (2001). *Насиље према женама у интимном партнерском односу модел координираног одговора заједнице*, Реконструкција женски фонд, Београд.
34. Игњатовић, Т. (2004). *Из евиденције о насиљу у породици, О насиљу у породици из евиденције центра за социјални рад*, За живот без страха, извештај, Београд.
35. Игњатовић, Т. (2011). *Насиље према женама у интимном партнерском односу, Модел координираног одговора заједнице*, Реконструкција Женски фонд, Београд.
36. Игњатовић, Т. (2016). *Корак ка бољој заштити*, Приручник за унапређење координираног одговора надлежних служби на насиље над женама, Удружење грађана при Центру за подршку женама, Кикинда.
37. Игњатовић, Т., Павловић Бабић, Д., Лукић, М. (2015). *Делотворност системских механизма за спречавање насиља према женама и насиља у породици*, Аутономни женски центар, Београд.
38. Јашаревић, А. (2009). *Феномен агресивности – психолошка и религијска схватања*, Зеница.
39. Јовановић, А. (1997). *Ратне психотрауме и породица*, Задужбина Андрејевић, Београд.
40. Јовановић, Н., Вишњић, Ј., Игњатовић, Т., Мацановић, Б. (2009). *Матирање празнине – Независни надзор над спровођењем Закључних коментара и препорука УН Комитета за елиминацију дискриминације жена у Србији*, Аутономни женски центар, Београд.
41. Јовановић, С. (2008). *Кривично - правна заштита од насиља у породици*, Докторска дисертација, Правни факултет, Београд.
42. Јовановић, С. (2010). *Правна заштита од насиља у породици*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд.

43. Јовановић, С. (2010). *Правна заштита од насиља у породици*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд.
44. Јовановић, С., Лукић, М. (2003). *Насиље у породици – нова инкриминација*, Аутономни женски центар, Београд.
45. Југовић, А. (2014). *Записи из аномије*, Институт за социолошка и криминолошка истраживања, Београд.
46. Киурски, Ј. (2003). Насиље у породици, *Темида*, вол. 6, бр. 2, стр. 1-41.
47. Киурски, Ј., Антонијевић, М. (2014). *Јавни тужилац и заштита људских права у кривичном поступку – механизми заштите*, Удружење јавних тужилаца и заменика завних тужилаца Србије, Београд.
48. Кнежевић, Б. С., Гајовић, И. (2016). Примена протокола Министарства здравља за заштиту и поступање са женама које су изложене насиљу у клиничкој пракси, *ПОНС – медицински часопис*, вол. 13, бр. 1. стр. 16-23
49. Константиновић Вилић, С. (2004). *Право жена на заштиту од насиља у породици - Људска права за жене*, Одбор за грађанску иницијативу, Ниш.
50. Константиновић Вилић, С. (2011). *Кривичноправна заштита жртва насиља у породици*, Правна клиника за заштиту права жена, Правни факултет, Женски истраживачки центар.
51. Константиновић Вилић, С. (2012). *Индикатори за мерење насиља према женама садржани у међународним документима*, Евидентирање криминалитета искуства из света и Србије, Прометеј.
52. Константиновић Вилић, С. Петрушић, Н (2005). *Ставови о насиљу у породици, Друштвена свест, људска права и активизам грађана у јужној и источној Србији*, Одбор за грађанску иницијативу, Ниш.
53. Константиновић Вилић, С. (2013). *Насиље у породици – Кривичноправно регулисање у Србији и пракса Европског суда за људска права*, У: Правна клиника за заштиту права жена – норме и пракса, Аутономни женски центар, Београд, стр. 77-92.
54. Константиновић Вилић, С. Петрушић, Н. (2007). *Кривично дело насиља у породици – Актуелна правосудна пракса у Београду и Нишу*, Аутономни женски центар, Београд.

55. Константиновић Вилић, С., Николић Ристановић, В. (2003). *Криминологија*, Центар за публикације Правног факултета у Нишу, Ниш.
56. Константиновић Вилић, С., Петрушић, Н. (2004). *Кривично дело насиља у породици – Правна пракса у Републици Србији*, Женски истраживачки центар за едукацију и комуникацију, Ниш.
57. Константиновић Вилић, С., Петрушић, Н., Бекер, К. (2019). *Друштвени и институционални одговор на фемцид у Србији I*, Удружење грађанки FemPlatz, Панчево.
58. Крстинић, Д., Васиљковић, Ј. (2019). Облици насиља у породици, *Право- теорија и пракса*, вол. 36, бр. 7-9, стр. 67-81.
59. Лазаревић, Ј. (2002). Кривична дела са елементом насиља, са посебним освртом на кривична дела насиља у породици и насилничког понашања, *Билтен Судске праксе*, бр. 3, Београд.
60. Лазаревић, Љ. (1995). *Кривично право – посебни део*, Београд.
61. Лазаревић, Љ., Вучковић, Б., Вучковић, В. (2010). *Коментар Кривичног законика Црне Горе*, Треће измењено и допуњено издање, Факултет за медитеранске пословне студије, Тиват.
62. Лукић, М., Јовановић, С. (2001). *Друго је породица*, ИКСИ, Београд.
63. Љубојевић, Н. (2008). Злостављање детета унутар породице, *Норма*, вол. 13, бр. 1-2, стр. 81-94.
64. Марковић, И. (2013). Обележја Закона о заштити од насиља у породици Републике Српске, *Наука, безбедност, полиција*, вол. 18, бр. 2, стр. 71-80.
65. Матијашевић, Ј., Драгојловић, Ј. (2022). Насиље у породици – поједини криминолошки и кривичноправни аспекти, *Култура полиса*, вол. 19, бр. 2, стр. 89-109.
66. Матијашевић Обрадовић, Ј., Стефановић, Н. (2017). Насиље у породици у светлу Породичног закона, Кривичног законика и Закона о спречавању насиља у породици, *Право – теорија и пракса*, вол. 34, бр.4-6, стр. 13-28.
67. Матијевић, А. (2010). Насиље у обитељи – еуропски модели, *Полиција и сигурност*, вол. 19, бр. 2, стр. 195-209.

68. Мердовић, Б. (2010). *Социјално – патолошка обележја малолетних починилаца кривичних дела*, Магистарска теза, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Универзитет у Београду, Београд.
69. Мердовић, Б. (2019). *Фактори превенције криминалитета*, Правни факултет Универзитета Привредна академија у Новом Саду, Нови Сад.
70. Мердовић, Б., Вујовић, Р., (2022). Облици и карактеристике интерперсоналног насиља, *Култура полиса*, вол. 19, бр. 2 стр. 55-88.
71. Мршевић, З. (1997). *Инцест између мита и стварности – Криминолошка студија о сексуалном злостављању деце*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд.
72. Николић Ристановић, В. (1994). Насиље над женама у условима рата и економске кризе, *Социолошки преглед*, вол. 28, бр. 3, стр. 409-417.
73. Николић Ристановић, В. (2002). *Породично насиље у Србији*, Виктимолошко друштво Србије, Прометеј, Београд.
74. Николић Ристановић, В. (2003). Кривично дело насиље у породици у друштвеном контексту и правном систему Србије и Црне Горе, *Темида*, вол.6, бр. 2, стр. 5-10.
75. Николић Ристановић, В. (2010). *Насиље у породици у Војводини*, Покрајински секретаријат за рад, запошљавање и равноправност полова, Нови Сад.
76. Николић Ристановић, В. (2013). *Праћење примене законских решења о насиљу у породици у Србији*, Налази пилот истраживања, UN Women, Београд.
77. Николић Ристановић, В., Миливојевић, С. (2000). *Виктимизација жена насиљем у породици: утицај социјалних фактора везаних за друштвене промене и животну доб*, Београд.
78. Одељан, Р., Рајић, Б. (2013). Насиље у обитељи – Компаративна анализа правне регулативе у земљама њемачког говорног подручја, *Полиција и сигурност*, вол. 22, бр. 2, стр. 7-18.
79. Павловић, З. (2013). *Сексуална злоупотреба деце – криминолошке и кривичноправни аспекти*, Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду, Нови Сад.
80. Пејак Прокеш, О. (2006). Насиље у породици, *Гласник Адвокатске коморе Војводине*, вол. 78, бр. 1-2, стр. 46-58.

81. Петковић Н., Димитријевић, Ј., Ђорђевић, М. (2011). Сексуална злоупотреба деце – тепријски модели експланације, *Социјална мисао*, вол. 18, бр. 3, стр. 9-28.
82. Петковић, Н., Радић, Г. (2015). Насиље у породици – Стара решења у новом законодавству, *Култура полиса*, вол. 12, бр. 26, стр. 77-90.
83. Петрушић, Н. (2005). *Ограничења права својине из јавних интереса – пракса Европског суда за људска права*, У: Правни систем Републике Србије – усаглашавање са правом Европске уније, Зборник радова, Правни факултет, Ниш, стр. 295-314.
84. Петрушић, Н. (2006). *Породичноправна заштита од насиља у породици у праву Републике Србије*, Зборник радова са саветовања Ново породично законодавство, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, Центар за породично право, Крагујевац.
85. Петрушић, Н., Жунић, Н., Вилић, В. (2018). *Кривично дело насиље у породици у судској пракси – Нове тенденције и изазови*, Београд.
86. Петрушић, Н., Константиновић Вилић, С. (2010). *Породичноправна заштита од насиља у породици у правосудној пракси Србије*, Аутономни женски центар, Београд.
87. Петрушић, Н., Константиновић Вилић, С. (2006). *Водич кроз систем породичноправне заштите од насиља у породици*, Аутономни женски центар, Програм развоја добрих пракси у области насиља у породици Београд.
88. Почуча, М. (2010). Насиље у породици, *Право – теорија и пракса*, вол. 27, бр. 9-10, стр. 49-61.
89. Радић, Г. (2015). *Поступци заштите од насиља у породици*, Докторска дисертација, Правни факултет за привреду и правосуђе, Нови Сад.
90. Радуловић, Д. (2010). *Да ли је педофилија заиста засебан ентитет?*, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд.
91. Рељић, Д. (2013). *Насиље над старијим лицима*, Годишњак Правног факултета.
92. Ристивојевић, Б. (2018). Да ли је Закон о спречавању насиља у породици заказао?, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, вол. 52, број 1, стр. 137 -152.
93. Русак, С. (2006). Насиље над старијим особама, *Љетопис социјалног рада*, вол. 13, бр. 2, стр. 331-346.

94. Соковић, С. (2011). Савремене глобалне тенденције у контроли криминалитета (карактеристике, перспективе и осврт на домаће прилике), *Crimen*, вол. 2, бр. 2, стр. 212-236.
95. Спасић, Д. (2009). Модели заштите од породичног насиља у Републици Србији, *Безбедност*, вол. 51, бр. 1-2, стр. 208-221.
96. Стојановић, З. (2009). *Коментар кривичног законика*, Службени гласник, Београд.
97. Стојановић, З. (2012). *Коментар Кривичног законика*, Четврто измењено и допуњено издање, Службени гласник РС, Београд.
98. Стојановић, З. (2020). *Коментар Кривичног законика*, ЈП Службени гласник РС.
99. Тејић, М. (2007). *Правна регулатива о насиљу у породици у Србији и међународни стандарди*, Пројекат – Подршка женским људским правима на западном Балкану, Нови Сад.
100. Томашевски, К. (1983). *Изазов тероризма*, Младост, Београд.
101. Ћопић, С. (2002). *Институције и невладине организације у одговору на породично насиље у Србији*, Правом против насиља у породици, Женски истраживачки центар за едукацију и комуникацију, Ниш, стр. 63-74.
102. Ћопић, С., Стевковић, Љ. (2012). *Евидентирање података о насиљу у породици и значај међусекторске сарадње*, Нека страна искуства, Прометеј, Београд.
103. Цвејић Јанчић, О. (2009). *Породично право*, Универзитет у Новом Саду, Правни факултет, Центар за издавачку делатност, Нови Сад.

ПРАВНИ ИЗВОРИ

104. Закон о ратификацији Међународног пакт о грађанским и политичким правима, *Службени лист СФРЈ* број 7/71.
105. Закон о бесплатној правној помоћи, *Службени гласник РС*, број 87/18.
106. Закон о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије, *Службени гласник РС*, број 10/02.
107. Измене и допуне Кривичног законика из 2009. године, *Службени гласник РС*, број 72/09.

108. Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, *Службени гласник РС*, бр. 85/05.
109. Закон о спречавању насиља у породици, *Службени гласник РС*, бр. 94/16.
110. Закон о родној равноправности, *Службени гласник РС*, бр. 52/21.
111. Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом, *Службени гласник РС* бр. 33/06 и 13/16.
112. Закон о здравственом осигурању, *Службени гласник РС* бр. 25/19.
113. Закон о здравственој заштити, *Службени гласник РС* број 25/19.
114. Закон о јавном здрављу, *Службени гласник РС* бр. 15/16.
115. Закон о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 10/02.
116. Кривични закон Федерације Босне и Херцеговине, *Службене новине ФБиХ*, бр. 36/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14, 46/16 и 75/17.
117. Кривични законик Републике Српске, *Службени гласник РС*, бр. 64/17, 104/18, 15/21 и 89/21.
118. Закон о заштити од насиља у породици Републике Српске, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 102/12, 108/13, 82/15 и 84/19.
119. Закон о заштити од насиља у обитељи Републике Хрватске, *Народне новине* бр. 70/17, 126/19, 84/21.
120. Закон о заштити од насиља у породици, *Службен лист ЦГ*, број 46/10.
121. Конвенција Уједињених нација о елиминасању свих облика дискриминације жена од 3. септембра 1981. године, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, број 11/81.
122. Конвенција Уједињених нација о правима детета, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, број 15/90, *Службени лист СРЈ*, број 4/96 и *Службени лист СРЈ*, број 7/02.
123. Конвенције Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици, *Службени гласник РС - Међународни уговори*, бр. 12/13.
124. Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације од 4. јануара 1969. године, *Службени лист СФРЈ-Међународни уговори*, број 6/67.

125. Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима ратификован у јулу 1971. године, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 7/71.
126. Национална стратегија за побољшање положаја жена и унапређивање родне равноправности, *Службени гласник РС*, број 15/09.
127. Национална стратегија за превенцију и заштиту деце од насиља, *Службени гласник РС*, број 122/08 и Акциони план (2010 - 2012) за спровођење ове стратегије, *Службени гласник РС*, број 15/10.
128. Национална стратегија за спречавање и сузбијање насиља над женама у породици и партнерским односима, *Службени гласник РС*, број 27/11.
129. Правилник о евиденцији и документацији о лицима према којима је извршено насиље у породици и о лицима против којих је одређена мера заштите од насиља у породици, *Службени гласник РС*, бр. 56/05.
130. Приручник за волонтерке С.О.С. телефона: Жене за живот без насиља, С.О.С. телефон за жене и децу жртве насиља, Београд, 1999. године.
131. Реакција на инциденте породичног насиља, Приручник за службенике социјалних служби.
132. Универзална декларација Уједињених нација о људским правима од 10. децембра 1948. године
133. Уредба о канцеларијском пословању органа државне управе, *Службени гласник РС*, бр. 21/20 и 32/21.
134. Факултативни протокол уз Конвенцију о елиминацији свих облика дискриминације жена, *Службени лист СРЈ – Међународни уговори* број 13/02.
135. Закон о амнестији, *Службени гласник РС* бр. 107/12.
136. Основни кривични закон, *Службени лист СРЈ*, број 61/01 и *Службени гласник РС*, број 39/03.
137. Породични закон, *Службени гласник РС* бр. 18/05, 72/11 – др.закон и 6/15.
138. Законик о кривичном поступку, *Службени гласник РС* бр. 72/11, 101/11, 121,12, 32/13, 45/13, 55/14, 35/19, 27/21 – одлука УС и 62/21 – одлука УС.
139. Кривични законик, *Службени гласник РС* број 85/05, 88/05 испр., 107/05 – испр., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16 и 35/19).

140. Закон о заштити података о личности, *Службени гласник РС* бр. 87/18.
141. Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, број 98/06.
142. Закон о јавном реду и миру, *Службени гласник РС*, бр. 6/16 и 24/18.
143. Кривични законик Црне Горе, *Службени лист РЦГ*, бр. 70/03, 13/04 - испр. и 47/06 и *Службени лист ЦГ*, бр. 40/08, 25/10, 32/11, 64/11 - др. закон, 40/13, 56/13 - испр., 14/15, 42/15, 58/15 - др. закон, 44/17, 49/18 и 3/20.
144. Закон о забрани дискриминације, *Службени гласник РС*, бр. 22/09 и 52/21.
145. Закон о уређењу судова, *Службени гласник РС* бр. 116/08, 104/09, 101/10, 31/11 - др. закон, 78/11 - др. закон, 101/11, 101/13, 106/15, 40/15 – др. закон, 13/16, 108/16, 113/17, 65/18- одлука УС, 87/18 и 88/18 - одлука УС.
146. Закон о парничном поступку, *Службени гласник РС* бр. 72/11, 49/13 – одлука УС, 74/13 - одлука УС, 55/14, 87/18 и 18/20.
147. Закон о прекршајима, *Службени гласник РС*, бр. 65/13, 13/16, 98/16 – одлука УС, 91/19 и 91/19 – др. закон и 112/22 – одлука УС.
148. Казнени закон Републике Хрватске, *Народне новине* бр. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19 и 84/21.
149. Закон о социјалној заштити, *Службени гласник РС* бр. 24/11.

СУДСКА ПРАКСА

150. Пресуда Врховног касационог суда број Кзз 1088/14 од 19. новембра 2014. године
151. Решење Апелационог суда у Београду, Гж2 бр. 8/2010, од 19. 1. 2010. године
152. Пресуда Апелационог суда у Београду, Гж2 бр. 36/2010, од 19. 1. 2010. године
153. Решење Окружног суда у Чачку, број КЖ 166/06 од 30. 5. 2006. године
154. Пресуда Врховног суда Србије, Рев. 849/2006, од 8. 6. 2006. године
155. Решење Уставног суда Србије, ИУ-296/2005 од 9. 07. 2009., објављено у „Сл. гласнику РС”, бр. 101/09 од 4. 12. 2009. године
156. Пресуда Врховног касационог суда, Рев. 2844/2010, од 26. 5. 2010. године

157. Решење Апелационог суда у Београду, Гж2 бр. 144/2011, од 9. 3. 2011. године
158. Пресуда Апелационог суда у Новом Саду, Гж2 број 281/11, од 26. 5. 2010. године
159. Пресуда Апелационог суда у Београду, Кж1. По1. 25/14 од 20. фебруара 2015. године

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

160. Мрежа Жене против насиља, Фемицид у Србији, 2017. година, преузето са: <https://www.zeneprotivnasilja.net/>, приступљено 4.4.2022.
161. Новости, преузето са: <http://demo.paragraf.rs/>, приступљено, 9. 9. 2021.
162. Радио телевизија Војводине, Насиље у породици у Црној Гори ескалирало уз пандемију, преузето са: https://www.rtv.rs/sr_ci/region/nasilje-u-porodici-u-crnoj-gori-eskaliralo-uz-pandemiju_1175148.html, приступљено 2.5.2022.
163. Сигурна кућа, Економско насиље, преузето са: www.sigurnakuca.net/nasilje-nad-zenama/vrste-nasilja/ekonomsko-nasilje, приступљено 25.4.2022.

Прилог 1.

Анкетни упитник

ПЕРЦЕПЦИЈА ГРАЂАНА О НАСИЉУ У БРАЧНИМ И ПАРТНЕРСКИМ ОДНОСИМА

1. Да ли сматрате да се жртвама од насиља у породици у Републици Србији пружа адекватна заштита?
 1. Потпуно тачно
 2. Делимично тачно
 3. Немам мишљење
 4. Делимично нетачно
 5. Потпуно нетачно

2. Да ли мислите да се путем електронских медија довољно промовише која су права жртве од насиља у породици и коме треба да се обрати?
 1. Потпуно тачно
 2. Делимично тачно
 3. Немам мишљење
 4. Делимично нетачно
 5. Потпуно нетачно

3. Да ли су вам познате запрећене казне за кривично дело насиље у породици?
 1. Потпуно тачно
 2. Делимично тачно
 3. Немам мишљење
 4. Делимично нетачно
 5. Потпуно нетачно

4. Да ли познајете особу која је претрпела насиље у породици?
 1. Потпуно тачно

2. Делимично тачно
 3. Немам мишљење
 4. Делимично нетачно
 5. Потпуно нетачно
5. Да ли би саветовали блиску особу која је претрпела насиље у породици да насилника пријави полицији?
1. Потпуно тачно
 2. Делимично тачно
 3. Немам мишљење
 4. Делимично нетачно
 5. Потпуно нетачно
6. Да ли би ви пријавили насилника полицији, у случају да сазнате да је извршено кривично дело насиље у породици?
1. Потпуно тачно
 2. Делимично тачно
 3. Немам мишљење
 4. Делимично нетачно
 5. Потпуно нетачно
7. Да ли мислите да постоје ситуације у којима је оправдано ударити жену?
1. Потпуно тачно
 2. Делимично тачно
 3. Немам мишљење
 4. Делимично нетачно
 5. Потпуно нетачно
8. Да ли сте чули за лажне пријаве за насиље у породици?
1. Потпуно тачно
 2. Делимично тачно

3. Немам мишљење
 4. Делимично нетачно
 5. Потпуно нетачно
9. Да ли мислите да се насиље у породици дешава и у имућнијим породицама?
1. Потпуно тачно
 2. Делимично тачно
 3. Немам мишљење
 4. Делимично нетачно
 5. Потпуно нетачно
10. Да ли мислите да су алкохолизам и наркотици често узрочници насиља у породици?
1. Потпуно тачно
 2. Делимично тачно
 3. Немам мишљење
 4. Делимично нетачно
 5. Потпуно нетачно
11. Да ли мислите да се насиље више појављује у сиромашним, него у имућним породицама?
1. Потпуно тачно
 2. Делимично тачно
 3. Немам мишљење
 4. Делимично нетачно
 5. Потпуно нетачно
12. Да ли мислите да свако насиље у породици представља кривично дело?
1. Потпуно тачно

2. Делимично тачно
 3. Немам мишљење
 4. Делимично нетачно
 5. Потпуно нетачно
13. Да ли мислите да је довољан један ударац отвореном шаком (шамар), упућен члану породице, да се ово понашање третира као насиље у породици?
1. Потпуно тачно
 2. Делимично тачно
 3. Немам мишљење
 4. Делимично нетачно
 5. Потпуно нетачно
14. Да ли мислите да и суприга која вербално вређа и провоцира супруга, те он буде насилан према њој, такође врши кривично дело насиље у породици?
1. Потпуно тачно
 2. Делимично тачно
 3. Немам мишљење
 4. Делимично нетачно
 5. Потпуно нетачно
15. Да ли мислите да супруг може силовати своју супругу?
1. Потпуно тачно
 2. Делимично тачно
 3. Немам мишљење
 4. Делимично нетачно
 5. Потпуно нетачно
16. Да ли мислите да у Републици Србији треба да постоје Породични судови који би се бавили само наведеном проблематиком?
1. Потпуно тачно

2. Делимично тачно
 3. Немам мишљење
 4. Делимично нетачно
 5. Потпуно нетачно
17. Да ли мислите да је потребно законом омогућити да полицијски службеници, када по пријави изађу на лице места, буду овлашћени да издају налог о исељењу учиниоца насиља у породици?
1. Потпуно тачно
 2. Делимично тачно
 3. Немам мишљење
 4. Делимично нетачно
 5. Потпуно нетачно
18. Да ли мислите да је потребно обезбедити хитније решавање поступака за заштиту од насиља у породици?
1. Потпуно тачно
 2. Делимично тачно
 3. Немам мишљење
 4. Делимично нетачно
 5. Потпуно нетачно
19. Да ли мислите да Центри за социјални рад квалитетно и непристрасно учествују у поступцима породичног насиља?
1. Потпуно тачно
 2. Делимично тачно
 3. Немам мишљење
 4. Делимично нетачно
 5. Потпуно нетачно
20. Да ли мислите да судови изричу благе казне учиниоцима насиља у породици?

1. Потпуно тачно
2. Делимично тачно
3. Немам мишљење
4. Делимично нетачно
5. Потпуно нетачно